

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

Revistă de istorie

1956

ANUL IX

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII” REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. Univ. L. BANYAI (Cluj), Prof. Univ. V. CHEREȘTEȘIU, Acad. P. CONSTAN-
TINESCU-IAȘI, Conf. Univ. BARBU CIMPINA, Conf. Univ. I. GHEORGHIU, Conf. Univ.
GH. HAUPT, *redactor responsabil adjunct*, Prof. Univ. I. IONAȘCU, Conf. Univ.
V. MACIU, Conf. Univ. GH. MATEI, *redactor responsabil adjunct*, Conf. Univ.
P. NICHITA, Conf. Univ. V. POPOVICI (Iași), Conf. Univ. S. STIRBU,
Acad. D. PRODAN (Cluj), Acad. MIHAIL ROLLER

BUCUREȘTI, B-DUL 'GENERALISSIMUL STALIN nr. 1

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE, PRIN FACTORII POȘTALI
ȘI DIFUZORII UNIVERȘITĂȚILOR, BIBLIOTECILOR ȘI INSTITUȚIILOR

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

4

1956

ANUL IX

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE
www.sacromania.ro

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Studii“ aduce la cunoștință că stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor revistei, în toate zilele lucrătoare, între orele 7,30 și 15,30.

Sediul redacției se află în București, Bulevardul Generalissimul Stalin nr. 1, telefon 1.50.81.

S U M A R

<i>STUDII ȘI REFERATE</i>		<u>Pag.</u>
TRAIAN UDREA, Cu privire la rolul comitetelor țărănești și despre unele particularități ale revoluției populare în România (23 August 1944 — 6 Martie 1945).	7	7
ELIZA CAMPUS, Blocul balcanic al „neutrilor“ (septembrie 1939 — martie 1940).	27	27
CAMIL MUREȘAN, (Cluj), Rolul lui Ioan de Hunedoara în mobilizarea maselor populare împotriva expansiunii otomane.	55	55
<i>NOTE ȘI COMUNICĂRI</i>		
M. IOSA, Despre situația clasei muncitoare din România între 1900—1916.	73	73
B. CAPESIUS (Sibiu), Mărturii despre starea transmigranților protestanți din Austria în Transilvania în secolul al XVIII-lea.	89	89
P. P. PANAITESCU, Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale țărilor române . . .	95	95
<i>DOCUMENTE</i>		
CORNELIA C. BODEA, Corespondență inedită privind activitatea lui Nicolae Bălcescu în anii 1851—1852	117	117
<i>VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ</i>		
* * Activitatea științifică a secției de istorie modernă și contemporană a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din București pe anul 1955.	145	145
* * Despre activitatea științifică a Institutului de istorie al Academiei R. P. R. din Cluj în anul 1955.	151	151
V. CHERESTEȘIU, Conferința istoricilor slovaci despre viața și opera lui Ludovíc Štur.	153	153
<i>ISTORIOGRAFIE, RECENZII, PREZENTĂRI</i>		
C. Velichí, Cu privire la literatura istorică asupra mișcărilor revoluționare de la Brăila din 1841—1843.	166	166
Gastone Manacorda, Curente istoriografice contemporane la Congresul al X-lea al științelor istorice.	174	174
N. Adăniloae, D. Rosenzweig și I. Negoiu, Studii și referate privind istoria României, partea a II-a (istorie modernă și contemporană).	185	185
M. Kandel, J ü r g e n K u c z y n s k i: Studii cu privire la istoria imperialismului german (vol. I și II)	190	190
Maia Ionescu, S. K u k u ș k i n: „Iskra“ leninistă la Moscova	193	193
Kovács Géza (Arad), Simon Péter: Mișcările muncitorilor agricoli și ale țăranilor săraci în perioada 1891—1907.	194	194
D. Mioc, I. I. S m i r n o v: Răscoala lui Bolotnikov. Scurt studiu istoric.	197	197
Bibliografie istorică pentru anul 1955 (partea I) (S.C.)	211	211
CRONICA	211	211

SOMMAIRE

<i>ÉTUDES ET EXPOSÉS</i>	<u>Pag.</u>
TRAIAN UDREA, Du rôle des comités paysans et de certaines particularités de la révolution populaire de Roumanie (23 août 1944 — 6 mars 1945)	7
ELIZA CAMPUS, Le bloc balkanique des „neutres“ (septembre 1939 — mars 1940)	27
Camil MUREȘAN (Cluj), Le rôle mobilisateur de Jean de Hunedoara dans la lutte des masses populaires contre l'expansion ottomane	55
<i>NOTES ET COMPTES RENDUS</i>	
M. IOSA, Sur la situation de la classe ouvrière en Roumanie entre 1900 et 1916	73
B. CAPESIUS (Sibiu), Témoignages sur l'état des immigrants protestants d'Autriche en Transylvanie au XVIII ^e siècle	89
P. P. PANAITESCU, De l'histoire de la lutte pour l'indépendance de la Moldavie au XIV ^e siècle. Les premières luttes pour l'indépendance des Pays Roumains	95
<i>DOCUMENTS</i>	
CORNELIA C. BODEA, Correspondance inédite relative à l'activité de Nicolae Bălcescu en 1851 — 1852	117
<i>LA VIE SCIENTIFIQUE</i>	
* * L'activité scientifique de la section d'Histoire moderne et contemporaine de l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R. P. R. de Bucarest, en 1955	145
* * De l'activité scientifique de l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R.P.R. de Cluj, en 1955	151
V. CHERESTEȘIU, La conférence des historiens slovaques sur la vie et l'oeuvre de Louis Štur	153
<i>HISTORIOGRAPHIE, COMPTES RENDUS, PRÉSENTATIONS</i>	
C. Velichi, A propos de la bibliographie historique relative aux mouvements révolutionnaires de 1841—1843 à Brăila	157
Gastone Manacorda, Les courants de l'historiographie contemporaine au X ^e Congrès des Sciences historiques	166
N. Adăniloai, D. Rosenzweig et I. Negoiu, Etudes et exposés relatifs à l'Histoire de la Roumanie, II ^e partie (Histoire moderne et contemporaine)	174
M. Kandel, Jürgen Kuczynski: Etudes concernant l'Histoire de l'impérialisme allemand (v. I et II)	185
Maia Ionescu, S. Koukouckine, L'„Iskra“ léniniste à Moscou	190
Kovács Géza (Arad), Simon Péter: Les mouvements des travailleurs agricoles et des paysans pauvres entre 1891 et 1907	193
D. Mioc, I. I. Smirnov: La révolte de Bolotnikov. Brève étude d'histoire. Bibliographie historique pour l'année 1955 (I ^{ère} partie) (S.C.)	197
<i>CHRONIQUE</i>	211

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И РЕФЕРАТЫ

Т. УДРЯ, О роли крестьянских комитетов и некоторых особенностях народной революции в Румынии (23 августа 1941 — 6 марта 1945)	7
Э. КАМПУС, Балканский блок „нейтральных“ (сентябрь 1939 — март 1940)	27
К. МУРЕШАНУ (Клуж), Роль Иоана де Хунедоара в борьбе народных масс против турецкой экспансии	55

СООБЩЕНИЯ И ЗАМЕТКИ

М. ИОСА, О положении рабочего класса в Румынии между 1900 и 1916 гг	73
Б. КАПЕСИУС (Сибю), О положении протестантов — переселенцев из Австрии в Трансильванию в XVIII в.	89
П. П. ПАНАИТЕСКУ, Из истории борьбы за независимость Молдовы в XIV в. Первые бои за независимость Молдовы и Валахии	95

ДОКУМЕНТЫ

К. К. БОДЯ, Неопубликованная корреспонденция, касающаяся деятельности Николая Бэлческу в 1851—1852 гг.	117

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

* * * Научная деятельность Отделения новой и современной истории Бухарестского института истории Академии РНР за 1955 г.	145
* * * Научная деятельность Клужского института истории Академии РНР за 1955 г.	151
В. КЕРЕСТЕШИУ, Конференция словацких историков по вопросу о жизни и деятельности Людовика Стура	153

ИСТОРИОГРАФИЯ. РЕЦЕНЗИИ. ОБЗОРЫ

К. Велики, Об исторической литературе, касающейся революционного движения в Браиле в 1841—1843 гг.	157
Г. Манакорда, Современные исторические течения на X съезде историков	166
Н. Адэнилоае, К. Розенцвейг и И. Негою, Исследования и рефераты об истории Румынии. Том II. Новая и современная история	174
М. Кандел, Ж. Кучински, Исследования в области истории германского империализма (том I—II)	185
М. Йонеску, С. Кукушкин, Ленинская „Искра“ в Москве	190
Ковач Геза (Арад), Симон Петер, Движения сельских работников и крестьян бедняков в 1891—1907 гг.	193
Д. Миок, И. И. Смирнов, Краткий очерк истории восстания Болотникова	194
Историческая библиография за 1955 г. (часть I) (С. К.)	197

CU PRIVIRE LA ROLUL COMITETELOR ȚĂRĂNEȘTI ȘI DESPRE UNELE PARTICULARITĂȚI ALE REVOLUȚIEI POPULARE ÎN ROMÂNIA

(23 August 1944 — 6 Martie 1945)¹

DE

TRAIAN UDREA

La 23 August 1944, forțele patriotice în frunte cu P.C.R., folosind condițiile deosebit de prielnice create de puternica ofensivă a armatelor sovietice pe frontul Iași-Chișinău, au răsturnat, pe calea insurecției armate, dictatura fascistă-antonesciană.

În urma actului revoluționar de la 23 August 1944, România a ieșit din războiul antisovietic și, întorcând armele împotriva ocupanților hitleriști, s-a alăturat popoarelor unite în lupta lor comună împotriva fascismului.

Erau create totodată condițiile ducerii cu succes a luptei maselor populare conduse de clasa muncitoare și partidul său de avangardă P.C.R. pentru îndeplinirea sarcinilor desăvârșirii revoluției burghezo-democratice în România.

Principala sarcină a desăvârșirii revoluției burghezo-democratice în România era lichidarea moșierimii ca clasă și împrăștierea țăranilor fără pământ, sau cu pământ puțin, cu terenurile rezultate din exproprierea moșierilor.

Moșierimea reprezenta clasa cea mai reacționară, fiind totodată principala purtătoare a rămășițelor relațiilor de producție feudale în agricultura românească.

¹ Acest articol a fost conceput inițial pe o bază mai largă, cu o descriere mult mai abundentă a faptelor. Datorită spațiului restrâns ce ne-a fost pus la dispoziție în coloanele revistei, a trebuit să renunțăm în mare măsură la partea descriptivă (pe care am sintetizat-o) în favoarea discutării teoretice a problemelor ridicate în articol: caracterul și particularitățile transformărilor revoluționare ce au loc în România între 23 August 1944 — 6 Martie 1945, perioadă în care au activat intens comitetele țărănești, și, firește, despre caracterul și rolul comitetelor țărănești în revoluția populară din țara noastră.

O prezentare descriptivă — ilustrată de o mai mare varietate de date a activității și rolului comitetelor țărănești — a fost făcută de autor într-o comunicare prezentată la sesiunea Academiei R.P.R. din 1955, comunicare care e în curs de tipărire în cadrul unui volum de studii și referate de istorie contemporană a R.P.R.

Încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, burghezia a trădat sarcina revoluționară a nimicirii complete a orânduirii feudale. Teama de mișcarea revoluționară a maselor populare, ca și slăbiciunea ei, au împins burghezia română la 1848 și după aceea la o înțelegere cu moșierimea.

La baza monstruoasei coaliții a stat tocmai acordul dintre cele două clase exploatoare în ceea ce privește împletirea exploatării capitaliste a oamenilor muncii cu menținerea unor puternice rămășițe ale relațiilor de producție feudale.

În condițiile imperialismului și apoi ale crizei generale a capitalismului, burghezia nu putea să treacă la desăvârșirea revoluției burghezo-democratice, la rezolvarea democratică a problemei țărănești, fără a pune în primejdie propria sa bază de exploatare a poporului muncitor.

Burghezia devenise în majoritatea cazurilor proprietară de moșii, iar moșierimea la rîndul ei participa la exploatarea capitalistă a bogățiilor țării. Desăvârșirea revoluției burghezo-democratice nu se putea înfăptui decît printr-o luptă dusă atît împotriva moșierimii, cît și a burgheziei care o sprijinea.

Apreciind în mod just caracterul burghezo-democratic al sarcinilor revoluției în prima ei etapă și indicînd forțele sociale de bază din această primă etapă (proletariatul și masele de bază ale țărănimii conduse de proletariat), Congresul al V-lea al P.C.R. nu a putut prevedea condițiile istorice concrete în care urma să se desfășoare, imediat după 23 August, lupta pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice.

O primă caracteristică a situației politice internaționale și interne după 23 August 1944 a fost împrejurarea că lupta pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice s-a dezvoltat „nemijlocit” din lupta întregului popor pentru eliberarea de sub jugul fascist¹.

Revoluția populară a început prin insurecția armată de la 23 August, care a răsturnat dictatura antonesciană. Masele populare, conduse de P.C.R., au zdrobit și dat peste cap încercările hitleriștilor de a restabili dictatura fascistă².

Alungarea trupelor hitleriste devine o cauză de interes național, la care participă masele largi. Armata română a întors cu hotărîre, din primul moment, armele împotriva hitleriștilor. Acest lucru a fost posibil pentru faptul că, în ajunul insurecției armate de la 23 August, nu numai oamenii muncii de la orașe și sate, ci majoritatea poporului nostru dorea fierbinte încetarea războiului antisovietic și eliberarea țării de sub jugul ocupanților hitleriști.

Regimul fascisto-antonescian duse la capăt acțiunile întreprinse de clasele exploatoare de a desființa chiar și acel simulacru de drepturi și libertăți care existaseră în România burghezo-moșierească înainte de instaurarea dictaturii fasciste.

În acest fel, sarcinile desăvârșirii revoluției burghezo-democratice pe plan politic aveau o greutate specifică mai mare decît cea prevăzută de Congresul al V-lea. Alături de masele muncitoare conduse de P.C.R., la restabilirea și lărgirea drepturilor și libertăților democratice ce fuseseră călcate în

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al Partidului*, E.S.P.L.P., 1956, p. 22.

² Despre aportul maselor la consolidarea și dezvoltarea victoriei populare de la 23 August 1944 la lupta antifascistă am dat informații mai ample într-o comunicare anterioară prezentată la sesiunea Academiei R.P.R. pe anul 1955, comunicare aflată sub tipar.

picioare în timpul dictaturii fasciste, erau interesate și pături relativ largi ale micii burghezii de la orașe și sate, o parte a burgheziei minorităților naționale care fusese expusă represiunilor fasciste, precum și un grup restrâns al burgheziei române, care fusese jenat, în oarecare măsură, în activitatea sa de afaceri de ruperea legăturilor economice cu țările capitaliste occidentale — S.U.A., Anglia, Franța — (exponent al acestei părți a burgheziei era grupul tătărăscian).

Congresul al V-lea al P.C.R. a prevăzut posibilitatea și necesitatea antrenării micii burghezii, iar — în anumite condiții — și a unei părți a burgheziei minorităților naționale la rezolvarea sarcinii desăvârșirii revoluției burghezo-democratice.

Nou a fost însă faptul că după 23 August, la lupta antifascistă și antifeudală participă și gruparea Tătărescu. Ținând seama de raportul de forțe, de necesitățile luptei revoluționare în perioada de după 23 August, „partidul nostru — arată tov. Gh. Gheorghiu-Dej, la ultimul congres — a făurit un front democratic larg, care cuprindea, alături de aliați ai proletariatului în această etapă — țărănimia și celelalte pături mic-burgheze — și rezerve indirecte cum a fost gruparea ce reprezenta o parte a burgheziei liberale”¹.

După 23 August, în condițiile internaționale de la sfârșitul anului 1944, desăvârșirea revoluției burghezo-democratice nu se putea înfăptui decât în măsura în care Germania hitleristă și aliații săi ar fi fost definitiv înfrinți. Pe plan intern, forțele reacționare care se opuneau progresului erau aceleași forțe care sprijiniseră și mai sprijineau încă fascismul. De aceea, combaterea și zdrobirea fascismului pe plan extern și intern erau parte componentă din lupta pentru realizarea sarcinilor primei etape a revoluției — etapa desăvârșirii revoluției burghezo-democratice. În aceasta constă caracterul antifascist al primei etape a revoluției.

În măsura în care anumite cercuri imperialiste din S.U.A. și Marea Britanie, avînd o orientare antidemocratică și antisovietică notorie, au sprijinit prin toate mijloacele forțele reacționare din România împotriva luptei poporului muncitor pentru lichidarea clasei moșierilor și a tuturor celorlalte rămășițe ale relațiilor feudale din agricultură, în aceeași măsură desăvârșirea revoluției burghezo-democratice nu s-a putut realiza decât în cadrul unei ascuțite lupte anti-imperialiste.

De aceea, prima etapă a revoluției populare, pe lângă caracterul antifeudal prevăzut de Congresul al V-lea P.C.R., a căpătat în condițiile speciale de după 23 August 1944 și un pronunțat caracter antifascist și antiimperialist.

Împotrivirea claselor exploatatoare din România la orice schimbare politică și economică, sprijinul pe care aceste clase îl primesc direct sau indirect din partea reacțiunii internaționale, sabotarea frontului și producției, declanșarea de către reacțiune a sabotajului economic și a inflației, făceau imposibilă realizarea sarcinii istorice a desăvârșirii revoluției burghezo-democratice, atît timp cît frînele politice, și în primul rînd guvernul, erau în mîinile forțelor cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii romînești.

În condițiile politice interne și internaționale existente, desăvârșirea revoluției burghezo-democratice, fără burghezie și împotriva burgheziei, sub hegemonia proletariatului și condusă de P.C.R., nu se putea realiza altfel decît

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, www.dacoromanica.ro

pe calea trecerii revoluționare a puterii de stat din mâinile burgheziei și mizeriei în mâinile clasei muncitoare și a aliaților săi.

De aceea, explozia revoluționară nu are loc în România în momentul instaurării dictaturii proletariatului sau al trecerii la revoluția socialistă ci, mai înainte, în perioada luptei pentru cucerirea majorității în guvern și pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice, adică într-o perioadă revoluționară ce începe de la 23 August 1944 și al cărui punct culminant se situează în a doua jumătate a lunii februarie, etapă care se încheie formal la 6 Martie 1945, data venirii la putere a guvernului democratic prezidat de Petru Groza.

Aceste condiții specifice au făcut posibil ca revoluția agrară — simburile principal al desăvârșirii revoluției burghezo-democratice — să se împletească cu lupta revoluționară a maselor populare pentru instalarea la conducerea țării a unui guvern în care clasa muncitoare să aibă rolul conducător.

În majoritatea țărilor de democrație populară, apărute în urma celui de al doilea război mondial, mișcarea revoluționară s-a dezvoltat nemijlocit din lupta popoarelor pentru eliberarea lor de sub jugul fasciștilor germani sau japonezi.

Ceea ce constituie, însă, o particularitate a desfășurării revoluției populare din România este faptul că instaurarea regimului democrat, precum și realizarea revoluționară a unor sarcini de bază ale desăvârșirii revoluției burghezo-democratice (între care și reforma agrară) s-au împlinit în plin război antifascist¹, în decursul luptei generale duse atât pe plan extern cât și intern pentru zdrobirea și lichidarea urmărilor fascismului.

În România, lupta pentru cucerirea puterii politice, pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice, s-a împletit strâns și s-a desfășurat în același timp cu lupta împotriva fascismului, pentru democrație și progres.

Îndeplinirea acestor sarcini ale revoluției populare (instaurarea regimului democrat, reforma agrară etc.) încă în perioada războiului antifascist a fost reclamată de împrejurarea că, folosind pozițiile lor predominante în economia țării, în cadrul aparatului de stat și în guvern, clasele exploatare se străduiau să împiedice participarea activă a României la războiul antifascist.

Această împotrivire se manifestă în cele mai diverse cîmpuri de activitate: sabotarea lucrărilor agricole și a producției industriale pentru a îngreuna în mod simțitor aprovizionarea frontului și pentru a lipsi piața de produse de consum la un preț accesibil maselor (aceasta din urmă în vederea creării unei stări de nemulțumire, de încordare în interiorul țării), menținerea în aparatul de stat a elementelor fasciste, dezorganizarea vieții financiare prin înțepirea operațiunilor bancare și de bursă speculative, care accelerau și agravau la maximum fenomenele inflaționiste de pe piață, însfîrșit o activitate provocatoare fățișă a elementelor fasciste cuibărite în partidele „istorice“ (ca spre

¹ Înfăptuirea revoluționară a reformei agrare și a celorlalte sarcini ale revoluției agrare se desfășoară cu intensitate în lunile februarie-martie 1945, iar instaurarea regimului democrat-popular are loc la 6 Martie 1945, adică înainte cu câteva luni de capitularea Germaniei fasciste.

Pentru comparație, arătăm, de pildă, că în Cehoslovacia abia în 1948, printr-o a doua lege s-a putut desăvârși reforma agrară, iar în ceea ce privește puterea de stat, în Ungaria, Cehoslovacia și în alte țări de democrație populară aceasta a devenit putere populară, după terminarea războiului, în condiții de pace.

exemplu bandele huliganice „Iuliu Maniu“), activitate menită să creeze difi-cultăți multiple în spatele teatrului de operațiuni militare etc.

Această împotrivire a claselor exploatatoare la efortul de război al Româ-niei a făcut necesară trecerea revoluționară, încă în plin război, în interesul ducerii în bune condiții de către România a războiului antifascist, a puterii de stat în mâinile forțelor democratice antifasciste, precum și înfăptuirea re-formei agrare, care a dus la curmarea sabotajului moșierimii în agricultură.

În condițiile participării României la lupta crâncenă cu armatele fasciste aceste sarcini trebuiau înfăptuite astfel încît să nu slăbească nici un moment spatele frontului militar antifascist și aportul României la război, ci dim-potrivă.

Grevele (care, indiferent de caracterul și de scopul lor, au ca efect dezorga-nizarea producției, lucru complet nerecomandabil în plin război antifascist), insurecția armată (cale violentă de cucerire a puterii), precum și alte forme de luptă revoluționară folosite în alte împrejurări, în condițiile istorice de după 23 August 1944, ar fi adus prejudicii sarcinii centrale „totul pentru front, totul pentru victorie“ și de aceea nu puteau fi folosite.

În aceste împrejurări, deosebite, sub o serie de aspecte, de condițiile isto-ricе în care s-au adoptat hotărârile Congresului al V-lea al partidului, P.C.R. s-a orientat just, înfăptuind sarcinile trasate la acest congres în mod creator, ținînd seama de situația concretă.

La programul-platformă propus de P.C.R. aderă masele largi care — semn al revoluției — trec de îndată la înfăptuirea lui de jos, neținînd seamă de dispozițiile și măsurile guvernului.

Nici cînd, pînă atunci, în istoria poporului nostru, masele populare n-au participat mai intens, mai decis la lupta revoluționară ca în perioada 23 Au-gust — 6 Martie.

Valul uriaș al revoluției populare mătura treptat dar definitiv un întreg șir de nedreptăți social-politice, înfăptuind astfel sarcinile desăvîrșirii revo-luției burghezo-democratice.

În fața frontului unit al oamenilor muncii de la orașe și de la sate, clase-le exploatatoare, la capătul unei îndîrjite lupte de clasă, au fost obligate să cedeze puterea de stat în mâinile reprezentanților maselor largi populare.

Relevînd rolul uriaș jucat de masele populare în lupta pentru cucerirea puterii politice, Raportul la Congresul al doilea P.M.R. arată: „Masele popu-lare de la orașe și sate au hotărît soarta băătăiei pentru putere, instaurînd la 6 Martie 1945 puterea democrat-populară“¹.

O eventuală tentativă a burgheziei și moșierimii de a împinge lucrurile spre război civil s-ar fi putut termina dezastruos pentru clasele exploatatoare. Lipsite, datorită prezenței trupelor sovietice pe teritoriul țării noastre, de pu-tința de a face apel la ajutorul și la intervenția militară a imperialiștilor, clasele exploatatoare nu puteau dezlănțui un război civil îndreptat împotriva maselor largi populare, fără a avea în față perspectiva de a pierde totul, inclusiv pozițiile lor economice. Reacțiunea n-a recurs deci la război-civil, chiar și atunci cînd cucerirea puterii politice de către forțele revoluționare devenise iminentă, nu din considerațe morale, cu atît mai puțin patriotice, ci pentru că n-a avut posibilitatea să o facă.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, op. cit., p. 100. www.dacoromanica.ro

În așteptarea unor vremuri „mai bune“ (visurile lor mergeau de la eventualitatea izbucnirii unui conflict între marile puteri care luau parte la războiul antifascist, pînă la speranța că după ce lucrurile se vor „liniști“ ele vor putea pe cale „diplomatică“ sau prin manevre interne să înlăture regimul democrat și să recîștige puterea de stat) clasele exploatoare, în cap cu regele, s-au văzut nevoite pentru a-și păstra pozițiile economice să cedeze, fără război civil, puterea de stat. Firește, această cedare nu s-a înfăptuit fără luptă, fără ca reacțiunea să încerce uneori chiar prin represiuni sîngeroase să se mențină la cîrma țării.

Caracteristic este faptul că, în majoritatea cazurilor, împotrivirea înverșunată a majorității reacționare din guvern și aparatul de stat, în fața luptei maselor poporului pentru putere politică, nu a luat forme violente, forțele revoluționare nefiind astfel silite nici ele să recurgă la forme violente, la insurecția armată, în lupta lor pentru putere.

Ciocnirile uneori sîngeroase care au avut loc pe plan local, mai ales cu ocazia înlocuirii funcționarilor fasciști ai vechiului aparat de stat cu aleșii maselor populare, nu au fost un fenomen general, permanent, și nu pot pleda în nici un caz în favoarea tezei că acestea ar constitui elemente ale insurecției armate. În schimb, faptul că reacțiunea n-a avut curajul — deși ar fi dorit-o — să dezlănțuie războiul civil, pledează în favoarea concluziei că raportul de forțe, mai ales în luna februarie, cînd lupta de clasă era de o deosebită ascuțime, era atît de favorabil forțelor revoluționare încît, deși s-a dedat la amenințări și provocări, reacțiunea n-a îndrăznit să riște totul într-o ciocnire armată care-i putea fi fatală.

Pornind de la constatarea justă că transformările revoluționare în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945 nu au fost înfăptuite, în general, pe cale violentă, că o serie de verigi din aparatul de stat și un număr crescînd de ministere au intrat treptat sub controlul forțelor democratice, în fruntea cărora era P.C.R. — unii cercetători (A. Roman, I. Banu și alții) au ajuns la concluzia falsă că în România în perioada amintită ar fi existat o „dualitate de puteri“, ceva în genul dualității de putere din Rusia primei jumătăți a anului 1917.

Acești autori au căzut victime insuficienței și superficialei documentări care a stat la baza concluziilor lor și de asemenea, ca un corolar oarecum inevitabil, tendinței lor de a sili faptele cunoscute să între în corsetul anumitor „scheme“ sau teze preconcepute.

Ei au neglijat un factor hotărîtor: forța, rolul maselor populare.

Acțiunea hotărîtă a maselor populare de la orașe și de la sate, unite în jurul unui program comun — platforma P.C.R. — au împiedicat forțele contrarevoluționare să dezlănțuie războiul civil.

Acesta este însă un semn al forței revoluției populare, n'cidecum o dovadă în favoarea „dualității puterii“¹.

¹ Fără a urmări să combatem punct cu punct falsa argumentație despre așa-zisa „dualitate“, observăm doar că, în perioada dualității puterii, Rusia mai era angajată într-un război mondial nedrept, pe cînd dimpotrivă România era angajată după 23 August într-un război drept, că lupta pentru democrație și progres a poporului român a primit un sprijin important din partea mișcării revoluționare și democratice internaționale și că poporul român ferit, ca urmare a acestui sprijin, de intervenția imperialistă, a putut să stea față în față cu forțele reacționare interne care, lipsite de sprijin extern, au fost înfrînte mai ușor; revoluția rusă nu a beneficiat, în 1917, de un astfel de sprijin.

În plus, revoluția în România avea de parcurs, înainte de a trece la etapa sa socialistă un șir de trepte intermediare (trebuia mai întîi desăvîrșită revoluția burghezo-democratică), pe cînd Rusia, în perioada dualității puterii, stătea în pragul revoluției socialiste.

În România, revoluția cucerește pas, cu pas poziții după poziții, în conștiința maselor largi, în aparatul de stat, în guvern, pretutindeni. Un moment important în desfășurarea revoluției populare este îndepărtarea ultimului guvern cu majoritate reacționară și instaurarea la 6 Martie a puterii democrat-populare.

Pornind tot de la scheme și dând o interpretare greșită anumitor pasagii din documentele și articolele conducătorilor P.M.R., A. Roman, fără a renunța total la teza dualității puterii, a enunțat, într-o comunicare ținută cu ocazia sesiunii închinată împlinirii a 10 ani de la conferința națională a P.C.R.¹, teza că insurecția armată de la 23 August 1944 a continuat sub o formă schimbată pînă la 6 Martie 1945.

Autorul consideră diverse momente ale luptei revoluționare a maselor pentru cucerirea puterii politice, pentru înlăptuirea revoluționară a revendicărilor cuprinse în platforma program P.C.R., drept forme ale insurecției armate. Dacă am duce această teză pînă la capăt, ar însemna că toate, sau majoritatea transformărilor revoluționare din perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945, au avut loc sub semnul insurecției armate. O astfel de afirmație pare însă așa de hazardată, încît însuși autorul tezei amintite a preferat să „arunce piatra” dar să nu-și ducă „argumentarea” pînă la capăt.

Ne oprim mai mult asupra acestei probleme, deși aparent s-ar crede că nu are legătură directă cu subiectul tratat de noi, pentru motivul că, în stadiul actual al cercetării istoriei contemporane — studii puține, de un nivel încă modest — este mai primejdios ca oricînd să fie puse și menținute în circulație concluzii teoretice greșite.

Se știe că insurecția armată este o formă a războiului civil. Cînd insurecția armată servește cauzei revoluției, intereselor vitale ale maselor populare, atunci ea este o formă a luptei revoluționare pentru răsturnarea unui regim politic reacționar, este o insurecție armată *populară*.

Actul de la 23 August a fost rezultatul unei insurecții armate populare; el a marcat primul moment, începutul revoluției populare în România.

Insurecția armată de la 23 August 1944 a fost necesară atunci, deoarece, în condițiile concrete din acel moment, răsturnarea *violentă* a dictaturii fascisto-antonesciene constituia *singura* cale posibilă pentru scoaterea Romîniei din războiul antisovietic.

Răsturnarea dictaturii fasciste, apărătoare a intereselor claselor exploatatoare, eliberarea țării noastre de către armatele sovietice, avîntul revoluționar ce cuprinde repede masele populare, setoase de libertate și drepturi, dezorientarea și izolarea crescîndă a forțelor reacționare (raportul de forțe se schimba de la o zi la alta în favoarea forțelor revoluționare) au creat posibilitatea desfășurării pe cale relativ pașnică a revoluției populare.

Pentru ca posibilitatea desfășurării pe cale pașnică a revoluției populare să devină realitate, P.C.R. — aplicînd în mod creator indicațiile Congresului al V-lea, privitoare la caracterul burghezo-democratic al sarcinilor din prima etapă a revoluției — a adoptat tactica și mijloacele corespunzătoare situației create în urma actului revoluționar de la 23 August.

P.C.R. și-a pus în primul moment ca sarcină sudarea frontului unic muncitoresc creat la 1 mai 1944. În condițiile desfășurării revoluției populare,

¹ Într-o notă publicată în nr. 4/956 al revistei „Lupta de clasă” (p. 125) se spune că A. Roman a susținut pentru a doua oară acest punct de vedere în cadrul unei conferințe S.R.S.C., ceea ce dovedește că teza este greșită.

unitatea de acțiune a clasei muncitoare care avea rolul de hegemon al revoluției era indispensabilă.

În bătălia pentru aliați, P.C.R. a dus lupta pentru scoaterea țărănimii de sub influența claselor exploatoare și pentru atragerea ei de partea revoluției.

Masele țărănești suferiseră, alături de muncitorii de la orașe, cel mai mult de pe urma războiului criminal antisovietic. Sutele de mii de familii îndoliate, ruinarea în masă a țărănimii muncitoare ca urmare a mobilizării brațelor valide, a impozitelor și rechizițiilor istovitoare, abuzurile și fărădelegile primarilor, jandarmilor și ale celorlalți funcționari fasciști, creaseră în mod spontan, la sate, o stare de spirit antifascistă. Manifestele și activitatea P.C.R. contribuiseră de asemenea la ridicarea conștiinței revoluționare a țărănimii.

Prin răsturnarea dictaturii fasciste, în condițiile izgonirii trupelor fasciste de către armatele sovietice eliberatoare, zăgăzurile care ținuseră în loc participarea țărănimii la lupta revoluționară au fost rupte.

Condițiile antrenării țărănimii la lupta revoluționară erau astfel coapte. Trebuia găsită numai forma organizatorică cea mai indicată pentru atragerea cât mai largă, mai rapidă și mai folositoare pentru cauza revoluției populare, a țărănimii la revoluție.

*

Pentru a rupe țărănimea de sub influența claselor exploatoare și a realiza revendicările sale prin luptă revoluționară era necesară folosirea unei forme organizatorice care să se bucure din primul moment de încrederea nelimitată a majorității țărănimii din localitatea sau regiunea respectivă, și prin intermediul căreia, partidul să poată introduce în sinul maselor largi țărănești o conștiință politică cât mai ridicată capabilă să biruiască șovăielile, tendințele anarhice, centrifugale, fărâmițarea forțelor, proprii mișcărilor țărănești.

„Ca o lozincă practică de agitație în rîndurile țărănimii și ca mijloc de a introduce maximum de conștiință în această mișcare — spunea Lenin în 1905 — P.M.S.D.R. propune crearea imediată a unor comitete țărănești revoluționare în vederea sprijinirii sub toate aspectele a tuturor prefacerilor democratice și a realizării lor concrete“¹.

Mai târziu, în 1917, Lenin scria: „organizația țaranilor însăși, făcută neapărat de jos, neapărat fără funcționari, fără „controlul și supravegherea“ moșierilor și a lacheilor lor, este cea mai sigură și *unica* garanție a succesului libertății, a succesului eliberării Rusiei de sub jugul și din robia moșierilor“².

Referindu-se la rolul pe care trebuia să-l joace comitetele țărănești, Lenin spunea: „comitetele țărănești vor scăpa pe țărani cel puțin de acele capcane în care i-au împins numeroasele comitete de nobili și de moșieri. Comitetele țărănești vor scăpa pe țărani de amestecul funcționarilor, vor arăta că țărani vor și pot să-și aranjeze singuri treburile, vor ajuta țaranilor să se pună de acord în ceea ce privește nevoile lor și să cunoască bine pe oamenii care sînt în stare să apere cu credință sărăcimea satelor și alianța cu muncitorii de la orașe. Comitetele țărănești constituie *primul pas* spre aceea ca și în satele din fundul provinciei țărani să se pună pe propriile lor picioare și să-și ia soarta în propriile lor mâini“³.

¹ V. I. Lenin *Opere*, vol. 8, E.S.P.L.P., 1955, p. 225.

² V. I. Lenin, *Despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime*, E.S.P.L.P., 1955 p. 354—355.

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 6, E.S.P.L.P., 1953, p. 392—393.

Partidul Comunist din România a lansat chemarea la înființarea comitetelor țărănești, folosind experiența Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și după o apreciere justă a situației din țara noastră ¹.

Încă din primele sale numere (sârșitul lunii septembrie) „Scînteia” consacra o parte însemnată a coloanelor sale problemei aliaților și în special a atragerii țărănimii la revoluție. Ca mijloc principal de atragere a țărănimii la lupta revoluționară se lansează lozincă creării comitetelor țărănești.

„Pentru rezolvarea tuturor problemelor țărănești este nevoie ca ea (în articol e vorba de țărănime—n.n.) să-și făurească organe de luptă speciale, organe care să-i reprezinte toate interesele. Aceste organe trebuie să mobilizeze, să îndrumeze și să conducă țărănimea la luptă pentru satisfacerea nevoilor ei” ² — acesta era punctul de vedere al organului central de presă al P. C. R., punct de vedere care se aplica de altfel în practică încă din primele zile după 23 August 1944.

Cunoscînd faptul că țărănimea va participa la activitatea comitetelor cu o încredere mărită în cazul cînd la conducerea acestora vor fi aleși oamenii cei mai cinstiți, care nu colaboraseră în trecut în nici un fel cu dictatura fascistă, „Scînteia” arăta că „în aceste organe trebuie să intre cei mai cinstiți, mai hotărîți și mai ridicați țărani, indiferent dacă fac sau nu parte din vreun partid sau organizație” (în afară, bineînțeles, de organizațiile fasciste).

Alegerea comitetului de către întreaga comună, de adunarea obștească a satului, ca și dreptul alegătorilor de a retrage încrederea celui ales în caz că se dovedea necorespunzător, reprezentau lucruri noi, nemaiîntîmplăte în trecut în satul românesc, comitetele țărănești dovedindu-se cea mai democratică formă de pînă atunci de organizare politică a țărănimii.

Comitetele țărănești se manifestă din primul moment ca organe de luptă a țărănimii în revoluția populară.

*

Primele comitete țărănești apar în cursul acțiunii de izgonire a trupelor fasciste și de eliberare a regiunilor respective de către armatele sovietice.

¹ Spre deosebire de Rusia, unde, în anumite momente ale activității revoluționare, comitetele țărănești se transformă în organe ale insurecției armate, în România comitetele țărănești n-au îndeplinit — în general — o astfel de sarcină. Lipsesc cu desăvîrșire studii special consacrate insurecției armate, deci și cu privire la durata acesteia în timp.

Dacă nu limităm actul de la 23 August la acțiunea propriu-zisă a arestării clichei antonesciene și a ocupării unor puncte strategice din capitală, ci considerăm astfel de evenimente ca întoarcerea de către armata romină a armelor contra fasciștilor și apărarea de către poporul înarmat a orașului București (care în acel moment nu era numai capitala țării, ci devenise de asemenea „capitala” insurecției armate) și a altor zone strategice împotriva agresorilor fasciști, drept manifestări ale insurecției armate, atunci se poate aprecia că aceasta durează pînă la sfîrșitul lunii august, mai precis pînă în momentul cînd, ca urmare a intrării trupelor sovietice eliberatoare în București, planurile trupelor fasciste de a înăbuși insurecția s-au prăbușit.

În caz că această ipoteză e considerată valabilă, putem trage concluzia că, în zilele insurecției armate, dar numai atunci, acele comitete țărănești — puține la număr — care se formaseră în chiar iureșul acțiunii de dezarmare a trupelor fasciste, au îndeplinit temporar și funcția de organe locale ale insurecției armate.

În general, însă, fiind organele revoluției populare, care după insurecția armată de la 23 August se desfășoară pe cale relativ pașnică, comitetele țărănești din țara noastră n-au jucat și nu puteau juca rolul pe care l-au avut comitetele țărănești din Rusia cu ocazia revoluției din Octombrie și în alte momente de desfășurare violentă a revoluției ruse.

² „Scînteia” din 22 sept. 1944, p. 3.

Informațiile relativ reduse (din presă, din amintirile martorilor oculari) care ne stau deocamdată la dispoziție nu ne permit să tragem o concluzie definitivă asupra chipului în care iau naștere primele comitete.

Din cercetările întreprinse pînă acum se poate, totuși, desprinde concluzia că primele comitete țărănești apar de obicei în mod spontan; trecerea liniei frontului prin comuna respectivă, necesitatea de a fi menținută ordinea și de a apăra bunurile de acțiunile de jaf și distrugere la care se dedau bandele de țilhari și mai cu seamă detașamentele de distrugere special organizate de armatele fasciste în retragere, retragerea precipitată (în nordul Moldovei aceasta a avut un caracter general) a autorităților administrative de stat, reclamau alegerea de către locuitorii satului respectiv a unui comitet din rîndurile lor, care să preia conducerea treburilor comunei respective¹.

Aceste comitete organizează paza comunei, preiau și administrează bunurile părăsire de proprietarii ce se retrăseseră o dată cu frontul, țin legătura și dau sprijinul convenit armatelor sovietice în înaintarea lor.

În numeroase cazuri, comitetele iau parte activă la acțiunea de dezarmare a trupelor fasciste răzlețite prin comune, contribuind astfel direct și nemijlocit la izgonirea trupelor fasciste de pe teritoriul țării noastre².

Luptele comune ale muncitorilor și țăranilor, care participă la înfăptuirea și apărarea actului de la 23 August 1944, reprezintă în același timp primul semn al făuririi alianței dintre clasa muncitoare și țărănimă.

Curînd după victoria insurecției armate, grupuri de muncitori duc chemările la luptă ale P.C.R. în sînul maselor țărănești.

Comitetele țărănești apărute spontan, ici și colo, în primele zile după eliberare, se transformă sub conducerea P.C.R. în organe ale revoluției populare la sate.

¹ Astfel de „comitete cetățenești” se constituiesc din aceleași motive și la orașe. Gărzile înarmate cetățenești alungă pe fasciști și îi împiedică în multe cazuri să ducă pînă la capăt acțiunile de distrugere și jaf (în prezentul articol ne propunem să discutăm numai despre comitetele țărănești).

² La luptele de apărare a Bucureștiului și a zonei petrolifere (care au loc în primele zile după 23 August) participă, sub conducerea P.C.R., numeroși țărani din rîndurile cărora cad jertfe.

La sud de București, cu prilejul dezarmării forțelor hitleriste, întreaga populație din satele Dragalina, Lahovary, Mărculești și din numeroase alte sate au cerut arme și au colaborat cu armata în acțiunile de izgonire a hitleriștilor.

Astfel, în comunele Fîntina Doamnei și Principele Mihai din Ilfov, încă din primele zile ale prăbușirii regimului de dictatură antonesciană, comitetele țărănești o dată înființate au ajutat efectiv unitățile armatei romîne în acțiunea de dezarmare a nemților ce se găseau prin comune. La intrarea Armatei Roșii în comune, comitetele țăranilor au dat sprijinul lor pentru aprovizionarea și cartiruirea trupelor sovietice, ușurînd astfel continuarea ofensivei sovietice împotriva armatei hitleriste („Luptătorul”, organ P.C.R. al județului Ilfov, din 16 septembrie 1944, p. 3).

În preajma orașului Turnu-Severin, populația — muncitorii și țăranii — ia parte, alături de armată, la alungarea hitleriștilor. La aceste lupte se evidențiază, între alții, tineretul, locuitorii și intelectualii din comuna Izvoarele-Mehedinți care „au dovedit cu prilejul operațiunilor din noaptea de 3/4 septembrie a.c. o bravură și abnegație care merită să fie relevată”, (Bul. of. jud. Mehedinți” din 1-15 octombrie 1944). În tot timpul luptelor, ei au cărat muniții în linia întii, au îndeplinit funcția de cercetași sau călăuze și au luptat, cînd a fost cazul, alături de armată.

Acțiuni asemănătoare au avut loc la vremea lor și în Moldova, iar mai tîrziu în Ardeal, în momentul cînd frontul trece prin comunele și orașele respective.

Populația ajută, de asemenea, sub diferite forme, înaintarea armatelor sovietice pe care le întîmpină cu bucurie înaintea lor.

Comitetele țărănești grupează, din primul moment, pături largi ale populației de la sate.

În cadrul adunărilor generale la care participă majoritatea oamenilor din fiecare sat, țărănimea își înscrie doleanțele în moțiuni revendicative. Realizarea punctelor cuprinse în moțiuni deveneau obligatorii pentru comitetul ales.

Printre revendicările economice imediate, cele mai frecvente erau: recolta de pe pământurile lucrate în dijmă să se împartă două părți din trei țăranilor și una proprietarului, desființarea celorlalte obligațiuni care aminteau vechiul regim de clacă (rușfeturi, plocoane etc.), o mai democratică repartizare a sarcinilor fiscale, a rechizițiilor, prestațiilor, plata progresivă, în avantajul sărăcimii, a cotei părți pentru izlazul comunal și chiar o reîmpărțire a terenurilor de pășune ¹.

Astfel, țărănimea muncitoare în primele sale manifestări revendicative se ridică la luptă împotriva celor mai reacționare forme de producție din lumea satelor: împotriva rămășițelor relațiilor feudale în agricultură, împotriva exploatării moșieresti. Prin caracterul și activitatea lor, comitetele țărănești se transformă deci în organe de luptă pentru desăvârșirea revoluției burghezodemocratice, în organe de înfăptuire a sarcinilor revoluției agrare.

Țărănimea își exprima de asemenea în moțiuni atașamentul fără rezervă față de ducerea războiului antifascist și consimțea la sacrificiile materiale ce însoțeau continuarea războiului pînă la victoria finală. În adunări se lua hotărîrea ca sarcinile împlinirii acestei obligații să fie suportate în raport cu veniturile fiecărui locuitor, deci proporțional cu averea. Prin participarea la lupta pentru îndepărtarea din aparatul de stat a fasciștilor, activitatea comitetelor țărănești a avut de asemenea un pronunțat caracter antifascist.

Țărănimea organizată în comitete, lupta așadar pentru *revizuirea democratică* a relațiilor de producție din agricultură, revizuire care, în esență, urmărea lichidarea rămășițelor feudale din agricultură.

Caracterul antifeudal al comitetelor țărănești s-a accentuat și mai mult pe măsură ce revendicarea țărănimii de înfăptuire a reformei agrare a devenit generală. Reforma agrară democratică prevăzută în platforma program propusă de P.C.R. urmărea lichidarea moșierimii — principala purtătoare a relațiilor de producție semif feudale din agricultură — și prin aceasta reprezenta un pas uriaș pe drumul desăvârșirii revoluției burghezodemocratice în agricultură.

În fixarea unor puncte revendicative, dar mai ales în lupta pe care o duc comitetele țărănești pentru rezolvarea favorabilă a revendicărilor lor, ele primesc sprijinul neprecupețit al clasei muncitoare iar, pe de altă parte, se izbesc de rezistența aparatului de stat fascist; prinde rădăcini sub influența P.C.R. convingerea că revendicările lor nu vor putea fi cucerite și, mai ales, menținute de cît într-un regim politic democrat. Sub presiunea maselor conduse de P.C.R., autoritățile locale sînt nevoite să dea o serie de ordonanțe sau dispoziții în favoarea intereselor țărănimii muncitoare. În caz de împotrivire, autoritățile locale sînt înlăturate și înlocuite cu reprezentanții forțelor democratice.

În lumina sarcinii generale de luptă împotriva fascismului, înlocuirea

¹ Date despre formarea comitetelor țărănești în primele luni după eliberare se găsesc în culegerea *Lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare*, publicată recent, și în culegerea *Rolul maselor populare în făurirea istoriei E.S.P.L.P.*, 1955, (p. 144—150) precum și în comunicarea prezentată de noi în sesiunea din anul trecut a Academiei R.P.R.

aparaturii de stat fascist cu reprezentanți ai maselor populare a reprezentat un aport de preț pe care l-a adus țărănimii sub conducerea P.C.R. la acțiunea de democratizare a țării. Înlăturarea unei părți însemnate a vechiului aparat fascist, pe lângă caracterul său revoluționar, reprezenta unul dintre aspectele luptei pentru desfășurarea și democratizarea aparatului de stat.

Aceste acțiuni fac să crească în ochii maselor prestigiul comitetelor țărănești, antrenează noi pături la viața politică și întăresc influența politică a clasei muncitoare în sînul țărănimii.

Sutele de echipe muncitorești care merg la sate, ca și numărul crescînd al delegațiilor de țărani ce iau parte la manifestațiile politice din orașele de reședință, contribuie la întărirea relațiilor de prietenie și de colaborare în luptă, dintre clasa muncitoare și țărănimia muncitoare.

În unele județe, ca de exemplu în Ilfov, comitetul județean P.C.R. organizează adunări ale reprezentanților comitetelor țărănești pe mai multe sate. Aceste adunări constituiau o formă directă de contact și îndrumare de către județeanul P.C.R. a noilor comitete¹.

Sub influența evenimentelor și a propagandei desfășurate de forțele democratice conduse de P.C.R., comitetele țărănești se dezvoltă și se afirmă tot mai clar ca organizații revoluționare de luptă ale P.C.R. în sînul țărănimii muncitoare.

Trecerea comitetelor țărănești de partea programului forțelor democratice a constituit prima victorie însemnată realizată de P.C.R. imediat după 23 August în lupta pentru aliatul principal, țărănimia muncitoare.

Constituirea și activitatea comitetelor țărănești care acționau pe baza unui program hotărît în comun de adunarea sătească, program ce prevedea o serie de măsuri democratice economice, precum și politice, reprezenta noua democrație care se dezvoltă în pas cu revoluția populară la sate, sub influența și cu ajutorul frățesc al clasei muncitoare.

★

În nordul Moldovei, apariția și activitatea comitetelor țărănești are specificul său datorită eliberării acestui teritoriu înainte de insurecția armată de la 23 August 1944, precum și condițiilor speciale în care se organizează acolo viața economică și politică a acestei regiuni, care timp de 5 luni a fost despărțită prin linia frontului de restul țării.

Autoritățile fascisto-antonesciene retrăgîndu-se o dată cu frontul, masele populare sub îndrumarea comuniștilor au trecut din primul moment la constituirea unor organe de auto-administrare, organe care la sate au luat forma comitetelor țărănești.

Comitetele țărănești au avut de îndeplinit deci de la bun început pe lângă sarcinile lor politice și sarcina unor organe locale ale puterii de stat. Mai mult, în măsura în care o parte dintre proprietari — majoritatea aparținînd claselor exploatatoare — lăsaseră bunurile lor de izbeliște, comitetele țărănești (ca de altfel și comitetele populare de la orașe sau, pe plan mai mare, cele județene) au preluat, inventariat și administrat aceste bunuri, repunîndu-le în circuitul vieții economice a regiunii.

În privința pămîntului, părăsit în cea mai mare parte de moșieri, acesta în schimbul unei arenze minime (devenită în condițiile inflației derizorie)

¹ Vezi „Luptătorul” din 4 septembrie 1944.

a fost dat în folosință țăranilor care nu aveau pământ suficient, dar care dispuneau în schimb de brațe și de mijloace corespunzătoare lucrării lui.

Din sumele obținute prin arendarea bunurilor statului și ale particularilor absenteiști, ca și din alte venituri, comitetele țărănești repartizau fondurile necesare reparării, deschiderii și funcționării școlilor și a celorlalte instituții culturale, spitalelor, ajutorării refugiaților de pe linia frontului etc.

O particularitate de mai mică importanță o constituie ritmul rapid în care s-au constituit comitetele țărănești, în special în fostul județ Botoșani, ca și faptul că aici organul executiv suprem, prefectura, a legalizat existența comitetelor țărănești ca organe ale puterii locale de stat.

„În circa 6 săptămâni, pînă la sfîrșitul lunii iunie 1944, iau ființă în județul Botoșani 101 comitete țărănești. La 27 mai 1944, prefectura județului Botoșani, prin ordonanța nr. 19, legalizează existența comitetelor țărănești... Pentru coordonarea, îndrumarea și controlul activității comitetelor țărănești s-a creat serviciul bunurilor județene”¹.

O dată cu legalizarea comitetelor țărănești se publică și un regulament de funcționare a acestora.

Afară de dispozițiile profund democratice ca: alegerea comitetului de către adunarea întregului sat, revocabilitatea membrilor în caz că nu corespundea sarcinilor, prezentarea de dări de seamă periodice în fața plenului comunei întregi etc., merită să fie subliniată dispoziția care excludea pe toți funcționarii statului „de carieră” din rîndurile comitetelor țărănești. Aceștia nu puteau fi aleși în comitete (în categoria funcționarilor intra și primarul, chiar dacă fusese ales de adunare și deci nu mai era primarul vechi!!). Această dispoziție dădea o mai mare libertate de acțiune membrilor comitetului — numai săteni — stimula inițiativele locale ale maselor care, în strădaniile soluționării variatelor probleme, căpătau experiență și, pe măsură ce izbuteau să depășească diferite greutăți, căștigau rapid încredere în propriile lor forțe.

Activitatea comitetelor țărănești din nordul Moldovei a fost permanent îndrumată (și este un merit al lucrării citate a lui Al. Vianu că a subliniat acest lucru) de organele locale ale P.C.R., care a dus o uriașă muncă organizatorică-politică în această perioadă, în sînul maselor largi.

Cu excepția Ardealului de nord, în restul țării comitetele țărănești, chiar dacă, prin înlăturarea funcționarilor vechiului aparat de stat fascist, acționau de fapt ca organe locale ale puterii de stat², n-au primit confirmarea și nu au fost considerate „legale” de autoritățile centrale, ci dimpotrivă³.

¹ Al. Vianu, *Ocuparea pămînturilor moșierești în fostele județe Botoșani și Suceava* (1944—1945) publicat în „Anale”, nr. 3/1955, p. 11. Despre activitatea comitetelor țărănești din această regiune, vezi și ziarul „Moldova liberă” din 29 octombrie 1944, p. 3.

² Vezi în această privință culegerea de articole *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimia*. E.S.P.L.P., 1954.

³ „Ministerul Afacerilor Interne, cu ordinul nr. 14.420 din 15 oct. a.c., face cunoscut că toate actele oficiale ce se eliberează de primar, ca acte de stare civilă, certificate de notariete, contracte încheiate în numele comunei și ori ce alte acte care angajează patrimoniul comunei, pentru a nu fi lovite de nulitate, urmează a fi eliberate și semnate de primarii numiți de autoritățile ierarhice administrative cu respectarea legilor în vigoare. Actele semnate de persoane neconfirmate, fără jurămint, în afară de cadrul legii, nu sînt valabile și deci fără folos persoanelor care le obțin. Prezentul ordin va fi adus la cunoștință locuitorilor din toate comunele” (Bul. Jud. Dimbovița, nr. 14 din 16 — 31 octombrie 1944, p. 11). Vezi și „Scînteia” din 12—16 octombrie 1944.

Comitetele țărănești care îndeplineau și funcția de organe locale ale puterii de stat acționau astfel independent și în opoziție cu voința majorității reacționare din guvern.

În compania agricolă din toamna anului 1944, comitetele țărănești din întreaga țară desfășoară o largă activitate pentru însămintarea unor suprafețe cât mai întinse de pământ. Ele primesc un ajutor prețios și puternic din partea echipei muncitorești.

Ceea ce e însă caracteristic pentru activitatea comitetelor țărănești în toamna anului 1944 este participarea lor tot mai activă la cucerirea puterii de stat ¹.

Lupta pentru putere se desfășoară pe două planuri: pe de o parte prin îngustarea treptată, cu ocazia celor două remanieri, a majorității reacționare din guvern, și, pe de altă parte, prin democratizarea de jos în sus a aparatului de stat care consta în înlocuirea funcționarilor fasciști cu reprezentanți ai forțelor populare.

Aportul comitetelor țărănești în această perioadă este mai vizibil în lupta dusă de masele populare pentru democratizarea, pe cale revoluționară, împotriva voinții majorității reacționare din guvern, a verigilor aparatului de stat, îndeosebi a conducerii comunale și județene ².

Deși participă în mai mică măsură — prin delegați din aproape fiecare comună — la demonstrațiile uriașe din principalele orașe ale țării, care duc la înlăturarea celor două guverne Sănătescu, totuși, în aprecierea ultimă a aportului adus de comitetele țărănești la lupta pentru un guvern democrat în acea perioadă, trebuie avută în vedere însăși „fierberea“ de la sate care făcea pe reacționari să simtă că le fuge pământul de sub picioare, faptul că satul răsculat era de partea orașului revoluționar, ceea ce îngusta și paraliza în largă măsură posibilitățile de manevrare și de represiune ale claselor exploatare.

Adeziunea majorității covârșitoare a țărănimii la platforma program a P.C.R. mărea considerabil baza de masă a P.C.R. la sate și, în aceeași măsură, ducea la izolarea partidelor istorice, exponente ale intereselor claselor exploatare.

În preajma instalării guvernului Rădescu, forțele reacționare își dau seama că, deși aveau încă asigurată majoritatea și principalele poziții în guvern, totuși, datorită raportului de forțe existent în întreaga țară, înfruntarea fățișă a forțelor revoluționare nu avea șanse de izbândă. Reacțiunea încearcă atunci să stăvilească sau cel puțin să încetinească meșul revoluției populare printr-o serie de promisiuni.

Hudită, ministrul agriculturii, anunță constituirea unei comisii centrale care va lua în discuție posibilitățile și modul în care urma să fie efectuată reforma agrară, deși P.N.Ț., al cărui membru era, se opusese la început categoric — ca și P.N.L. — la discutarea reformei agrare chiar și în principiu, mai înainte de a se fi „terminat războiul“.

Din aceeași sursă de inspirație și cu aceleași intenții, generalul Rădescu trimite la sate un „chest o nar“ în care țărani și proprietarii să-și spună părerea asupra oportunității reformei agrare și a modalității de înlăturare a acesteia.

¹ Mai puțin nordul Transilvaniei care era în curs de eliberare și unde, pentru a contracara activitatea provocatoare a elementelor fasciste, Comandamentul militar sovietic a fost nevoit să instituie administrație militară sovietică.

² În această privință vezi culegerea de articole *Rolul maselor populare în fărâșirea istoriei*, p. 145—148 și 152—157.

De asemenea, Rădescu anunță intenția guvernului de a face cât de curînd alegeri comunale în întreaga țară.

Pînă cînd lucrările comisiei agrare și „pregătirile“ pentru alegerile comunale vor avea loc, Rădescu cerea de la toți păstrarea „disciplinei și a ordinii“.

Scopurile reacțiunii erau străvezii: pe de o parte nutrea speranța că prin măsurile luate va opri țărănimia de a intra în posesia pămîntului pe o cale „ilegală“ (prin cale „ilegală“ reacționarii înțelegeau înfăptuirea revoluționară a reformei agrare, lucru de care se temeau cel mai mult) și că cel puțin o parte a țărănimii va „aștepta“ hotărîrile luate în Comisia agrară; pe de altă parte, prin anunțarea alegerilor comunale, se urmărea încetarea temporară a acțiunilor, ce luaseră o mare amploare, de instalare la conducerea comunelor și a județelor a reprezentanților forțelor populare.

P.C.R. a apreciat că, în măsura în care partidele istorice și noul guvern Rădescu nu fuseseră complet demascate ca dușmani ai intereselor vitale ale maselor populare, participarea reprezentanților forțelor populare în comisia de reformă agrară era necesară. Curînd, dezbaterile din această comisie dau la iveală cu putere că partidele istorice nu sînt pentru reforma agrară (condiția lor ca aceasta să fie înfăptuită după război reprezenta, ținînd seama de situația existentă în țară, un refuz voalat).

Creșterea vertiginoasă a tăriei forțelor revoluționare a accentuat în preajma instalării guvernului Rădescu, și după aceea, posibilitățile mari care existau în continuare ca revoluția populară, inclusiv cucerirea puterii de stat, să aibă loc, în linii mari, pe cale pașnică, neviolentă.

Deși în unele părți ale țării, comitetele țărănești aveau organe coordonatoare de plăși sau județe, ele nu acționau ca o singură organizație. În aceste condiții, P.C.R. lansează lozinca integrării acestor comitete într-o organizație a țărănilor pe întreaga țară, în Frontul Plugarilor.

Frontul Plugarilor, care activase și în ilegalitate, se transformă rapid într-o largă organizație de masă a țărănimii.

În primele zile ale anului 1945, divergențele dintre forțele populare dinăuntru și dinafara guvernului și majoritatea reacționară din guvern se ascut la maximum.

În fața poziției obstrucționiste de tergiversare a lucrurilor, de sprijinire a elementelor fasciste și de continuă sabotare a frontului, a devenit necesar ca forțele populare să impună majorității reacționare din guvern să-și respecte angajamentele luate în numele acesteia de Rădescu în momentul instalării sale, sau, în caz de împotrivire, să o îndepărteze de la putere¹.

P.C.R. elaborează în ianuarie 1945 o platformă de guvernare F.N.D. care cuprindea în esență prevederile platformei-program din septembrie 1944. În chemarea care însoțea platforma, P.C.R. apela la masele populare ca, înfruntînd activitatea contrarevoluționară a majorității reacționare din guvern, să treacă la înfăptuirea pe cale revoluționară a punctelor platformei P.C.R., între care figura și reforma agrară.

P.C.R. și P.S.D. își retrag totodată reprezentanții din comisia de studiere a reformei agrare care funcționa pe lîngă Ministerul Agriculturii.

P.C.R. lansează lozinca intrării țărănilor în pămînturile moșierești și a înfăptuirii de către comitetele țărănești, de jos în sus, a reformei agrare.

¹ Asupra acestor lucruri, deși foarte importante, nu insistăm, deoarece s-au scris articole în legătură cu ele. www.dacoromanica.ro

„Țărani— se spunea într-un apel adresat țărănimii la 11 februarie 1945— strângeți-vă rîndurile, adunați-vă puterile, înfăptuiți imediat reforma agrară“.

În „Scînteia“ din 16 februarie 1945, se publica un articol intitulat „Țăranii și pămîntul“ în care se spunea „comitetele țărănești au de îndeplinit unul dintre cele mai mari și mai grele roluri... să înfăptuiască reforma agrară... trecerea pămîntului în mîinile plugarilor... trebuie făcută acum fără nici o tărăgănare“¹.

În jurul programului P.C.R. se grupaseră masele largi populare care trec de îndată la înfăptuirea punctelor acestui program. Astfel, într-o serie de întreprinderi se stabilește controlul muncitoresc asupra producției. În principalele orașe ale țării și în special în capitală au loc uriașe demonstrații care cer înlocuirea guvernului. În întreaga țară continuă acțiunea de înlocuire revoluționară a vechiului aparat de stat cu reprezentanții maselor. Armata trimisă de guvern să reprime aceste acțiuni populare, în numeroase cazuri fraternizează cu oamenii muncii (la Craiova, Sibiu și în alte părți).

În luna februarie, țărănimea pornește în masă, la îndemnul și sub conducerea P.C.R., la înfăptuirea revoluționară a reformei agrare. Toate eforturile majorității reacționare din guvern de a stăvili mișcarea țăranilor pentru pămînt eșuează. Înfruntînd în unele locuri gloanțele, țăranii continuă cu intensitate sporită de la o zi la alta să ocupe și să împartă între ei pămînturile moșierești. În lupta pentru înfăptuirea reformei agrare se încheagă alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare.

Datorită faptului că reforma agrară era înfăptuită de jos în sus, fără sprijin tehnic-administrativ din partea statului, ea putea fi realizată în bune condițiuni numai de cei care cunoșteau bine întinderea și calitatea pămîntului fiecărei moșii în parte; singurele organe care puteau să o facă în condițiile date erau doar comitetele țărănești.

Comitetele țărănești, sub îndrumarea și cu sprijinul echipelor muncitorești care împînziseră țara, înfăptuiesc în numai cîteva săptămîni reforma agrară în ceea ce avea ea mai esențial: lichidarea moșierimii ca clasă.

Chiar dacă după 6 Martie lucrările de aplicare a reformei agrare vor mai dura cîtiva ani, ele nu vor avea de îndeplinit în multe cazuri decît sarcina unei repartizări cît mai juste a pămîntului care fusese smuls deja de țărănimea revoluționară de la moșieri, încă în perioada luptei pentru instaurarea regimului democrat-popular.

Lupta pentru reforma agrară a constituit astfel un aspect al luptei pentru cucerirea puterii politice.

Ceea ce constituie o particularitate a revoluției populare din țara noastră — care nu putuse fi prevăzută de Congresul al V-lea — este faptul că forțele populare dețineau sau își exercitau deja controlul asupra unei părți însemnate a aparatului de stat, a vieții publice, în momentul instaurării la 6 Martie a regimului democrat-popular.

¹ Reacțiunea mizase mult pe faptul că tărăgănînd discuțiile cu privire la reforma agrară pînă în primăvară, deci pînă în momentul începerii muncilor agricole, împrietărirea țăranilor în primăvara și vara anului 1945 ar fi devenit inoperantă, iar în cazul cînd totuși ar fi fost efectuată, ar fi dus la compromiterea campaniei agricole. Înfăptuirea reformei agrare în februarie-martie 1945 a dat peste cap planurile reacțiunii și a permis ca lucrările agricole din primăvară să se desfășoare în bune condițiuni.

În ultimele zile ale existenței sale, guvernul Rădescu pierduse controlul asupra majorității teritoriului țării¹. Forțele democratice, conduse de P.C.R., erau stăpînii de fapt ai provinciei și ai străzii. Armata șovăia și ea.

Forțele revoluționare erau mult mai puternice decît reacțiunea din guvern și dinafara guvernului.

După tentativa de masacru din fața palatului regal, sub presiunea maseilor, guvernul e răsturnat și regele e silit să accepte formarea unui guvern democratic.

★

În condițiile noi create de venirea la conducerea țării a guvernului democratic, comitetele țărănești devin organe ale guvernului a alese de masele largi țărănești și confirmate de guvern.

Această transformare a comitetelor țărănești în organe ale guvernului democratic (instalat la 6 Martie în țara noastră) se produce în două direcții: a) confirmarea de către guvern a comitetelor țărănești ce-și asumaseră înainte de 6 Martie 1945 administrarea comunelor rurale respective, drept organe locale ale noului guvern și b) transformarea a numeroase comitete țărănești în organe de aplicare a legii de reformă agrară. Acestea din urmă au sarcina precisă a realizării depline, în favoarea țărănimii muncitoare, a reformei agrare.

În această etapă, comitetele țărănești se preocupă în special² de aplicarea în bune condiții a dispozițiilor legii de reformă agrară.

După terminarea reformei agrare, comitetele țărănești de reformă agrară dispar, sarcina lor istorică fiind îndeplinită.

★

În activitatea lor generală, comitetele țărănești au constituit organizația specifică de luptă a țărănimii muncitoare pentru îndeplinirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice la sate.

În condițiile internaționale și interne de după 23 August, activitatea comitetelor țărănești pe lângă caracterul antifeudal, prevăzut de congresul al V-lea al P.C.R., a avut și un pronunțat caracter antifascist, și, deoarece

¹ În zilele furtunoase din februarie și începutul lunii martie 1945, a existat situația următoare: o parte, în continuă creștere, a puterii de stat (atît în guvern cît mai ales în aparatul de stat), era deja în mîinile forțelor revoluționare, pe cînd reacțiunea deținea încă majoritatea în guvern. O astfel de situație nu poate însă pleda în favoarea unei dualități de putere pentru motivul că în acel moment nu exista un echilibru de forțe care să ceară și să justifice o astfel de formă de guvernare.

Perioada februarie-martie se desfășoară sub semnul cuceririi de către revoluție a unei poziții după alta în stat. În acele zile, instaurarea puterii populare era iminentă. Toată desfășurarea de forțe a revoluției s-a făcut tocmai pentru a anihila împotrivirea claselor exploatare, care printru diferite soluții flutura chiar și pe aceea a războiului civil. Nici vorbă nu putea fi de împărțire a puterii cu voia ambelor părți. Revoluția făcea ultimii pași pe calea care ducea la instaurarea regimului democrat. Deci obținerea unei părți a puterii de stat, în plin avînt al revoluției, în condițiile unei ascuțite lupte de clasă, nu înseamnă dualitate de putere, ci un moment — unul dintre cele mai admirabile momente — ale luptei revoluționare pentru putere.

Lenin, creatorul strategiei și tacticii revoluționare în condițiile fazei imperialiste a capitalismului, arată că, în condițiile de puternic avînt revoluționar, participarea clasei muncitoare și a aliaților ei la guvern este în interesul cauzei revoluționare. Nici un moment nu s-a gîndit Lenin să aprecieze această participare la guvern sau în aparatul de stat drept o dualitate de putere.

² Tratarea problemei condițiilor în care are loc transformarea unor comitete țărănești în organe locale ale noii puteri de stat democratice nu a intrat în preocupările noastre și de aceea asupra acestei probleme nu ne oprim.

burghezia s-a opus realizării revoluționare, de jos în sus, a reformei agrare, tăișul luptei comitetelor țărănești a fost îndreptat și împotriva acesteia.

În perioada luptei revoluționare condusă de P.C.R., după 23 August, pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, pentru instaurarea regimului democrat-popular, comitetele țărănești au contribuit într-o însemnată măsură la făurirea și închegarea alianței de luptă dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

О РОЛИ КРЕСТЬЯНСКИХ КОМИТЕТОВ И НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ НАРОДНОЙ РЕВОЛЮЦИИ В РУМЫНИИ

(23 августа 1944 — 6 марта 1945)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В результате освобождения Румынии Советской армией от немецкой оккупации и свержения 23 августа 1944 г. фашистской диктатуры Антонеску патриотическими силами, во главе которых стояла Румынская Коммунистическая партия, создались в высшей степени благоприятные условия для завершения задач буржуазно-демократической революции в Румынии.

Завершение буржуазно-демократической революции в Румынии должно было принять формы народной революции, в которой рабочий класс со своей партией, являющейся его авангардом, был гегемоном.

В условиях продолжения войны против фашистской Германии и участия Румынии в этой войне после 23 августа 1944 г. сопротивление эксплуатирующих классов (поддерживавших фашистский режим) военным усилиям и борьбе народных масс за демократию и прогресс потребовало, чтобы переход власти в руки рабочего класса и его союзников, а также осуществление революционным путем задачи завершения буржуазно-демократической революции произошли еще в разгар антифашистской войны (установление народно-демократического режима еще до окончания антифашистской войны представляет собой характерную черту народной революции в Румынии).

В Румынии, как и в других странах народной демократии, народная революция произошла сравнительно мирным, не насильственным путем.

Решающую роль в победе революции сыграло движение народных масс, а также и то, что в своих действиях рабочий класс был объединен в единый рабочий фронт. В пылу революционной борьбы рабочий класс создал и сплотил боевой союз с крестьянством.

В течение революционного периода с 23 августа до 6 марта крестьянство было вовлечено в народную революцию и принимало в ней участие при посредстве крестьянских комитетов. Крестьянские комитеты появились и действовали как революционные боевые организации крестьянства, созданные для завершения буржуазно-демократической революции как органы народной революции.

В конкретных условиях периода с 23 августа до 6 марта крестьянские комитеты способствовали антифашистской борьбе, борьбе за установление народно-демократического режима.

Крестьянские комитеты всей своей деятельностью также способствовали созданию и сплочению союза рабочего класса и крестьянства.

Благодаря особенностям народной революции в Румынии по сравнению с народными революциями в других странах народной демократии, у крестьянских комитетов была своя специфика.

После установления народно-демократического режима значительная часть крестьянских комитетов превращается в органы демократического правительства, становясь либо органами правительственной власти на местах (и до 6 марта некоторые комитеты действовали, как органы правительственной власти на местах, но не были признаны, как таковые, правительствами Сэнэтеску и Рэдеску), либо же органами по проведению аграрной реформы.

Одновременно с осуществлением исторической задачи завершения буржуазно-демократической революции закончилась деятельность и историческая роль крестьянских комитетов.

DU RÔLE DES COMITÉS PAYSANS ET DE CERTAINES PARTICULARITÉS DE LA RÉVOLUTION POPULAIRE DE ROUMANIE

(23 août 1944 — 6 mars 1945)

(RÉSUMÉ)

Par suite de la délivrance de la Roumanie de l'occupation allemande par les armées soviétiques et de la chute de la dictature fasciste d'Antonescu, provoquée le 23 août 1944 par les forces patriotiques, à la tête desquelles se trouvait le Parti Communiste Roumain, les conditions étaient particulièrement propices au parachèvement des tâches qui incombaient à la révolution démocratique bourgeoise en Roumanie.

La révolution démocratique bourgeoise devait s'accomplir en Roumanie sous la forme d'une révolution populaire, à la tête de laquelle se trouvaient la classe des travailleurs et son parti d'avant-garde.

Dans les conditions de la continuation de la guerre contre l'Allemagne fasciste et de la participation de la Roumanie à cette guerre après le 23 août 1944, l'opposition des classes exploiteuses (qui avaient soutenu le régime fasciste) à l'effort de guerre et à la lutte des masses populaires pour la démocratie et le progrès a rendu nécessaire le passage du pouvoir aux mains des travailleurs et de leurs alliés, ainsi que la réalisation par voie révolutionnaire de la tâche de parachèvement de la révolution démocratique bourgeoise, en pleine guerre antifasciste (l'instauration du régime démocratique populaire avant la fin de la guerre antifasciste constitue une particularité de la révolution populaire en Roumanie).

Tout comme dans d'autres pays de démocratie populaire, en Roumanie aussi la révolution populaire a eu un caractère relativement pacifique, dépourvu de violence.

Un rôle décisif pour la victoire de la révolution revient à l'action des masses populaires, au fait que la classe ouvrière a agi en un front unique des

travailleurs et qu'elle a forgé et scellé, au feu de la lutte révolutionnaire, l'alliance avec la paysannerie.

Au cours de la période révolutionnaire, du 23 août au 6 mars, la paysannerie a été entraînée et a participé à la révolution populaire dans le cadre des comités paysans. Ces comités ont fait leur apparition et ont agi comme organisations révolutionnaires de lutte de la paysannerie pour le parachèvement de la révolution démocratique-bourgeoise, en tant qu'organes de la révolution populaire.

Dans les conditions concrètes de la période allant du 23 août au 6 mars, les comités paysans ont contribué à la lutte antifasciste, à la lutte pour l'instauration du régime démocratique et populaire.

Ils ont également contribué, par leur activité tout entière, à forger et à sceller l'alliance de la classe ouvrière et de la paysannerie.

Les comités paysans de Roumanie ont eu leur caractère spécifique, dû aux particularités de la révolution populaire de Roumanie, par comparaison aux révolutions populaires des autres pays de démocratie populaire.

Après l'instauration du régime de démocratie populaire, une notable partie des comités paysans se transformèrent en organes du gouvernement démocratique devenant, soit des organes locaux du pouvoir d'État (certains comités paysans avaient agi dès avant le 6 mars en qualité d'organes locaux du pouvoir d'État, mais n'avaient pas été reconnus comme tels par les gouvernements Sănătescu et Rădescu), soit des organes d'application de la réforme agraire.

L'activité et le rôle historique des comités paysans prit fin avec l'accomplissement de la tâche historique du parachèvement de la révolution démocratique bourgeoise.

BLOCUL BALCANIC AL „NEUTRILOR“ (septembrie 1939—martie 1940)

DE
ELIZA CAMPUS

În prima fază a celui de-al doilea război mondial, guvernul dictaturii regale a căutat printr-o serie de acțiuni politice să găsească o cale de mijloc, o cale unde să-și facă loc manevrele politice, menite de a născoci noi compromisuri, o cale „de a trece peste gloanțe, fără mari pierderi“¹, cale caracterizată în acest fel de un diplomat, cu o misiune specială în Balcani, în această perioadă.

În mod oficial, la 6 septembrie 1939, într-o ședință avută de Carol II cu consilierii regali la palatul Cotroceni, s-a hotărât „observarea strictă a regulilor de neutralitate, stabilite prin convențiile internaționale, cu privire la beligeranții conflictului actual“². În jurul acestei neutralități a României s-au emis nenumărate comentarii, tinzând să demonstreze că neutralitatea va fi îndeplinită în mod hotărât, România păstrându-și întreaga ei obiectivitate față de ambele tabere în luptă. Se arăta că se vor respecta întocmai clauzele convențiilor a V-a și a VI-a de la Haga, din 18 octombrie 1907, privind obligațiile neutrilor. Îndeosebi obligația de a păstra „cea mai deplină nepărtinire în relațiile cu cei doi beligeranți, abținându-se de la orice act, ce ar avea caracter de ajutor auxiliar acordat unuia contra celuilalt“³, era arătată ca principiul de bază, pe care România era hotărâtă să-l respecte cu deosebită grijă. Era greu de înțeles însă, chiar în cercurile care hotărâseră să urmeze această linie politică, cum se va putea traduce în viață un atare principiu, într-o țară unde naziștii aveau asemenea instrumente de acaparare economică ca tratatul din martie 1939, sau asemenea instrumente politice ca organizația partidului nazist⁴ cu armata sa disciplinată „Volksgemeinschaft“-ul.

Clasele dominante din România își dădeau din ce în ce mai bine seama că neutralitatea nu le va apăra de cotropirea nazistă. Dimpotrivă, un curent

¹ Ernest Pezet, *Allemagne Europe*, La nouvelle edition, Paris, 1946, p. 111. (Ernest Pezet, fost vicepreședinte al Comisiei de afaceri externe franceze, a avut o misiune în Balcani în această perioadă și s-a oprit și în România).

² Comunicatul nr. 58 al Casei regale 6 sept. 1939, în „Affaires danubiennes“ din 8 octombrie 1939, p. 290.

³ Gh. Sofronie, *Conținutul juridic al neutralității*, în „Neamul Românesc“, nr. 205 din 17 septembrie 1939, p. 1.

⁴ National-sozialistische Bewegung, www.dacoromanica.ro.

antihitlerist începuse să se accentueze chiar în sînul acelor pături ale burgheziei și moșierimii, care își vedeau amenințate grav atît pozițiile economice, cît și cele politice.

Din sînul acestor pături sociale se ridică glasul unor oameni ca Nicolae Iorga, care arăta că nazismul este adînc dăunător țării: „a se închina cîeva acestei doctrine și a ne-o predica, aceasta înseamnă a legitima orice acțiune de silă, care s-ar dezlănțui asupra noastră“¹.

Nicolae Iorga s-a împotrivit cîtropirii țării de către naziști. De pe poziții burgheze cu caracter progresist, marele istoric, care a plătit cu viața rezistența împotriva hitleriștilor, și-a exprimat speranța în victoria elementelor creatoare, împotriva forței brutale. Comparînd înlănțuirea temporară a acestor valori permanente cu eroicul Titan-Prometheu, Iorga afirma că la înlănțuirea lor „lucrează de zor, cu dinții încheștați de ură“ca și în legenda de peste veacuri „cele două puteri neînvinse ale materiei brute, Kratos — forța și Bias — silă“². Nazismul însă va trebui să piară: „în această clipă — arată Nicolae Iorga — Prometheu idealului uman cu tot ce cuprinde ca dreptate și milă e și el pironit de piatra nesimțitoare a stîncii și se aud de la un cap la altul al Europei, loviturile de ciocan ale încătușării. Dar Prometheu nu a murit. Din milenii și milenii, prin graiul profetic al său, s-a alcătuit o civilizație, care e opera etern dăinuitorului Titan. Și astăzi îl simțim cum mișcă în toate îndureratele inimi neutre“³.

O asemenea gîndire progresistă, dacă nu ar fi fost limitată de o poziție de clasă antisovietică și anticomunistă, ar fi dat în mod efectiv roade.

S-ar fi putut crea și în România, ca și în Franța anului 1940, frontul antifascist, sub conducerea Partidului Comunist, lupta contra invadatorilor naziști dînd o bază comună de colaborare unor oameni cu credințe politice deosebite.

Dar, în septembrie 1939, o asemenea acțiune nu a putut să aibă loc și pentru că poziția antisovietică și anticomunistă a claselor dominante din România s-a accentuat, în special după 17 septembrie, cînd U.R.S.S. a eliberat Ucraina apuseană și Bielorusia apuseană, smulse de panii polonezi în 1922, izbutind astfel să salveze aceste teritorii de cîtropirea nazistă. Devenind vecină cu România și în această regiune, Uniunea Sovietică ferea în fond România de naziști, lucru îndeobște recunoscut, chiar de publicațiile burgheze din occident. De pildă, într-o publicație franceză se arăta: „aparitia trupelor sovietice la frontiera romîno-poloneză a înlăturat pericolul imediat al unei presiuni germane asupra Romîniei, în vederea obținerii unor livrări mărite de grîu, petrol și alte produse“⁴. De asemenea, în Anglia, într-o serie de publicații și lucrări, se releva același lucru cu privire la avantajul Romîniei de a avea ca vecin Statul Sovietic și la fosta frontieră poloneză. Într-o lucrare privind al doilea război mondial se afirmă de pildă că „prezența trupelor sovietice între Germania și frontiera romînească acționează în avantajul Romîniei“⁵.

¹ N. Iorga, *Ceea ce nu este îngăduit*, în „Neamul Romînesc“, nr. 13 din 17 ianuarie 1940.

² N. Iorga, *Kratos kai Bias*, în „Neamul Romînesc“, nr. 202 din 13 sept. 1939.

³ *Ibidem*.

⁴ *La vie politique, économique et sociale*, în „Le Mois“ din 1 oct. 1939, p. 122.

⁵ John Hamerton, *The second great war*, A standard History published by the Waverly Book Comp. Ltd. in association with the amalgamated Press Ltd., Londra, vol. I, p. 118.

Cu toată evidența de netăgăduit a folosului pe care îl avea România, cu toată stavila pe care U.R.S.S. o punea în fața cotropirii țării de către naziști, guvernul dictaturii regale a luat măsuri care se opuneau cu totul intereselor poporului. La 19 septembrie 1939, primul-ministru Armand Călinescu, negînd existența pericolului hitlerist, nota: „Avansul rușilor schimbă situația. Pericolul german se îndepărtează. Amenințarea rusă primează acum. Schimbarea dispozitivelor militare și concentrarea trupelor noastre în Valea Siretului“¹. Acest om politic, care două zile mai târziu, la 21 septembrie a fost asasinat de uneltele naziștilor, socotea deci pericolul nazist cu totul lipsit de importanță pentru burghezie în comparație cu „pericolul bolșevic“. O asemenea poziție de clasă antinațională, lipsită de orizont politic, lipsită de maleabilitate, lipsită de înțelegerea chiar a propriilor interese burgheze, a caracterizat politica guvernului dictaturii regale în tot timpul acestei prime faze a celui de-al doilea război mondial.

Partidul Comunist a fost singurul partid politic care a indicat programul de luptă eficient pentru salvarea României. S-a arătat în mod precis calea pe care se angaja partidul în aceste momente hotărâtoare pentru destinele țării: „Comuniștii din România înfierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler contra poporului polonez și vor lupta în fruntea popoarelor din România contra Germaniei faciste și imperialiste“². Primul punct al programului de luptă era deci clar trasat: lupta contra Germaniei fasciste. Un al doilea punct esențial se referea la politica față de U.R.S.S. „toți iubitorii de țară au datoria să impună prin lupta lor schimbarea politicii dictaturii regale față de Uniunea Sovietică, ca să ne asigurăm ajutorul pe care marea țară socialistă e gata să-l dea contra agresorului“³. Partidul Comunist a văzut în mod clar trăsătura esențială care trebuia să caracterizeze politica externă a României, indicînd în mod implicit și calea prin care se putea înlătura agresiunea nazistă.

Clasele dominante și guvernul dictaturii regale au căutat însă alte căi pentru a scăpa de cotropirea hitleristă. Crearea unui bloc balcanic antisovietic sub egida Italiei fasciste a fost considerată de guvern ca o soluție foarte bună pentru a înlătura jugul hitlerist. Astfel, timp de opt luni, guvernul dictaturii regale a depus toate eforturile, a utilizat în cea mai largă măsură subtilitatea diplomaților, a folosit toate resursele, toate energiile, pentru a crea în Balcani un instrument politic de clasă, lipsit de sprijinul creator al maselor populare.

În Balcani funcționa de la 9 septembrie 1934 Înțelegerea Balcanică, al cărui scop esențial era menținerea ordinii teritoriale fixată prin tratatul de pace de la Versailles. Creat pentru a păstra statu-quo-ul, acest organism politic avea în același timp — ca și Mica Înțelegere — o hotărîită poziție de clasă împotriva mișcărilor progresiste din propriile țări. Prin aderarea la acest pact, alături de Turcia, Grecia și Iugoslavia, România a urmărit de fapt garantarea frontierei ei sudice.

După dispariția Micii Înțelegeri, după cotropirea de către naziști a Cehoslovaciei, Înțelegerea Balcanică rămăsese singurul instrument politic care continua să garanteze fruntariile prevăzute în tratatul de la Versailles; de aceea,

¹ Grigore Gafencu, *Préliminaires de la guerre à l'Est*, Egloff, Elveția, 1944, p. 298. Vezi și Dr. A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Wiesbaden 1954, p. 59, unde citează aceleași cuvinte ale lui A. Călinescu.

² *România în pragul prăpastiei*, în „Scnteia“, nr. 23 din 8 sept. 1939, p. 1.

³ *Ibidem*, *Apel al P.C.R. pentru frontul unic de luptă contra fascismului și a dictaturii regale*.

schimbările din acest for interesau în mod deosebit pe hitleriști. Distrugînd Mica Înțelegere, naziștii tindeau acum să distrugă și conținutul celui alt organism întemeiat în spiritul pactului Societății Națiunilor¹. Cele patru state semnatare ale acestui tratat, garantîndu-și mutual securitatea tuturor frontierelor lor balcanice, deși făcuseră concesiuni serioase celui de-al III-lea Reich, nu voiau totuși să renunțe la o poziție care le da o oarecare siguranță, într-o perioadă în care statele mici erau atît de înspăimîntate de agresiunea hitleristă.

În general, pactul balcanic era, la dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial, „singurul acord regional în Europa de sud-est”², fapt care, incontestabil mărea importanța politică a Înțelegerii Balcanice. Nu se putea contesta desigur însemnătatea forțelor unite ale unor state însumînd aproape cincizeci și trei de milioane de locuitori și avînd un teritoriu de 1.429.221 km². Dacă la aceste date se mai adaugă faptul că Înțelegerea Balcanică ar fi putut să aibă peste optzeci de divizii³, se poate înțelege deosebitul interes pe care îl aveau marile puteri pentru Balcani.

Italia fascistă, stat nonbelligerant, voia să profite de conjunctura politică ce se crease la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, pentru a trage cît mai multe foloase, în general, și în Balcani, în mod special. Între cei doi parteneri ai Axei exista „o veche competiție”⁴ pentru spațiul economic al sud-estului, care se evidențiasă încă din 1934⁵.

La începutul războiului, fascismul italian dorea să fie conducătorul politic și militar al Balcanilor, situație de la înălțimea căreia să poată impune punctul său de vedere puterilor beligerante. La începutul lui septembrie, preocupările de acest fel erau probabil pe primul plan, pentru că Ciano notează în jurnalul său politic: „Ducele a reluat ideea de a constitui un bloc al neutrilor cu țările danubiene și balcanice și de a ne așeza în fruntea acestui bloc”⁶.

În această perioadă, statele semnatare ale Înțelegerii Balcanice, cu toate că aveau la conducere guverne profasciste⁷, cu toate că introduseseră măsuri fasciste de guvernare, doreau totuși să micșoreze presiunea exercitată de Hitler asupra lor și eventual chiar să contrăcareze pătrunderea economică a naziștilor în Balcani. De aceea Grecia și România primiseră garanțiile anglo-franceze în aprilie 1939, de aceea Turcia contractase acorduri cu marile puteri occidentale în vara aceluiași an. Tot în același timp, guvernele statelor balcanice voiau să folosească contradicțiile germano-italiene pentru spațiul sud-estic al Europei, încercînd să joace și pe cartea italiană.

La începutul războiului, marile puteri occidentale doreau la rîndul lor să smulgă Italia din alianța cu Germania, fiind de acord să dea Italiei o serie de avantaje în Balcani. Statele din Înțelegerea Balcanică au fost îndemnate deci să se lege de Italia fascistă, creîndu-i-se astfel lui Mussolini condiții destul

¹ Art. 21 din pactul Societății Națiunilor prevedea înființarea unor înțelegeri regionale care să asigure menținerea statu-quo-ului.

² Elemer Hantos, *La troisième Europe. Le front des petits états neutres*, în „Affaires danubiennes”, nr. 6, decembrie 1939, p. 309

³ Informații din E. Bakiradzis, *La valeur stratégique de la Grèce pour le Proche Orient*, în „Affaires danubiennes”, sept. 1939, p. 245—246.

⁴ Gojko Gedjik, *Le développement des relations commerciales entre la Yougoslavie et l'Italie*, în „Affaires danubiennes”, nr. 5, 1939, p. 227.

⁵ „Affaires étrangères”, aprilie 1939, p. 195—196.

⁶ Galeazzo Ciano, *Journal politique*, Ed. de la Baconnière, Neuchatel, Elveția, vol. I, p. 153.

⁷ E vorba de România, Iugoslavia și Grecia.

de bune pentru acapararea Balcanilor. Toate aceste interese complexe s-au încrucișat și s-au împletit într-o largă acțiune diplomatică, al cărei scop era crearea unui bloc balcanic al neutrilor, sub conducerea Italiei fasciste.

Crearea unui asemenea organism politic, implica însă o schimbare a poziției statelor Înțelegerii Balcanice față de Bulgaria și Ungaria ¹.

În iunie 1939, începe să se evidențieze în România o schimbare față de Bulgaria. Într-un discurs ținut la 9 iunie 1939, în Cameră, Grigore Gafencu a arătat că Înțelegerea Balcanică este animată de un sincer interes față de Bulgaria și că, în genere, statele componente ale acestui for politic nu înțeleg să excludă pe nimeni din Înțelegerea Balcanică ².

Această binevoitoare atitudine față de Bulgaria a mers accentuându-se, căci la 13 iunie, în declarațiile făcute presei, cu prilejul vizitei sale la Ankara, Gafencu afirma în punctul trei al acestei declarații: „Înțelegerea Balcanică nu cuprinde toate statele din Balcani, dar nu exclude pe nimeni și nu e îndreptată contra nimănui. Este gata de a primi pe toți ce vor să adere în virtutea politicii porților deschise“ ³.

În august, se pare că relațiile dintre România și Bulgaria se amelioraseră mult, pentru că o delegație bulgară, în drum spre Moscova, oprindu-se în România, a fost primită cât se poate de prietenos. Șeful delegației a trimis o telegramă lui Gafencu exprimându-și mulțumirea pentru „primirea simpatică și atențiunea amabilă a autorităților române și a bunilor noștri vecini de la nord...“⁴.

Comentariile ziarelor privind această telegramă dovedesc că se depășea obișnuita politeță protocolară, manifestându-se o atitudine de o reală semnificație politică. Nicolae Iorga dă o deosebită importanță acestui fapt, afirmând: „S-a văzut astfel, cât de ușor se poate trece, cu prilejul întâlnirii celei mai comune și mai banale, asupra dușmăniilor artificiale, pe care unele suflete pestrițe le înțețesc între națiuni“ ⁵.

În ajunul izbucnirii celui de-al doilea război mondial, se inițiaseră deci noi relații între Înțelegerea Balcanică și Bulgaria.

În ceea ce privește raporturile acestui for cu Ungaria, situația era mai complexă, din cauza tensiunii ce se crease după ce marile puteri occidentale oferiseră în aprilie 1939 garanții României și Greciei. Ungaria înaintase atunci un memoriu guvernului britanic, protestînd împotriva acestor garanții, fapt care produsese o puternică reacțiune a guvernului dictaturii regale. Într-un raport, privind această problemă, se afirmă: „Era de prevăzut că garanția dată României de către guvernul britanic față de orice agresiune exterioară, care i-ar primejdi independența și integritatea, va provoca cea mai disperată reacțiune din partea celor care aveau interesul de a pune la cale asemenea agresiuni ⁶. În lunile imediat următoare declarației de garanție franco-britanice, relațiile dintre România și Ungaria s-au înăsprit. Păturile exploatoare și șovine ale minorității maghiare au trecut la unele acțiuni cu caracter

¹ Ciano, *op. cit.*, însemnarea din 29 mai 1939.

² Gr. Gafencu, *Politica externă a României*, Luceafărul, București, 1939, p. 39.

³ „Affaires danubiennes“ nr. 5, 1939, p. 285.

⁴ „Neamul Românesc“ din 7 august 1939.

⁵ N. Iorga, *Răspuns la niște cuvinte bune*, în „Neamul Românesc“ nr. 186 din 25 august 1939, p. 1.

⁶ Arh. St. Buc., fondul Președ. Cons. Min., dos. 175/1939, *Adevărata situație a minorităților maghiare față de afirmațiile cuprinse în memoriul ungar transmis guvernului britanic.*

provocator, menite să înrăutățească și mai mult relațiile romîno-maghiare ¹.

Se pare că guvernul dictaturii regale a primit însă indicații să dea totuși unele satisfacții minorității maghiare în vederea netezirii asperităților provocate și de o parte și de alta de către cercurile șovine, astfel încît, în iulie 1939, a trebuit să facă unele concesii.

În august se constată că intervenise chiar un început de înțelegere între România și Ungaria. Se rezolvaseră chestiuni ca aceea a trecerii plutelor pe Tisa, ca și a traficului pe linia ferată Halmeiu-Valea Vișeuului. Ziarele aplaudau conferința de la Sinaia, unde se soluționaseră aceste probleme, atmosfera fiind deosebit de bună. „În tensiunea internațională de azi, arată ziarul „Tribuna“ din Cluj, conferința romîno-maghiară de la Sinaia a constituit un episod de echilibru, de calm și de înțelegere“ ².

La izbucnirea celui de al doilea război mondial, Înțelegerea Balcanică se angajase deci pe drumul lărgirii cadrului acestui for politic, prin atragerea Bulgariei și Ungariei.

După 17 septembrie 1939, cînd Uniunea Sovietică a eliberat Ucraina apuseană și Bielorusia apuseană, negocierile statelor Înțelegerii Balcanice cu Ungaria și Bulgaria au început să progreseze, creîndu-se condițiile pentru încheierea unui bloc balcanic antisovietic.

La 19 septembrie, Gafencu s-a întîlnit la Jebel ³ cu Țintzar Markovici, ministrul de externe al Iugoslaviei, pentru a găsi mijloacele necesare în vederea întăririi poziției antisovietice a Înțelegerii Balcanice. În procesul verbal al întîlnirii de la Jebel, se arată că s-au luat în primul rînd decizii cu privire la Bulgaria: „Pentru a întări Înțelegerea Balcanică și a preciza o atitudine comună în Balcani, era util de a încerca să se găsească de către cele patru puteri ale Înțelegerii Balcanice o soluție la problema bulgară“ ⁴. În punctul 2 al procesului verbal încheiat la Jebel, se arată și calea prin care Bulgaria ar putea fi satisfăcută. Nu era vorba de a se înapoia Bulgariei teritorii care i se luaseră prin pacea de la Neuilly, ci de noi compromisuri, care desigur nu puteau să schimbe nimic în mod real în Balcani. Conținutul punctelor doi și trei ale procesului verbal încheiat la Jebel a fost o concretizare elocventă a poziției pe care se situa înțelegerea Balcanică. În punctul doi se afirma: „Satisfacțiile consimțite Bulgariei vor consta în aportul pe care fiecare stat, membru al Înțelegerii Balcanice îl va aduce comunității balcanice“ ⁵. Această formulă vagă, lipsită de contur, însemna de fapt că se vor ceda mici teritorii Bulgariei, care trebuia, în conformitate cu punctul trei, să ia o poziție de deplină satisfacție: „Guvernul bulgar, care va accepta acest act de solidaritate și de prietenie din partea vecinilor săi, va trebui să fie expresia opiniei publice bulgare în ansamblul său, aceasta pentru a evita curentele contrarii care ar putea compromite opera de destindere“ ⁶, ce se efectuează. Punctul trei avea o formulare uimitor de para-

¹ Inspectoratul general al jandarmeriei semnalează de pildă Min. de Interne, că în județul Timiș-Torontal, în comuna Hoșnița Nouă, s-au produs asemenea fapte. Locuitorii Szanyi Mihai și Körös Stefan „au fost dovediți că sub pretext că fac înscrieri pentru F.R.N. stringeau date... pentru întocmirea statisticilor. „Româniai Magyar Népközösség Osszeirásilapja“ (Arh. st. Buc., dos 235/939, Rapoartele jandarmeriei, Raport nr. 21183 din 26.IV.1939, semnat g-ral Iliescu și colonel Ștefan Gherovici).

² *Acordul romîno-maghiar* în „Neamul Romînesc“ din 18 august 1939, p. 4.

³ Mică gară din Banat, lângă frontiera Romîniei cu Iugoslavia.

⁴ Gr. Gafencu, *Préliminaires de la guerre à l'Est*, p. 304—305. Se precizează de autor că citatul cu privire la Bulgaria este extras din procesul verbal al întrevederii de la Jebel.

⁵ Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 304—305.

⁶ *Ibidem*.

doxală, specifică de altfel politicii externe ambigue, lipsită de orizont, a guvernului lui Carol al II-lea. Se cerea claselor dominante să înăbușe revendicările juste ale poporului bulgar și să primească un compromis, menit să închege solidaritatea antisovietică a blocului balcanic.

Partidul Comunist din România a arătat din nou în aceste zile calea de luptă împotriva agresiunii naziste, specificînd și raporturile sincere ce ar trebui să se stabilească cu Bulgaria: „contra dușmanului comun, se impune crearea blocului balcanic al popoarelor din peninsula balcanică. Deci, toți patrioții sinceri trebuie să lupte pentru o politică de unire între poporul român și cel bulgar, în cadrul blocului balcanic, contra agresorului și pentru rezolvarea prin bună înțelegere a tuturor chestiunilor litigioase între poporul român și cel bulgar“¹. Dacă acesta ar fi fost conținutul întîlnirii de la Jebel, incontestabil că Înțelegerea Balcanică ar fi fost sprijinită de cele peste cincizeci de milioane de locuitori ai acestui teritoriu european și ar fi devenit un puternic organ de luptă antifascistă.

În această perioadă, Înțelegerea Balcanică, desprinsă de mase, lipsită de vitalitate, de dinamismul creator care își trage seva din sînul popoarelor, iniția o acțiune cu caracter îngust, aceea a unui bloc balcanic agresiv, antisovietic, cu sărace posibilități de a stăvili nazismul cotropitor.

Problema apropierii de Bulgaria, privită prin cadrul limitat al întîlnirii de la Jebel, nu avea prea mari posibilități de izbîndă. Totuși, marile puteri occidentale erau din ce în ce mai interesate de a stabili în Balcani noul organism politic. Winston Churchill, în raportul său de la 21 septembrie 1939 către cabinetul de război, indica cu precizie sarcinile Romîniei, în noua conjunctură politică ce se creiașe după 17 septembrie. Ar trebui, arăta Churchill, „ca România să dea Bulgariei de bună voie partea de sud a Dobrogei, pentru a permite formarea unui bloc balcanic“².

Deși se tindea la o înțelegere, totuși Bulgaria era socotită de statele Înțelegerii Balcanice ca o putere minoră, care nu avea dreptul să discute prea mult. Era greu de înțeles cum s-ar fi putut iniția alianțe într-o asemenea atmosferă încărcată.

Presiunile marilor puteri occidentale, îndemnurile italiene, și bineînțeles propriile nevoi ale statelor Înțelegerii Balcanice au determinat o acțiune mai binevoitoare a Greciei, care împărtășește Iugoslaviei un punct de vedere mai conciliant cu privire la Bulgaria. Ministrul Romîniei la Belgrad raportează asupra acestei stări de spirit ca și asupra inițiativelor lui Metaxas: „Primul ministru al Greciei a spus că tinde a lua în considerare, cu cea mai mare bunăvoință, chestiunea intrării Bulgariei în Înțelegerea Balcanică, deși guvernul bulgar nu oferă încă suficiente garanții de sinceritate“³. Din același document aflăm că Grecia era dispusă să reconsidere dreptul Bulgariei „de a avea o ieșire la Marea Egee, prin crearea unei zone legate cu o cale ferată, dar că în nici un caz nu va admite vreo cesiune teritorială“⁴. Cu toate că era vorba de interese foarte mari, guvernele țărilor Înțelegerii Balcanice negociau cu Bulgaria în forme strîmte, oferindu-i doar concesii mărunte.

¹ *România în pragul prăpastiei*, în „Scinteia“ din 8 sept. 1939, p. 1.

² Winston Churchill, *La drole de guerre*, Paris, Plon, 1949, p. 50.

³ Arh. st. Buc., fond. Preș. Cons. Min., dos. 158/1939, p. 209—210, teleg. descifr. nr. 4320 din 30 sept. 1939 trimisă de Ambasada din Belgrad Min. Ext. Buc., înscălită Cădere.

⁴ *Ibidem*.

România a avut în acest timp rolul cel mai activ în acțiunile diplomatice care se purtau cu Bulgaria. La mijlocul lui octombrie, Legațiunea română din Sofia expunea în rapoartele sale către Ministerul de Externe șapte care dovedeau că se găsisse tonul cel mai convingător față de Bulgaria. Ministrul României la Sofia relatează o convorbire avută cu primul ministru al Bulgariei. „Am văzut astăseară pe Kiosseivanoff, căruia i-am transmis cuvintele excelenței voastre, relativ la interesele solidare între vecinii din Balcani. Credeți și el că primejdii comune ne amenință și că ne comandă liniște și prudență spre a nu compromite însăși independența statelor noastre”¹.

Spre sfârșitul lunii octombrie, guvernul bulgar era gata să primească propunerile guvernului român; Kiosseivanoff a mers chiar atât de departe, încât a arătat că „urmărește o înțelegere pașnică directă... fără mijlocirea vreunei mari puteri, chestiunea nemai putând prezenta vreun „motiv de conflict azi, când nevoia menținerii păcii primează”².

Înainte de încheierea pactului anglo-franco-turc, care trebuia să adâncească caracterul antisovietic al noului bloc din Balcani, se închegaseră deci unele legături între Bulgaria și Înțelegerea Balcanică.

Paralel cu aceste negocieri, se purtau tratative și cu Ungaria, tratative care, după 17 septembrie 1939, progresează în mod deosebit. Teama de comunism a apropiat Ungaria lui Horthy de România lui Carol al II-lea. Acțiunile diplomației române au apăsă în mod special pe această pedală, fapt evidențiat de altfel și în nenumărate rapoarte diplomatice ale vremii. Într-o convorbire avută de Djuvara, ambasadorul României la Atena, cu Velic, ministrul maghiar la Atena, se relevă tocmai o asemenea argumentare, menită să grăbească hotărârile Ungariei. Djuvara, relatând această discuție, se oprește îndeosebi asupra eficienței pe care reflexiile sale anticomuniste și antisovietice le-au exercitat asupra ministrului maghiar. „Am avut impresia că este înțelegător al realităților româno-ungare, mai ales în noul cadru tras de vecinătatea sovietică”³. Discuția a mers mai departe, relevând interesele de clasă care determinau guvernul horthyst să se apropie de guvernul dictaturii regale. Ambasadorul român la Atena a adăugat că: „pentru țările cu structură quasi-feudală și cu stare latifundiară, atacul social poate fi mai descompunător decât atacul militar”⁴. Dată fiind starea de spirit care anima ambele guverne, s-a pus problema stabilirii unor relații care ar fi avut drept rezultat intrarea Ungariei în Înțelegerea Balcanică.

La Belgrad, problema a fost considerată cu multă seriozitate, căutându-se mijloacele cele mai adecvate pentru a îngădui Ungariei trecerea spre o poziție politică favorabilă unei asemenea acțiuni. Prințul Paul, regentul Iugoslaviei, a arătat ambasadorului României la Belgrad că „în ordinea acțiunilor diplomatice în curs, preferința trebuie dată relațiilor cu Ungaria ca fiind efectiv mai interesante pentru Iugoslavia și România”⁵. De asemenea regentul

¹ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 2915 din 5 oct. 1939 de la Legația din Sofia către Min. de Externe Buc., iscălită Filotti, p. 334—335.

² *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 3005 din 21 oct. 1939 de la Legația din Sofia către Min. Ext. Buc., iscălită Filotti.

³ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 1997 din 28 sept. 1939, de la Ambasada din Atena către Min. de Ext. Buc., iscălită Djuvara.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 4310 din 28 sept. 1939 trimisă de Ambasada din Belgrad Min. de Ext. Buc., iscălită Cădere.

și-a exprimat credința că „aranjamentul cu Ungaria s-ar putea obține mai ușor astăzi și că ar trebui depuse toate eforturile pentru a ajunge la vreun rezultat”¹. Nu e de mirare deci că guvernul iugoslav a întreprins o acțiune de mediație între Ungaria și România. La 2 octombrie rezultatele negocierilor între Budapesta și Belgrad erau pozitive, căci ambasadorul român din Belgrad comunică la București faptul că Ungaria intenționează să treacă la o descongestionare a frontierei comune cu România². În aceeași zi a avut loc o întrevedere între secretarul general de la Externe Alexandru Cretzianu și Ducici, ambasadorul Iugoslaviei la București, cu prilejul căreia, Ducici a expus în mod concret propunerile Ungariei. „Șeful marelui stat major ungar ar fi hotărât să dispună readucerea în interiorul țării a formațiilor militare, care nu mai erau necesare în mod exclusiv pentru paza granițelor române, dacă guvernul român ar adopta o hotărâre identică și simultană”³. Guvernul dictaturii regale a ajuns astfel prin intermediul Iugoslaviei la o înțelegere cu Ungaria.

De altfel, trimițând trupe la granița Uniunii Sovietice⁴, România și Ungaria dovedeau prin acte concrete țelurile acordului încheiat.

*

Încheierea pactului tripartit anglo-franco-turc din octombrie 1939 a constituit încă un factor important în ceea ce privește accentuarea caracterului antisovietic al blocului care se iniția în Balcani. Incontestabil însă că în alianța Turciei cu Anglia și Franța, o latură importantă a acordurilor era îndreptată și împotriva nazistilor. Încă de la 31 august 1939, când acordul de clearing turco-german nu mai fusese reînnoit, Anglia câștigase un loc important în economia turcă, găsindu-se pentru prima oară după 1923 în situația de a fi debarasată de concurența germană în comerțul exterior turc⁵. Avantajele acordate Turciei, ca și asigurarea ce reprezenta tratatul de asistență mutuală, au dat guvernului turc deplină satisfacție.

Declarațiile lui Saracioglu în acest sens, ca și adâncirea legăturilor Turciei cu Anglia și Franța au produs însă stări de spirit diferite în sînul statelor din Înțelegerea Balcanică.

La Belgrad, semnarea tratatului de asistență mutuală anglo-franco-turc a produs mare neliniște. Ambasadorul României la Atena informează Bucureștiul despre această stare de spirit din Iugoslavia, arătând că acolo se socotește că Turcia s-a pripit ca și cu ocaziunea declarației anglo-turce din 12 mai, călcîndu-se din nou peste prevederile pactului balcanic privitoare la prealabile consultări. „Ministrul iugoslav, afirmă diplomatul român, găsește Înțelegerea Balcanică serios atinsă. Turcia nici nu mai poate fi considerată ca realmente neutră”⁶. În Iugoslavia se puneă deci problema unei fisuri a Înțelegerii Balcanice, pricinuită de noile angajamente ale Turciei. După aceeași sursă de informație, și la Atena existau nemulțumiri, deși ziarele aplaudau încheierea noului pact. Cu toate aceste evidente asperități în tre statele Înțelegerii Balcanice, pri-

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 4327 din 2 oct. 1939 trimisă de Ambasada din Belgrad Min. de Ext. Buc., iscălită Cădere.

³ *Ibidem*, Minist. Regal al Afac. Străine, Notă asupra convorbirii avută în ziua de 2 oct. 1939 de dl. secretar general Al. Cretzianu cu dl. Ducici.

⁴ Știre din articolul *Un băraj contra păcii în Balcani*, în *Scinteia* din 22 nov. 1939, p. 2.

⁵ Hazim A Hugu Cak, *Les relations économiques anglo-turques*, în „Affaires danubiennes”, nr. 6, 1939, p. 343.

⁶ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. Min. dos. 158/1939, teleg. descif. nr. 2120 din 23 oct. 1939, adresată de Ambasada din Atena Minist. de Ext., Buc., iscălită Djuvara.

vind pactul anglo-franco-turc, se poate afirma că acesta nu a schimbat orientarea politică a statelor respective.

Poziția guvernului dictaturii regale față de încheierea pactului tripartit era departe de a corespunde năzuințelor maselor largi populare. Pactul anglo-franco-turc crea posibilitatea deschiderii strîmtorilor, căci așa cum sublinia „Scînteia” ilegală, „prin deschiderea strîmtorilor, țările balcanice devin un teritoriu prielnic pentru atragerea lor în războiul imperialist, pentru atacarea U.R.S.S.-ului de către întreaga lume capitalistă internațională”¹.

În perioada cînd se purtau la Moscova negocierile cu delegația turcă, Gafencu a trimis în mod special instrucțiuni ministrului Romîniei la Moscova, ținînd să sublinieze încă o dată care era poziția Romîniei. „Veți aminti d-lui Saracioglu că excepția de la articolul 19 al convențiunii de la Montreux, care prevedea posibilitatea de a trece strîmtorile pentru flotele beligerante, în virtutea unui pact de asistență mutuală, era pentru noi o prețioasă cheazășie de siguranță”². Guvernul dictaturii regale ținea deci în mod deosebit, ca guvernul turc să permită trecerea flotei anglo-franceze prin strîmtori — împotriva U.R.S.S. Diplomații turci și romîni discutau de altfel în mod deschis despre preocupările primordiale ale pactului tripartit. La 31 octombrie Djuvara, ambasadorul Romîniei la Atena, discutînd cu ministrul Turciei problemele ridicate de noua situație creată în Balcani, relatează: „Prin toată convorbirea noastră, a trecut insistent și ca un semnal de alarmă principalul pericol, Rusia”. Iată deci principalul obiectiv, care preocupă clasele dominante din Balcani, iată de ce erau necesare nenumăratele conciliabile și misiuni diplomatice, iată de ce se luau măsuri teroriste pentru frînarea mișcărilor populare, iată de ce aceste state doreau ca blocul constituit de ele să fie condus de Italia fascistă, care nu obosea să afișeze în cît mai largă măsură sentimentele ei ostile față de Statul Sovietic.

◆

Italia era ferm hotărîtă, de altfel, în această perioadă, să treacă la acțiuni concrete pentru a pune mîna pe Balcani.

Marile puteri occidentale cultivau în acest timp Italia, nădăjduind s-o rupă din alianța cu Germania. Deferența față de Mussolini a mers atît de departe, încît, după informațiile date de ministrul de externe al Turciei, „Anglia și Franța au informat guvernul italian de condițiile tratatului tripartit de la Ankara, înainte de semnarea lui definitivă, pentru a împiedica astfel o reacțiune ostilă a amorului propriu al Ducelui”⁴.

Italia fascistă, simțindu-se astfel sprijinită, a trecut în grabă la acțiuni concrete în Balcani.

Încă de la 19 septembrie începuseră unele negocieri în vederea ameliorării relațiilor cu Grecia. Grazzi, ministrul Italiei la Atena, a avut în acest scop discuții cu Metaxas, discuții care au dus spre unele rezultate favorabile⁵.

¹ „Scînteia” din 12 noiembrie 1939, p. 3, *Social-democrația în solda imperialiștilor provocatori la un război anti-sovietic*.

² Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. Min., dos. 160/1939, teleg., descifr. nr. 64468 din 13 oct. 1939 trimisă de Min. de Ext. din Buc. Legației rom. din Moscova, iscălită Gafencu.

³ *Ibidem*, dos. 158/1939, telegramă descifr. nr. 2184 din 31 oct. 1939, trimisă de Ambasada din Atena Min. de Ext. Buc., iscălită Djuvara.

⁴ *Ibidem*, dos. 289/1939, telegrama descifr. nr. 2067 din 31 oct. 1939, trimisă de ambasada din Ankara Min. de Ext. Buc., iscălită Căpităneanu.

⁵ Ciano, *op. cit.*, vol., I, p. 156.

Progresul negocierilor purtate la Atena de către Grazzi a fost marcat prin semnarea unei note italo-grece. Spre sfârșitul lunii septembrie, acțiunile italiene în Balcani s-au amplificat, extinzându-se și spre Turcia. Saracioglu relatează cu deosebită satisfacție, la 28 septembrie ministrului României la Moscova, că, în ajunul plecării sale din Turcia, Italia își retrăsese trupele din insulele vecine cu Anatolia „ca o dovadă a intențiilor ei pacifice“¹.

Paralel cu această puternică activitate a diplomației italiene, se desfășurau cu aceeași intensitate și acțiunile Înțelegerii Balcanice, în vederea creării blocului balcanic.

Urmărind prin crearea acestui bloc în primul rând păstrarea statu-quo-ului, guvernul dictaturii regale și-a dat seama că trebuie găsită o nouă formulă pentru crearea blocului balcanic al neutrilor. Ungaria și Bulgaria nu puteau intra de fapt în Înțelegerea Balcanică, for care se organizase tocmai pentru păstrarea statu-quo-ului în Balcani. Era necesar să se facă noi propuneri care să nu dăuneze angajamentelor luate de statele Înțelegerii Balcanice, dar să convină în același timp Ungariei și Bulgariei.

La 30 oct. 1933, Gr. Gafencu a elaborat un asemenea plan. Cele șase puncte ale proiectului său tindeau să traseze un cadru mai larg decât acela prevăzut în acordurile Pactului balcanic, ușurându-se astfel intrarea Ungariei și Bulgariei în acest nou organism politic. Primul punct stipula „neutralitatea desăvârșită în cadrul actualului conflict“² și se adresa în mod deosebit Turciei, care iscăbind pactul de asistență mutuală cu Franța și Anglia nu ar mai fi putut păstra neutralitatea în cazul „actualului conflict“. Intrarea Turciei în noul bloc era extrem de necesară, nu numai din cauza specialei poziții deținută de acest stat, ci și pentru faptul că Grecia nu ar fi acționat, în sensul aderării la bloc, dacă Turcia nu ar fi primit propunerea României.

Punctul doi al proiectului se ocupa îndeosebi de obligațiile pe care statele semnatare ale Pactului balcanic și le luaseră față de alte state, căutând să găsească soluții adecvate: „Neagresiunea între statele făcând parte din bloc, obligațiunile de asistență mutuală stipulate între unele state făcând parte din bloc rămân în vigoare și joacă rol în caz de agresiune“³.

Punctul trei al propunerii viza la crearea unei platforme la care să poată adera Bulgaria și Ungaria. „În cazul unei agresiuni externe împotriva unuia dintre statele făcând parte din blocul neutrilor, celelalte state vor păstra cel puțin o neutralitate binevoitoare față de statul atacat“⁴. Se cerea deci destul de puțin Bulgariei și Ungariei, în nădejdea că cele două state care aveau serioase litigii cu România, vor consimți la o asemenea poziție.

Punctul patru motiva de altfel și necesitatea unei atare poziții, sprijinindu-se pe acordul ungaro-român, privind descongestionarea graniței comune. Ungaria și România, dat fiind vecinătatea lor cu U.R.S.S., trecuseră la acte concrete în spiritul punctului patru al proiectului, care prevedea: „Deciziuni luate de acord în vederea normalizării măsurilor militare“, la „frontierele comune“⁵.

¹ Arh. St. Buc., fond. Președ. Cons. Min., dos. 160/1939, telegrama descifrat nr. 2499 din 28 sept. 1939 de la Legația din Moscova, către Min. de Ext., Buc., iscălită Dianu.

² *Ibidem* dos. 158/1939, teleg. cifrată 67.918 din 30 oct. 1939, trimisă de Min. Ext. din Buc. ambasadei din Atena, iscălită Gafencu și purtând mențiunea „Confidențial și personal“ pentru ambasadorul României la Atena“.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

Punctele cinci și șase făceau un pas mai departe, urmărind și luarea unor alte măsuri ca: „stabilirea unui contact direct cu miniștrii afacerilor străine ai statelor făcînd parte din blocul neutrilor“, schimb de informații între guverne, ca și „adoptarea unor măsuri de ordin economic în baza comunității de interese“¹.

Acțiunea diplomatică a Romîniei crease o serioasă bază de discuție în sinul guvernelor statelor semnatare ale Pactului balcanic. Poziția Turciei față de aceste propuneri era punctul central pentru izbînda proiectului inițiat de Romînia: Turcia, strîns legată de Anglia și de Franța trebuia să capete consimțămîntul aliaților săi, pentru aderarea la noul bloc. La 5 noiembrie răspunsul acestora nu sosise la Ankara; totuși guvernul turc se arăta plin de bunăvoință față de proiectul romîn, cu atît mai mult, cu cît la 3 noiembrie se semnase un nou tratat comercial turco-romîn, prevăzînd o „sensibilă mărire a cumpărării de petrol făcută de Turcia în Romînia“². O discuție între Stoica, ambasadorul Romîniei la Ankara, și Menemencioglu, secretarul general de la Ministerul afacerilor străine, dovedea că Turcia era în principiu de acord cu propunerile romînești. „D-sa mi-a răspuns că în principiu este de acord cu propunerile noastre, deși are impresia că ele nu creează condiții de sprijin eficace în caz de agresiune, ci mai mult o colaborare cu caracter moral, care este prea puțin rezistentă față de presiunile celor mari“³. Informațiile venite din Ankara la 5 noiembrie au apărut cu toate rezervele exprimate de Menemencioglu deosebit de importante pentru mersul acțiunii întreprinse de guvernul romîn, căci în aceeași zi, Gafencu telegrafia ambasadorul din Atena și Belgrad, trimițîndu-le și copii după textul trimis de ambasada romînă din Ankara. Se arăta de altfel prin conținutul telegramii trimisă de Stoica, că Menemencioglu „este însărcinat să studieze întreg complexul și să prepare un referat, care apoi, completat de Saracioglu va fi supus deliberării Consiliului de miniștri și președintelui Republicii“⁴.

La 6 noiembrie guvernul turc s-a arătat și mai binevoitor față de inițierea blocului, căci primise și avizul favorabil al Angliei. Stoica arăta că a avut o convorbire extrem de pozitivă cu Saracioglu: „D-sa ne informează că în conformitate cu acordul tripartit, guvernul turc a supus propunerile noastre aprecierii guvernului englez și guvernului francez. Guvernul englez a și comunicat astăzi după amiază răspunsul său: consideră înființarea blocului ca utilă și se declară în favoarea ei“⁵.

Anglia, deci, își dase consimțămîntul.

În schimb, Franța nu era încă de acord, fapt relevat tot la 6 noiembrie de o altă informație venită din Ankara. Ambasadorul Romîniei arată că „ambasadorul Franței, care a fost informat de Ministerul afacerilor străine de propunerile noastre, a venit să mă vadă... Domnului Massigli i se pare... că se vor

¹ *Ibidem*.

² Constantin Vulcan, — *Chronique danubienne et balkanique*, în „Affaires danubiennes“, nr. 6 dec. 1939, p. 346.

³ Arh. st. Buc., fond Președ. Cons. de Min., dos. 289/1939, p. 99—100, teleg. descifr. nr. 2095 din 4 nov. 1939 de la Ambasada din Ankara către Min. de Ext. Buc., iscălită Stoica.

⁴ *Ibidem*, teleg. cifrată nr. 69 166 din 5 nov. 1939 trimisă de Min. de Ext. ambasadorilor din Atena și Belgrad, iscălită Gafencu.

⁵ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 2100 din 6 nov. 1939 trimisă de Ambasada din Ankara Min. Ext. Buc., semnată Stoica.

ridica multe dificultăți în calea realizării proiectului nostru... O altă obiecțiune, care, crede d-sa, va fi făcută de Franța, privește ideea participării Italiei, la acest bloc¹.

Între cei doi aliați ai Turciei nu exista deci un punct de vedere precis față de Italia, cu toate că se dorea smulgerea Italiei din alianța cu Germania hitleristă. Diplomații francezi acreditați pe lângă guvernele semnatare ale Pactului balcanic nu primiseră încă la 7 noiembrie 1939 indicații precise, pentru că de pildă, ambasadorul Franței la București a aprobat planul României, pe când ambasadorul Franței la Atena nu împărtășea același punct de vedere cu colegul său de la București. Corespondența diplomatică relevă de altfel această ciudată situație. Ambasadorul României la Atena observă acest lucru, relatînd lui Gafencu o discuție avută cu subsecretarul de stat de la Ministerul afacerilor străine: „a exprimat o deosebită mulțumire și bucurie cu privire la declarațiunile făcute Excelenței Voastre de ambasadorul Franței. Dar totodată nu mi-a ascuns, ca o impresie personală, că i s-a părut a fi auzit o altă gamă de la ministrul Franței de aici².”

Această nehotărîtă poziție a Franței avea drept efect faptul că Turcia nu putea să ia încă o hotărîre oficială. Prin poziția lui Massigli, la Ankara ca și prin poziția ministrului Franței la Atena se crease o întîrziere dăunătoare pentru întreaga acțiune diplomatică. Ambasadorul României la Atena îi scrie în acest sens lui Gafencu, încercînd să schițeze și o explicație cu privire la poziția luată de diplomații francezi din Ankara și din Atena: „Din sorginte sigură franceză — arată Djuvara — disonanța între București și Ankara provine din luarea de poziție personală a lui Massigli, cunoscut ca om de stînga. Declarațiunea lui Thierry³ reproduce însă exact actuala linie a guvernului francez. Pentru accelerarea deciziei turcești, importă cît mai grabnic ieșirea din acest imbroglio⁴”. Răspunsul guvernului turc nu putea sosi în condițiile ce se creaseră prin poziția diplomaților francezi.

România a pornit atunci o acțiune serioasă la Paris, pentru a lămuri situația. Dintr-o telegramă cifrată trimisă de Gafencu la 9 noiembrie ambasadelor din Atena, Ankara și Belgrad aflăm că a avut loc o discuție între Franasovici din partea României și Léger, secretarul general al Ministerului afacerilor externe, din partea Franței, discuție în care Léger „a exprimat față de ideea unui bloc de neutri aceleași rezerve ca dl. Massigli în convorbirea avută cu dl. Stoica, rezerve care nu se potrivesc cu felul cum reprezentanții Franței la București și la Belgrad au aprobat această idee⁵.”

Atitudinea Franței devenea un impediment serios pentru crearea blocului de neutri. De aceea Gafencu, sprijinindu-se pe faptul că Anglia era de acord,

¹ *Ibidem*, teleg. descifrată nr. 2099 din 6 nov. 1939 de la Ambasada din Ankara către Min. de Ext. Buc., iscălită Stoica.

² *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 2228 din 7 nov. 1939 de la Ambasada din Atena către Min. Ext. Buc., semnată Djuvara.

³ Ministrul Franței la București. În teleg. cifr. din 6 nov. trimisă de Gafencu ambasadelor din Ankara, Atena, și Belgrad și legațiilor din Sofia, Budapesta și Moscova acesta arătase că „ambasadorul Franței mi-a declarat că guvernul său este complet de acord cu punctul nostru de vedere” (*Ibidem*, dos. 289/939).

⁴ *Ibidem*, dos. 158, pachet 17/939, teleg. descifr. nr. 2237 din 8 nov. de la Ambasada din Atena către Min. Ext. Buc., iscălită Djuvara și purtînd mențiunea „secret”.

⁵ *Ibidem*, teleg. cifr. nr. 70159 din 9 nov. 1939 trimisă de Min. Ext. din Buc. către ambasadele din Atena, Ankara și Belgrad, iscălită Gafencu.

a trimis instrucțiuni ambasadei române din Paris în vederea unei viguroase intervenții pe lângă guvernul francez. Din indicațiile date de Gafencu, reieșea cu deosebită claritate că guvernul francez, care încurajase pînă la un anumit punct pătrunderea italiană în Balcani se temea de o întărire prea mare a Italiei fiind în dezacord cu guvernul englez în această chestiune. Documentul relevă, de altfel acest, lucru cu destulă precizie, prin afirmații de acest fel: „atitudinea acestor fruntași ai diplomației franceze, înrîurită de cunoscuta lor neîncredere față de Italia, nu corespunde însă punctului de vedere al guvernului britanic, care ne-a fost adus la cunoștință în mod foarte lămurit de ministrul Angliei la București”.¹ Știm că ministrul Angliei la Atena² a fost tot atît de categoric aprobînd în numele guvernului său, străduințele pentru organizarea unui bloc de neutri, cu participarea statelor balcanice și dunărene și a Italiei³.

Același document lămurește și poziția Romîniei față de un bloc condus de Italia fascistă, precizînd și faptul că inițiativa Romîniei se sprijinea în mare măsură tocmai pe argumentele unei conduceri italiene a acestui bloc. Gafencu a indicat cu hotărîre acest fapt în instrucțiunile trimise ambasadei din Paris: „În ce ne privește, ținem să însemnăm următoarele: Constituirea unui bloc de neutri fără Italia este în împrejurările actuale imposibilă. Nici Bulgaria, nici Ungaria, unde patimile revizioniste sînt în creștere, nu se vor apropia de statele din Înțelegerea Balcanică, dacă Italia, nu va lua parte efectivă la o asemenea apropiere”⁴.

La 21 noiembrie, guvernul francez a luat hotărîrea de a-și da consimțămîntul, căci ambasada din Ankara a informat în acest sens Bucureștiul⁵.

Turcia, de acord cu Marea Britanie și Franța, primise deci să adere la proiectul propus de Romînia.

În ceea ce privește poziția Greciei și a Iugoslaviei față de inițiativa guvernului romîn, atitudinile au fost deosebite.

În Grecia, problema se punea în funcție și de răspunsul Turciei; de aceea, încă la 2 noiembrie, Metaxas a cerut cîteva zile de gîndire⁶. Pe de altă parte, guvernul grec care își ameliorase relațiile cu Italia prin semnarea unor acorduri cu acest stat, nu vedea impedimente pentru conducerea italiană a noului bloc. Dimpotrivă, era dispus să intervină la Ankara pentru o îmbunătățire a relațiilor turco-italiene. Metaxas s-a arătat cum nu se poate mai doritor ca relațiile

¹ *Ibidem.*

² *Ibidem*, dos. 158/1939, p. 20, teleg. descifr. nr. 2233 din 8 nov. 1939 de la Ambasada din Atena, către Min. Ext. Buc., iscălită Djuvara. Documentul arată: „Ministrul Angliei s-a arătat foarte interesat de acțiunea Ex. V. și m-a lăsat să înțeleg că guvernul englez este absolut de acord”.

³ *Ibidem*, teleg. cifr. nr. 70 159 din 9 nov. 1939 trimisă de Min. Ext. Buc. către Ambasadele de la Ankara, Belgrad și Atena, iscălită Gafencu.

⁴ *Ibidem*. Gafencu mai adaugă în instrucțiuni și unele argumente menite să arate guvernului francez și alte aspecte pozitive, rezultînd dintr-o conducere italiană a blocului de neutri. Același izvor indică: „Participarea Italiei la un bloc de neutri, departe de a atrage statele balcanice spre eventualele țeluri războinice ale Italiei, va contribui la precizarea atitudinii de neutralitate a Italiei, neutralitate care pînă azi nu a fost încă formulată și a păstrat un caracter provizoriu”.

⁵ *Ibidem*, dosar 289/1939, p. 134—135, teleg. descifr. nr. 2185 din 21 nov. 1939 trimisă de Ambasada din Ankara Min. de Ext. Buc., iscălită Stoica.

⁶ Știre din același fond dos. 158/1939, teleg. descifr. nr. 2188 din 2 nov. 1939 de la Ambasada din Atena către Min. de Ext. Buc., iscălită Djuvara.

Ankara-Roma să se amelioreze¹. Răspunsul afirmativ dat de Turcia a determinat deci și consimțirea oficială a guvernului grec, pentru proiectul propus de România.

În Iugoslavia, proiectul român a fost primit cu o anumită răceală. Iugoslavia, deși legată de Roma, se temea de tendințele anexioniste ale Italiei fasciste, cunoscând probabil dorința acesteia de a dezmembra Iugoslavia și de a pune mâna pe Croația. Pe de altă parte, angajamentele față de Germania hitleristă deveniseră din ce în ce mai strînse, ceea ce desigur determina guvernul iugoslav să păstreze o anumită rezervă în legăturile cu Italia. Ambasadorul României la Belgrad, relatînd o discuție cu prințul Paul, regentul Iugoslaviei, se arată destul de pesimist în ceea ce privește adeviziunea Iugoslaviei la proiectul unui bloc al neutrilor. Cădere observă că „în discuția relativă la acest din urmă punct, principele Paul... crede că, pentru a se ajunge la constituirea blocului, este nevoie de a se cerceta repercusiunea ce va avea această organizație în centrele mari, în special la Roma și Berlin”². Raportul remarcă în continuare că prințul Paul a ținut să accentueze în mod deosebit asupra consecințelor ce ar rezulta din ultimele schimbări de la Roma, care „par a indica o politică tot mai independentă de Axă”³. Iugoslavia se temea ca o eventuală rupere a Axei să nu aibă efecte dăunătoare asupra statutului ei teritorial.

În Iugoslavia domnea ezitarea. Clasele dominante nu îndrăzneau să ia vreo hotărîre, pentru că se temeau tot atît de mult de rapacitatea fascismului italian pe cît se temeau de lâcomia nazistă. De aceea, cînd guvernul din Ankara și-a dat totala sa adeviziune la proiectul României, cînd guvernul din Atena și-a exprimat deplina sa satisfacție cu privire la organizarea blocului de neutri, Iugoslavia a rămas încă în rezervă.

În lunile octombrie și noiembrie, diplomația romînă depusese cele mai mari eforturi, cheltuisese o imensă energie pentru a clădi o organizație cu un conținut sărăcăcios, chiar pentru cercurile care nădăjduiau să facă din ea un instrument de apărare. Faptul că aceste cercuri doreau să promoveze hegemonia Italiei fasciste în Balcani, produsese o puternică indignare a maselor populare.

Se cunoșteau tendințele expansioniste ale Italiei, care în aprilie 1939 cotoptise Albania și se înțelegea cu prisosință tîlcul subitului interes al fascismului italian pentru problemele Balcanilor. Organul central al Partidului Comunist din România, „Scînteia”, a arătat în această perioadă care era strategia Italiei fasciste în Balcani, dezvăluind realele intenții ale acestui nou stat balcanic: „Dacă suprimarea independenței unei țări balcanice și dorința vădită de a aplica același tratament și altora pot da unei puteri calitatea de stat balcanic, atunci, da, Italia e ultrabalcanică”⁴. Pe de altă parte, primele luni ale războiului avuseseră drept rezultat o înrăutățire crescîndă a situației maselor populare. Relevînd această stare de fapt, Partidul Comunist arată gravul bilanț ce se desemna: „un milion de concentrați, flămînzi și goi, scumpirea cu 50—100% a produselor de consum larg, rechizițiile tîlhărești, deci o nemai-pomenită sporire a lipsurilor și mizeriei muncitorimii, țărănimii și funcționărimii”⁵.

¹ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 2189 din 3 nop. 1939 de la Ambasada din Atena către Min. de Ext. Buc., iscălită Djuvara.

² *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 4686 din 7 nov. 1939 de la Ambasada din Belgrad către Min. Ext. Buc., iscălită Cădere.

³ *Ibidem*.

⁴ *Un baraj contra păcii în Balcani*, în „Scînteia”, nr. 25 din 22 nov. 1939, p. 2.

⁵ *Ibidem*.

În această vreme, Italia fascistă era din ce în ce mai hotărâtă să-și mărească posibilitățile de expansiune pentru ca astfel să-și compenseze într-o anumită măsură golurile pe care i le producea acapararea germană¹. De aceea, la 8 decembrie 1939, marele consiliu fascist a făcut o declarație mai mult decât elocventă, precizând că „tot ceea ce se poate întâmpla în bazinul dunărean și în Balcani nu poate să nu intereseze în mod direct Italia, dat fiind frontiera comună teritorială și maritimă, cîștigată prin unirea regatului Albaniei la regatul Italiei”².

Masele populare din statele balcanice, ca și masele populare din România, știau că vor trebui să suporte noi greutăți.

Blocul balcanic al „neutrilor” sub hegemonia Italiei fasciste, trebuia să aducă mari avantaje Italiei, care, de pe poziții antisovietice, tindea să îndrume întregul bloc împotriva Uniunii Sovietice. Partidul Comunist a arătat încă o dată ce se urmărește prin crearea acestui nou for politic: „Burghezia și moșicrimea din România, în frunte cu regimul de dictatură regală, lucrînd pentru Blocul balcanic războinic și antisovietic împinge popoarele Romîniei în prăpastia războiului”³.

În această perioadă, cu toate că oficial aprobase expansiunea Italiei fasciste în Balcani, Germania a întreprins o serie de acțiuni menite să contracareze alcătuirea noului bloc al neutrilor. Hitler nu avea nici o încredere în partenerul său italian și se temea de o întărire a Italiei, care, la un moment dat, dacă i s-ar fi oferit avantaje mai mari de aliații occidentali, ar fi putut părăsi alianța cu Germania, cum de altfel o mai părăsise și în timpul primului război mondial.

De aceea, Germania nazistă a început să execute diverse manevre diplomatice și să exercite presiuni economice mai întîi asupra statelor care doreau să promoveze realizarea noului for politic sub conducerea Italiei.

România, inițiatorul proiectului blocului balcanic al „neutrilor”, s-a bucurat de deosebită atenție a diplomației naziste. La 30 septembrie 1939, von Papen a avut o lungă discuție la Ankara cu ambasadorul Romîniei arătîndu-i că „garanția engleză nu înseamnă nici un ajutor efectiv pentru Romînia în cazul unui pericol, cum nu a însemnat nici pentru Polonia”⁴. Raportînd la București această convorbire, reprezentantul Romîniei la Ankara conchidea că eforturile lui von Papen tindeau „să elimine influența franceză și engleză din statele balcanice”, țintind în același timp „să semene neîncrederea și discordia între membrii Înțelegerii Balcanice”⁵.

Prin noiembrie naziștii au hotărît să-și exprime simpatia pentru blocul „neutrilor” căutînd să orienteze acest bloc spre satisfacerea propriilor lor țeluri. Acțiunea diplomatică a lui von Papen s-a îndreptat din nou spre

¹ „Colaborarea” între cei doi parteneri ai Axei în problema materiilor prime se făcea de altfel cu totul în favoarea Germaniei: Ciano, în *Journal politique*, vol. I, p. 184—185, notează la 12 dec. 1939: „Auzind că exploatăm mina din Lokris, mica noastră sursă de aprovizionare cu nichel, germanii ne-o cer. Mă gîndeam că ducele se va opune cu fermitate, dar nimic din toate acestea. Se declară gata, dacă nu de a accepta pur și simplu această revendicare, cel puțin de a ceda o parte din mineral. Cu atît mai rău... Dar e instructiv de văzut cum procedează acești domni insolenți și jefuitori. Pînă cînd?”

² Deciziile marelui consiliu fascist în „Affaires danubiennes”, nr. 6, dec. 1939, p. 371.

³ Art. citat din „Scînteia”.

⁴ Arh. st. Buc., fond Președ. Cons. de Min., dos. 289/1939, teleg. descifr. nr. 190 din 30 sept. 1939, de la Ambasada din Ankara către Min. de Ext. Buc., semnată Stoica.

⁵ *Ibidem*.

România. Reîntorcându-se de la Berlin, unde primise instrucțiuni în acest sens, s-a oprit la Belgrad, unde a stat de vorbă cu ambasadorul României, arătând un deosebit interes pentru noul organism politic propus de România. „Mi-a spus — arată ambasadorul român — că Germania este favorabilă constituirii unui bloc de neutri în sud-estul european, care reprezintă pentru Reich un spațiu economic indispensabil... Nu vede însă cum ar putea face parte din acest bloc Turcia, deoarece este angajată cu adversarii Germaniei Totuși, dată fiind evoluția evenimentelor, acțiunea Germaniei față de Turcia va păstra un caracter destul de conciliant, cu toate informațiile sigure ce sînt că francezii și englezii constituie armate în Siria și Egipt“¹. Von Papen ținea deci să arate că naziștii sînt dispuși să facă concesii, dorind însă ca blocul neutrilor să servească în mod evident Germaniei.

Se pare că Germania hitleristă a ținut atunci să dea și asigurări speciale României pentru granița de est, căci la 20 noiembrie un raport din Ankara dă o informație care lasă să se întrevadă existența unei atare propuneri. Von Papen a avut o întrevedere cu Stoica, ambasadorul României la Ankara. Informînd Bucureștiul asupra acestei convorbiri, Stoica arată: „întrevederea aceasta a dat naștere la zvonul lansat de ziarul, Daily Herald“ din 11 crt. dar pe care nu am socotit util să-l dezmint decît astăzi², că d-sa mi-a propus ajutorul tehnic al Germaniei pentru construirea unei linii Siegfried de-a lungul Nistrului“³. Se foloseau deci mijloace variate, fie pentru a contracara realizarea blocului, fie pentru a-l transforma într-un instrument politic antisovietic, util Germaniei.

În timp ce von Papen servea guvernului dictaturii regale nada cea mai adecvată: întărirea Nistrului cu o linie Siegfried, arătîndu-se cît se poate de conciliant față de Turcia, în Iugoslavia se exercitau presiuni economice dintre cele mai mari, toate aceste manevre urmărind același scop: oprirea acțiunii pentru organizarea noului bloc al neutrilor. În Iugoslavia, hitleriștii au cerut participarea cu bastimentele lor la micul cabotaj iugoslav pe Dunăre, pe Sava, ca și pe canalele iugoslave, ceea ce bineînțeles a produs mare neliniște la Belgrad⁴. Tot în aceste zile, guvernul iugoslav a încheiat o serie de convențiuni secrete cutrimisul special al Germaniei, Bergman, care se pare că a făcut serioase presiuni pentru a obține materii prime din minele exploatare de anglo-francezi⁵.

În orice caz, în urma acestor presiuni, guvernul iugoslav a publicat un decret privind înființarea unui comisariat pentru mine și metale, dependent de Ministerul apărării naționale. Informații trimise la București de către Ambasada din Belgrad arată că prin această cale, s-a găsit sistemul de a „satisface mai ușor pretențiile germane, în minereuri, plumb, cupru și alte metale“⁶.

¹ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 4732, din 12 nov. 1939 de la Ambasada din Belgrad către Min. Ext. Buc., iscălită Cădere.

² 20 nov. 1939; deci dezmințirea s-a dat după nouă zile.

³ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. Min., dos. 289/939, teleg. descifr. nr. 2184 din 20 nov. 1939, de la Ambasada din Ankara către Min. Ext. Buc., iscălită Stoica.

⁴ *Ibidem* dos. 158/1939, p. 151-152, teleg. descifr. de la C.I.D. din Belgrad nr. 419 din 13 nov. către Min. Ext. Buc. iscălită Ene.

⁵ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 4755 din 14 nov. 1939 de la Ambasada din Belgrad către Min. Ext. Buc., iscălită Cădere.

⁶ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 4784 din 18 nov. 1939 de la Ambasada din Belgrad, către Min. Ext. Buc., iscălită Cădere.

Cleștele nazist începuse în această perioadă să se strângă din ce în ce mai mult, cuprinzând arterele vitale ale economiei iugoslave și române, prevestind o apropiată acaparare totală a bunurilor atât din România cât și din Iugoslavia. De pe asemenea puternice poziții economice, Germania putea să dirijeze politica acestor țări și să oprească prin metode variate încercările guvernelor respective de a trece în orbita Italiei fasciste.

Paralel cu aceste acțiuni economice și diplomatice, Germania hitleristă s-a străduit să oprească tendințele Bulgariei și Ungariei de a se lega de noul organism politic.

În Bulgaria, problema aderării la blocul „neutrilor“ întâlnea încă unele dificultăți. Legăturile guvernului bulgar cu naștii erau din ce în ce mai strânse. În octombrie, sosiseră din Germania atât avioane cât și 250 de vagoane de materiale de război și de muniții¹. Germania îndemna Bulgaria să nu adere la blocul neutrilor, dorind să contracareze atât influența italiană cât și influența anglo-franceză în Balcani. Guvernul bulgar era înclinat să adere totuși le bloc dat fiind caracterul antisovietic al noului for politic. Totuși, presiunile naziste exercitau o asemenea influență, încât ministrul Franței la Belgrad și-a exprimat serioasa sa îngrijorare, arătând ambasadorului României că activitatea nazistă se duce cu intensitate „pentru a împiedica Bulgaria să ajungă la o înțelegere cu vecinii“².

Când s-a produs acțiunea diplomatică a României, în Bulgaria a intervenit o anumită schimbare, balanța înclinându-se în mod favorabil spre proiectul guvernului român. La 6 noiembrie ministrul Franței la Belgrad a informat ambasada română că: „M. S. Regele Boris ar fi declarat unor persoane de marcă, în trecere prin Sofia, că niciodată Bulgaria nu ar fi aderat la Înțelegerea Balcanică, dar că într-o grupare de neutri, Bulgaria și-ar putea totuși găsi loc, dacă mai ales ar slăbi presiunea turcă, în special reținerile asupra fruntariilor sale“³.

Toate premisele favorabile ce se desemnaseră încep însă să dispară din cauza unei noi și viguroase presiuni germane. Von Papen sosește la Sofia⁴, unde are o serioasă discuție cu Kiosseivanoff în legătură cu aderarea Bulgariei la blocul de neutri. Argumentele lui von Papen trebuie să fi produs o schimbare a situației, pentru că, reîntors la Ankara, von Papen s-a exprimat în termeni deosebit de elogioși despre primul ministru al Bulgariei. A ținut să sublinieze chiar că apreciază „marile calități de om politic ale lui Kiosseivanoff“...⁵, adăugînd în același timp că nu crede în posibilitatea alcătuirii blocului cu participarea Turciei, pe care o socotește aproape beligerantă.

În urma vizitei lui von Papen la Sofia, problemele litigioase care împiedicau înțelegerea cu Bulgaria au reapărut în discuțiile diplomatice, indicînd astfel că naștii obținuseră câștig de cauză. La Ankara de pildă, primul secretar al legației bulgare discuta la ambasada română despre „dure-

¹ *Ibidem*. dos. 158/1939, teleg. descifr. nr. 4465 din 10 oct. 1939 de la Ambasada din Belgrad către Min. de ext. Buc., semnată Cădere.

² *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 4675 din 6 nov. 1939 de la Ambasada din Belgrad către Min. de Ext. Buc., iscălită Cădere.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 3228 din 10 nov. 1939 de la Leg. din Sofia către Min. Ext. Buc., iscălită Filotti.

⁵ *Ibidem*, dos. 289/1939, teleg. descifr. nr. 2140 din 11 nov. 1939 de la Ambasada din Ankara către Min. Ext. Buc., iscălită Căpităneanu.

roasa nedreptate făcută Bulgariei prin tratatul de la Neuilly“ lucru care bineînțeles nu convenea guvernului dictaturii regale ¹.

În aceste zile, tonul binevoitor al primului ministru al Bulgariei față de blocul neutrilor se schimbă. Ministrul României la Sofia raportează: „În întrevvedere de azi cu Kiosseivanoff, discuțiile alunecând asupra chestiunii blocului statelor neutre, președintele Consiliului a evitat să exprime un punct de vedere propriu și mi-a apărut mai curînd sceptic“ ².

În aceeași zi, Kiosseivanoff trimitea o telegramă lui Hitler, exprimîndu-și satisfacția că Fűhrerul a scăpat neatins de la atentatul de la Műnchen³.

Bulgaria a cerut apoi ca România să treacă la concesiile concrete, privînd Dobrogea. Această cerere a Bulgariei, susținută de guvernul iugoslav ca și de marile puteri occidentale, a stîrnit mare neliniște în sînul guvernului dictaturii regale. România inițiasse noua formulă a blocului de neutri mai ales în vederea păstrării statu-quo-ului. Gafencu a exprimat acest lucru cu destulă precizie în instrucțiunile trimise ambasadei din Belgrad. „În ce privește Bulgaria, intrarea ei într-un bloc de state neutre, unde nu are de luat un alt angajament, decît acela de a respecta în comun o neutralitate pe care s-a și angajat să o respecte, printr-o declarație individuală, nu poate fi condiționată de nici o concesie. Este motivul de altfel, pentru care, după cum știți am propus această idee a unui bloc de state neutre, care se poate constitui mai ușor, fără a cuprinde angajamente noi și deci fără a necesita negocieri și tîrguieli“ ⁴.

Proiectul inițiat de România la sfîrșitul lui octombrie, tindea să înlăture chiar și slabele concesiile ce se hotărîseră în pripă la Jebel. Instrucțiunile lui Gafencu către ambasada din Belgrad nu lasă nici o umbră de îndoială; „În nici un caz însă, nu vom consimți, și vă rog să lămuriți bine pe dl. Tzintzar Markovici, ca să ne reîntoarcem la formulele prevăzute la Jebel, care tindeau altfel, nu la constituirea unui bloc de neutri, ci la integrarea Bulgariei în blocul balcanic“ ⁵.

Întelegerea cu Bulgaria, aderarea ei la blocul neutrilor devenise o problemă atît de dificilă, încît marile puteri occidentale, interesate în mod deosebit în crearea acestui for politic, au intervenit direct. La 19 noiembrie 1939, lordul Lloyd sosește la Sofia. În cercurile diplomatice, această vizită „era considerată ca o dovadă a interesului englez pentru Bulgaria“ și avea probabil „drept scop contracararea propagandei germane“ ⁶. Discuțiile lordului Lloyd cît și audiența sa la regele Boris ⁷ nu au avut însă deplin succes, pentru că Bulgaria a continuat să arate doar o anumită bunăvoință, dar nu a trecut la o acțiune concretă, neconsimțind să adere la blocul neutrilor. Puterile occidentale au căutat atunci să inspire noi formule pentru consti-

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, dos. 158/1939, Min. regal al Af. Str. Dir. cabinetului și a cifrului, raport descifrat de la Leg. din Sofia nr. 70 794 din 11 nov. 1939, iscălită Filotti.

³ *Ibidem*, raport descifrat din partea Leg. României din Sofia nr. 3237 din 11 nov. 1939, înreg. la Min. Af. Str. cu nr. 70 800 din 11 nov. 1939, iscălit Filotti.

⁴ *Ibidem*, dos. 158/1939, p. 156—157, teleg. cifrată de la Min. Ext. către Ambasada României din Belgrad, trimisă la 11 nov. 1939, iscălită Gafencu.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 3311 din 19 nov. 1939 de la Leg. Sofia către Min. Ext. Buc., iscălită Filotti.

⁷ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 3344 din 22 nov. 1939 de la Leg. Sofia către Min. Ext. Buc., iscălită Filotti.

tuirea unui bloc balcanic. Lucrul acesta se impunea cu atît mai mult, cu cît în această perioadă s-au înăsprit și relațiile Înțelegerii Balcanice cu Ungaria.

În România, guvernul dictaturii regale descoperise un complot inițiat de cercurile șovine maghiare din Ardeal. Cercurile șovine din România au trecut la contramăsuri, astfel că situația la începutul lui noiembrie 1939 devenise atît de încordată, încît toate cele înfăptuite în vederea destinderii cu Ungaria erau amenințate să se năruie.

În aceste zile de tensiune în raporturile dintre guvernele ungar și român, guvernul jugoslav s-a apropiat de Ungaria, exprimînd astfel simpatia sa pentru punctul de vedere maghiar.

În genere, în noiembrie, formarea unui bloc al neutrilor devenise foarte problematică atît din cauza tensiunii în relațiile dintre România și vecinele ei Ungaria și Bulgaria, cît și din cauza poziției neprecise a Iugoslaviei.

Puterile occidentale, luînd în considerație situația ce se crease în Balcani și în bazinul dunărean, s-au gîndit să găsească o nouă formulă, renunțînd la blocul de neutri propus de România. Doreau însă să găsească toate mijloacele ca statele semnatare ale Înțelegerii Balcanice să lărgească acordurile lor, constituînd un bloc militar cu caracter antisovietic, care, bineînțeles, trebuia să servească în același timp la contracararea acțiunilor naziste în Balcani. Pe de altă parte, ideea frontului de la Salonic putea să fie realizată și prin schimbarea conținutului pactului balcanic.

Încă în noiembrie, în timp ce se desfășurau negocierile în vederea aderării la blocul neutrilor, începe să se ventileze ideea unei înțelegeri în patru. Primul ministru al Greciei, într-o discuție cu ambasadorul Romîniei, își exprimă regretul că există atîtea dificultăți în calea blocului de neutri, sugerînd că ar fi „cum nu se poate mai mulțumit, dacă măcar noi, în patru, am ajunge la formarea blocului de neutralitate“¹. Problema restrîngerii blocului doar la cele patru puteri ale Înțelegerii Balcanice convenea deci Greciei, dar convenea într-o mult mai mare măsură Iugoslaviei.

Puterile occidentale primiseră probabil punctul de vedere al guvernului iugoslav, privind rezervele față de Italia, căci Tzintzar Markovici arată ambasadorului Romîniei destul de limpede această problemă: „Îmi spune că, după impresiile sale mai recente, astăzi s-ar manifesta oarecare rezervă în ceea ce privește participarea Italiei și că s-ar dori mai mult o organizare a statelor din Peninsula Balcanică“².

Spre sfîrșitul lui noiembrie, corespondența diplomatică arată un amestec direct al Angliei, în chestiunea necesității restrîngerii blocului de neutri, în cadrul Înțelegerii Balcanice. Ambasadorul din Atena informează în acest sens Bucureștii: „Ministrul Angliei, după ce m-a arătat din nou că guvernul englez este favorabil blocului sud-estic, m-a încredințat confidențial că nici Ankara, nici Atena nu sînt entuziasmat pentru. Crede că ar fi mare lucru dacă măcar noi cei din Înțelegerea Balcanică am reuși să formăm blocul în patru“³.

¹ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 2232 din 8 nov. 1939 de la Ambasada din Atena către Min. Ext. Buc., iscălită Djuvara.

² *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 4761 din 15 nov. 1939, de la Ambasada din Belgrad, către Min. Ext. Buc., semnată Cădere.

³ *Ibidem*, teleg. descifr. nr. 2306 din 21 nov. 1939, de la Ambasada din Atena către Min. Ext. Buc., iscălită Djuvara.

Îndemnuri vin de altfel nu numai din partea Angliei pentru urgentarea lucrărilor în vederea creării blocului în patru ci și din partea Statelor Unite ale Americii. Ministrul Statelor Unite la Atena a luat în acest sens o poziție cât se poate de elocventă. Ambasadorul României relatează că „Ministrul Americii, care încă de la prima noastră întilnire a arătat un viu interes față de formarea blocului balcanic, a venit să ne vadă pentru a se documenta... Vorbindu-mi în numele său personal, s-a arătat cât nu se poate mai doritor ca planul Excelenței Voastre să reușească insistînd asupra „marelui efect psihologic“, chiar dacă cadrul mai larg nu ar putea fi realizat. Ministrul Americii speră că vom putea forma blocul balcanic, fie chiar fără Bulgaria“¹.

Interesul Statelor Unite pentru această parte a Europei, intrată în sfera de influență nazistă, se manifestase de altfel nu numai prin acțiuni diplomatice ci și prin alte acte cu mult mai concrete. În primele luni ale războiului, comerțul Statelor Unite în sud-est se intensificase. Se cumpăraseră de pildă mărfuri iugoslave de 67 milioane diari în medie pe lună, față de o medie de 19 milioane dinari, în lunile precedente războiului... În Grecia, pentru 659 milioane drachme, față de o medie de 79 milioane drachme“².

Intervenția ministrului Statelor Unite trebuia deci să însemne mai mult decît un îndemn pentru statele Înțelegerii Balcanice de a trece la noi acțiuni, menite să închege totuși un for politic în sud-est corespunzător atît țelurilor statelor semnatare ale pactului balcanic, cît și țelurilor marilor puteri occidentale.

Era însă nevoie ca măcar temporar să fie micșorată tensiunea în Balcani, în special în bazinul dunărean. Puterile occidentale au fost de acord ca acest rol de arbitru să-l aibă Italia, îndeosebi în problemele litigioase dintre România și Ungaria.

Italia avea mari interese de a se infiltra cât mai adînc în economia romînească, înlăturînd pe cît posibil influența crescîndă a naziștilor. Curentul antinazist care cuprinsese pături importante ale claselor dominante din România a primit cu toată căldura această tendință a Italiei fasciste, dat fiind mai ales poziția antisovietică a acestui stat. Guvernul italian și-a luat de altfel și angajamente privind frontiera de est a Romîniei, tocmai în numele acestei nete poziții antisovietice. În legătură cu aceasta, la 16 decembrie 1939, contele Ciano declara lui Victor Antonescu, trimis extraordinar al Romîniei, că „Italia era hotărîtă să ajute Romînia cu arme, muniții și avioane“³. Probabil că Italia ar fi procedat în acest fel; dar în decembrie

¹ *Ibidem*, telegrama nr. 2267 din 17 nov. 1939 de la Ambasada din Atena către Min. Ext. Buc., semnată Djuvara.

² *S.U.A. și sud-estul Europei*, în „Buletin francez de informație“, nr. 116 din 6 ian. 1940.

³ Gr. Gafencu, *Préliminaire de la guerre à l'Est*, p. 324. Gafencu adaugă că „ministrul de externe al Italiei nu a ascuns intențiile sale unor ambasadori străini acreditați la Roma și le-a repetat în mod solemn ministrului Romîniei, Dl. Bossy, la 10 ian. 1940. Italia a declarat dl. Ciano, a susținut rezistența armată în Spania și Finlanda contra bolșevismului. Va face același lucru pentru Romînia. Italia a făcut acest lucru, deși nu avea decît interese indirecte în Finlanda și în Spania, în timp ce are interese directe de a susține Romînia, prin baraj ridicat în fața U.R.S.S. a cărei amenințare se întinde asupra Balcanilor, unde Italia a luat și țineră păstreze locul de mare putere.

Însemnările lui Ciano confirmă cele afirmate de Gafencu, în forme însă mai atenuate. „Lungă discuție cu Antonescu, trimis de regele Romîniei. În răspunsul meu am insistat asupra punctului nostru de vedere antibolșevic, evitînd în același timp de a lua cel mai mic angajament“ (Journal politique, vol. I, p. 188).

1939 se punea doar problema ca să se medieze în conflictul romîno-ungar. Se pare că ministrul de externe al Italiei a trecut la o atare acțiune, căci în însemnările sale, Ciano spune: „Mă voi forța să-l fac să înțeleagă (pe Csaky) că e mai ales în interesul ungarilor să se înțeleagă cu România, acum cînd pericolul rus se apropie și se precizează tot mai mult”¹. La întrevederea pe care o are la Veneția cu Csaky, Ciano a izbutit probabil să-l convingă, căci ministrul de Externe al Italiei notează: „Csaky m-a asigurat că Ungaria nu va lua în Balcani nici o inițiativă care ar risca să propage incendiul”².

Presa și publicațiile din Romînia se întreceau în această perioadă în elogii față de Italia. Rezultatul practic al mediației italiene s-a concretizat printr-un acord comercial italo-romîn, considerat de guvern și de curentul antinazist ca o mare victorie.

Grație acestor acțiuni politice, la sfîrșitul anului 1939 și începutul anului 1940, se creaseră în Balcani și în bazinul dunărean condițiile ca un bloc balcanic restrîns la cele patru puteri semnatare ale pactului Înțelegerii Balcanice să poată lua ființă.

*

La începutul lui februarie 1940, trebuia să aibă loc conferința anuală obișnuită a Înțelegerii Balcanice. Acest prilej trebuia utilizat pentru a lărgi cadrul acordurilor dintre statele acestui for politic și a crea de fapt un bloc balcanic, în spiritul atît al claselor dominante din statele semnatare ale pactului balcanic, cît și în spiritul țelurilor urmărite de puterile occidentale.

În ajunul conferinței din februarie, s-au creat de aceea condiții financiare din ce în ce mai bune pentru Turcia, ceea ce trebuia să stimuleze zelul celorlalte trei state care ar fi putut beneficia de avantaje analoge. La 14 ianuarie 1940, s-au semnat noi acorduri anglo-franco-turce, dînd posibilitatea Turciei să se înarmeze³. În același timp, este probabil ca ministrul de externe al Turciei să fi primit instrucțiuni de la guvernul englez ca să încerce înlăturarea dificultăților dintre România și Bulgaria, cerîndu-i-se Bulgariei să păstreze doar o neutralitate binevoitoare față de noul bloc ce s-ar fi inițiat la Belgrad. La 1 februarie 1940, Saracioglu s-a oprit la Sofia, unde s-a întîlnit cu Kiosseivanoff. Este posibil ca discuțiile să fi avut un caracter pozitiv, deoarece Saracioglu a promis din nou din partea Romîniei unele concesiuni teritoriale⁴.

¹ *Ibidem*, p. 191. În aceeași lucrare se confirmă prin însemnarea din 26 dec. 1939 cele afirmate de Gafencu cu privire la un ajutor militar ce s-ar da Romîniei, împotriva U.R.S.S.-ului. În vol. I, p. 189, Ciano înseamnă: „Vorbesc cu Mussolini despre România. Este de acord să fac un demers pe lîngă unguri în sensul cerut de Antonescu, declară că este gata, în cazul că rușii ar ataca România, să furnizeze acesteia un ajutor militar, același pe care i l-am acordat lui Franco. Îl pun pe Antonescu în curent cu intențiile noastre. Se declară foarte satisfăcut”.

² *Ibidem*, p. 197. Anglia era ținută în curent cu mersul tratativilor, căci în însemnarea lui Ciano se găsește și această frază: „Pun pe Percy Lorraine în curent cu rezultatele obținute la Veneția. Este satisfăcut”.

³ *Noile acorduri anglo-franco-turce*, în „Buletin francez de informație”, nr. 123 din 12 ianuarie 1940; vezi și „Affaires danubiennes”, nr. 6, dec. 1939, p. 372. Anglia și Franța au împrumutat Turciei 25 de milioane lire sterline pentru înarmare și 264 750 000 franci pentru a lichida arieratele clearingului franco-turc.

⁴ Știri dintr-un text de Al. Cretzeanu, Ankara, 1945, p. 89—90, în arhiva Inst. de istorie al Academiei R.P.R., București.

În orice caz, Kiosseivanoff a părut destul de satisfăcut căci l-a însoțit pe Saracioglu pînă la frontiera bulgaro-jugoslavă, iar ziaristii bulgari au luat parte pentru prima oară la un dejun oferit presei balcanice la Belgrad¹ tinînd să marcheze și prin acest gest, bunăvoința Bulgariei față de noul bloc.

Sub aceste auspicii favorabile pentru planurile puterilor occidentale, s-a desfășurat între 2 și 4 februarie 1940, conferința Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice. Grigore Gafencu, atunci președintele în exercițiu al Înțelegerii Balcanice, a arătat de altfel într-o lucrare privind Înțelegerea Balcanică, țelurile urmărite de cele patru state: „Sarcina ce se pune în fața Înțelegerii Balcanice era de a crea un spirit de solidaritate între toate popoarele din Balcani și de a organiza o ordine regională atît de necesară ordinii generale și echilibrului european“². Se tindea deci la crearea unui bloc regional care trebuia să fie păzitorul unei „ordini regionale“. Nu era însă vorba acum numai de păstrarea în mod platonice a statu-quo-ului în spiritul articolului 21 din pactul Societății Națiunilor, ci era vorba de o ordine regională care trebuia menținută prin mijloace noi, cu caracter militar. Saracioglu, purtătorul de cuvînt al puterilor apusene, a propus deci trecerea spre asemenea măsuri. Gafencu relatează de altfel că la Belgrad s-au și luat hotărîri precise în acest sens: „La propunerea domnului Saracioglu, sprijinită cu căldură de Metaxas, președintele Consiliului de Miniștri al Greciei, Consiliul a decis ca Statele majore ale celor patru țări aliate să stabilească un plan comun de apărare și de rezistență împotriva tuturor posibilităților de agresiune care puteau fi prevăzute. Această hotărîre a marcat punctul culminant al colaborării balcanice“³. Guvernul dictaturii regale a adoptat cu entuziasm hotărîrea unei colaborări militare, cerînd chiar o alianță militară completă. Poziția guvernului dictaturii regale a fost primită cu vie satisfacție în special la Londra. Circulau chiar versiuni, arătînd că România ar fi amenințat cu ieșirea din Înțelegerea Balcanică dacă nu s-ar fi trecut la o asemenea alianță militară completă. În orice caz, poziția României era atît de mult scoasă în evidență încît legația României la Londra, s-a văzut nevoită să publice la 2 februarie 1940 un comunicat oficial, cît se poate de sugestiv „Legatia regală a României la Londra. în virtutea instrucțiunilor primite direct de la Belgrad, dezmente cu toată energia faptul că România ar fi formulat la Conferința balcanică o amenințare, care ar fi trebuit să ducă la o ruptură în armonia acestei conferințe“⁴. Se pare totuși, că pînă la urmă, s-a obținut la Belgrad un punct de vedere comun, conferința încheindu-și lucrările în spiritul țelurilor urmărite atît de guvernele statelor Înțelegerii Balcanice, cît și de către puterile apusene.

Se crease un bloc militar cu caracter net antisovietic, unde Italia avea să joace un rol deosebit de important, fără însă să fie chiar conducătorul blocului. Discursurile oficiale marchează prin unele fraze marea importanță acordată Italiei de către noul bloc militar. Gafencu de pildă afirma:

¹ Constantin Vulcan, *L'Entente Balkanique à Belgrade*, în „Affaires danubiennes“, nr. 7, 1940, p. 41—43.

² Gr. Gafencu, *Cuvînt înainte la documentele intitulate l'Entente Balkanique du 9 février 1939 au 8 février 1940*, Imprimeriile de stat, Buc. 1940, p. 8—9.

³ Grigore Gafencu, *Préliminaires de la guerre à l'Est*, p. 323.

⁴ Constantin Vulcan, *L'Entente Balkanique à Belgrade*, în „Affaires danubiennes“, nr. 7, 1940, p. 43.

„apreciem în mod deosebit valoarea politică și morală ce rezultă din atitudinea amicală a Italiei“¹.

Ministrul de Externe al Iugoslaviei, mai rezervat în aprecierile față de Italia, a ținut de asemenea să marcheze și el rolul important al Italiei pentru sud-estul Europei. La Belgrad, noul bloc militar a obținut de asemenea prin anumite concesii ca Ungaria și Bulgaria să păstreze o atitudine de binevoitoare neutralitate, date fiind țelurile urmărite acum de Înțelegerea Balcanică. Din discursurile oficiale ținute la Belgrad, se desprinde existența unei platforme comune între noul bloc și cele două țări din afara blocului, Ungaria și Bulgaria.

Se poate deci conchide că se ajunsese la un anumit *modus vivendi*, al cărui pilon principal era constituit tocmai de țelurile antisovietice, comune atât statelor Înțelegerii Balcanice cât și guvernelor Ungariei și Bulgariei. Cuvântarea lui Marcovici relevă tocmai o asemenea stare de fapt: „Trebuie să adaug cu o deosebită satisfacție că atitudinea celor două țări din regiunea balcano-danubiană care sînt în afara acestui pact, Bulgaria și Ungaria, s-a dovedit identică cu politica pacifică a statelor Înțelegerii Balcanice. Aceasta justifică sincera speranță că un sentiment de reală solidaritate se va crea inițiindu-se condiții durabile pentru un viitor fericit al tuturor popoarelor, trăind în Balcani și în bazinul dunărean“².

La Belgrad, s-au luat de asemenea hotărîri decurgînd din alianța militară a noului bloc. Acordurile dintre statele Înțelegerii Balcanice trebuiau extinse și orientate în sensul noilor decizii. Gafencu exprimă cu claritate această necesitate: „Această amicitie crează între noi o comunitate de gândire și de sentimente care întărește angajamentele noastre scrise și le depășește în măsura în care, prin succesiunea rapidă a evenimentelor, interesele noastre comune se degajează și se precizează mereu mai bine. Înțelegerea noastră capătă astfel o și mai înaltă semnificație: Noi reprezentăm o regiune cu interesele sale, cu aspirațiile și sarcina importantă ce revine acestei regiuni“³.

Din comunicatul oficial publicat la Belgrad se degajau, de altfel, și unele metode care se vor folosi în vederea întăririi noului bloc balcanic. În punctul 5 al comunicatului se afirma: „Necesitatea de a strînge și de a perfecționa legăturile economice și comunicațiile între statele balcanice, prin organizarea în mod special a schimburilor comerciale în interiorul Înțelegerii“⁴. Era vorba deci de a se crea posibilitatea unui schimb activ între cele patru state, în vederea unei rapide întăriri a blocului.

Au urmat imediat o serie de noi acorduri comerciale. La 15 martie 1940, s-a încheiat un acord comercial între Grecia și România; la 17 martie se inaugura la Belgrad o cameră de comerț jugoslavă-română, iar la 31 martie se constituia la București o cameră de comerț română-jugoslavă. De asemenea, la 25 februarie se trecuse la semnarea unui nou acord de plăți romîno-bulgar.

¹ „Affaires danubiennes“, nr. 6, dec. 1939, p. 374.

² *L'Entente Balkanique du 9 févr. 1939 au 8 févr. 1940*. Imprimeriile statului, București, 1940, p. 83.

³ *Reuniunea Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice*.

⁴ *Ibidem*. Comunicat oficial, Belgrad 2—4 febr. 1940, în „Affaires danubiennes“, nr. 7/1940.

Devenise evident că legăturile atât înăuntrul Înțelegerii Balcanice, cât și legăturile acestui for cu statele vecine dinafara blocului, luau forme noi, traducându-se în viață hotărârile luate la Belgrad.

La 7 martie 1940, cu prilejul deschiderii sesiunii corpurilor legiuitoare, în mesajul său, Carol al II-lea a ținut să-și exprime deplina satisfacție față de hotărârile luate la Belgrad. „Conferința Înțelegerii Balcanice, ținută la Belgrad în luna trecută, a fost prilejul de reafirmare a solidarității de neînfrînt care unește țările ce compun acest organism, precum și de manifestare a intereselor noastre comune de pace, de ordine și de securitate“¹.

Conferința de la Belgrad promovase deci un nou for politic și militar menit să contracareze acțiunile naziștilor în Balcani, dar menit mai ales, să ia măsuri cu caracter antisovietic. Legăturile cu Italia ale acestui for politic se întemeiau îndeosebi pe aceste din urmă scopuri. Posibilitățile de viabilitate ale noului for politic întemeiat în Balcani erau însă foarte reduse, atât din cauza unor factori interni concretizați prin contradicțiile existente între statele din această regiune sud-estică a Europei, cât și din cauza unui important factor extern, războiul care continua să se desfășoare.

Analizând această complexă situație, Partidul Comunist din România constată că noul organism politic era de fapt sortit eșecului chiar de la nașterea sa: „Ciocnirile de interese dintre statele imperialiste în Balcani — arăta „Scînteia“, organul central al partidului — și ciocnirile între interesele statelor balcanice însăși, între statele ieșite din război cu un teritoriu lărgit pe socoteala altor state și statele cărora li s-au răpit teritorii, sînt prea mari pentru a se putea împăca atât de rapid, cît a socotit blocul anglo-francez“².

Procesul de dezagregare a noului bloc din Balcani s-a accelerat și mai mult cînd, în martie, fascismul german și-a îndreptat loviturile spre vest. Atunci naziștii au cerut Italiei să-și precizeze poziția. La 10 martie, Ribbentrop a sosit la Roma, hotărîndu-l pe Mussolini să părăsească poziția sa binevoitoare față de anglo-francezii. Ministrul de externe al Germaniei l-a făcut să înțeleagă că va deveni stăpînul Balcanilor și al Mediteranei, cu mult mai repede, alături de al III-lea Reich, decît alături de puterile occidentale. Mussolini, arăta Ciano, „a declarat că va interveni în conflict, ducînd un război paralel cu Germania, ceea ce însemna în fond că se asocia cu ea“³.

Poziția Italiei fasciste față de noul for din Balcani nu mai putea fi aceeași după hotărîrea lui Mussolini de a intra în război alături de Hitler, ca în februarie, cînd Italia tindea să iasă din Axă. Tot ce se clădise în Balcani în funcție de Italia, cădea deci în mod implicit⁴.

Clasele dominante din statele Înțelegerii Balcanice, și îndeosebi acele pături situate pe o poziție antihitleristă, nu au înțeles că în această primă

¹ *Cuvîntările regelui Carol al II-lea*, Buc., 1940, vol. II, p. 492.

² *Conferința de la Belgrad și imperialismul român*, în „Scînteia“ din 23 febr. 1940, p.1.

³ Ciano, *op. cit.*, vol. I, p. 220.

⁴ Andreas Hillgruber, istoric din Republica Federală Germană, în lucrarea sa *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Wiesbaden, 1954, p. 66, ajunge la aceleași concluzii, considerînd că atât discuțiile de la Roma din 10 martie 1940 cu Ribbentrop, cît și discuțiile de la 18 martie dintre Mussolini și Hitler la Brenner, au schimbat cu totul poziția Italiei „O dată cu vizita la Roma la 10 martie a lui Ribbentrop și cu întîlnirea de la Brenner la 18 martie, dintre Hitler și Mussolini cînd s-a hotărît o politică externă comună a celor doi parteneri ai Axei, pot fi considerate ca terminate toate planurile vizînd o contribuție italiană“.

fază a războiului mondial ar fi trebuit să-și orienteze întreaga activitate pentru realizarea unui larg front antifascist, pentru crearea unor legături de prietenie cu U.R.S.S., inițiind astfel singurele mijloace politice prin care și-ar fi putut salva chiar propriile lor interese burgheze.

Din cauza lipssei de orizont și a miopiei sale politice, guvernul dictaturii regale a înlăturat singura cale ce îi stătea deschisă, alegînd drumul siquos al unor combinații politice, care au avut drept rezultat inițierea unui for politic sortit dispariției chiar de la nașterea sa.

БАЛКАНСКИЙ БЛОК „НЕЙТРАЛЬНЫХ“

(СЕНТЯБРЬ 1939 — МАРТ 1940)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В течение первых восьми месяцев второй мировой войны у великих западных держав существовала явная тенденция создать на Балканах блок „нейтральных“, предназначенный парализовать действия нацистов на юго-западе Европы. В то же время этот блок должен был носить ярко выраженный антисоветский характер; с этой целью он должен был быть поставлен под эгиду фашистской Италии, которая таким образом могла бы быть оторвана от союза с национал-социалистической Германией.

Фашистская Италия, захватившая Албанию, давно стремилась расширить сферу своего влияния на Балканах, где гитлеровцам удалось занять весьма важные экономические позиции. Поэтому в первом фазисе второй мировой войны Италия вела ряд переговоров, которые должны были привести ее к гегемонии на юго-западе Европы.

В то время Балканское соглашение было единственным полигическим органом, соблюдавшим, согласно Версальскому договору, статус кво в этой части Европы. Поэтому великие западные державы побуждали государства, подписавшие Балканское Соглашение — Румынию, Грецию, Югославию и Турцию, расширить рамки связывающих их трактатов и создать блок „нейтральных“, в который бы включались Болгария и Венгрия. Правительства государств, входящих в состав Балканского Соглашения дали свое согласие на этот политический шаг, так как их собственные интересы были поставлены на карту.

Значительные слои правящих классов находились в таком положении, что могли потерять важные экономические и политические позиции, так как нацистская экспансия принимала все более и более захватнический характер.

Создание военного блока против нацистской Германии было бы с воодушевлением принято народами этой части Европы, которые, несомненно, энергично боролись бы против фашизма, но желавшие создать этот политический организм господствующие классы стремились использовать его главным образом в антисоветских целях, и поэтому этот политический орган, созданный без согласия народа, был лишен его поддержки. Вследствие этого новый организм был обречен на провал с момента своего появления на свет, не будучи в состоянии оказать эффективное сопротивление захвату Балкан фашистами.

LE BLOC BALKANIQUE DES „NEUTRES“

(septembre 1939 — mars 1940)

(RÉSUMÉ)

Au cours des huit premiers mois de la seconde guerre mondiale, il y a eu une tendance évidente des grandes puissances occidentales à faciliter la formation d'un bloc des „neutres“, destiné à contrecarrer les actions des nazis dans le Sud-Est de l'Europe. Ce bloc devait en même temps avoir un caractère nettement antisoviétique: dans ce but il devait être placé sous l'égide de l'Italie fasciste, qui aurait pu être arrachée de cette façon à son alliance avec l'Allemagne national-socialiste.

L'Italie fasciste, qui avait envahi l'Albanie, désirait depuis longtemps étendre sa sphère d'influence dans les Balkans, où les nazis avaient réussi à occuper des positions économiques extrêmement importantes. C'est pour cette raison que, au cours de la première phase de la seconde guerre mondiale, l'Italie a poursuivi une série de négociations tendant à assurer son hégémonie dans le Sud-Est européen.

L'Entente Balkanique était alors la seule autorité politique qui, conformément au traité de Versailles, maintenait le statu quo dans cette région. C'est pourquoi les États signataires du pacte balkanique — Roumanie, Grèce, Yougoslavie et Turquie — furent conseillés par les grandes puissances occidentales d'amplifier le contenu des traités qui les liaient en constituant un bloc des „neutres“, auquel l'adhésion de la Bulgarie et de la Hongrie était souhaitable. Les gouvernements des États de l'Entente Balkanique acquiescèrent à une action politique de ce genre, car leurs propres intérêts étaient en jeu.

D'importantes fractions des classes dominantes se voyaient en passe de perdre leurs considérables positions économiques et politiques, car l'expansion nazie devenait de plus en plus envahissante.

La création d'un bloc militaire contre l'Allemagne nazie aurait été reçue avec enthousiasme par les peuples de cette région de l'Europe, qui auraient incontestablement combattu le fascisme avec vigueur. Toutefois, les classes dominantes qui souhaitaient la création de ce nouvel organisme politique tendaient à l'utiliser surtout dans des buts antisoviétiques. C'est pourquoi cette institution politique fut établie sans le consentement des masses, dont l'appui lui faisait défaut. Pour cette raison, le nouvel organisme créé fut voué à l'échec dès sa naissance et ne put s'opposer efficacement à l'envahissement des Balkans par les nazis.

ROLUL LUI IOAN DE HUNEDOARA ÎN MOBILIZAREA MASELOR POPULARE ÎMPOTRIVA EXPANSIUNII OTOMANE

DE

CAMIL MUREȘAN (Cluj)

Printre figurile istorice de seamă din trecutul popoarelor acestei părți a Europei, aceea a lui Ioan de Hunedoara impune, în chip deosebit — în cadrul limitat în care s-a desfășurat activitatea sa — studiarea și adâncirea problemei rolului personalității în istorie. Ascensiunea sa politică remarcabilă, succesele militare de larg ecou împotriva temutei expansiuni a imperiului otoman, considerat pînă atunci o forță de neînving, s-au oglindit în cronicile contemporane, chiar în cele ostile lui, în accente laudative ce au dat persoanei sale contururi de legendă, pe care le-au amplificat apoi, de-a lungul vremii, tradiția și cîntecele populare. În această lumină a fost el prezentat în general, și de lucrările de interpretare ale istoriografiei burgheze, care socotea că prezintă un Ioan de Hunedoara *mare*, prin faptul că scotea în evidență calitățile sale personale, energia lui, priceperea sa în calitate de conducător de oști, prin care el ar fi săvîrșit o cotitură în soarta popoarelor din sud-estul Europei, cel puțin în urma reușitei sale de a stăvili și a întîrzia cu mai bine de o jumătate de veac înaintarea turcească spre Ungaria și centrul continentului. Acest punct de vedere, pe lângă faptul că nu lătmurește corect esența rolului său personal, îi și îngustează, în fond, adevăratele lui merite, rupînd activitatea sa de marile probleme sociale și politice ale locului și momentului istoric și punînd accentul mai mult pe izbînzile sale militare, privite ca fapt în sine.

Aprecierea pozitivă sau negativă a activității oricărei figuri istorice poate fi fundamentată trainic numai prin raportarea acestei activități la sensul dezvoltării generale, obiective, a societății, într-un moment istoric dat. În măsura în care capacitatea și eforturile unui om servesc cauza progresului economic, social, politic sau cultural al maselor largi ale poporului, activitatea sa este pozitivă, ea îl situează în rîndul adevăratelor *personalități* istorice. „... Datorită diferitelor însușiri ale caracterului lor, personalitățile pot exercita — spune Plehanov — înfrîurire asupra destinului societății... dar atît posibilitatea înșăși a unei asemenea înfrîuriri, cît și proporțiile ei, sînt determinate de organizarea societății și de corelația dintre forțele ei.

Caracterul personalității apare ca «factor» al dezvoltării sociale numai în acel loc unde, atunci când, și numai într-atît, întrucît îi permit acest lucru raporturile sociale... Înșușirile ei individuale o fac... mai mult sau mai puțin aptă de a satisface trebuințele sociale, ce se ivesc în baza unor anumite raporturi economice, sau de a se opune acestei satisfaceri... Cei mai de seamă și mai utili oameni publici... au fost tocmai aceia ce au fost în stare să contribuie mai bine decît toți ceilalți la satisfacerea acestei extrem de vitale necesități¹.

Înțelegerea justă a rolului istoric al lui Ioan de Hunedoara obligă deci fixarea, în prealabil, a acelor mari probleme care se puneau, către jumătatea secolului al XV-lea, în fața poporului maghiar, român și a altora, probleme a căror soluție va influența asupra soartei lor viitoare.

Popoarele din sud-estul Europei erau amenințate, încă din veacul precedent, de expansiunea turcilor otomani. Statul otoman, prin organizarea lui internă, cunoștea un regim feudal de un accentuat tip militar, pe care îl imprima structura clasei sale conducătoare și condițiile istorice ale formării sale. Scopul permanent al acestui regim nu era organizarea producției — fie ea chiar și exclusiv în folosul clasei dominante și prin exploatarea crîncenă a producătorilor direcți — ci numai aservirea și jefuirea populației cucerite. Războaiele de agresiune sînt deci, pentru clasa dominantă a imperiului otoman, modalitatea permanentă de întărire a bazei sale economice. Fiscalitatea abuzivă și o organizare administrativă — xată mai ales în jurul acestor preocupări, constituie trăsătura de căpetenie a politicii interne a regimului otoman². În această situație apare evident caracterul deosebit de dăunător pe care cucerirea turcească l-a avut, în viața tuturor popoarelor care au căzut sub jugul otoman. Feudalismul, așa cum l-au cunoscut majoritatea țărilor din Europa, permite totuși, în ciuda grelei exploatare a țăranimii dependente și a păturilor de jos ale orașelor, reali area unor progrese pe tărîmul forțelor de producție, în care, în parte și cel puțin într-o primă perioadă de timp, sînt interesați și feudali. Masele de țărani dependenți și orașenii au putut crea o serie de valori economice și culturale, au putut crea condițiile care au înlesnit lupta lor pentru înlăturarea regimului feudal. Cucerirea otomană a permis mult mai puțin în această direcție; ea n-a făcut decît să frîneze energiile creatoare ale poporului, printr-un regim de violență și exploatare, care duce la o înapoieră economică și culturală a teritoriilor subjgate,

Apărarea împotriva expansiunii otomane apare astfel, în istoria popoarelor amenințate de ea, ca o sarcină vitală, în toate momentele dezvoltării lor. A servi acestei cauze însemnează a servi interesele profunde și de durată ale poporului. Un succes militar obținut pe acest plan are o importanță mult mai complexă decît actul în sine.

Pe aceeași linie a promovării dezvoltării economico-sociale și a intereselor maselor se situează orice acțiune politică din acel timp, care aduce, direct sau indirect, o contribuție la lupta împotriva expansiunii turcești. Primejdia externă condiționează în bună parte și politica internă a statelor

¹ G. V. Plohanov, *Contribuție la chestiunea rolului personalității în istorie*, Moscova, Editura în limbă străină, 1945, p. 39 și 43—44.

² Cf. K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. IX, ed. rusă, p. 337 (citată după Семелов, *История средних веков*, 1954, p. 288).

din Balcani și centrul Europei în tot timpul evului mediu. Cea mai importantă necesitate de ordin politic intern, de a cărei traducere în fapt depindeau în mod hotărâtor șansele rezistenței împotriva turcilor, era centralizarea politică a statului. Lichidînd tendințele de guvernare anarhică, luptele reciproce ale marilor feudali, instaurînd o putere centrală solidă, care să coordoneze eforturile luptei antiotomane, să creeze o forță militară capabilă de rezistență, să promoveze direct sau indirect (prin ordinea și liniștea asigurată în interior), o dezvoltare economică prin care să se poată susține efortul militar, toate acestea reprezentau, în secolul al XV-lea, imperative fundamentale ale politicii interne, strîns legate de cele externe.

În sfîrșit, lărgirea acestui front intern trainic, eforturile încheării unui front comun al tuturor popoarelor direct amenințate și chiar al celor mai puțin vizate, folosind în acest scop orice posibilități și orice interese, chiar cele care nu porneau de la premisa necesității ineluctabile, organice a apărării, era o altă sarcină istorică ce putea servi în largă măsură cauza principală.

Aceste scopuri și mijloace de căpetenie pentru salvarea popoarelor din răsăritul Europei le-a înțeles și le-a slujit Ioan de Hunedoara. Le-a înțeles, desigur, în felul său, potrivit apartenenței și intereselor clasei sale. El, chiar dacă unele izvoare spun că s-a născut dintr-o familie de rînd¹, a fost, în orice caz, cel puțin din neam de cnezi, înbilați încă din vremea nașterii sale². Chiar înainte de a începe să joace în viața politică a Ungariei rolul care l-a avut, dobîndise, prin serviciile sale militare și prin diferite alte mijloace, domenii de milibane de jugăre, iar pe la 1450 era cel mai puternic proprietar feudal din Ungaria³. Mentalitatea și interesele lui nu puteau fi, prin urmare, decît acele ale unui mare feudal. Concursul de împrejurări interne și externe prin care trecea Ungaria în prima jumătate a secolului al XV-lea, au făcut ca activitatea lui politică și militară, reprezentînd interesele clasei sociale din care făcea el parte, să se încadreze în acțiuni ce s-au dovedit folositoare, în ultima instanță, întregului popor.

Ungaria a cunoscut în cursul secolelor XIV—XV de mai multe ori efectele politice ale dezvoltării categoriei marilor proprietari feudali, deținători de domenii ce echivalau în întindere cu un întreg comitat sau chiar mai mult. Interesele lor erau legate, în primul rînd, de teritoriul în care se afla centrul de greutate al proprietăților lor funciare. Ei erau potrivnicii unei monarhii puternice, apărau drepturile lor locale, starea de fărîmițare a statului, care să le permită a se comporta ca niște mici suverani provinciali. Puterea și bunurile lor căutau a și le spori prin războaiele interne între ei, ale căror scopuri egoiste erau de multe ori ascunse sub masca unor pretense interese generale ale statului. Începuturile cîmuirii lui Sigismund de Luxemburg a fost o asemenea perioadă, în care interesele și ambițiile personale ale marilor nobili s-au manifestat prin susținerea unor diferiți pretendenți la tronul Ungariei. Acest fenomen s-a repetat în anul 1439—1442, cînd același pretext dinastic a servit dezlănțuirii războiului civil. Tindea să reizbucnească în forme grave și după 1444, dacă în țară nu s-ar fi dezvoltat anumite forțe sociale potrivnice anarhiei, pe care s-a putut sprijini Ioan de Hunedoara.

¹ I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Jan Dlugosz*, Iași, 1926, p. 30.

² În ceea ce privește data probabilă a nașterii, 1407, împărtașim părerea istoricului maghiar Lajos Elekes, *Hunyadi*, Budapesta, 1952, p. 84—86.

³ *Ibidem*, p. 303.

Epoca lui Sigismund de Luxemburg, suveran multă vreme absent din Ungaria, absorbit mereu de numeroasele probleme pe care i le deschidea cumul său de titluri monarhice, a fost favorabilă constituirii imenselor domenii a câtorva mari familii feudale: Cillei, Garai ș.a. cărora se alăturau de obicei înalții prelați din Ungaria, în frunte cu arhiepiscopul de Strigoniu. Urmărind mereu numai interesul întăririi lor personale, marii nobili i u puteau și nu voiau să înțeleagă gravitatea pericolului turcesc, a cărei scrutare mai atentă trebuia să-i ducă la concluzia, neconvenabilă pentru ei, a necesității unirii forțelor țării-sub o conducere unică și autoritară, renunțând la „dreptul pumnului“. Marea nobilime socotea deci mai util să amâne ciocnirea decisivă cu turcii, pe calea unor concesi, în primul rînd pe socoteala popoarelor din Balcani, decît să renunțe de bună voie la exercitarea unor „drepturi“ pentru care ea socotea că luptase spre a le „merita“ și care în miinile ei se transformaseră în tot atîtea silnicii și acte arbitrare față de popor. De aceea, în tot timpul domniei lui Sigismund de Luxemburg, acțiunile politice ale acestuia față de turci s-au soldat cu numeroase eșecuri; clasa dominantă refuza să accepte unele reforme militare care ar fi mărit capacitatea de luptă a armatei, ar fi asigurat o participare mai largă a țărănimii la oaste, dar tocmai prin aceasta aduceau o atingere intereselor ei¹. Evoluția raporturilor de forțe dintre categoriile sociale dominante în Ungaria, în secolele XIV—XV, ne-o ilustrează faptul că între 1380—1440 întinderea aproximativă a domeniilor stăpînite de marii magnați crește cu 50%, în vreme ce întinderea proprietăților din cadrul patrimoniului regal scade în proporție de 67%. Domeniile micii nobilimi scad și ele ca suprafață cu circa 18%². Dezvoltarea proprietății mari feudale din Ungaria dezvăluie deci tendințele ei de subminare a bazei economice a puterii centrale și contradicțiile dintre marea și mica nobilime, aceasta din urmă avînd și ea să suporte consecințele tendințelor acaparatoare ale oligarhiei.

Noi elemente ale adîncirii acestei contradicții în sînul clasei dominante le oferă dezvoltarea economiei feudale. În secolul al XV-lea producția mică de mărfuri în Ungaria e un fenomen răspîndit, deși nu precumpănitor. Orașele progresează pe plan economic și demografic, își formează în jurul lor o piață locală, legăturile comerciale încep a atinge scara națională, fără a fi încă destul de puternice, de multilaterale. Dezvoltarea producției simple de mărfuri și a economiei bănești duce la o slăbire a legăturilor dintre marii nobili și elementele din mica nobilime, subordonată lor. Micii nobili au mai mare libertate de acțiune, serviciul lor militar în suita magnaților devine mai puțin rigid, ori începe chiar a fi retribuit³. Cam din prima jumătate a secolului al XV-lea economia bănească începe să submineze bazele de pînă atunci ale puterii marilor nobili, adîncind contradicțiile dintre nobilimea feudală și masele țărănești și orașe — în urma creșterii tendințelor exploatare ale nobililor⁴ — precum și acelea din interiorul clasei dominante. Distribuția temporară a forțelor sociale, în cadrele răscoalei țaranilor din Transilvania în 1437—1438, ilustrează această constatare.

¹ Lajos Elekes, *Hunyadi*, Budapesta, 1952, p. 41, 50.

² *Ibidem*, p. 55—56.

³ *Ibidem*, p. 296 și 299—300.

⁴ Vezi, de pilda, aluziile la încercarea de introducere a unei dari sporite în produse (a noua, în locul decimei), în actele privind răscoalele din Transilvania, în 1437, *Ilurmuzaki*, I₂, p. 614—619.

Pentru ca nobilimea mijlocie și mică să poată lupta împotriva puternicului concurent care era pentru dînsa marea nobilime, pentru a se ridica pe plan economic și al drepturilor politice pînă la nivelul acesteia, ea nu poate să pună de la început și în mod deschis problema unei „reîmpărțiri a puterii” în cadrele statului feudal. Ea recurge în acest scop la tactica sprijinirii unei restaurări a puterii centrale în fața autorității eminente, cerînd să dispară deosebiri de drepturi dintre diferitele pături ale clasei feudale. Idealurile politice ale micii nobilimi sînt deci limitate la o egalitate pentru ea, iar cele sociale, inexistente; cel mult considerente tactice pot împinge mica nobilime la o alianță cu orașele, și în cazuri mai rare cu țărănimia, avînd în general, intenția folosirii răscoalelor țărănești mai mult ca mijloc de presiune politică „în sus”, fără vreo concesie de ordin social pentru țărănimie.

Intensificarea operațiilor militare pe frontul împotriva turcilor augmentează importanța acestei pături sociale, care, în lipsa unor domenii prea întinse, prefera serviciile în armată, prin care ajungea la felurite recompense. După anul 1444, documentele ilustrează adesea această creștere a rolului micii nobilimi. Sînt foarte numeroase cazurile de danii, ca răsplată a serviciilor militare, în favoarea unor mici nobili. Perioada în care Ioan de Hunedoara a fost guvernator al Ungariei demonstrează același sprijin primit de el, în campaniile sale militare, din partea micii nobilimi. Sînt de remarcă în special raporturile sale cu familiile cneziale din regiunile de graniță ale Hunedoarei și Carașului, originare din Turdaș, Geoagiu, Iladia ș.a. Un exemplu mai concludent îl oferă familia Kendefi (Cîndea) din sudul Hunedoarei, care începuse a se distinge în slujbe militare încă de pe vremea lui Sigismund, iar pe Ioan de Hunedoara membrii ei l-au însoțit în marile lupte de lîngă Belgrad, în Transilvania, în Țara Romînească, în „campania cea lungă” din Balcani și la Varna, ridicîndu-se prin mijlocirea daniilor regale, în rîndurile de frunte ale nobilimii provinciale, de stare mijlocie¹.

Nobilimea mijlocie și mică, numeroasă și valoroasă pe plan militar, nu putea însă constitui pentru Ioan de Hunedoara o bază socială destul de largă a puterii sale, împotriva mării nobilimi și împotriva primejdiei țurești. El a căutat să se sprijine și pe orașe, văzînd în activitatea meșteșugărească și comercială a acestora un element de seamă în susținerea armatei, fie prin comenzi efectuate atelierelor orașenești pentru dotarea ei cu arme, pulbere și echipament divers, fie prin fondurile constituite din impozite aplicate asupra operațiilor comerciale. Ioan de Hunedoara s-a mai folosit de reprezentanții orașelor, în unele cazuri, și ca element de contrapondere în dietă, față de influența oligarhiei. El convoacă aproape regulat pe reprezentanții orașelor în dietele generale, le ascultă doleanțele, și reține chiar după încheierea lucrărilor unei diete pentru a se consfătui în mod special cu ei².

Încurajează în general meșteșugurile și comerțul, apără Clujul de pretențiile feudalilor și ale episcopului Transilvaniei, își manifestă intenția de a repune orașul în drepturile din care decăzuse după răscoala din 1437—1438, fapt care se și întîmplă la 1444³. E în corespondență continuă cu Brașovul, Sibiu, Pojonusul, Bártfa, face numeroase comenzi de tunuri, pulbere de pușcă,

¹ Hurmuzaki, I, p. 432, 653, 655, 671, 675, 685, 741—744 etc.

² L. Elckes, op. cit., p. 319.

³ Elek Jakab, *Oklevéltár Kolozsvár Történetéhez*, I, p. 180, 436.

frie pentru cai, în legătură cu expediția din 1444¹. În mai multe rînduri pare a se orienta în actele sale de politică externă și după interesele comerciale ale unor orașe. Nu poate fi o simplă întîmplare sau formalitate faptul că atît după încheierea armistițiului cu Habsburgii (1447), cît și după armistițiul cu turcii din noiembrie 1451, Ioan de Hunedoara se grăbește să anunțe pe sibieni și brașoveni despre reluarea legăturilor comerciale, în primul caz cu Austria, în al doilea cu imperiul otoman². Orașelor din sudul Transilvaniei el le acordă dreptul de întărire a zidurilor ce le înconjurau³. În politica sa monetară ține seamă de interesele orașenești și impune alegerea unor delegați ai ei pentru a controla operațiile de batere a noilor emisiuni monetare⁴. Orașele au susținut, la rîndul lor, politica guvernatorului, manifestîndu-și încrederea și atașamentul față de el. După greaua înfrîngere de la Kossovopolie, cînd soarta lui Ioan era nesigură, conducerea orașului Buda se grăbește, la 17 noiembrie 1448, să anunțe cu bucurie orașului Pojon scăparea guvernatorului și apropiata lui sosire la Buda⁵. În anul 1451, trimiși ai Pojonului îl cercetează de patru ori pe Ioan de Hunedoara într-un interval de cinci luni, pentru a trata diferite afaceri, primind instrucțiuni să caute să-l întîlnească „oriunde ar fi”⁶.

Aceleași considerente politice și militare îl determină pe Ioan de Hunedoara la o atitudine mai concesivă față de țărănimea iobagă, de lucrătorii minieri și de păturile mijlocii și sărace ale orașelor. Cu tot sprijinul pe care l-a primit din partea nobilimii de rangul al doilea (care, de altfel, l-a înșelat în anumite ocazii, prin șovăielile ei) și a orașenilor, baza principală a puterii sale rămîneau întinsele sale domenii personale, iar de la un anumit moment veniturile regale, pe care dieta din 1447 îl autoriză să le folosească în calitate de mare proprietar feudal. Ioan de Hunedoara este reprezentantul tendinței unei exploatare „raționale” a domeniului feudal, limitînd formele abuzive, anarhice, de jefuire a producătorilor direcți, care destrămau gospodăria acestora și aduceau astfel prejudicii chiar economiei feudale. În cîteva rînduri el ordonă, sau dispune prin intermediul unei hotărîri a dietei să se respecte dreptul de liberă mutare a țaranului dependent, cu condiția achitării prealabile din partea acestuia a dării după pămînt (*terragium*) obișnuite⁷. Numai în împrejurări excepționale acest drept este suspendat pe o perioadă limitată la cîteva luni. Menționarea acestui fapt în actele guvernării sale confirmă că, în general, el dorea ca dreptul de liberă mutare să fie respectat⁸. Sensul acestei atitudini a voievodului Ioan apare în adevărata lui lumină în anumite momente grele, în care el n-a șovăit să recurgă, în scopurile apărării militare, la o măsură de care marea nobilime și monarhia se feriseră întotdeauna: ridicarea la luptă a întregii populații. Aceasta s-a întîmplat, de pildă, la directa lui inițiativă în zilele lui martie 1442, cînd,

¹ Béla Iványi, *Eperjés középkori ágyúöntőháza és puskapormalma*, în „Hadtörténelmi közlemények”, 1913, p. 115; St. Pascu, *Meșteșugurile în Transilvania*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 136—137.

² L. Elekes, *op. cit.*, p. 324; Teleki, *Hunyadiak kora*, X, p. 322, 323. Cf. și *Hurmuzaki*, I, p. 730.

³ *Hurmuzaki*, XV, p. 40—41; Teleki, *op. cit.*, p. 431.

⁴ L. Elekes, *op. cit.*, p. 317. Cf. și Ilie Minca, *Vlad Dracul și vremea sa*, Iași, 1918, p. 63.

⁵ Publicat de Jenő Házsi, în „Hadtörténelmi közl.”, 1913, p. 631—633.

⁶ L. Elekes, *op. cit.*, p. 334.

⁷ *Ibidem*, p. 272.

⁸ *Ibidem*, p. 424.

în calitate de voievod al Transilvaniei, fusese surprins nepregătit și înfrînt la Sîntimbru, lângă Alba-Iulia, de turcii conduși de Mezd-beg. A apărut întotdeauna ciudată redresarea militară pe care a săvîrșit-o Ioan de Hunedoara cu această ocazie. Izvoarele arătau că adunîndu-și o nouă armată, voievodul Ioan, la cinci zile după prima luptă, a zdrobit pe Mezd-beg, într-un loc pe care istoricii nu l-au putut încă identifica cu precizie. Explicația acestei victorii ne-o oferă un text din Bonfinius, al cărui sens a scăpat pînă acum, atrăgînd atenția asupra lui istoricul maghiar Elekes Lajos. Bonfinius spune că, după lupta de la Sîntimbru din 18 martie 1442, Ioan de Hunedoara „a adunat ostași din sate și orașe, a poruncit secuilor să ia armele și tuturor, săteni și orășeni, le-a impus să slujească în oaste, prin decret public, spre mîntuirea comună”¹. Și acest lucru îl făcea Ioan de Hunedoara în Transilvania, unde abia cu patru ani mai înainte se stinsese flacăra mării răscoale țărănești.

Un an mai tîrziu, în campania cea lungă din Balcani, găsim în armata lui și iobagi, cărora li s-a îngăduit înrolarea în urma dispozițiilor sale personale, „învîngînd împotrivirea nobililor”.

Față de lucrătorii din oțele de sare, Ioan de Hunedoara are o atitudine de-a dreptul îndrăzneată, în raport cu politica de pînă atunci a regalității. În momentele pregătirii febrile a campaniei în toamna anului 1448, avînd nevoie de sare, cît și de veniturile ocnelor, poruncește cămărașilor săi din Maramureș, și pe cît se pare și din Dej, să mărească retribuția ce o primeau tăietorii de sare. Ei primesc astfel, în vremea guvernării sale, o retribuție al cărei nivel nu-l vor mai atinge nici la sfîrșitul veacului, cu toate frămîntările și luptele lor. Abia cu 12 ani mai înainte, Sigismund de Luxemburg mustră aspru pe unii cămărași ai sării, pentru „păgubitorul obicei” de a plăti lefuri mai mari tăietorilor de sare².

Tot din considerentul de a proteja întrucîtva păturile de jos ale populației față de anumite excese ale claselor dominante, Ioan de Hunedoara dă dovadă de o relativă moderație în tratarea problemelor religioase. Atunci cînd fanaticul călugăr Ioan de Capistrano își începe activitatea sa de inchizitor în părțile Transilvaniei, lovind prin dispozițiile sale în ortodoxie și în diverși sectanți, pe care izvoarele timpului îi confundă, probabil, în noțiunile de „husiți” și „eretici”, el se lasă, formal, antrenat în sprijinirea acestor persecuții, dar o cercetare mai atentă a izvoarelor de informație ne face să înțelegem că el merge pe această cale numai în măsura în care voia să menajeze sensibilitatea cercurilor catolice, a papalității — informată despre stările de lucruri din Ungaria prin intermediul lui Capistrano și a cardinalului-legat Carvajal în al căror sprijin extern continua să spere, cu toate repetatele decepții încercate, și în preajma campaniei pentru apărarea Belgradului, din 1456. În fond își dădea seama de urmările nefaste ale dezlănțuirii fanatismului religios. Nu-l sfătuiește pe Capistrano să extindă în toată Transilvania sfera activității sale, limitată la început la părțile Aradului. Întîrzie cu aplicarea anumitor măsuri decretate de inchizitor și de împuțerniciții acestuia. Prezența permanentă a elementelor husite printre mercenarii armatei sale îl

¹ Bonfinius, III/5: „...militem ex pagis oppidisque cogit, Scytulos arma capre iubet, pro comuni (după o alta lectura *conjugum* — n.n.). salute paganos aequae ac urbanos omnes publico edicto militare imperat.” Cf. L. Elekes, *op. cit.*, p. 150—151 n. 6.

² Teleki, *op. cit.*, X, p. 124; L. Elekes, *op. cit.*, p. 190, n. 45.

³ L. Elekes, *op. cit.*, p. 141.

îndemna la o prudență bazată pe un realism sănătos în aprecierea stărilor politico-sociale interne¹.

Ceea ce întreprinde Ioan de Hunedoara în favoarea maselor pătulare de la sate și orașe nu este, desigur, prea mult. Într-o lume care nu cunoaște însă față de iobagi și sărăcimii orașelor. O dovedesc între altele știrile care se referă la dramaticul episod al executării fiului său, Ladislau Huniade de către nobilimea maghiară, în 1457. Săvârșind acest act, nobilii se temeau de o ridicare a elementelor plebeie și a lucrătorilor din Buda. După unele izvoare, atare tulburări ar fi și izbucnit, ele trebuind să fie înăbușite cu armele².

Cea mai impresionantă dovadă a spiritului de care erau animate masele populare, a solidarizării lor cu lupta de apărare împotriva cotozirii otomane, pe care Ioan de Hunedoara o ducea de atîția ani, o constituie evenimentele legate de lupta de la Belgrad, din iulie 1456.

Pentru a se achita cumva de obligația pe care de atîtea ori și-o asumase în vorbe, papalitatea a inițiat în acest an o cruciadă împotriva turcilor, al cărei principal predicator a fost călugărul franciscan Ioan de Capistrano. Rezultatele acestei acțiuni au depășit cu mult prevederile și intențiile bisericii. Oamenii simpli se arătară gata să servească efectiv, cu armele, și nu cu contribuții bănești, care erau de multe ori întrebuințate în alte scopuri decît acelea pentru care fuseseră strînse. Spre nedumerirea și nemulțumirea claselor conducătoare, sărăcimea satelor și orașelor începe să se adune, pentru a pleca spre Belgrad. Nobilii încearcă să pună piedici acestei spontane mobilizări a maselor, nu le dădură arme, conducători, călăuze. Nici acest fapt însă nu putu stăvilii entuziasmul popular. La 3 august 1456, și în zilele premergătoare, prin Viena trecură vreo 3 000 de cruciați, diferiți meseriași și oameni săraci, avînd în frunte preoți de rînd, dieci etc...³ Toți martorii oculari care au notat în însemnările lor trecerea acestor oști subliniază că în rîndurile lor nu era nici un nobil, ci numai poporul de rînd, din orașe și sate, și în special meseriași. Asupra numărului acestor ostași izvoarele dau cifre diferite. Unele afirmă că ar fi fost 60 000, dar cele mai bine informate vorbesc de 27 000⁴. Cînd această mulțime s-a apropiat de Belgrad, comandantul garnizoanei, Mihail Szilágyi, privind din înălțimea zidurilor sosirea ei, spunea că „niciodată nu ar fi crezut, dacă n-ar fi văzut cu ochii lui, că în Ungaria este atîta popor, care se adună ca zăpada minată de viscol”⁵.

Pe bună dreptate o cronică contemporană se întreba: „Unde este imperiul roman, care întotdeauna s-a luptat cu toți barbarii?... Unde este regele francez, care vrea să se intituleze rege preacreștin? Unde sînt regii Angliei, Danemarcei, Norvegiei, Suediei, Cehiei, Poloniei? Țărani nefarmați, potcovari, croitori, meseriași, merg în fruntea armatelor...”⁶.

¹ L. Elekes, *op. cit.* p. 447—448.

² *Ibidem*, p. 334.

³ N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-ème siècle*, IV, Paris, 1899, p. 142.

⁴ *Ibidem*, p. 137.

⁵ *Dicit enim dominus Michael quod nunquam credidisset nisi oculis vidisset, tantum populum in Ungaria esse, quantus sicut nix confluit turbatim.* (*ibidem*, p. 142).

⁶ L. Elekes, *op. cit.*, p. 448.

Este o anticipare, ca formă și împrejurări, a mișcării lui Doja în prima ei fază¹.

Mișcarea aceasta a poporului simplu n-a cuprins numai Ungaria, ci și Polonia, Cehia, Germania și ea ilustrează admirabil, pentru acele vremuri, solidaritatea spiritului de apărare împotriva agresiunii și invaziei turcești, care era puternică în popor și se știa impune, atunci când împrejurările îi îngăduiau peste indiferența sau chiar ostilitatea trădătoare a claselor dominante.

Ioan de Hunedoara a înțeles necesitatea creerii unui larg front de apărare împotriva primejdiei otomane și o bună parte a activității sale politice e consacrată acestei cauze. Prin guvernarea sa energică, sprijinindu-se pe nobilimea de rangul al doilea și pe orașe, avînd de partea lui și simpatia maselor, care apreciau în el pe conducătorul cel mai capabil al luptelor împotriva turcilor și a anarhiei marilor feudali, a reușit, în interiorul Ungariei să realizeze o bună parte din drumul ce ducea spre centralizarea statului. Puterea marilor oligarhi și atitudinea lor politică e condamnată de izvoarele vremii în cuvinte severe și concludente. Baronii unguri — scrie un aderent al lui Ioan de Hunedoara — „nu se tem de dumnezeu, își iubesc doar pîn-tecele, se feresc să meargă la război acolo unde amenință turcii, nu apără țara și poporul”². La 24 aprilie 1445, învățatul episcop și prieten al lui Ioan de Hunedoara, Ioan de Zredna, scria despre societatea maghiară din timpul său, așa cum o conducea marea nobilime: „Adevărul tace molcom, distruse sînt barierele bunei cuviințe, frîul legii a slăbit... Arbitrarul de fier, violența nestăpînită distruge, nu respectă dreptul nimănui; ura, trădarea și obijduirea cea mai nerușinată au teren liber”³. Aceste aprecieri sînt justificate de fapte și nu reprezintă simpla expresie polemică a unei adversități politice. În atîtea rînduri, prin hotărîrile dietei, nobilimea impunea chemarea ei la oaste numai pînă la hotarele regatului și condiția în felurite alte chipuri slujba ei militară. În 1443 și 1444 marea nobilime a delapidat banii adunați pentru expedițiile împotriva turcilor⁴. Un mare nobil din părțile Dalmației, Nicolae Frangepan, recunoaște într-o scrisoare către Sigismund de Luxemburg că a preferat să ofere daruri turcilor, spre a-și feri domeniile de pustiire⁵.

Acestor stări de lucruri, Ioan de Hunedoara le-a putut pune capăt în cea mai mare parte, mai ales în anii 1446—1448, în calitatea lui de guvernator al Ungariei. El a extins această operă de centralizare internă a statului printr-o politică de alianță trainică cu domnii țarilor romîne. Pe lîngă raporturile strînse pe care căuta să le păstreze cu Vlad Dracul, solicitîndu-i și chiar obținînd ajutorul său militar în campaniile din 1443, 1444 și 1445, în aceiași ani (1446—1448) caută să adîncească aceste relații de ajutor militar printr-o mai strînsă interdependență politică a celor trei țări. În iarna 1446—1447 intervine personal în Țara Romînească pentru înlocuirea lui Vlad Dracul, probabil din cauza unor acte conciliante față de turci ale acestuia din urmă. În 1448 un contingent munt-an destul de important (circa 8 000 de oameni) participă la lupta de la Kossovopolie. În 1447 el sprijină în Mol-

¹ Erik Molnár, *A magyar társadalom története az Arpádoktól Mohácsig*, Budapest, 1949, p. 288.

² L. Elekes, *op. cit.*, p. 52.

³ Citat după traducerea din I. Minca, *Vlad Dracul...* p. 169.

⁴ *Ibidem*.

⁵ L. Elekes, *op. cit.*

dova domnia lui Petru II, înrudit cu el prin alianță, iar la 1450 încheie cu Bogdan II, un tratat de strînsă colaborare reciprocă. La 1456, în momentele apropierei primejdiei turcești la Belgrad, șovăitorul Vladislav II, din Țara Romînească, e înlocuit prin Vlad Țepeș. Atît de evidentă apare la Ioan de Hunedoara preocuparea unor strînse legături politice între cele trei țări, încît s-a putut ivi suspiciunea, împărtășită de adversarii săi politici, că ar fi nutrit intenții dinastice, bazate pe legăturile și simpatiile, de care se bucura în Transilvania, Țara Romînească și Moldova¹. E interesantă o însemnare din cronică lui Wavrin care, ocupîndu-se de anii 1441—1442, cînd Vlad Dracul era îndepărtat de la domnie de turci, spune că locuitorii Țării Romînești s-au adunat în mare număr și l-au ales conducător pe Ioan de Hunedoara².

Această politică a lui Ioan de Hunedoara, dictată de necesitatea întăririi frontului de apărare, corespundea însă — și nu numai pe plan militar și politic — intereselor țărilor romîne. În special Țara Romînească era legată economic de Transilvania și de orașele săsești, iar dezvoltarea ei economică internă avea nevoie de liniște și de apărare în afară³.

Față de celelalte popoare din Balcani, amenințate și ele de cotropire sau suportîndu-i deja consecințele, Ioan de Hunedoara arată o similară înțelegere a nevoii unei ridicări la luptă a acestor popoare. I-a impus această părere, dacă nu o perspectivă premeditată, cel puțin realitatea manifestărilor cu care era întîmpinat de populația subjugată, în cursul campaniilor sale balcanice.

După primele mari victorii din Serbia și Bulgaria, în noiembrie 1443, Ioan de Hunedoara scrie lui Nicolae Ujlaki că populația locală, sîrbi, bulgari, albanezi, întîmpină armata cu daruri și diferite lucruri, așa încît expediția nu trebuie să consume încă nimic din alimentele aduse cu sine⁴.

O cronică versificată, a lui Beheim, confirmă cam pentru același timp, alăturarea pe lîngă armata maghiară a unui detașament de 3 500 de oameni, care după toate probabilitățile reprezintă sîrbi răsculați împotriva stăpînirii otomane⁵. Alte relatări polone afirmă că orașe din Bulgaria s-au predat de bună voie regelui Vladislav (deci armatei condusă de Ioan), deoarece populația clocotea de ură împotriva turcilor⁶. În 1445, în cursul campaniei flotei burgunde pe Dunăre în apropiere de orașul Rusciuc, 12 000 de bulgari, cu femei și copii, avînd încărcat pe căruțe tot ce puteau duce și mîinînd înaintea lor vitele, se rugară de Vlad Dracul să-i primească în Țara Romînească. În urma încuviințării domnului, trei zile și trei nopți trecură acești emigranți Dunărea, în luntri puse la dispoziție de armata expediționară⁷. Campaniile lui Ioan de Hunedoara au prilejuit răscoale populare în Balcani, și chiar elemente din clasele conducătoare ale acestor popoare au fost determinate să renunțe la politica lor capitulară. În noiembrie 1443 a putut fugi din oastea turcească Scanderbeg, mergînd în Albania, la Kroia, și luînd conducerea luptei eroice de eliberare a poporului albanez. Alte mișcări izbucnesc în sudul Greciei⁸.

¹ I. Minea, *Vlad Dracul...*, p. 212.

² L. Elekes, *op. cit.*, p. 169, nota 31.

³ I. Minea *Principatele romîne și politica orientala a împaraturii Sigismund*, București, 1919, p. 155—156.

⁴ *Hurmuzaki*, I₂, p. 687.

⁵ I. Minea, *Vlad Dracul...*, p. 147.

⁶ L. Elekes, *op. cit.*, p. 201.

⁷ I. Minea, *op. cit.*, p. 202.

⁸ L. Elekes, *op. cit.*, p. 199. 214.

Cu Scanderbeg, Ioan de Hunedoara intră în legătură încă din anul 1444, punând bazele unei acțiuni comune împotriva turcilor, prin ridicarea și concentrarea forțelor popoarelor din sud-estul Europei¹. Legăturile între cei doi luptători continuă și se intensifică în anul 1448, cu ocazia pregătirii campaniei ce trebuia să sfârșească la Kossovopolie (17—19 octombrie 1448). Bonfinius și Halcocondilas știu despre această corespondență ce nu ni s-a păstrat, prin care s-a încheiat o alianță, coordonându-se mișcările armatei lui Ioan spre valea Vardarului, cu cele ale armatei lui Scanderbeg, care venea dinspre Albania².

În cursul luptei de la Kossovopolie, după prima zi, aripa stângă a armatei turcești se destrămase și se împrăștiase prin împrejurimi. Populația sîrbă din partea locului, refugiată în munți a început a-i decima pe turcii fugari³.

Ioan de Hunedoara, fugar de pe cîmpul înfrîngerii, își va aminti multă vreme de ospitalitatea păstorilor sîrbi care l-au găzduit în colibeze lor. În 1454 el restituie despotului sîrb Gheorghe Brancovici prinșii pe care îi luase din armata sultanului pentru ca acesta să-i schimbe cu robii luați de turci în Serbia, din rîndurile populației⁴. Era un gest uman ce confirmă, dincolo de abstracțiunea calculului politice, atașamentul lui Ioan de Hunedoara față de soarta singurelor elemente de la care întîmpinase simpatie și sprijin spontan, în grelele lui întreprinderi militare.

Din partea clasei conducătoare a aceluiași popoare, exceptîndu-l pe Scanderbeg, nu întîmpinase decît o atitudine șovăielnică sau pînă la urmă vădit trădătoare. Un exemplu îl oferă mai cu seamă despotul Brancovici, care în cursul campaniei din 1448 informa pe turci despre mișcările armatei maghiare, iar pe Ioan de Hunedoara, la întoarcerea acestuia de la Kossovopolie, îl prinde și-l aruncă în închisoare, de unde nu-l eliberează decît la intervenția energetică a staturilor maghiare.

Cînd turcii se îndreptară asupra Belgradului și întregul popor se ridică pentru înfrîngerea cîmpitorilor, Brancovici stă închis în Semendria sau, după alte știri, și-ar fi căutat refugiul în nordul Dunării⁵.

În statul bizantin certuri dinastice meschine paralizau puterea lui de rezistență, redusă și de altfel la o cantitate neglijabilă. În 1442, unul dintre membrii casei imperiale, despotul Demetrios, spre a-și realiza pretențiile sale la tronul imperial, se aliază cu turcii și participă împreună cu ei la atacul asupra Constantinopolului, încercat în acel an⁶.

Eforturile diplomatice neconvenite ale lui Ioan de Hunedoara de a obține din partea puterilor apusene un ajutor efectiv, se izbesc de aceeași rea voință interesată a cercurilor conducătoare. Despre împăratul german Friedrich III de Habsburg, guvernatorul era silit să constate, la 18 octombrie 1446, că „nici păgînii nu ne-au pricinuit atîtea neplăceri, ca acest principe creștin”⁷.

¹ L. Elekes, *op. cit.*, p. 228.

² Lajos Kiss, *A rigómezei hadjárat*, în „Hadtörténelmi Közlemények”, 1895, p. 35—36.

³ *Ibidem*, p. 460.

⁴ L. Elekes, *op. cit.*, p. 431—432.

⁵ I. Minea, *Din trecutul stăpînirii romînești asupra Ardealului. Pierderea Amlașului și a Făgărașului*, București, 1914, p. 48.

⁶ N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I, Gotha, 1908, p. 429.

⁷ Schwandtner, *Scriptores*, p. 38—39.

Celelalte state apusene priveau lupta împotriva expansiunii otomane numai prin prisma satisfacerii unor interese sau ambiții ale lor. Veneția este un caz tipic în acest sens, încercînd, pe de altă parte să ducă războiul cu cît mai puține sacrificii și să folosească în scopurile sale în primul rînd lupta poporului maghiar, român, albanez și a celorlalte popoare din Balcani. În vara anului 1444 senatul venețian trimite instrucțiuni lui Aloisio Loredano, comandantul flotei venețiene ce se îndrepta spre strămtori, să urmărească intențiile regelui Ungariei și în cazul că expediția proiectată de acesta nu va mai avea loc, să renunțe de îndată la orice act ostil față de turci, căci Veneția nu vrea să ducă singură războiul. Trebuie să trimită, în această eventualitate, un sol către sultan, asigurîndu-l de intențiile pacifice ale signoriei și cerînd întărirea tratatului de pace anterior, după care flota avea să revină la Veneția¹. Expediția a avut totuși loc, dar după asemenea instrucțiuni care trădau duplicitatea ascunsă a repub'licii, nu e nici o mirare că această flotă nu s-a achitat de misiunea ce-i fusese încredințată în cadrul cooperării cu armata maghiară ce înainta spre țărîmul Mării Negre — aceea de a bloca strămtorile, spre a împiedica trecerea armatei sultanului din Asia în Europa. Armata turcească a putut trece peste Bosfor și n-au lipsit învinuirile directe de trădare la adresa flotei orașelor italiene². Un alt suveran, ca Alfons al V-lea al Aragonului, cu care Ioan de Hunedoara intrase de asemenea în tratative destul de avansate, condiționa concursul său la luptele împotriva turcilor de cedarea Atenei și a Patrasului³.

Din aceste date rezultă un fapt esențial; în acțiunea lui de organizare a apărării împotriva expansiunii otomane, Ioan de Hunedoara a reușit un timp să țină în frîu tendințele anarhice ale oligarhiei maghiare, sprijinindu-se pe nobilimea mică și mijocie, pe orașe și întrunind simpatiile maselor care preferau linia politică reprezentată de el, cu toate limitările ei de clasă, față de aceea preconizată de mare nobilime. A reușit astfel să promoveze o tendință centralizatoare în statul maghiar, pe care a întărit-o prin puterea lui personală, în calitate de marea proprietar și printr-o politică de încurajare a dezvoltării forțelor de producție de înlăturare a abuzurilor, de reglementare a problemei fiscale, în scopul asigurării unor venituri sporite pentru vistieria regală.

În afară, scopurile politicii sale au fost mai curînd și mai spontan înțelese de poporul de jos, care suferea direct urmările dezastruoase ale incursiunilor și jafurilor turcești. Clasa conducătoare, cu puține excepții, nu l-a sprijinit, după cum nu l-au sprijinit, în ciuda multor cuvinte frumoase, nici puterile apusene.

Plecînd de la această realitate, Ioan de Hunedoara a avut intuiția necesară pentru a putea adapta organizarea armatei, tactica urmată și scopurile sale militare, bazei economice și sociale pe care se întemeia guvernarea sa și căreia îi corespundea programul său fundamental: lupta anti-otomană.

Nucleul principal al armatei lui Ioan de Hunedoara îl formau trupele de mercenari. Pe acestea se putea el baza mai sigur, chiar dacă ele n-au repre-

¹ Vilmos Franknoi, *A Várnai csata előzményei*, în „Hadtörténelmi Közlemények” 1889, p. 374—375.

² *Ibidem*, p. 379—380.

³ I. Mînea, *Vlad Dracul...*, p. 164. Vezi tot acolo și pretențiile Veneției asupra Salonicului și a orașului Galipoli.

zentat întotdeauna procentul cel mai ridicat, în trupele plecate în campanie. Între mercenarii săi luptau unguri, poloni, nemți, cehi (din care foarte mulți hushiți) și chiar popoare mai îndepărtate. Îi plătea din veniturile fiscalului, dar și din veniturile sale personale. După 1452 Ioan de Hunedoara nu mai are prerogativa de a dispune de veniturile regelui. Totuși, la sfârșitul anului 1455 și începutul celui următor, el este în corespondență cu cardinalul-legat Carvajal, oferind 7 000 de soldați (Capistrano vorbește chiar de 10 000), reprezentând în parte soldați angajați pe cheltuiala lui, în parte trupe feudale, care erau obligate să-l urmeze în baza legăturilor de subordonare pe care le determinau demnitățile ce le mai ocupa și calitatea lui de mare proprietar feudal. Deși Ioan de Hunedoara, prin inițiativa lui, dovedea că n-are nevoie de încurajări, Carvajal îi trimite la 16 ianuarie 1456 această încurajare perfidă, menită mai curînd să învâluie în vorbe alese refuzul de a-l ajuta: „Ne încredem în domnul, că acei 7 000 de oameni, chiar dacă alt ajutor omenesc ar lipsi, vor dobîndi victoria, sub conducerea domnului guvernator, Machabeul timpului nostru”¹.

Nu e exclusă nici posibilitatea ca să se fi alăturat armatelor sale, uneori și ostași fără plată, numai în speranța prăzii pe care Ioan de Hunedoara o lăsa în parte soldaților, cum s-a întîmplat de pildă după lupta de pe Ialomița, din septembrie 1442. În altă ocazie, el spune deschis că nu are nevoie, pentru armată, decît de solda pe trei luni, căci restul îi va lua de la dușmani².

Această armată, Ioan de Hunedoara și-o pregătea printr-o intensă muncă de organizare și instruire, care oferă într-o largă măsură cheia succeselor sale militare. Bonfinius relatează că el afirma necesitatea unor îndelungate studii și a multă experiență pentru însușirea meseriei armelor. Deși nu poseda bine latina, cunoștea clasică lucrare de artă militară a lui Caesar. Avea față de ostași o purtare caldă și omenoasă, dar exigentă în ce privește instruirea. A studiat și a împărtășit armatei sale modul de luptă al turcilor, preluînd din tactica militară husică cele elemente care îi puteau servi împotriva puternicului dușman: mobilitatea armatei, prin folosirea căruțelor, ce se puteau repede transforma într-un mijloc defensiv, suficient pentru a frînge impetuozitatea șarjelor de cavalerie și a atacurilor bruscate, lupta infanteriei și mînuirea armelor de foc. Acestea din urmă le-a acordat o deosebită importanță, utilizînd tunurile nu numai ca armă de asediu sau de apărare a cetăților, dar și ca armă de însoțire. Caută să țină la curent armamentul cu ultimele „inovații tehnice” ale vremii³. Forma principală de luptă era pentru el *ofensiva*. Această formă nu crespundea vederilor nobilimii și ea nu se putea elita în temeiul pe sprijinul militar oferit de acesta, deoarece nobilimea reafirma cu fiecare ocazie — chiar mica nobilime și chiar în timpul guvernării lui Ioan — hotărîrea sa de a lupta numai în interiorul regatului. Posibilitatea folosirii precumpănitoare a ofensivei i-a fost dată deci lui Ioan de Hunedoara de alte elemente: armata de mercenari, rod al politicii lui centralizatoare, și concursul maselor populare, din Ungaria și din Balcani.

¹ György Balanyi, *Nándorfejérvári ostroma és felmentése 1456—ban*, în „Had-történelmi közlemények”, 1911, p. 176 — 77.

² L. Elekes, *op. cit.*, p. 117—118 și 434.

³ Cf. L. Elekes, *op. cit.*, p. 103—104 și 122—123; Lajos Kropf, *A Régi magyar székérvár*, în „Had-történelmi közlemények”, 1914, p. 297—299, și idem, *Zarobotana*, în *op. cit.*, p. 471—473.

Folosirea acestei forme de luptă ridică și problema scopurilor finale urmărite de Ioan de Hunedoara în campaniile sale. Apare evidentă în primul moment — și mărturisită chiar de el — intenția sa de a alunga pe turci din Europa. Dar îl animau oare, în urmărirea acestei intenții, ambiții personale, dorința de glorie sau deservirea unor scopuri de cucerire? Corespondența pe care el o poartă, de obicei prin pana unor prieteni ai săi — primii reprezentanți ai umanismului în Ungaria — sau alocuțiunile pe care le rostește în fața armatei, dezvăluie concepția fundamentală a lui Ioan de Hunedoara, care vedea în război doar un mijloc — și acesta impus — de a atinge adevăratul scop: realizarea unei păci durabile pentru Ungaria și popoarele învecinate. Acest principiu îl îndrumă pe Ioan de Hunedoara și în raporturile sale cu dușmanii interni și în campaniile împotriva turcilor. Cerîndu-i-se părerea asupra condițiilor în care urma a se încheia un compromis intern între partida regelui Vladislav I și cea a reginei Elisabeta, Ioan de Hunedoara răspunde în cuvinte admirabile: „Avînd în vedere relațiile cu imperiul otoman, nu trebuie refuzată pacea în interiorul țării, dar nici nu trebuie cerșită cu orice preț, cu toate că pacea este totdeauna preferabilă războiului... Dacă însă regina ar persista în cererile ei, prin care... s-ar înstrăina teritoriile întinse și nu numai pentru o vreme, ci pentru totdeauna, despărțindu-se aceste pămînturi de Ungaria, atunci e necesară împotrivirea din toate puterile și nu va lipsi ungușilor voința și forța de a dobîndi o pace mai convenabilă, cu un preț mai redus”¹.

În corespondența purtată cu papa în preajma luptei de la Kossovopolie, și după această dată, în fața șovăielilor papei și a îndemnurilor sale de a amîna campaniile proiectate, Ioan de Hunedoara subliniază din nou concepția lui politică și tactică în problema războaielor cu turcii. Motivînd imposibilitatea amînării campaniei prin stadiul avansat al pregătirilor, prin ordinele de înaintare ce erau deja date, el spune că „puterea este întotdeauna mai mare folosind-o în atac decît în apărare și soarta armelor favorizează mai mult pe acela care-l caută pe dușman în propriul său pămînt”. Înaintarea pe pămîntul ocupat de turci, spune el într-o altă scrisoare, e necesară nu doar pentru a purta război de dragul luptei, ci pentru a sîrși războiul. Cuvinte asemănătoare îi atribuie Bonfinius în momentul începerii luptei de la Kossovopolie: „Dacă învingem, vom cîștiga patriei pentru totdeauna o viață bună și sigură”². Într-o altă scrisoare către papa el refuză propunerea de a se limita pe viitor la un război de apărare, la hotarele regatului, arătînd că toate luptele sale n-au fost altceva decît încercarea de a asigura țării liniștea și o pace reală. A se mărgini pe viitor numai la defensivă ar contraveni acestui țel, căci „ar însemna ca dușmanului, și așa destul de apropiat, să i se îngăduie a veni și mai aproape”³.

Ideea unei apărări active nu se prezintă însă, pentru Ioan de Hunedoara, ca o axiomă pe care s-o aplice în mod mecanic. El pleacă de la aprecierea posibilității obiective de folosire a ei, în orice moment. În cursul tratativelor de pace cu turcii, la Seghedin, în vara anului 1444, cînd se prezenta ocazia încheierii unei păci destul de favorabile, în urma succeselor recente din „campania cea lungă”, marele conducător de oști este acela care îndeamnă

¹ Callimachus, *De rebus Wladislai*, citat după Fessler, *Geschichte der Ungarn*, IV, Leipzig, 1816, p. 567.

² Lajos Kiss, *op. cit.*, în „Hadtört. közl.”, 1895, p. 171—172 și 456—457.

³ Schwandtner, II, p. www.dacoromanica.ro

la pace și temperează imprudența războinică a regelui, a anturajului său și a cardinalului Caesarini. Dușmanii săi insinuară că atitudinea lui ar fi fost dictată doar de promisiunea lui Brancovici că-i va ceda cetățile și domeniile sale din Ungaria, dacă va susține încheierea păcii¹. Evenimentele înseși au dovedit că Ioan de Hunedoara văzuse în orice caz, just: înțelesese avantajele păcii, greutatea organizării unei noi campanii, nevoia unui răgaz pe care o resimțea țara, neseriozitatea promisiunilor de ajutor din străinătate. Nobilitatea din jurul regelui, ușuratică și grandomană, construia pe temelia greu-muncitelor sale victorii de pînă atunci, planul neserios al unei victorii grabnice și ușoare, împingînd țara spre un efort disproporționat, — cine știe — poate cu speranța secretă a compromiterii aceluia căruia urma să-i revină răspunderea.

Cît de greșită fusese ruperea pripită a tratativelor de la Seghedin a dovedit-o răcirea ulterioară a raporturilor cu Serbia, deci slăbirea frontului comun de luptă, și însuși dezastrul de la Varna (10 noiembrie 1444).

Un ultim element de care trebuie să ținem seama în aprecierea rolului jucat de Ioan de Hunedoara în luptele împotriva expansiunii otomane și în mobilizarea maselor în această luptă este însăși atitudinea lui personală. Multele dușmăanii pe care și le-a atras n-au lipsit de a strecura și asupra acestui punct anumite insinuări denigratoare. Izvoarele inspirate de cercurile bisericesti franciscane, căutînd să scoată pe primul plan figura lui Capistrano, afirmă că în cursul asediului Belgradului în 1456, Ioan de Hunedoara ar fi fost cuprins de teamă și ar fi voit să fugă. Afirmția aceasta însă este prea potrivnică temperamentului său tenace, prea neconcordantă cu toată atitudinea lui trecută. Că fanatismul orb al lui Capistrano putuse fi mai constant decît luciditatea și experiența bătrînului ostaș, acest fapt nu e cu totul exclus. Care adevărat conducător nu cîntărește toate alternativele, nu ia în considerare și insuccesul posibil? Prudența nu înseamnă teamă și izvoarele de prim rang — Turoczi, Aeneas Silvio ș.a. — conferă toate elogiile lui Ioan, pentru atitudinea sa în acele momente².

Și în celelalte campanii el este incontept prezentat în fruntea armatelor, în punctele cele mai grele. În campania cea lungă conduce avangarda în cursul înaintării și ariergarda în retragere. În lupta de la Zlatița (dec. 1443), într-o situație extrem de dificilă, Ioan de Hunedoara însufletește pe ostași prin cuvinte avîntate și prin participarea personală la bătălie. La Varna, el este acela care restabilește situația în punctele amenințate, salvează tot ce se mai putea. În momentele de panică pricinuite de moartea regelui, se adresează soldaților cu cuvintele: „Noi n-am venit aici pentru rege, ci pentru credință!”³, cuvinte care dezvăluie încă o dată nivelul avansat al concepției sale politice ce nu privea misiunea luptei antiotomane prin optica feudală a devotamentului față de suveran, ci pe planul mai larg al unei solidarități a popoarelor amenințate cu cîtopirea, — idee pe care el nu putea s-o cuprindă în acel loc și în acele împrejurări, decît în noțiunea de „credință“.

Contemporanii au apreciat în el, în cuvinte naive, dar sincere, pe omul al cărui talent militar l-a pus în slujba unei cauze drepte, și sprijinindu-se pe toate forțele pe care le putea folosi, a înfăptuit mai mult decît toți cei

¹ I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Jan Dlugosz*, Iași, 1926 p. 32.

² György Balanyi, *op. cit.*, în „Had. közl.”, 1911, p. 193, nota 1.

³ L. Elekes, *op. cit.*, p. 253.

dinaintea lui, în lupta de apărare împotriva cötropitorului. Într-un poem dedicat luptei de la Varna putem citi cuvintele: „De cînd turcii au străbătut în România... nu s-a aflat nici un prinț care să fi îndrăznit să se măsoare cu ei... căci dacă s-au aflat unii... rezistența lor a fost slabă ca pînza de păianjen. Pînă acum n-a putut face nimeni altul nimic, decît marele Teophan (Ioan de Hunedoara — n.n.)“...¹

Încadrînd activitatea lui Ioan de Hunedoara în aceste mari probleme ale epocii sale, se conturează astfel, într-o lumină mai just distribuită, profilul eroului, rolul și valoarea personalității sale, în dezvoltarea istorică a popoarelor din răsăritul Europei. A fost un om pe care, în ciuda apartenenței sau, mai bine spus a identificării sale cu o anumită categorie feudală, împrejurările l-au pus în situația de a putea servi unei cauze juste ce interesa întregul popor. Calitățile lui personale, de ales om politic și mai cu seamă militar, l-au ridicat la conducerea statului și el s-a achitat din partea lui de această misiune, atît cît împrejurările i-au permis. Era și atunci nevoie de o „bună spadă“² și brațul său a fost acela care a mînuit-o.

Idealurile pentru care el a luptat: apărarea poporului și a patriei împotriva agresiunii brutale și a cötopirii, strîngerea într-un mănunchi a energiilor luptătoare ale poporului, atît înăuntrul țării, cît și pe deasupra hotarelor politice, pentru a cîștiga o pace durabilă, rămîn valabile de-a lungul timpului, pentru dezvoltarea istorică a tuturor popoarelor, și la 500 de ani de la moartea marelui luptător își păstrează, în înfrățirea popoarelor prietene din această parte a lumii, deplina lor actualitate.

РОЛЬ ИОАНА ДЕ ХУНЕДОАРА В БОРЬБЕ НАРОДНЫХ МАСС ПРОТИВ ТУРЕЦКОЙ ЭКСПАНСИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор настоящего исследования анализирует личность Иоана де Хунедоара, исходя из экономической, социальной и политической действительности, характеризовавшей жизнь народов центральной и восточной Европы в первой половине XV века. Венгерский, румынский, сербский, албанский и другие народы находились под угрозой турецкого нашествия. Вследствие характерной структуры турецкого феодализма и вводимого им политического режима, турецкое иго означало не только утрату политической свободы, но также и прекращение экономического, социального и культурного развития этих народов. Поэтому борьба против турецкого нашествия являлась существенным фактором, от которого зависела их дальнейшая судьба.

Именно в условиях этой исторической обстановки могли проявиться выдающиеся военные и политические способности Иоана де Хунедоара. Принадлежа к мелкому дворянству, он достиг высоких ступеней власти в качестве представителя этого сословия, заинтересованного в ограничении произвола крупных феодалов, стремившегося занять их место для

¹ Citat dupa I. Minea, *Vlad Dracul...*, III, p. 17.

² Cf. Plehanov, *op. cit.*, p. 46.

влияния на управление государством и поддерживавшего с этой целью королевскую власть.

Необходимость организовать борьбу против турок побудила также мелкое дворянство и его представителя Иоана де Хунедоара обеспечить Венгрии прочное спокойствие внутри страны и объединение сил вокруг центральной власти.

Поскольку эти две цели: централизация феодального государства и защита против турок — не могли быть осуществлены только при поддержке мелкого дворянства, Иоан де Хунедоара стремился расширить социальную базу режима, который он возглавлял после 1446 года, проводя политику соглашения с городами и содействуя их ремесленному и торговому развитию. Он уделяет также внимание свободным крестьянам, военные услуги которых вознаграждает щедрыми дарами и принятием в дворянское сословие. В то же время он защищает в известной мере крепостных крестьян от произвола крупных феодалов и выступает защитником рабочих соляных копей. Обеспечив себе таким образом более широкие симпатии со стороны народных масс, он приобрел возможность обращаться к населению в моменты критического военного положения с призывом всеобщего вступления в ряды войск и одерживал блестящие победы на турецком фронте.

Укрепив этот внутренний фронт Венгрии, он стремится также создать возможно большее боевое единение народов, находившихся под угрозой турецкой экспансии. Он стремится установить постоянную связь с Сербией, Румынскими княжествами и Болгарией, которые он пытался освободить. Если он и не встречал иногда необходимого сочувствия со стороны господствующих классов этих народов, то народные массы этих стран были всецело на его стороне в возглавляемой им борьбе.

Таким образом, Иоан де Хунедоара является подлинно выдающейся личностью в жизни народов юго-восточной Европы, так как сущность его деятельности совпала с их действительными интересами, содействуя защите их свободы и их всестороннему развитию.

LE ROLE MOBILISATEUR DE JEAN DE HUNEDOARA DANS LA LUTTE DES MASSES POPULAIRES CONTRE L'EXPANSION OTTOMANE

(RÉSUMÉ)

Cette étude analyse le problème de la personnalité de Jean de Hunedoara en partant des réalités économiques, sociales et politiques de la vie des peuples de l'Europe centrale et orientale au cours de la première moitié du XVe siècle. Les peuples hongrois, roumain, serbe, albanais, et d'autres, se trouvaient sous la menace d'une invasion ottomane. Etant donné la structure spécifique du système féodal ottoman et du régime politique qu'il avait instauré, le joug turc ne signifiait pas seulement la perte de la liberté politique, mais encore une stagnation du développement économique, social et culturel de ces peuples. La lutte contre l'envahisseur ottoman apparaît ainsi comme un facteur essentiel de leur avenir.

C'est en raison de la mission historique du moment que l'on a pu mettre en valeur les grandes qualités militaires et politiques de Jean de Hunedoara. De petite noblesse, il a gravi les échelons des plus hautes dignités, comme représentant des intérêts de cette classe à limiter le pouvoir abusif des grands féodaux, dans le but de les remplacer et d'acquérir plus d'influence dans la direction des affaires de l'Etat en secondant, pour ce faire, la royauté.

La nécessité d'organiser la lutte contre les Turcs détermine également la petite noblesse et son représentant, Jean de Hunedoara, à assurer à la Hongrie une paix intérieure durable et à serrer les rangs autour du pouvoir central.

Etant donné que ces deux objectifs — la centralisation de l'Etat féodal et la défense contre les Turcs — ne pouvaient être atteints avec le seul appui de la petite noblesse, Jean de Hunedoara cherche à élargir la base sociale du régime à la tête duquel il parvint après 1446, en inaugurant une politique d'entente avec les villes, où il encourage l'essor de l'artisanat et du négoce. Il s'occupe aussi de la paysannerie libre, dont il récompense les services militaires par des donations et des anoblissements. Il protège, jusqu'à un certain point, les serfs contre les abus des grands féodaux, et intervient en faveur des ouvriers des salines. S'étant ainsi assuré plus de sympathie dans les rangs des masses populaires, il peut, à des moments critiques au point de vue militaire, faire appel à une levée en masse de la population et remporter d'éclatantes victoires sur le front turc.

Ayant consolidé ce front intérieur de la Hongrie, il s'évertue à réunir en un front commun, aussi large que possible, les peuples menacés par l'expansion ottomane. La Serbie, les Principautés Roumaines et la Bulgarie, qu'il essaya à un moment donné de délivrer, sont les pays avec lesquels il tente d'établir des relations permanentes. Si les classes dirigeantes de ces peuples manquèrent parfois de compréhension à son égard, en échange, les masses populaires de ces contrées ne manquèrent pas de manifester leur adhésion spontanée à la lutte qu'il dirigeait.

Jean de Hunedoara représente donc une véritable et puissante personnalité de la vie des peuples du Sud-Est européen, le sens de son activité coïncidant avec leurs véritables intérêts en contribuant à la défense de leur liberté et à leur développement multilatéral.

DESPRE SITUAȚIA CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA ÎNTRE 1900-1916

DE

M. IOSA

„Situația clasei muncitoare este adevărată bază și punctul de plecare al tuturor mișcărilor sociale... căci ea este culmea mizeriei sociale...¹ Acest adevăr stabilit încă la mijlocul veacului trecut de Friedrich Engels, pe baza studierii condițiilor de viață ale clasei muncitoare din Anglia, este valabil și în ultimul stadiu de dezvoltare a capitalismului, în imperialism. Nu poate fi înțeleasă mișcarea muncitorească fără studierea condițiilor de existență a clasei muncitoare.

Zugrăvirea situației clasei muncitoare în condițiile imperialismului, când exploatarea s-a înrăutățit tot mai mult, este de mare importanță pentru studierea mișcării muncitorești din țara noastră, cu atât mai mult cu cât reprezentanții burgheziei și moșierimii au ignorat-o, mergând pînă acolo încît să afirme că n-ar fi existat la noi o chestiune muncitorească².

Realitatea a fost alta: clasa muncitoare suferea o cruntă exploatare, nu numai din partea propriei burghezii, dar și a capitalului străin. Pătrunderea capitalului străin în principalele ramuri ale economiei naționale a dus la înrobirea economică a țării, la înrăutățirea serioasă a situației clasei muncitoare.

Dezvoltarea industriei și clasei muncitoare

Spre deosebire de țările din apus, România a pășit mai tîrziu pe drumul dezvoltării capitaliste. Piedicile care au stat în calea consolidării mai devreme a relațiilor capitaliste sînt datorite în primul rînd menținerii mai bine de patru secole a despotismului feudal turcesc și în al doilea rînd relațiilor iobăgiste, care au fost desființate abia la 1864, cînd în

¹ Fr. Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 8.

² În expunerea de motive asupra legii meseriilor din anul 1902, Ion I. C. Brătianu spunea că: „la noi marea industrie face puțină concurență meseriașilor; ea nu lasă un proletariat uvrier pe străzile orașelor. Lucrătorii fabricilor sînt asigurați în mare parte prin lipsa de concurență, iar pe de altă parte din cauza traiului ușor din Țara Romînească nu au nevoie să ridice revendicări”. (*Dezbat. Ad. Deputaților*, 1902, p. 634).

tările din apus capitalismul era deja în plină dezvoltare. Dar chiar atunci când s-au înlăturat relațiile iobăgiste, într-o foarte largă măsură au fost păstrate în agricultura țării rămășițe feudale care au frânat dezvoltarea forțelor de producție și au apăsât greu asupra maselor muncitoare.

Cu toate acestea, cu tot caracterul ei trunchiat, cu toată gama rămășițelor feudale, legea rurală din 1864 a curățit drumul pentru consolidarea condițiilor dezvoltării capitaliste a țării, a permis lărgirea pieței interne și a „eliberat” un număr însemnat de brațe de muncă necesare industriei.

Sursele formării și dezvoltării clasei noastre muncitoare au fost în primul rând masele țărănimii, care se destrăma continu în capitalism și în al doilea rând micii meseriași, striviți de concurența crescândă a marilor fabrici capitaliste.

Ca urmare a legii rurale din 1864, s-a intensificat diferențierea de clasă la sate; masele țăranilor eliberați de pământurile lor au fost puse în condiții care nu le mai dădea posibilitatea să se hrănească din petecele de pământ ce le-au primit. Din această pricină mulți au pornit în căutare de lucru, angajându-și forța de muncă în fabrici și în construcțiile de cale ferată.

Ceea ce este specific însă acestor lucrători din construcții (proveniți dintre țărani) este faptul că ei nu rupseseră întru totul cu bucata lor de pământ. Vorbind de această categorie de muncitori, V. I. Lenin arăta că „ei constituiau un proletariat în formare ale cărui legături cu pământul ...slăbesc din an în an tot mai mult. Prin situația lor, .. ei se apropie foarte mult de muncitorii din fabrică”¹.

Întrucât însă industria era slab dezvoltată și nu putea să primească la lucru țăranii săraci care căutau de lucru în afara agriculturii, salariile erau foarte mult scăzute. Suprapopulația relativă creată de menținerea mării proprietăți moșierești ieftina forța de muncă și prin aceasta frâna folosirea în industrie a mașinilor.

Din păcate, nu dispunem de date suficiente care să permită urmărirea procesului de diferențiere la sate².

Știm însă că numărul gospodăriilor ce aveau în 1913 mai puțin de 2 ha era de 476.649³. O mare parte a membrilor acestor familii erau nevoiți să-și caute de lucru în industrie.

În ceea ce privește a doua sursă foarte importantă pentru dezvoltarea clasei muncitoare — ruinarea și proletarizarea micilor meseriași — care furniza industriei muncitori deja formați, avînd un stagiul îndelungat în procesul de producție, trebuie spus că acest proces era normal în condițiile existenței liberei concurențe și a urmărilor catastrofale ce aveau crizele asupra lor.

V. I. Lenin, analizînd efectul crizelor asupra micilor meseriași, arată că: „crizele nu numai că îngreuiază situația micilor producători, nu numai că duc la înrăutățirea relativă și absolută a situației acestora, ci de-a dreptul îi ruinează și-i înlătură, împingîndu-i în rîndurile proletariatului”⁴.

Pentru a ilustra acest fenomen e necesar să apelăm la materialele statisticilor oficiale și să analizăm datele cu care ele operează, deși trebuie să avem serioase rezerve asupra lor. După statistica oficială⁵ numărul meseriașilor la începutul veacului XX era de 97 755. Din gruparea acestor meseriași pe categorii (patroni, calfe și ucenici) reiese că numărul patronilor era de 53 587, respectiv 54,8⁰, iar al calfelor și ucenicilor de 44 168,

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 505.

² Unii autori (vezi „Probleme economice”, 1954, nr. 5, p. 125) încearcă să ilustreze acest proces comparînd cifra *exactă* a copărtașilor (408 502) indicată în 1905 de G. D. Creangă pentru acel an, cu cifra *aproximativă* rotunjită (500 000) indicată de Creangă în 1913.

³ Vezi „Anuarul statistic al Romîniei pe 1915—1916,” p. 50.

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 6, p. 32.

⁵ *Ancheta industrială din 1901—1902.*

respectiv 45,2%. În anul 1911¹ numărul meseriașilor era de 95 630, din care numai 36 678 respectiv 38,3%, sînt patroni iar 58 952, respectiv 61,7%, sînt calfe și ucenici. Rezultă deci că în timp de 10 ani numărul patronilor a scăzut cu 16,5⁰ în timp ce al lucrătorilor a crescut cu 15,9%. Meseriașii patroni, care nu au putut face față concurenței produselor marilor întreprinderi și-au pierdut mijloacele de producție, s-au proletarizat, angajîndu-și forța de muncă în marile fabrici capitaliste.

Rămîne acum să analizăm în mod concret creșterea numărului clasei muncitoare strîns legată de dezvoltarea industriei și a capitalismului în general.

★

În perioada de sfîrșit a sec. XIX și pînă la dezlănțuirea primului război mondial, industria s-a dezvoltat într-un ritm mai rapid: a crescut numărul întreprinderilor industriale, înființîndu-se între anii 1893—1906 în medie 18 fabrici pe an².

Există însă nepotriviri între datele pe care le dă statistica oficială din 1901—1902 și statistica din 1906³.

Crește în această perioadă industria încurajată de stat. Dacă în 1901 erau 244 de fabrici, în 1910—471⁴, în ajunul primului război mondial numărul acestora a ajuns la 837.

Urmărind însă dinamica dezvoltării industriei în această perioadă trebuie să arătăm că, dacă în 1901—1902 întreprinderile avînd mai mult de 25 de lucrători ocupau o populație muncitoare ce reprezenta numai 8 muncitori la mia de locuitori, în 1915 proporția aceasta ajunge la 10 lucrători la mia de locuitori.

Din punct de vedere al înzestrării tehnice, în 1915, numărul de cai putere care reveneau fiecărui lucrător era de numai 2,22⁵; acest indice denotă un slab nivel tehnic și se explică în parte prin aceea că alături de marile fabrici predominau ateliere manufacturiere.

Investițiile de capital în industrie au crescut mult mai încet decît valoarea bunurilor fabricate. Astfel, dacă în 1901 cifra investițiilor era de 247 388 890 lei, în 1915 ajunge la 329 227 000 lei, înregistrînd deci o creștere de numai 33%, în timp ce valoarea producției a crescut de la 229 795 301 lei la 547 105 000 (1915), deci o creștere de 138%.

Numărul fabricilor a crescut în perioada analizată cu 36%, în timp ce valoarea producției a crescut cu 138%. Creșterea mare a valorii producției se explică în parte și prin creșterea prețurilor la adăpostul barierelor protecționiste.

În cadrul industriei, diversele ramuri s-au dezvoltat foarte inegal: s-a dezvoltat mai puternic industria petroliferă, singura de altfel care se ridică pe atunci la nivelul industriei vechilor țări capitaliste. Producția petroliferă a crescut vertiginos de la 275 tone în 1857 la 1 673 145 tone în 1915, ceea ce a permis Romîniei să ocupe în primul deceniu al sec. XX locul al treilea în producția mondială, după Statele Unite ale Americii și Rusia. Pentru importanța ce o constituia producția petroliferă, capitaliștii străini au investit în această ramură nu mai puțin de 91,9% din întregul capital.

O altă ramură industrială care s-a dezvoltat repede a fost industria lemnului care se afla în mîinile cîtorva puternice societăți străine cu mari capitaluri. Producția industriei lemnului a crescut de la 18 676 650 (1901) la 56 674 000 lei (1915), înregistrînd o creștere de 203%.

O creștere de asemenea importantă a înregistrat industria materialelor de construcție al cărei capital a crescut de la 11 212 793 lei în 1901 la 34 984 521 lei în 1915, ceea ce reprezintă o creștere de 212%; creșterea valorică a producției între anii 1910—1916 a fost de 91,6%. Această industrie reprezenta din punct de vedere al capitalului investit 10,6%

¹ „Anuarul statistic al Romîniei pe 1912”.

² N. I. Paianu, *Industria mare, 1866—1906*, ed. a II-a, 1906, p. 29.

³ *Ibidem*.

⁴ „Anuarul statistic al Romîniei pe 1912”, p. 377.

⁵ Calculat după „Anuarul statistic al Romîniei, din 1915—1916”, p. 92.

din industria încurajată și 3,12% din punct de vedere al producției, consumînd 16,6% din combustibilul folosit de întreaga industrie încurajată.¹

Statisticile indică o dezvoltare „mare” și a industriei metalurgice, arătînd o creștere a producției de aproape 140%. Nu trebuie uitat însă că industria metalurgică era formată în afară de cîteva întreprinderi mari (Lemaître, Wolff, Pirotehnia, Arsenal) mai ales din numeroase ateliere mecanice, ateliere de sîrmă și cuie, de mobile și tinichigerie. Lipsa cu totul industria siderurgică și a laminatelor și în general industria constructoare de mașini.

Unele progrese a înregistrat producția de cărbune care a crescut în 15 ani de 5 ori, de la 63 328 tone în 1889, la 299 832 tone în 1915. Dacă nu s-a înregistrat o și mai mare creștere a producției de cărbune, aceasta se datorește în bună măsură faptului că acest combustibil era folosit numai de căile ferate.

Dezvoltarea industriei și în general a producției de mărfuri a reclamat creșterea rețelei de cale ferată. Între 1890 și 1915, rețeaua de cale ferată a crescut de la 2 487 km la 3 588 km în 1915. Față de alte țări și față de nevoile țării creșterea era totuși insuficientă. În raport cu suprafața țării și numărul locuitorilor reveneau abia 24 de km de drum de fier la mia de kilometri și abia 0,5 km cale ferată la mia de locuitori. În raport cu alte țări, România ocupa în această perioadă locul al 15-lea între 20 de state.

Că o concluzie asupra celor precedente trebuie spus că specificul dezvoltării industriei în România în preajma primului război mondial consta în împletirea formelor monopot liste în creștere (carteluri și sindicate) cu o puzderie de mici ateliere manufacturiere și meșteșugărești, care se bazau pe o tehnică înapoiată. Înapoierea tehnică era oglindită, în ceea ce privește mîna de lucru, în folosirea pe scară largă a forței de muncă foarte puțin calificată, sau a muncitorilor necalificați. Or, fără o tehnică dezvoltată, nu poate fi vorba de o industrie dezvoltată. Înapoierea economică a ușurat pătrunderea capitalului străin în principalele ramuri ale economiei naționale unde a găsit un teren prielnic pentru realizarea unor profituri din cele mai mari prin exploatarea maselor muncitoare.

*

O dată cu numărul fabricilor a crescut și numărul clasei muncitoare, fără însă să se producă modificări esențiale în componența și gradul de concentrare al proletariatului în centrele industriale.

Materialele statistice pe care trebuie să le folosim nu dau în această privință date suficiente. Ele nu dau date pe mai mulți ani, din care cauză e foarte greu de urmărit dinamica creșterii clasei muncitoare. Pe de altă parte, aceste date sînt incomplete, fragmentare, referindu-se adesea numai la industria încurajată de stat (excepție făcînd doar statistica din 1911). De asemenea, nu este dat numărul muncitorilor pe o perioadă mai lungă care să ne îngăduie să tragem concluzii precise.

Datele statistice sînt incomplete și pentru faptul că în realitate numărul muncitorilor este cu mult mai mare, nefiînd cuprinși aici sezonierii și zilierii. Conform datelor din anii 1901, 1911 și 1915 numărul muncitorilor din industrie a crescut astfel:

În 1901 37 325 ² (industria încurajată de stat)

În 1911 46 280 ³

În 1915 53 470 ⁴ (industria încurajată de stat).

¹ *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, p. 883.

² *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. I, p. 118.

³ „Anuarul statistic al Romîniei pe 1912”, p. 385.

⁴ *Ibidem*, 1915—1916, p. 194—195.

Din analiza acestor date reiese că în timp de 15 ani numărul muncitorilor a crescut cu 45%.

În 1911 numărul total al muncitorilor din industria mare, căi ferate, petrol, mine și cariere era de 74 914 de muncitori repartizați precum urmează:

Industria mare	46 280
Căile ferate.....	18 556
Petrol	7 496
Cariere	1 573
Mine	1 009

În ajunul primului război mondial, numai în industria încurajată de stat erau 53470 de muncitori ¹, la care trebuie să adăugăm: 13 700 de lucrători în petrol², 6 000 în mine și cariere ³, apoi circa 12 000 de lucrători în întreprinderile statului (Pirotehnice, C.A.M., atelierele C.F.R., atelierele de confecții ale armatei) precum și circa 10 000 de lucrători care lucrau la Arsenalul armatei în timpul războiului⁴. În total deci în 1915 erau circa 95 170 de lucrători, iar în transporturi circa 50 000⁵. De asemenea trebuie adăugat și proletariatul agricol, în număr de 234 986⁶.

În ceea ce privește numărul femeilor folosite în industrie, statistica din 1911 arată existența a numai 9 158 de femei în industria de fabrică, 123 la C.F.R. și 18 în cariere, în total deci 9 299. După alte informații, în industria mare, mică și mijlocie erau angajate 37 288 de femei⁷.

Alături de femei, capitaliștii utilizau din plin și munca copiilor. În această privință, statistica din 1911 trece sub tăcere atât folosirea, cât și numărul copiilor; din recensământul făcut în 1913 rezultă însă că numărul acestora se cifra la 19 286⁸.

În unele ramuri ale producției industriale, numărul femeilor și chiar al copiilor era într-un procentaj mult mai mare decât acela al bărbaților. În întreprinderile C.A.M. și în industria textilă, de pildă, din totalul muncitorilor (6 678) femeile reprezentau 76%.

O privire de ansamblu asupra dezvoltării industriei ne duce la concluzia că aceasta nu ajunsese la un înalt grad de concentrare, tocmai fiindcă alături de întreprinderile în care apăruseră formele monopoliste, coexistau numeroase mici ateliere meșteșugărești. Din această cauză și numărul muncitorilor din marile întreprinderi era destul de redus. Acest lucru ne este dovedit, chiar din statistica din 1901—1902 unde 75% din muncitori lucrau în întreprinderi cu peste 50 de lucrători, din care numai 15,8% concentrau peste 500 de lucrători. Față de alte țări, în această privință eram mult în urmă.

Din cauza slabei concentrării industriale în industria noastră proletariatul în sens modern era puțin numeros și în proces de formare. Informațiile d-rului Const. Popescu din 1909 care a inspectat o serie de întreprinderi ale industriei noastre confirmă acest lucru. De pildă, vorbind de fabrica de sticlă din Azuga, spune că „meșterii reprezentau tipul

¹ „Anuarul statistic al României pe 1915—1916“, p. 194—195.

² Cioricianu D. Georges, *La Roumanie économique*, Paris, 1920, p. 360.

³ *Ibidem*, p. 365.

⁴ „Lupta“ din 20 februarie 1916.

⁵ La C.F.R., în afară de ateliere, lucrau 28 000 de muncitori, în porturi circa 15 000, în marina comercială 3 300 („Buletinul statistic al României 1916“, nr. 41—42, p. 818; „Tribuna Transporturilor“, 20 februarie 1914, Cioricianu, *op. cit.*, p. 367) în transporturi comunale 3 000, iar la S.T.B. peste 1 000.

⁶ *Statistica profesiunilor pe baza recensăm. din ian. 1913*. Buc., 1923, p. 16 și 195 (189 292 muncitori agricoli plus 45 794 servitori pt. uzul casnic, portari, rîndași, vizitii, argați).

⁷ *Ibidem*, p. 34.

⁸ *Ibidem*, p. 90 (copiii până la 15 ani, băieți și fete).

lucrătorului industrial... ei nu-s meșteșugari de ocazie, nici nu schimbă lucrul în fabrică. La ei meseria se transmite din tată în fiu. Ei se nasc, trăiesc și mor în fabrică¹¹.

Cea mai mare parte din lucrătorii industriali erau preveniți din țărani ruinați și din micii meseriași. De pildă, într-o serie de mari întreprinderi, cum erau cele de pe valea Prahovei, în exploatarea forestieră, ca de altfel și în industria zahărului, pe lângă puținii muncitori calificați erau angajați foarte mulți țărani săraci, ca zilieri².

În compoziția clasei muncitoare din țara noastră în această perioadă predominau încă elementele necalificate, provenite din rîndurile țărănimii ruinate și a meseriașilor ruinați, în timp ce proletariatul era încă în proces de dezvoltare. Cu toate acestea deși puțin numeros, proletariatul reprezenta singura clasă în dezvoltare, a cărei creștere se va afirma tot mai puternic pe măsura creșterii marii industrii mecanizate.

Salariul și puterea de cumpărare

Datele statistice nu ne oferă o imagine completă asupra retribuției muncitorilor. În primul rînd, așa cum am arătat, ele nu dau date pe mai mulți ani, așa încît nu ne permit alcătuirea unui indice al salariilor. În al doilea rînd datele sînt fragmentare. Totuși puținele date de care dispunem sînt concludente în a ilustra situația mizeră a retribuției oamenilor muncii.

Pentru a vedea nivelul salariilor ne vom opri la statistica din 1911 din ale cărei date am alcătuit tabloul de mai jos care ilustrează modul cum erau salarizați muncitorii:

Marimea salariului pe zi	Muncit. din industrie		Muncit. din C. F. R.		Muncit. din petrol		Muncit. din mine		Muncit. din carieră		Total
	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	
Fără salariu și fără întreținere	64	2	—	—	—	—	—	—	—	—	66
salariu pînă la:											5
1 leu	1 627	1 682	246	49	90	—	21	—	23	—	3 743
1—2 lei	7 397	4 781	5 809	36	2 239	—	355	—	372	9	20 998
2—3 "	13 295	2 152	7 383	29	3 323	—	307	—	627	4	27 120
3—4 "	6 701	479	2 457	9	580	—	227	—	232	—	10 685
4—5 "	4 130	23	1 450	—	325	—	71	—	221	—	6 220
5—6 "	1 984	31	642	—	279	—	24	—	59	—	3 019
6—7 "	1 018	5	257	—	251	—	2	—	5	—	1 538
7—8 "	399	—	132	—	160	—	2	—	8	—	699
8—9 "	177	1	49	—	85	—	—	—	5	—	317
9—10 "	204	—	5	—	65	—	—	—	3	—	279
10—15 "	126	2	3	—	99	—	—	—	—	—	230
Total	37 122	9 158	18 433	123	7 496	—	1 009	—	1 555	18	74 914

Datele se referă la industria mare, căi ferate, petrol, mine și cariere; din analiza lor ajungem la următoarele concluzii:

1. Marea majoritate, 51 927 de muncitori, respectiv 70%, erau plătiți cu un salariu pînă la 3 lei pe zi, în timp ce numai 22 987, respectiv 30%, erau plătiți cu peste 3 lei.

2. Din datele tabloului rezultă că doar 30% din numărul muncitorilor erau calificați (cei cu salarii mai mari de 3 lei) pe cînd 70% erau necalificați.

3. Marea majoritate a femeilor și copiilor era plătită cu salarii sub 3 lei pe zi.

Dacă vom examina salariul pe ramuri industriale, vom vedea că cei mai bine plă-

¹ Dr. Const. Popescu, *Starea igienică și sanitară a industriei noastre*, București 1909, Partea a II-a, p. 23.

² *Ibidem*, partea I, p. 12 și 56; partea a II-a, p. 43 și 47.

țiți, în aparență cel puțin par muncitorii din industria petroliferă. De pildă, dacă raportăm valoarea totală a salariilor la numărul muncitorilor din ramura industrială respectivă putem stabili salariul mediu pe zi pentru fiecare muncitor în parte:

	<u>Val. salariilor</u>	<u>Nr. muncit.</u>	<u>Salariu pe zi</u>
Ind. Mare	37 661 001	46 280	2,70
Căi ferate	15 479 199	18 556	2,78
Petrol	6 956 629	7 496	3
Cariere	1 159 728	1 573	2,45
Mine	681 543	1 009	2,25

După cum rezultă de aici, media salariilor muncitorilor oscila între 2,25 lei și 3 lei pe zi. Însă aici e vorba de suma globală a salariilor raportată la numărul tuturor muncitorilor, căci așa cum arătam mai sus, cea mai mare parte din muncitori aveau salarii mai mici de 3 lei.

Semnificativ este și faptul că nu în toate regiunile țării muncitorii erau retribuiți cu aceeași salariu. Așa în căile ferate și în porturi salariile sînt diferite de la oraș la oraș; cei mai bine plătiți în căile ferate erau muncitorii din București, Pașcani și Galați¹. De asemenea în industria petroliferă, cei mai bine plătiți erau muncitorii din Valea Prahovei.

Arătam mai sus existența și a altor categorii de muncitori. Între aceste categorii se numărau muncitorii forestieri și cei din porturi, care erau foarte prost plătiți. De pildă în exploatările forestiere existau alături de cei 14 000 lucrători din fabrici² — circa 30 000 de zilieri în pădure la tăiatul și transportatul butucilor³. Această categorie de muncitori avea salarii de miserie de 1—2 lei pe zi.

O situație asemănătoare muncitorilor forestieri o aveau și muncitorii din porturi ale căror salarii erau serios micșorate prin reținerile vătăfilor. Vătăfii încasau de la casele comerciale 7 lei pe zi de muncitor, dar nu plăteau acestora decît 5 lei⁴.

În toată această perioadă, salariile au crescut foarte puțin în timp ce viața s-a scumpit de la o zi la alta. Acest lucru au fost nevoiți să-l recunoască chiar economiștii burghezi, care comparînd prețurile alimentelor din anul 1909 cu prețurile mijlocii din perioada anilor 1895—1899⁵, au ajuns să constate că prețurile alimentelor au crescut:

- a) cu mai mult de 40% prețurile la carnea de porc și ouă;
- b) între 30—40% carnea de oaie, păsările și brînză;
- c) între 20—30% prețurile la carnea de vacă, pește, untură, zarzavaturi, lemn de foc și săpun;
- d) cu 10—20% pîinea, mălaiul, untul, orezul, legumele și coxul.

Considerînd că toate alimentele se consumau în aceeași cantitate în perioada anilor 1900—1904 și 1909, prețurile au crescut cu 33%.

Dacă am lua ca indice cifra 100, costul vieții în România burghezo-moșierească între anii 1901—1915 poate fi reprezentat astfel:

Pentru anii 1901—1905.....	100
" " 1906—1910.....	98
" " 1911—1915.....	145

ceea ce înseamnă că între anii 1906—1910 puterea de cumpărare a înregistrat o ușoară creștere, deoarece au fost ani buni agricoli și nu s-a putut exporta totul, moșierii fiind

¹ A se vedea „Anuarul statistic pe 1912”, p. 266.

² „Anuarul statistic pe 1915—1916”, p. 194.

³ Ciorgianu D. Georges, *op. cit.*, p. 360.

⁴ Lazăr Măglașu și Nic. Deleanu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din porturi*, București, 1932, p. 59.

⁵ P. Iconomu, *Scumpirea...* www.dacoromanica.ro

nevoia să rețină cerealele în țară și să le vîndă mai ieftin, ca apoi între 1911—1915 costul vieții să crească cu 45%¹.

Salariile muncitorilor erau insuficiente pentru a ține pasul cu costul vieții, neasigurînd nici măcar minimum de existență al muncitorilor. Datele ce le avem nu sînt în măsură să ne dea posibilitatea unei analize complete asupra raportului dintre salariu și minimum de existență. Pentru a ne face totuși o oarecare idee în această privință vom da aici date privind cheltuielile și veniturile unor familii de muncitori din industria petroliferă, din care reiese că salariile erau insuficiente. În această privință credem că sînt elocvente concluziile la care ajunge dr. Const. Popescu care arată că „majoritatea lucrătorilor se hrănesc în deficit cu substanțe albuminoase și că foarte mulți stau în limita echilibrului alimentar... salariul lor modest nu le permite o hrană mai substanțială². El descrie de pildă situația unei familii de muncitori care lucra în acord și care după 25 de ani de muncă cîștiga în medie 53 lei pe lună. Din acești 53 lei i se rețineau 20% pentru garanție — sumă ce era restituită la sfîrșitul anului fără vreun procent — rămînîndu-i așadar 42 lei. Cu acești bani el și familia lui nu puteau trăi, fiindcă suma minimă pentru hrană se ridica lunar la 50 lei, plus 12 lei prețul lemnului, chiria și felurite alte cheltuieli mărunte. Cu acești bani era imposibil de trăit; de aceea alături de el a trebuit să lucreze în aceeași fabrică și soția. Totuși, arată Const. Popescu, „soților acestora nu le e permis să aibă copii, căci atunci n-ar mai putea mama lucra și aceasta ar însemna ruina casei, ori ar trebui lăsați flămînzii copiii³. La cheltuielile prevăzute de autor, trebuie adăugate cele pentru nevoi culturale și pentru transportul lucrătorilor pînă la fabrică etc.

Salariile nu ajungeau însă în întregime în buzunarele muncitorilor, căci foarte adeseori o parte considerabilă trecea în mîinile capitaliștilor pentru achitarea diverselor mărfuri ce le consumau muncitorii din magazinele acestora⁴. La unele fabrici circulau fise, la altele carnete obligatorii. Și într-un caz și în altul lucrătorii erau speculați la aceste cantine, căci neavînd posibilitatea, din cauza lipsei de bani, de a cumpăra din altă parte cele necesare pentru trai, erau nevoiați să cumpere de la cantinele fabricilor, cu prețurile ce li se impuneau, și la plată li se oprea din salariu⁵. În afară de cantine, unele întreprinderi, cum era societatea „Steaua Romînă“, aveau restaurant și debit de băuturi unde lucrătorii cumpărau fise cu numerar, fise cu fise⁶.

Alteori erau reținute sume sub formă de amenzi. În ceea ce privește amenzile, aplicarea lor se făcea în mod cu totul arbitrar, fără vină din partea muncitorilor. Motivele cele mai frecvente pentru aplicarea lor erau întîrzierile de la lucru chiar și numai de cîteva minute, purtările „proaste“ ale muncitorilor față de patron și de maistrii și stricăciunile. De exemplu, la metalurgia Katz, devenită apoi Metalurgia Romînească, pentru 5 minute întîrziere de la lucru se scădea un sfert din salariul zilnic⁷. Aceste amenzi erau aplicate chiar și ucenicilor și ele întreceau uneori salariul cuvenit pe zi, neexistînd o lege care să reglementeze proporția lor. Alteori se aplicau amenzi pentru așa zise „stricăciuni“ imputate muncitorilor. În această privință, la S.T.B. pentru o cheie de nisip care nu costa mai mult de 1 leu se opreau 10 lei; pentru un mîner de frînă de 2 lei se rețineau 10 lei. Amenzile și imputările pentru stricăciuni se aplicau după bunul plac al patronilor, constituind noi cîștiguri pentru buzunarele lor.

¹ Datele sînt luate din „Buletinul statistic al Romîniei din 1920“, vol. XV, seria 4-a, nr. 3, p. 967.

² Dr. Const. Popescu, *op. cit.*, partea a II-a, p. 16 și 23.

³ *Ibidem*, partea a II-a, p. 17; a se vedea și alte cazuri în p. 18, 19, 20, 21, 22, 112 și 113

⁴ *Ibidem*, partea a II-a, p. 50.

⁵ „Calendarul muncii“, 1908, București, 1909, p. 45.

⁶ Dr. Const. Popescu, *op. cit.*, p. I-a, p. 34—35.

⁷ „Romînia muncitoare“ din 18 aprilie 1905, p. 4.

Ziua de muncă și șomajul

În goană după profituri, capitaliștii au recurs la prelungirea neobișnuită a zilei de muncă, forțând pe muncitori să lucreze cât mai multe ore pe zi. Durata zilei de muncă nu a fost limitată de vreo lege. Abia în anul 1894, ca urmare a grevelor și demonstrațiilor desfășurate de clasa muncitoare, apare regulamentul industriilor insalubre care printru altele se ocupa și de durata zilei de muncă. Pentru tinerii între 12 și 14 ani munca zilnică nu putea începe înainte de orele 5 a. m. și înceta cel mai târziu la orele 8½ seara¹. Pentru muncitori acest regulament nu prevedea absolut nimic, socotind că „lucrătorul adult de sex bărbătesc este stăpîn pe timpul și felul muncii sale.”² În aceste condiții, cu toate că legislația găsea că muncitorul era „stăpîn” pe munca sa, muncitorii erau obligați să lucreze 14 și 16 ore pe zi.

Statistica din anul 1904,³ singura de altfel care încearcă să prezinte date asupra duratei zilei de muncă — și aceasta numai pentru industria mare — dă date vădit mai mici decît în realitate, arătînd că:

se lucra 8	ore în două întreprinderi
„ „ 8—10	ore în 246 „
„ „ peste 10	ore în 377 „

Rezultă de aici că în marea majoritate a întreprinderilor se lucra peste 10 ore. Statistica s-a oprit la cifra „peste 10 ore”, fără a ne indica limita extremă pînă la care erau siliți muncitorii să lucreze și acest lucru tocmai pentru a masca durata zilei de muncă care în nici un caz nu putea fi 10 ore, ziua de lucru în medie era de 12—14 ore în majoritatea întreprinderilor, așa cum de altfel confirmă o anchetă a direcției sanitare asupra industriei mari⁴.

Dăm aici întreprinderile inspectate cît și durata zilei de muncă găsită în fiecare din aceste întreprinderi:

1) Întrepr. Steaua romînă	12 ore
2) Soc. anon. p. exploat. lemnului, fostă Goetz	13 „
3) Fabrica de cherestea Giurgheș-Bacău	12 „
4) „ „ Giurgiu	14 „
5) „ „ geamuri Ciobănaș	12 „
6) Mina de cărbuni Joseph Rotter, Comănești	12 „
7) Fabricile de țiglă și cărămidă Băilești	16 „
8) Fabrica de sticlă, Azuga	12½ „
9) Fabrica de țesătorie de lînă, Bacău	13 „
10) Fabrica de zahăr Roman	12 „
11) Distileria de lemn, Dărmănești	12 „
12) Soc. anon, exploat. lemnului, Argeș	13 „
13) „ „ rom.-italiană a ind. textile	12 „
14) Fabrica de spirt Jacques Brauner	12 „
15) „ „ de perii și pensule, P.-Neamț	13 „
16) Fabrica de tricotaje P.-Neamț	13 „

Din analiza acestui tablou, se constată că ziua obișnuită de lucru era de 12 ore, dar că în jumătate din aceste întreprinderi muncitorii lucrau peste 12 ore (întrerupînd lucrul doar o jumătate oră pentru masă).

Este de reținut și faptul că într-o serie de întreprinderi, ca de pildă în Valca Prahovei unde stăpîneau puternicile societăți străine, munca se efectua fără întrerupere, mun-

¹ G. Hamangiu, *Codul general al Romîniei*, vol. II, 1907, p. 1376, art 14.

² *Ibidem*.

³ „Anuarul statistic al Romîniei pe 1904”, p. 238.

⁴ Dr. Const. Popescu, *op. cit.* partea I, s. 114.

citorii neavînd dreptul la nici o pauză, pentru a se putea face munca în două schimburi de 12 ore.

Nu înseamnă însă că nu existau numeroase alte ramuri industriale și profesii (excluzînd munca la domiciliu) unde durata zilei de muncă întrecea cu mult cifra de 12 ore. Astfel lucrătorii turnători de la fabrica Sig. Hornstein ca și cei de la căile ferate lucrau chiar 15-17 ore pe zi.

În industria mică durata zilei de muncă era și mai mare. Din cauza concurenței produselor industriei de fabrică, patronii prelungeau la nesfîrșit ziua de muncă. Nu avem date globale asupra întreprinderilor din mica industrie în care să urmărim concret ziua de muncă, dar dispunem de date parțiale. Așa de pildă în orașul Pitești unde marea industrie era slab dezvoltată și unde, în schimb, predomină mica industrie, durata zilei de lucru era:

În 4 ateliere	9 ore
" 7 "	10 "
" 19 "	11 "
" 68 "	12 "
" 95 "	13 "
" 89 "	14 "
" 43 "	15 „ ¹
" 41 " peste	15 "

Deci ziua medie de lucru în aceste întreprinderi era de 13 ore. În mai bine de jumătate din totalul acestor ateliere se lucra 14 ore, afară de orele suplimentare care nu erau plătite și care ajungeau în ajunul sărbătorilor mari la 4—5 ore pe zi.

Un însoțitor inevitabil al capitalismului este șomajul. Fenomenul șomajului s-a accentuat o dată cu izbucnirea primului război mondial. Din păcate nu avem date asupra numărului muncitorilor fără lucru la începutul anului 1900, deși numărul lor trebuie să fi fost mare, dacă ne gândim că în anii crizei economice din anii 1899—1902 foarte mulți meseriași și lucrători au fost ruinați. Din pricina crizei agricole și mai ales financiare din acești ani lipsa de lucru a luat proporții, zilnic fiind închise fabrici și ateliere. Este semnificativ în acest sens apariția încă în anul 1901 a ziarului „Apărătorul”², organ al muncitorilor fără lucru și al cărui principal scop era tocmai apărarea intereselor lucrătorilor loviți de pe urma crizei.

Numărul muncitorilor fără lucru a sporit și în anii crizei din 1907, dar mai ales în anii primului război mondial de cînd începem să dispunem de date concrete. Chiar înainte de declanșarea războiului capitaliștii și-au retras capitalul dintr-o serie de întreprinderi, băncile au închis creditele, iar statul și-a orientat lucrările în special spre producția de armament și echipament.

Cele dintîi ramuri industriale lovite crunt de șomaj au fost industria petroliferă și transporturile (în special porturile). În cursul anului 1915, după relatările ziarului „Lupta” în industria petrolului se găseau fără lucru peste 70% din lucrători, iar cei ce rămăseseră (30% lucrau și aceștia prin rotație cite 15 zile pe lună expuși măsurilor zilnice de concediere ce erau luate de către capitaliști, din pricina produselor petrolifere ce zăceau în rezervoare.³ În afară de această panică de care erau cuprinși lucrătorii, ei trebuiau să lucreze sub supravegherea jandarmilor trimiși de guvern la ordinele societăților străine pentru menținerea ordinii.

În industria lemnului, la începutul anului 1915, aproape 75% din lucrători erau azvîrliți în stradă pradă foamei și mizeriei. În județul Neamț, din pricina închiderii fabricilor cifra celor rămași fără lucru se ridica la 10 000.

¹ Ștefan Chicoș, *Monografia stării meseriilor în Pitești*, Pitești 1909, p. 31, 32.

² A apărut doar un singur număr.

³ „Lupta”, anul XI, nr. 30, 1915 febr. p.1.

În capitală, 75% din lucrătorii timplari erau șomeri, personalul fabricilor de țim- plărie fiind redus de la 1 002 lucrători la 248 în 1915¹.

În industria metalurgică, lipsa de materii prime, care în cea mai mare parte erau aduse din străinătate, a făcut ca multe fabrici și ateliere să-și întrerupă activitatea. Numai într-o singură specialitate, aceea a cuielor, s-au închis în orașul Galați 4 fabrici lăsând fără pîine 500 de lucrători. În București, în fabricile metalurgice, din 3 599 de lucrători rămăseseră abia 1 147.

O anchetă asupra lipsei de lucru, în București, în 11 profesii, arăta că dacă în 1913 în aceste profesii lucrau 12 380 de muncitori în anii [1914—1915 rămăseseră doar 4 892, ceea ce înseamnă că mai mult decît jumătate (66%) erau fără ocupație.

Cei mai greu loviți de calamitatea războiului au fost muncitorii din porturi, unde 90% au rămas șomeri. În orașul Galați — important pentru muncitorească în această perioadă — din 14 105 muncitori în preajma războiului (fără atelierele C.F.R., uzina de gaz aerian, aprovizionare etc.) abia 6 126 lucrau în 1915 și 7 979 erau fără lucru,² ceea ce înseamnă 57,9%.

Merită o atenție specială categoria foarte numeroasă a țăranilor cu venituri extrem de reduse care se adăugau la numărul șomerilor. La Moinești erau angajați în exploatarea petrolifere peste 10 000 de țărani³. Cîți însă din țărani săraci nu găseau de lucru? Armata de rezervă — șomerii — influențau asupra salariilor muncitorilor ocupați în industrie, înrăutățindu-le acestora situația.

Intensificarea muncii. Munca copiilor în fabrici

Pentru sporirea producției, capitaliștii recurgeau la prelungirea extremă a timpului de muncă, care le aducea mari profituri. Îndată însă ce clasa muncitoare a început lupta pentru limitarea zilei de muncă, capitaliștii s-au folosit de sporirea intensității muncii, impunînd muncitorilor mărirea volumului produselor pe unitatea de timp. Muncitorii erau forțați deci să producă mai mult, să se istovească tot mai mult, în timp ce patronii căutau să le plătească salarii cît mai mici. Introducînd tot mai multe mașini perfecționate, patronii au putut la un moment dat să scadă numărul puținilor muncitori calificați și să sporească numărul celor necalificați, al femeilor și copiilor. Munca femeilor și în special a copiilor era în genere mai prost plătită.

În unele profesii muncitorul, capul familiei, nu putea cîștiga suficient pentru trai și de aceea trebuia să angajeze și munca copiilor săi.⁴ Atelierele mici, în special, trăiau față de concurența fabricilor mari tocmai prin exploatarea fără margini a muncii copiilor pe care-i sileau să lucreze din zori pînă în noapte tîrziu, în condiții igienice mizerabile. Hrana era în majoritatea cazurilor insuficientă; odihna nu exista, iar locul de dormit era de obicei un pat de scîndură cu o saltea murdară și putredă.⁵ În astfel de condiții copilul sănătos se anemiază în scurt timp și în urmă să tuberculizeze.⁶

În foarte multe întreprinderi se lucra și noaptea din care cauză copiii dormeau ziua și se trudeau noaptea, așa cum reiese din ancheta direcției sanitare că se întîmpla la fabrica de sticlărie din Azuga. Copiii erau somnoroși și predispuși la accidente.

¹ „Lupta” anul XI, nr. 31, 8 februarie 1915 p. 2.

² „Lupta” anul XI, nr. 57, 11 martie 1915, p. 2.

³ Rapoarte la Conferința din august 1906 în „România Muncitoare”, 3—10 sept. 1906, p. 3.

⁴ Dr. Const. Popescu, *op. cit.*, p. II-a, p. 10 și 12.

⁵ B.A.R.P.R. Secția manuscrite, arh. Palatului, mapa 21, Uniunea Camerelor de muncă, *Condițiile de trai ale lucrătorilor industriali*.

⁶ *Ibidem*.

Ca urmare a grevelor și demonstrațiilor inițiate de clasa muncitoare, se promulgă în 1885 legea sanitară, iar în 1894 regulamentul industriilor insalubre. Aceste legi, în afară de dispoziții privind starea sanitară, se ocupau și de timpul de muncă pentru copii. Aplicarea acestor legi era încredințată prefectilor de județe și primarilor din capitalele de județe, care, bineînțeles, permiteau patronilor să se folosească de munca copiilor așa cum credeau ei de cuviință, muncind pe copii mai mici de 12 ani aproape 16 ore pe zi.

Copiii erau forțați să intre în fabrici din fragedă copilărie. Astfel, după ancheta dr-ului Const. Popescu, erau folosiți în fabrica de sticlă din Azuga copii între 8 și 14 ani¹, al căror lucru începea la 5 dimineața și sfârșea la 9 seara. Așa se explică în parte și faptul că în România era un procent așa de mare de analfabeți, deoarece acești copii nu puteau urma școala.

În 1906, guvernul conservator, de teama influenței revoluției ruse din anul 1905, vine cu legea pentru reglementarea muncii femeilor și copiilor. Prevederile acestei legi însă nu au fost respectate. Într-o serie de stabilimente, aceste principii „ocrotitoare“ (ca ziua de muncă să nu treacă de 10 ore pentru copiii între 13—15 ani)², au fost ignorate. Copiii sub 13 ani erau istoviți printr-o muncă care dura de la 6 dimineața până la 11 noaptea.

Situația sanitară și locuința

Muncitorii lucrau în condiții grele, la discreția patronilor. Ei nu puteau fi siguri de continuitatea lucrului, fiind angajați și concediați după bunul plac al patronilor³. În ceea ce privește condițiile igienice, ale muncii, acestea erau dezastruoase. Nu se lua nici un fel de măsuri de apărare a vieții și sănătății în ateliere și fabrici pentru lucrători, din care cauză accidentele de muncă erau ceva obișnuit. În afară de aceasta, localurile în care lucrau erau insalubre, întunecoase, umede, fără aerisire, adevărate focare de boli.

Locuințele muncitorilor erau din cașe afară de mizerabile. Deși în 1909 s-a votat legea pentru construcții de locuințe ieftine și sănătoase, care prevedea ca aceste locuințe să fie vândute sau închiriate muncitorilor, meseriașilor și funcționarilor ce trăiau numai din salariu, de această lege n-au beneficiat aceste categorii, ci cu totul altele, așa încât majoritatea muncitorilor au continuat să locuiască în căsuțe mizere, la periferia orașelor.

Îată ce scria un medic cu privire la aceste locuințe și la viața care se desfășura în ele: „Aici (la periferie) stau nenorociții; ei respiră aerul plin de fumul gros al fabricilor și îmbăcșit de exalările năbușitoare ale gunoaielor aruncate peste tot locul; ei înoată ore întregi prin noroiul cleios al ulițelor strâmte și întortochiate pentru ca să ajungă la casele lor scunde și ofticoase; aici se îngrămădesc cu zecile, aici se bat cei mari; aici țipă și plâng copiii flămânzi, iar tatăl și mama, trudiți de munca zilei și amăriți de nevoile casei — după ce i-au potolit pe toți — își trântesc trupurile lor betegite de boli pe un mindir rupt de paie, luând la stînul lor pe copiii cei mai mici ca să nu înghețe peste noaptea cea friguroasă, și fără foc.. și se culcă cu dorința de a nuse mai scula a doua zi. Fiecare zi e un nou prilej de suferință și fiecare locuitor de aici își are romanul durerilor sale. Tabloul e cu atât mai negru și cu atât mai trist, cu cât aici locuiesc robii fabricilor, atelierelor și sclavii de exploatare ai capitaliștilor.⁴ Pasajul citat aici este destul de concludent, fără a mai fi nevoie de comentariu.

¹ Dr. Const. Popescu, *op. cit.*, p. II-a, p. 10.

² C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. III, p. 3626 (art 7).

³ B.A.R.P.R., Arh. Palatului, mapa 21, Uniunea Camerelor de muncă. *Despre condițiile de muncă ale lucrătorilor industriali.*

⁴ Dr. Ion M. Dinescu, *Studiu medico-social asupra copiilor din România*, Buc., 1914, p. 314.

Unii capitaliști și societăți străine, pentru a lega mai mult pe muncitori de fabrică, „au clădit” locuințe împrejurul fabricilor pe care le închiriau în mod obligatoriu muncitorilor. Acest sistem a fost inaugurat de societățile petrolifere străine. Locuințele acestea semănau mai mult a bordeie și cazărmi. D-rul Const. Popescu care a inspectat o parte din locuințele pentru muncitori ale societăților străine scria despre aceste cazărmi-locuințe: „cea mai mare e o baracă de scinduri, înaltă de 5 m, 7 × 14, murdară, fără nici o ventilație, cu 4 rânduri de paturi comune și suprapuse. Paturile sînt făcute din scîndură goală fără nici cel mai simplu așternut și aici dorm de multe ori 100 de oameni (din care mulți pe jos)... Din cauza îmbulzelii și al mirosului greu, mulți preferă să doarmă vara sub cerul liber, iar iarna prin stațiunile de cazane”¹.

În aceste așa-zise locuințe domnea cea mai neagră mizerie.

Multe din aceste locuințe erau folosite și ca loc de muncă. Munca la domiciliu era foarte adeseori mijlocul de existență al multor familii, căci în unele industrii cum era de exemplu în industria confecțiilor, o parte a producției se efectua în căsuțele mizere ale muncitorilor. În astfel de împrejurări, este explicabil procentul morților de tuberculoză, care era boala fabricilor și care era răspîndită în mai toate țările mai ales printre muncitorii din industria țesăturilor, confecțiilor și tipografiilor.

România se găsea în fruntea țărilor în ceea ce privește mortalitatea de tuberculoză, înregistrînd un număr de 22—24 000 decese pe an sau 3 la mie².

Muncitorii tipografi, din cauza condițiilor de lucru, dădeau la noi cea mai mare mortalitate anuală de 12—14 la mie de locuitori, pe cînd în celelalte țări, de pildă în Germania, se înfîlnea numai 7,1 la mie de locuitori, în timp de 6 ani³.

Alte publicații dau date și mai ilustrative în această privință. De pildă „Viața socială” scria: „Considerînd că în București se găsesc circa 37 000 lucrători... și că din aceștia mor 375 inși de tuberculoză, găsim o mortalitate de 10,1 la mie sau 101 la 10 000; mortalitatea de tuberculoză față de toți locuitorii în general variază între 39—44 la 10 000. Deci, pe cînd din restul de 200 843 de locuitori din București, mor tuberculoși 939 de inși, adică 35,2 la zece mii, din cei 37 000 mor 375, adică 101 la zece mii⁴. Aceasta înseamnă că cel mai mare număr de tuberculoși în orașul București îl da clasa muncitoare, care era silită să lucreze așa cum arătam mai sus, în condiții neigienice, nu mai puțin de 12—14 ore pe zi.

La oăile ferate unde lucrul dura 17 ore pe zi în condiții nesatisfăcătoare, muncitorii contractau o mulțime de boli din care, bineînțeles, nu lipseau tuberculoza pulmonară, bolile aparatului digestiv (care au crescut în timp de 9 ani de la 4098 de cazuri la 10 881), bolile traumatice, lumbago, reumatism etc⁵.

Media mortalității pentru perioada 1906—1915 a fost de 25,3 la mie de locuitori, în timp ce în celelalte țări din apus era de 11 la mie (în Norvegia și Danemarca) sau de 12,1 la mie (în Anglia)⁶. Explicația trebuie căutată în condițiile materiale deosebit de grele, care lipseau clasa muncitoare de un trai mai omenesc. Durata mare a zilei de muncă, intensitatea muncii și condițiile mizere de viață, toate acestea nu au făcut decît să mărească procentajul mortalității. Aceasta era politica capitalului care nu se interesa de condițiile de trai ale forței de muncă, ci numai și numai de maximul de forțe de muncă ce putea fi pus în funcțiune în ziua de muncă⁷.

¹ Const. Popescu, *op. cit.*, partea I, p. 12.

² „Independența economică”, anul 1, nr. 28, sept. 1918, p. 15.

³ „România muncitoare”, 31 martie, 1913, nr. 25, p. 3.

⁴ „Viața socială”, anul II, 1911, nr. 2, p. 123.

⁵ „Buletinul statistic al României”, 1924, nr. 1 p. 67.

⁶ „Buletinul căilor ferate” anul I, nr. 18, sept 1911, p. 28.

⁷ Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, ediția a II-a, 1948, p. 257.

Accidentele

În legătură cu condițiile de muncă trebuie să analizăm și accidentele ce aveau loc în producție, unde în condițiile unei tehnici înapoiate, cu mașini-unelte vechi și uzate, accidentele de muncă erau ceva obișnuit¹. După relatările unui cercetător al timpului, acestea erau atât de dese că se întâmplau zilnic². În această privință dispunem de unele date generale pentru perioada 1912—1916, date care sînt totuși departe de a fi reale, deoarece numărul accidentațiilor era în realitate mai mare.

Tabloul de aici înfățișează următoarea situație:³

Anii	Nr. accidentelor înregistrate	Pensii hotărîte	Rente hotărîte
1912—13	3 651	49	52
1913—14	4 107	130	263
1914—15	4 180	79	282
1915—16	4 303	41	165
Total	16 241	299	762

Rezultă din acest tablou că numărul accidentațiilor a crescut de la an la an; dacă în 1912—13 erau 3 651, în anii 1915—16 ajunge la 4 303, o creștere deci de 18%⁴.

Există și unele date asupra accidentelor pe ramuri industriale pe o perioadă relativ scurtă de numai 2 ani (aprilie 1914—1916). Aceste date se referă numai la pensiile și rentele acordate accidentaților din 15 ramuri industriale (din care lipsesc date asupra tipografiilor, întreprinderilor armatei și mai ales asupra C.F.R. și porturilor — unde accidentele erau foarte numeroase) și care sînt departe de a prezenta realitatea. În lipsă însă de altele, ne folosim de ele. Astfel, în toate aceste ramuri industriale au fost acordate, pentru anul 1914, 296 rente, iar pentru anul 1916 au fost acordate 314, în total deci în acești doi ani a fost acordat un număr de 600 rente și pensii⁵. Rezultă deci că într-o foarte mică măsură accidentații beneficiau de asigurări sociale, deși li se oprea de la 2—3% din salariul lor de mizerie în acest scop.⁶ Tot atât de frecvente erau accidentele în industria lemnului și în industria petroliferă, unde capitaliștii, în goană după profituri mari, foloseau pe scară largă puțurile primitive care necesitau cheltuieli extrem de mici, la săparea căroră pierreau însă mulți lucrători⁶. În 1912, cu ocazia votării legii meseriilor și asigurărilor muncitorești, după afirmațiile deputatului burghez P. Ioanițescu, în arhiva tribunalului Prahova erau în curs nesfîrșite procese împotriva reprezentanților societăților petrolifere pentru omor prin imprudență⁷.

Legea din 1912, deși prevedea ca băieții pînă la 15 și femeile pînă la 17 ani să nu poată fi întrebuințate în lucrări primejdioase, vătămătoare sănătății, era ocolită din cauza dispensei pe care o acorda Casa centrală a meseriilor — dispensă pe care de fapt nu o cerea nimeni. Nu e cazul să intrăm aici în analiza legii, însă ceea ce e de reținut e faptul că această lege nu a fost aplicată.

¹ Arh. Palatului, mapa 21, Uniunea Camerelor de muncă, *Condițiile de trai ale lucrătorilor industriali*.

² Alexandrescu Basile, *Prevenirea accidentelor în muncă în industria lemnului* Buc., 1913 p. 160 în „Bul. Soc. pol.” an XXIX, nr. 2

³ „Mon. asig. muncitorești”, 1918—1920, nr. 6-7, p. 117.

⁴ „Mon. asig. muncitorești” 1915—1916, nr. 4—5, p. 220.

⁵ Const. Popescu, *op. cit.*, partea I, p. 30.

⁶ *Ibidem*, p. 43.

⁷ *Dezbaterile Adunării deputaților*, 1912—1913, p. 712.

Statistica minieră prezintă date privind accidentele întimplale în exploatările petrolifere, arătând între anii 1906—1914 următoarea situație:

Anii	Nr. acciden- telor	Din care mortale
1906—7	87	22
1907—8	32	9
1908—9	308	31
1909—10	238	24
1910—11	327	28
1911—12	360	40
1912—13	294	37
1913—14	136	20

Așa cum rezultă din această statistică, numărul accidentaților în anii aceștia s-a ridicat la 1 782 de inși, din care au murit 211; totodată rezultă că numărul accidentelor a continuat să crească pînă în anul 1913—14, cînd se constată o scădere care credem că poate fi atribuită și faptului că în acești ani foarte mulți muncitori, în special străini, au plecat în țările lor; numai așa se explică scăderea nu atît a procentului accidentelor, cît a muncitorilor din ramura respectivă.

★

Situația mizeră în care era ținută clasa muncitoare din țara noastră, care suferea atît din partea propriei sale burghezii cît și din partea capitaliștilor străini, și în general condițiile de viață extrem de grele în care trăia, toate acestea nu puteau să nu creeze o bază socială puternică pentru lupta de clasă a proletariatului din țara noastră. Proletariatul, deși puțin numeros, reprezenta partea cea mai înaintată a maselor muncitoare, fiind legat de cea mai înaintată formă economică, de marea producție, singura formă de producție în dezvoltare.

Locuind în special în orașe, centrele vieții politice a țării, proletariatul era cel mai ușor de organizat și mobilizat în lupta politică. Prin condițiile sale de muncă și de trai, proletariatului i-a revenit rolul istoric de hegemon în lupta tuturor oamenilor muncii din țara noastră pentru desființarea oricărei exploatări a omului de către om.

MĂRTURII DESPRE STAREA TRANSMIGRANȚILOR PROTESTANȚI DIN AUSTRIA ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

DE

B. CAPESIUS (Sibiu)

În timpul contrareformei din secolul al XVIII-lea, sub domnia lui Carol VI și a Mariei Tereza, au fost strămutați cu sila din țările ereditare habsburgice — Austria de sus, Stiria și Carintia — în Transilvania, un număr de vreo 4000 de protestanți, și așezați în mijlocul populației săsești de aici, care fiind protestantă de mai multe secole, „molima ereziei“ nu mai putea face pagube. O parte a acestor transmigranți (cam 30%) a fost colonizată în mod mai masiv în comunele Turnișor (raionul Sibiu), Cristian (raionul Sibiu) și Apoldul de sus (raionul Sebeș), unde urmașii lor există și astăzi ca un grup aparte al populației germane, care se deosebește de sași prin dialect, port și datini. Ei sînt numiți „landler“-i (după numele popular al Austriei de sus „das Landl“ = țărișoara) și numără în momentul de față aproximativ 4500 de suflete.

În istoriografia săsească, problema acestei transmigrări n-a fost cercetată pînă acum în mod științific, iar în cîteva lucrări¹, ea este privită exclusiv sub aspectul unei mișcări religioase, drept rezultat al contrareformei. Conform prezentării acestor lucrări, transmigranții fiind obligați să aleagă între a-și părăsi, fie credința, fie patria, au optat pentru a doua alternativă, alegînd, mai mult sau mai puțin „voluntar“, drumul pribegiei, pentru a rămîne luterani. Venind în Transilvania, ei au găsit în mijlocul populației săsești o nouă patrie, unde — potrivit acestor scrieri — s-au bucurat de deplină libertate cetățenească și religioasă, intrînd în curînd în drepturi egale în așa numita „Universitate a națiunii săsești“, și s-au contopit în întregime cu populația săsească. Numai tangențial se pomeneste în aceste scrieri² de dificultățile contopirii și conflictele iscate pe alocuri între sași și landleri.

¹ Vezi: *Kurze Geschichte der ersten Einwanderung der oberösterreichischen Glaubensbrüder nach Siebenbürgen*, Sibiu, 1835, anonim (Ettinger); D. Krasser, *Geschichte des sächsischen Dorfes Grosspöld*, Sibiu, 1870; M. Nutz, *Das Landlerbuch*, Sibiu 1940; *Erinnerungsblätter zur 200-Jahrfeier der Einwanderung der Landler in Neppendorf*, Sibiu, 1934; Fr. Teutsch, *Die Einwanderung der Landler in Siebenbürgen*, in *Bilder aus der vaterländischen Geschichte*, Sibiu, 1895, vol. I. p. 241.

² Vezi de ex. H. Klima, *Neppendorf, Geschichte eines deutschen Dorfes in Siebenbürgen*, în *Südostdeutsche Forschungen*, Sibiu, 1941, p. 113.

Studiind documentele privitor la transmigrarea protestanților din Austria, publicate de istoriograful austriac Nowotny¹, precum și actele păstrate în Arhivele Statului din Sibiu, constatăm că: în rândurile acestor transmigranți se găsesc numai reprezentanți ai păturilor sociale „inferioare”. Primul transport din 1734 se compune numai din muncitori de la salinele din Hallstatt sau muncitori forestieri din pădurile regiunii „Salzkammergut”². Iar în anii următori, găsim tot mai mulți țărani săraoi și mijlocași ³. În orice caz, între ei găsim foarte puțini meseriași și nici un comerciant sau intelectual, nici vreun nobil. Aceasta ne face să credem că mișcarea protestantă din țările austriace a avut și un caracter social.

Cele ce se cunosc despre mișcările religioase la albigenzii din Franța și la husiții din Boemia, ca și la cele din 1626 din Austria de sus și din 1731, la Salzburg, ne îndreptățesc la această afirmație.

La expulzarea protestanților din Austria în Transilvania, au jucat un rol important, și considerațiile de ordin economic pe care le-a avut în vedere guvernul habsburgic și care au fost menționate și de istoricii burhezi Nowotny, Schünemann și Kallbrunner⁴. Ei însă au trecut sub tăcere faptul că și cei plecați aveau astfel de motive.

În dările de seamă asupra începutului acțiunii de transmigrare din Salzkammergut, din vara anului 1733, se pomenește despre un anume conte Seeau, venit în Salzkammergut; el a adus o proclamație ce asigură tuturor protestanților dreptul de a emigra cu pașaport, putându-și lua cu ei averea și copiii. În urma acestei proclamații, s-au prezentat peste 1200 de persoane, mai ales mineri și lemniari, care s-au arătat dispuși să facă uz de acest „privilegiu”. Este greu de admis că o mulțime atât de compactă să fi fost îndemnată să părăsească pământul străbun numai și numai din considerații de ordin religios.

Este foarte probabil că năzuința de a scăpa de o situație grea era tot atât de mare ca și dorința de a-și exercita în mod liber credința protestantă. Autoritățile, în orice caz, au reacționat față de dorința unui număr atât de mare, al celor ce voiau să plece. Speriat de perspectiva de a pierde un număr mare de brațe de muncă, guvernul revine asupra promisiunii sale și nu emite nici un pașaport; ba ia chiar măsuri contrarii: circa o sută de persoane care încearcă să treacă granița fără acest permis, sînt prinse, aruncate în temniță și supuse presiunilor pentru a reveni la catolicism. După ce toate aceste represalii au rămas fără succes, în vara următoare cei mai îndărătnici eretici, în număr de 47 de familii, totalizînd 264 de persoane, au fost ridicați și transportați cu sila în Transilvania. Dacă li s-au lăsat averea și copiii, despre acest lucru izvoarele se contrazic. În cazul afirmativ, cum susține Schünemann, ar fi de mirat că un fapt — cum este emigrarea cu copiii și averea — care în 1733 este privit drept un „beneficiu” (ce-i drept, cam „lamentabil”), să fi fost transformat în anul următor într-o pedeapsă sau mijloc de intimidare. Rămîne, de altfel, în sarcina istoriografiei austriace, de a studia mai îndeaproape aceste evenimente.

În sarcina noastră cade însă reconsiderarea situației pe care augăsit-o transmigranții aici în Transilvania. Și în această privință, istoriografia noastră de pînă acum a fost unilaterală, prezentînd lucrurile prin prisma concepției idealiste. Se recunoaște doar

¹ *Die Transmigration der ober- und innerösterreichischen Protestanten nach Siebenbürgen im 18. Jahrhundert*, Marburg, 1931.

² Vezi listele publicate de Ettinger în *op. cit.*

³ Dacă aceștia, în majoritate, pot fi priviți ca oameni înstăriți, sau mai de grabă modești, este greu de stabilit. Nowotny, în lucrarea sa mai sus citată (p. 30), socotește o avere între 3 — 4000 fiorini „relativ mică”, pe cînd K. Schünemann în cartea lui *Österreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia*, 1935, p. 100, crede că ar fi destul de mare.

⁴ *Deutsche Wanderungen nach Siebenbürgen in neuerer Zeit*, în *Deutsches Archiv für Landes und Volksforschung*, 1940, vol. II, p. 668.

că s-au ivit unele dificultăți la instalarea și aclimatizarea celor nou veniți în mijlocul populației săsești, dar faptele sînt prezentate în general în felul următor. Transmigranții au fost primiți cu brațele deschise, au căpătat pămînt și case, s-au amestecat cu sașii prin căsătorii, găsind parcă „raiul pe pămînt”. Drept dovadă, se citează și unele scrisori, care reflectă mulțumirea, trimise membrilor de familie rămași acasă.

În schimb, istoriografia străină din ultimele decenii a aruncat o umbră destul de neagră asupra acestei situații. Nowotny publică unele documente și date, care arată că soarta transmigranților în noua patrie fusese în mare parte foarte tristă, iar Schünemann merge atît de departe, încît declară că colonizarea sub Maria Tereza a fost de-a dreptul un „eșec”¹, apreciere pe care și-o însușește și Kallbrunner, însă cu oarecare rezervă². Mortalitatea noilor veniți a fost înspăimîntătoare, posibilitățile pentru ei de a găsi de lucru și locuințe erau foarte mărginite, și atitudinea băștinașilor departe de a fi prietenoasă.

Aruncînd o scurtă privire asupra stării politice, sociale și economice în Transilvania în veacul al XVIII-lea, constatăm că starea generală a iobagilor din această provincie s-a înrăutățit. Nenumăratele răscoale ale țaranilor romîni și secui din tot cursul veacului al XVIII-lea, care culminează cu cea a lui Horia, vorbeso de la sine în acest sens. Cu toate că după izgonirea turcilor, s-a confirmat constituția Transilvaniei, prin Diploma din 1691, recunoscîndu-se dreptul celor trei „națiuni”, de a governa țara singure, prin dietă, totuși, birocrațismul habsburgic a invadat din ce în ce mai mult. Nobilimea maghiară din Transilvania, avînd posibilitatea de a intra în rîndurile acestei birocrații feudale, nu s-a opus prea energic acestui proces. Răscoala lui Rákoczi (1703—1711) și eșecul ei sînt o dovadă că numai unii din nobilii maghiari au rămas în mod consecvent partizani ai mișcării de eliberare. Atitudinea burgheziei săsești, în această problemă, a fost șovăielnică. Pe de o parte, ea a salutat casa domnitoare habsburgică din considerații naționale, sperînd că va găsi în suveranul german un sprijin solid împotriva tendințelor de dominație ale nobililor maghiari. Pe de altă parte, însă, tendințele centralizatoare ale guvernului austriac, atacurile lui îndreptate împotriva autonomiei administrative a sașilor, precum și catolicismul militant al habsburgilor, au creat un spirit de rezistență în rîndurile sașilor. Ei fiind singuri îndreptățiți, pe teritoriul lor, de a poseda pămînt și case.

Avem de fapt mai multe documente grăitoare în această privință, necunoscute sau neglijate pînă acum de istoriografia noastră, ca de ex.: scrisoarea primarului orașului Sibiu din 29 iulie 1733³, în care nu era de acord cu aducerea unor „cerșetori” în mijlocul națiunii săsești, pe care aceasta nu i-ar putea întreține din mijloacele ei, sau memoriul guvernului ardelean din 1762, care caută să dovedească că în această țară nu mai e loc și nu mai există posibilități economice pentru noi coloniști. În același timp și membrii catolici ai acestui guvernii s-au opus unei acțiuni ce ducea la întărirea elementului german — protestant⁴.

Cel mai important document a fost însă pînă acum necunoscut sau neglijat de istoriografia noastră și cea străină. Este vorba de o plîngere iscălită de vreo 80 de transmigranți și adresată împăratului Iosif II, menită probabil să fie înmînată acestuia în călătoria pe care a întreprins-o în Transilvania în 1773, ca și celelalte 19 000 de plîngeri, despre care pomenește istoriografia noastră și care au fost înmîinate împăratului,

¹ K. Schünemann, *op. cit.*, p. 99.

² Kallbrunner, *op. cit.*, p. 678: „Vom aprecia mai precaut transmigrațiunea decît Schünemann... Ultimul cuvînt va putea fi pronunțat de-abia după revizuirea tuturor izvoarelor locale”.

³ Publicată de Nowotny, *op. cit.*, p. 95.

⁴ Aceste memorii sînt tratate mai pe larg de Nowotny, în *op. cit.*, p. 49, care adaugă „că ele firește n-au fost luate în serios”.

de întreaga populație din Transilvania. N-am putut stabili dacă documentul aflat în Arhivele statului¹ este originalul, sau numai o copie. Oricum ar fi, el reprezintă o valoare documentară de primul rang și merită o expunere mai largă.

Documentul cuprinde, mai întâi, o parte introductivă, care rezumă situația transmigranților în expresia „sklavenmässiges Tractament“, și care conține cererea de a fi retrimiși în patrie sau într-o altă țară germană și luterană de sub domnia împăratului, precum și o anexă, intitulată „Beschwernüss“ (reclamație), care enumeră în 11 puncte, în ordine cronologică, toate maltratarile săvârșite, cărora le-au fost supuși transmigranții de-a lungul celor 20 de ani de la emigrarea lor din patrie².

Aceste reclamații se pot împărți în mai multe grupe. Cele mai grave se îndreaptă împotriva terorii polițienești, căreia i-au fost supuși. Încă în patria lor, înainte de plecare, unii dintre ei au fost duși în lanțuri la munca silnică în cetăți, unde o parte și-au pierdut chiar și viața. La sosirea lor în Sebeș, au fost întrebați de comisarul von Seeberg dacă vor să se hotărască a rămâne voluntar pentru totdeauna în Transilvania. Și la un răspuns general negativ, trei dintre ei, drept „bun sosit“, au fost bătuți crunt și apoi duși în cetatea din Alba-Iulia, unde au lucrat șapte săptămâni, cu propria lor pline. Acest caz s-a repetat și după sosirea lor în Sibiu.

Din anii următori se menționează mai multe cazuri unde oamenii au fost puși în fiare și au murit, îmbolnăvindu-se de apa rece care a fost turnată peste ei. Cazul cel mai cumplit este acela al unor oameni din Roșia (raionul Sibiu), cărora li s-a pus o roată ferecată la gât, cu care trebuiau să stea de la ora 6 dimineața pînă la miezul nopții, și, după ce au fost lăsați să se odihnească două ore, au fost duși la Cașolț, Dolman și Bungard, unde din nou au fost torturați la fel. Au mai fost amenințați că vor fi maltratați „pînă crapă“, dacă nu vor plăti cel puțin 4 fiorini ca bir.

Din aceste și câteva alte date rezultă că pedeapsa le-a fost aplicată mai ales pentru neplata birurilor.

Un alt motiv de schingiuire au constituit petițiile neconținute ale transmigranților, înaintate cu scopul de a fi readuși în patria lor de obârșie. Peste 50 de astfel de petiții au fost înmîinate atît autorităților săsești, cît și guvernului și generalului-comandant al trupelor austriace din Transilvania. În sfîrșit, li se interzise transmigranților de a mai face astfel de petiții, fiind amenințați cu bății cu bețe, dacă vor mai îndrăzni să întreprindă asemenea noi demersuri. Amenințarea s-a și îndeplinit în mai multe cazuri, cel din urmă petrecîndu-se în 1772, nu mult înainte datei plîngerii în chestiune. La o petiție înaintată de opt inși s-a dat din partea guvernului o rezoluție sigilată, care însă n-a fost înmînată petiționarilor, ci „comitelui săsesc“ (comes Saxonum), care la rîndul său, a chemat pe cei opt bărbați la dînsul pentru a le verifica doar iscăliturile, și apoi, i-a trimis la primărie, spunîndu-le că răspunsul îl vor primi a doua zi. A doua zi însă, aceștia au fost duși fără nici un interogatoriu în piața mare, bătuți zdravăn cu bețe și apoi expuși timp de două ceasuri pe o tribună construită în mod special pentru acest scop, unde au fost batjocoriți de public. Pe urmă, au fost trimiși în pușcărie, unde se aflau și după cinci luni, adică la data plîngerii³.

¹ Păstrat sub denumirea: *Faszikular-Akten I Transmigranten 1735—1846*. Documentul din mai 1773.

² O asemenea cerere citează și Waldau, *Geschichte der Protestanten in Österreich, Steiermark, Kärnten und Krain*, Anspach, 1784, vol. II, p. 431, care în 1764 a fost iscălită de mai mult de 800 de transmigranți, care nu voiau să rămînă mai departe în Transilvania.

³ Un caz asemănător citează și documentul publicat de Waldau, *op. cit.*, p. 431. Documentul datat din 1762 relatează despre 28 de emigranți, care nemaivoind să rămînă, au fost aruncați în beciul primăriei, unde au fost ținuți o noapte întreagă fără să se poată culca, fiind apoi reținuți timp de 6 săptămîni.

Un alt grup de reclamații este de ordin economic. Transmigranții se plîng aici că bunurile lor lăsate acasă au fost vîndute de străini cu mult sub prețul lor adevărat, iar aici pentru casele clădite pe seama lor li s-au socotit cîte 300 fiorini, deși astfel de „cocioabe” de abia au o valoare de „100 fiorini”. Sumele provenite din vînzarea bunurilor lor în Austria nu li s-au înmînat decît cu mare întîrziere, sau de loc. Iar funcționarii însărcinați cu aceste probleme, adesea s-au comportat brutal cu cei care au venit pentru a-și cere drepturile. „Cfinilor”, le-a spus unul, „să crăpați! Duceți-vă și vă scormoniți banii din zidurile tranșamentului!” Se construiseră, anume, o mulțime de clădiri cu locuințe pentru transmigranți, situate în cartierul de peste Cibin al Sibiu-lui, numit „Retrenchement”, din care a derivat cuvîntul „tranșament” — folosit și astăzi de populație. În general, transmigranții se plîng că în țara aceasta n-au posibilitatea să realizeze cîștiguri, dat fiind că toate veniturile sînt blocate de băștinași.

Ultimul alineat al plîngerii motivează răspicat dreptul emigranților de a refuza plata birurilor. Nu se poate pretinde de la ei să plătească biruri, cît timp nu posedă „nici un lat de palmă de pămînt propriu”. Și tot atît de puțin se poate cere de la cineva „care se găsește fără voia lui închis într-o țară, să suporte aceleași sarcini ca și un alt locuitor al țării, care posedă nobila libertate, de a-și executa meșteșugul și în afara țării. De aceea, refuzul de a plăti contribuția nu poate fi socotit drept o încălpare neînduieabilă sau o neascultare culpabilă, ci numai ca o urmare netăgăduită a libertății răpîtă nouă”.

Acest document arată foarte clar că transmigranții austrieci și după 20 de ani de la venirea lor în Transilvania se simt încă foarte dezamăgiți de starea în care se găsesc aici. Dacă dorința lor ar fi fost de fapt numai de a putea trăi liber după credința lor, aceasta se îndeplinise pe deplin. De fapt, însă, ei au fost mînați tot atît de mult și de dorința de a-și asigura o stare social-economică mai bună, pe care n-o găseau nici aici, poate într-o măsură și mai mare decît la ei acasă. De aceea, străduința lor nestrămutată este „să fie lăsați a se înapoia în patria lor de origine” sau a pleca „într-o altă țară germană și protestantă de sub domnia habsburgică”. Acest ultim pasaj dovedește cu prisosință starea social-economică cu totul nesatisfăcătoare, care domnea și în sînul populației săsești.

Pînă și de către istoriografii sași Fr. Teutsch și Fr. Müller-Langenthal se recunoaște faptul că funcționarii sași de atunci erau în mare măsură corupți. Acesta din urmă susține chiar că Iosif al II-lea, călătorind prin Transilvania, a rămas cu impresia că „funcționarii sași își oprimă populația”¹.

Iar, pe de altă parte, plîngerile nu rămîn individuale și ocazionale, ci se situează pe o bază principială, susținînd, după 20 de ani de la deportare, dreptul atît la libertatea religiei, cît și la aceea a alegerii patriei. Protestează cu energie împotriva samavolniciei polițenești și a birocratismului fără suflet. Cer dreptul la reclamație și se opun birurilor nedrepte.

În arhivele noastre se găsesc, desigur, și multe alte asemenea plîngeri sau documente privitoare la nelegiuirile funcționarilor, săvîrșite în timpurile trecute. Aceste documente au fost însă neglijate de istoriografia burgheză, dat fiind că aceasta căuta să păstreze nealterat prestigiul claselor privilegiate. Din ele se poate constata că populația săsească din Transilvania nu trebuie privită, în totalitatea ei, ca o „națiune privilegiată”, ci că și în sînul ei existau pături și clase sociale diferite, cu interese contradictorii, cu ciocniri între ele. Este sarcina istoriografiei noastre noi de a le scoate la lumină și a le da o justă interpretare.

¹ Vezi *Die Siebenbürger Sachsen und ihr Land*, Weimar, 1913, p.96, unde se moti-
vează această stare de lucruri cu faptul că „guvernul însuși a contribuit cel mai mult
la molipsirea corpului funcționarilor cu elemente incapabile și imposibile, adăpostind
pe prozelitii catolici tocmai în posturi de funcționari”.

DIN ISTORIA LUPTEI PENTRU INDEPENDENȚA MOLDOVEI ÎN VEACUL AL XIV-LEA. PRIMELE LUPTE PENTRU INDEPENDENȚĂ ALE ȚĂRILOR ROMÎNE

DE

P. P. PANAITESCU

Cele două state feudale românești independente, Țara Românească și Moldova, se formează în veacul al XIV-lea, prin lupta împotriva Ungariei feudale și a tătarilor. Atât într-una, cât și în cealaltă din cele două domnii, se semnalează lupte împotriva tătarilor, precum și împotriva Ungariei în prima jumătate și în mijlocul acestui veac. Lupta din defileul Posada din anul 1330 a pecetluit independența Țării Românești față de Ungaria, precum lupta moldovenilor conduși de Bogdan din Maramureș la 1359 a însemnat stabilirea independenței Moldovei față de aceeași putere vecină. În curând pe lângă Ungaria se ridică și alți vecini puternici, față de care cele două țări avură a-și apăra independența: Polonia marilor feudali, care cotropiseră mai întâi pământurile rusești, apoi, peste câteva decenii, turcii.

Această luptă pentru independență a unor state mici, cu concursul activ al maselor populare și cu jertfa lor, este un capitol din cele mai interesante ale istoriei noastre și înseamnă o contribuție la opera de întărire a statului.

Lupta pentru independența față de Ungaria și Polonia a fost puțin studiată ca o problemă de ansamblu și nu i s-a dat o interpretare materialistă în studiile istorice apărute până acum. Este evident că încercarea de cotropire a celor două state mici românești de către vecinii lor mai mari și mai puternici — și din această disproporție de forțe reiese caracterul eroic al apărării — nu a pornit de la popoarele maghiar și polon, care aveau tot interesul să aibă relații pașnice cu Moldova și Țara Românească, prin care treceau drumuri de negoț și drumuri ale păstorilor de oi, spre Marea Neagră și Dunărea de jos, ci de la marii feudali setoși de pământuri și de supuși.

Feudalismul în Ungaria și Polonia avea aceleași forme cu cel din țările române, dar luase o dezvoltare mai rapidă și mai puternică. Datorită întinderii mai mari a teritoriului și populației mai dese, formării mai timpurii a orașelor, cele două state vecine se formară ca state feudale cu mult mai devreme ca statele românești (Ungaria în veacul al IX-lea, Polonia în al X-lea). După formarea domeniilor feudale, nobilimea din aceste țări începuse cu mijloace proprii, oștiri feudale particulare, dar și cu sprijinul monarhiei feudale, o expansiune în dauna țărilor și provinciilor vecine (Moravia, Croația pentru unguri, țările rusești și Litvania pentru poloni). Aceste cuceriri au avut ca urmare stabilirea feudalilor

pe teritoriile acestor regiuni și formarea unor mari domenii ale feudalilor de la centru în provinciile nou achiziționate. Avem deci de-a face, nu cu o expansiune a statului, ci, la originile ei, cu o expansiune a domeniilor feudale.

Pare evident că luptele de cucerire ale Ungariei și Poloniei împotriva Moldovei și Țării Românești se datoresc aceleiași încercări de expansiune a domeniilor feudale din țările vecine, întrucât cele două țări stăteau în calea acestei expansiuni. Faptul se confirmă din cercetarea izvoarelor privitoare la expedițiile ungurești și polone în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XV-lea. Astfel, ca să dăm un singur exemplu, în expediția regelui Ungariei Carol Robert împotriva Țării Românești la 1330, cronica ungurească (*Chronicon pictum*) spune lămurit că, deși Basarab al Țării Românești plătise tributul datorit regelui, totuși acesta a pornit expediția împotriva lui, „după îndemnul lui Toma, voievodul Transilvaniei și a lui Dionisie, fiul lui Nicolai, fiul lui Ianha“... pentru ca „să dea în stăpânire țara (lui Basarab) unuia din curtenii săi“¹.

Moldova și Țara Românească erau și ele în secolul al XIV-lea state feudale, dar aici dezvoltarea feudalității nu ajunsese încă la același stadiu ca în Ungaria și Polonia, de vreme ce rămăseseră încă multe pământuri ale țărănimii constituite în obștii, necotropite de boieri, iar în Moldova în special, formarea domeniului feudal era încă neterminată în secolul al XIV-lea. Pe de altă parte, populația mai rară, mijloacele mai puține decât în marile state vecine făceau ca boierimea din Moldova și Țara Românească să fie mai slabă și mai puțin organizată militarmente decât nobilimea din Polonia și Ungaria.

Lupta de expansiune a nobilimii polone și ungurești asupra celor două țări române, și împotrivirea acestora, lupta lor pentru independență, la care au luat parte în primul rând elemente populare, dau acestei lupte caracterul de rezistență populară împotriva coteropirii feudale. Bineînțeles că rămâne pentru istorie și caracterul ei primordial de luptă pentru independența țării.

Se știe că, cei mai mulți din domniii Țării Românești în veacul al XIV-lea și ai Moldovei, la sfârșitul veacului acestuia, au primit suzeranitatea Ungariei, respectiv a Poloniei, care era în firea lucrurilor, cu înțelesul unei alianțe militare și a unei protecții a unui stat mare acordată unui stat mic, care avea nevoie de sprijin împotriva dușmanilor. Istoricii care au văzut în luptele Moldovei și Țării Românești împotriva Poloniei și Ungariei în secolele al XIV-lea și al XV-lea, o luptă împotriva suzeranității, greșesc, pentru că suzeranitatea nu implică pierderea independenței statului. Lupta repetată împotriva acestor doi vecini puternici se explică numai în cadrul celor spuse mai sus; a fost o luptă împotriva încercării de coteropire a pământului de către marii feudali poloni și unguri, susținuți în cele mai multe cazuri de regalitatea feudală respectivă. Această luptă, și nu lupta împotriva suzeranității, era adevărata luptă pentru independență.

În acest studiu vom cerceta numai lupta moldovenilor împotriva feudalilor poloni din Galția, în secolul al XIV-lea. Aceasta necesită o discuție atentă a izvoarelor și a interpretării lor, din cauza transmiterii încurcate a evenimentelor. Din cercetarea ce urmează, reies în chip lămurit caracterele enunțate mai sus ale primelor lupte românești pentru independență, în secolele al XIV-lea și al XV-lea, înainte de începerea luptei cu turcii.

Presupusa expediție a lui Cazimir cel Mare în Moldova. Izvoarele

Una din cele mai obscure—și de aceea din cele mai controversate probleme din istoria Moldovei în veacul al XIV-lea—este expediția povestită de cronicile polone sub anul 1359, expediție a nobilimii polone trimise de regele Poloniei Cazimir cel Mare împotriva Moldo-

¹ *Cronica pictată de la Viena*, ed. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, București, 1937, XI, text și traducere, p. 109 și 233.

vei și a domnului ei, Petru-vodă, cînd, cum spun aceste cronici; oastea de cavaleri feudali a fost nimicită în codrii mari de oamenii țării, care luptau pentru independență.

Această expediție, așa cum e redată de izvoarele istorice, e legată de o mulțime de chestiuni de mare însemnătate istorică: nu numai originile suzeranității polone asupra Moldovei sînt în legătură cu prima expediție polonă pe pămîntul românesc, dar și rivalitatea polono-ungară pentru Moldova, precum și înseși începuturile vieții de stat independente a Moldovei sînt puse în discuție prin acest eveniment istoric.

Sînt mai multe izvoare care povestesc această luptă, toate de origine polonă. Cel mai amănunțit este povestirea cronicarului polon Ian Dlugosz, care o descrie în cronica sa a Poloniei sub anul 1359. Cronicarul polon începe prin a spune că strămoșii valahilor se trag din Italia: „Valahii (moldovenii) se crede că se trag din neamul volscilor. Strămoșii lor, băștinași din Italia, au fost alungați de acolo și s-au așezat în țara lor de azi, locuită și stăpînită înainte de ruteni. Crescînd treptat numărul valahilor, ei au alungat cu forța pe ruteni(ruși)și, ca să le poată ocupa mai ușor țara, au adoptat religia și moravurile acestora părăsind pe ale lor. Murînd voievodul Moldovei (Moldaviae voevoda), Ștefan, s-a început o luptă crîncenă pentru domnie între cei doi fii ai domnului mort, anume Ștefan și Petru. Petru, deși cel mai tînăr, fiindcă era mai mîrinimos, era sprijinit de cea mai mare parte a valahilor. Acesta, favorizat de activitatea pe care o desfășura și cu sprijinul provincialilor unguri, răsturnînd pe Ștefan și pe boierii pe care nu-i putuse cîștiga de partea lui, a ocupat singur domnia Moldovei (Moldaviae principatum). Ștefan însă, fratele mai mare, cu boierii ce-i țineau partea, nerăbdînd aceasta și temîndu-se ca Petru, fratele său, luînd domnia, să nu puie la cale împotriva lui ceva și mai rău, a fugit cu vistierii bogate și cu numeroși oșteni la Cazimir, regele Poloniei, cerîndu-i ca să-l așeze din nou în domnie și să fie miluit de dînsul, dîndu-i ajutor, făgăduind și legîndu-se ca atît el, cît și toți domnii, urmașii lui din țara Moldovei, să rămîie veșnic în ascultarea și supunerea regelui Cazimir și a urmașilor lui, regii Poloniei. Regele Cazimir, cu învoiala sfetnicilor regatului, primind această condiție, a trimis oaste din oștenii Cracoviei, Sandomirului, Lublinului și Rusiei, împreună cu Ștefan, ca să-l restabilească în domnie. Pornînd din țară în ziua următoare sfinților apostoli Petru și Pavel, după ce ajunseră în țara dușmanilor, au cîștigat mai multe succese, terminînd în chip fericit mai multe lupte particulare cu dușmanul, neajungîndu-se însă la o luptă generală. Petru, fratele mai tînăr, văzînd că ar fi primejdios pentru dînsul să dea o luptă la cîmp deschis cu Ștefan și cu polonii, a hotărît să încerce lucru prin viclenie și fraudă. Erau niște codri mari, așezați pe o mare întindere, numiți Plonini, din cauza pustietății și pentru că nu îngăduie trecerea, nici nu sînt cultivați, nici nu au în ei pămînt arabil, așezați în regiunea Sepenițului (în terra sepenicensi); aceste păduri pe care valahii le numesc Plonini, cum am spus, trebuiau să le străbată oastea polonă, ca să poată ajunge în părțile de șes din interior. Valahii cei din partea dușmană au tăiat astfel arborii de-a dreapta și de-a stînga drumului, încît aceștia stînd nemișcați, împinși cu o ușoară lovitură, se puteau prăbuși, de unde ei pîndeau cu grijă, ascunși după movile de nisip și pietriș. Polonii deci, intrînd repede, valahii au împins marginile copacilor retezați, care căzînd unii asupra celorlalți, prăvăleau copacii vecini și prin prăbușirea copacilor de amîndouă părțile, ei doboară oamenii, caii și armele și izbîndesc fără luptă. Astfel oșteni de seamă sînt uciși și doborîți de copaci și de bucăți de ramuri, mulți răniți la picioare, la mîini și la alte părți ale corpului. Toată cealaltă mulțime, cuprinsă de lovituri pe neașteptate, a căzut în robie și sub jug; numărul prizonierilor a fost ceva mai mare decît-al celor căzuți. Prada pe care au luat-o dușmanii le-a fost cu atît mai plăcută, pe cît era întregă. Căci deși o mare parte dintre cai au căzut prin prăbușirea copacilor, însă armele, hainele și celelalte lucruri, au fost luate de dușmani, deoarece niciunul nu a putut să scape cu fuga. Cu prilejul acestei curse întînsă oștirii polone, cea parte a valahilor care fusese de partea ei a trădat și a grăbit, mai mult decît neglijența și necunoaș-

terea locurilor, căderea în cursă a polonilor, căci ei au avut înțelegere și se împăcaseră cu partea dușmană, folosindu-se astfel de o viclenie răutăcioasă. Regele Cazimir, fiind înștiințat de acest dezastru, îndată a trimis să se răscumpere toți captivii. Și valahii, lăsându-se ușor înduplecați să dea captivii pe bani, toți oștenii și toată gloata amestecată au fost răscumpărați cu ușurință. Între prinții din acest dezastru a fost Sbigneus de Olesnița, oșten din casa Dambno, bunicul lui Sbigniev, cardinal și episcop de Cracovia. Acesta a rămas schiop pînă în ziua morții din cauza ranei de la fluierul piciorului, pe care a căpătat-o acolo. Nawoi de Tencin, fiul lui Andrei de Tencin, palatin (voevod) al Cracoviei, a izbutit în mijlocul tulburării să scape din mâinile valahilor; ferindu-se de a mai da ochii cu tatăl său și cu prietenii, de pe locul înfrîngerii s-a dus la Roma și s-a făcut preot, deoarece unica lui soție pe care a avut-o murise. Acesta, întorcîndu-se după aceea în patrie, a ajuns decan de Cracovia. Acele păduri dese, după trecerea vremii, au fost date culturii și s-au transformat în cîmpii. Unsprezece steaguri au fost pierdute în acea înfrîngere, dintre care trei regale, sau ale provinciilor (terrestria), al Cracoviei, Sandomirului și Liiovului, nouă ale nobililor (militaria) anume Bipennius (Topor), pe care-l ridicase numitul Nawoi, altul de Leliwa, al treilea Vulpius (Lis) al patrulea al familiei Rawita, al cincilea Griphonus, al șaselea al familiei Srzeniawa, al șaptelea al familiei Habdanc, al optulea al familiei Polucosa, al noulea al familiei Strepa¹.

Acesta este textul povestirii lui Dlugosz, care-și scrie cronica lui la sfîrșitul vieții, adică înainte de 1480, data morții sale, deci cu mai bine de un veac după data fixată de dînsul acestor evenimente.

Tot din veacul al XV-lea avem încă două povestiri despre aceeași expediție. Una din ele este datorită cunoscutului umanist italian Philippus Buonacorsi zis Callimachus, stabilit la curtea polonă și mort în anul 1496². În această lungă povestire cu pretenții retorico-literare, autorul face un lung excurs despre sciți, înșiră pe toți împărații romani care au luptat împotriva lor și vorbește de colonizarea romană în țara acestor sciți. Din coloniștii romani din Scitia se trag valahii (romîni). Aceștia de la o vreme ajung vasalii polonilor: „Căci polonii, care li cunoșteau pe ei ca italieni, i-au numit în limba lor cu același nume ca și pe ceilalți locuitori ai Italiei, dar cu un accent mai aspru; apoi, cînd literele (literatura) italiene au fost aduse în Polonia, li s-a zis mai dulce, valahi, cu care nume au rămas și pînă astăzi la celelalte neamuri.“ După mulți ani de supunere sub poloni, valahii (moldovenii) se răscoală în vremea domniei lui Cazimir II, care trimite împotriva lor pe Sbigneus de Olesnița, bărbat viteaz, împreună cu alți bărbați viteji. Polonii își așază tabăra în Moldova, după trecerea Nistrului. În fruntea moldovenilor se afla un bărbat cu mare vază, anume Lucius Arovianus, care pune pe moldoveni să taie arborii de pe marginea drumului din pădurea prin care urmau să treacă polonii, așa încît să cadă asupra lor, cînd vor pătrunde în codru. Moldovenii dau însă un atac împotriva polonilor de pe un deal în fața pădurii, dar sînt respinși. În această luptă, are loc un duel de cavaleri între Sbigniev și Lucius Arovianus și acesta din urmă este ucis. Încurajați de această izbîndă, polonii, cu toate avertismentele lui Sbigniev, pătrund în pădure, unde cad în cursa întinsă de moldoveni. Mai toți ostașii poloni sînt uciși de prăbușirea arborilor, între care și Sbigniev însuși. De aci, numele neamului lui Sbigniev a crescut cu o faimă uriașă și fiii lui au ajuns la înalte dregătorii. De observat că în această povestire nu se spune nimic despre cei doi

¹ Ioan Dlugosz, *Historiae polonicae libri XIII*, Leipzig, 1711, I-1, col. 1122—1124 și ed. A. Przedziecki, I. Dlugosz, *Opera Omnia* XII, p. 277—278 (ediția veche din 1711 e socotită mai corectă).

² Callimachus, *Vita et mores Sbignei cardinalis*, ed. A. Bielowski, în *Monumenta Poloniae historica*, VI, p. 235—256 și Ioan Bogdan, *Două disertații despre începuturile Moldovei și Țării Românești*, în „Convorbiri Literare“, XXIV, 1890, p. 545—549 (traducerea textului privitor la romîni).

domni ai Moldovei, Petru și Ștefan, care se luptau pentru scaunul domniei, nici nu se precizează data acestor evenimente.

Există însă și o a treia povestire din veacul al XV-lea despre lupta din codrii Sepenitului, povestire care nu a fost pînă acum relevată, nici analizată de nici un istoric român care s-a ocupat cu această problemă a trecutului nostru. Este vorba de fragmentul intitulat: *Vita Sbignei cardinalis et episcopi Cracoviensis* (Viața lui Sbigniev cardinal și episcop de Cracovia) atribuită tot lui Ioan Dlugosz de către editorul operelor sale complete¹.

După descrierea genealogică a începuturilor familiei lui Sbigniev de Olesnița, pomenirea înaintașilor lui Sbigniev cel bătrîn din secolul al XIV-lea, a soției și copiilor săi, autorul face o scurtă pomenire despre războiul din Moldova: „Faima și cinstea mai mare a lui Sbigniev a trecut de la tată asupra fiilor, cînd acesta a pierit în acea bătălie care s-a dat în chip nenorocit sub Cazimir al doilea, regele Poloniei, în anul domnului 1359, în Moldova, cu volsicii, care acum se numesc valahi, unde, deși oastea polonă a fost aproape cu totul nimicită prin viclesugul valahilor, care au tăiat cu grije mai înainte trunchiurile copacilor, i-au prăvălit cu ușurință prin împingere; totuși el, luptînd cu vitejie, a restabilit lupta în cîteva locuri. După ce însă cei mai mulți poloni, al căror nume îl voi tăcea, au fugit, el însuși, căzîndu-i un copac pe un picior, a fost prins și ucis, ceea ce a fost o pildă mare și pentru ai lui și pentru dușmani”.

Povestirea este reluată și de cronicarii poloni din secolul al XVI-lea, care însă nu dispun de izvoare noi, și se mulțumesc să parafrazeze textul din cronica lui Dlugosz, tradus mai sus. Astfel, Matei Miechowski, care scrie la începutul veacului al XVI-lea, reproduce textul lui Dlugosz, adăugînd numai că această luptă a produs scumpete și foamete în Polonia și în țările vecine².

Martin Cromer reproduce și el povestirea lui Dlugosz, dar rectifică părerea lui despre originea romînilor, arătînd că ei se trag din coloniștii aduși de Traian și datează lupta din anul 1358, începutul lui iulie³.

După Cromer, dar cu data 1359, traduce povestirea în polonă Ioachim Bielski⁴, de la care știrea despre această expediție a trecut în istoriografia moldovenească, în cronica lui Grigore Ureche⁵.

Oarecum deosebită este povestirea lui Iosef Bartolomeu Zimorowicz din Liov, cronicarul acestui oraș, care trăiește între 1597 și 1677. El spune sub anul 1350: „În acel an, regele Cazimir, consternat de înfrîngerea nobilimei rusești (adică din voevozia polonă a Rusiei, Galiția Orientală) de către moldoveni în regiunea Plonini, surprinsă de prăbușirea arborilor și ucisă în chip mizerabil, temîndu-se ca dușmanul să nu înainteze, folosindu-se de izbînda sa, a venit repede cu certea lui la Liov, a încurajat pe cei de acolo, a dăruit pe oștenii din resturile risipite ale oștirii, făcînd slujbe funebre și înmormîntări de formă pentru cei căzuți”⁶. Informațiile lui Zimorowicz n-au multă valoare, fiind scrise în veacul al XVII-lea, deși un istoric polon afirmă că acest autor „a păstrat tradiția lioveană”⁷; în orice caz el cunoștea și folosea cronica lui Dlugosz.

¹ I. Dlugosz, *Opera Omnia*, ed. Al. Przedziecki, I, p. 551—557.

² Matei Miechowski, *Chronicon*, la I. Pistorius, *Polonicae historiae corpus*, II, Basel, 1582, p. 157.

³ Martin Cromer, *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum*, Colonia, 1589, p. 215—217.

⁴ Ioachim (Martin), Bielski, *Kronika Polska*, Cracovia, 1597, p. 234—235 (reproduce în acest loc și stema Moldovei). O scurtă mențiune și la Sarnicki, *Annales Polonorum*, (publicate întii la 1587), în anexele la I. Dlugosz, *Historiae Polonicae libri XIII*, ed. eipzig, 1712, II, col. 1143—1144, sub anul 1359.

⁵ Grigore Ureche, *Letopiseșul Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 66—67.

⁶ I. B. Zimorowicz, *Opera quibus res gestae urbis Leopoldis illustrantur*, ed. Cornelius Heck, Liov, 1899, p. 66—67.

⁷ A. Prochaska, *Dzieje Witolda* (Istoria lui Vițold), Vilna, 1914, p. 79, nota 1.

Cele trei povestiri din veacul al XV-lea despre lupta de la Plonini (de fapt acest nume la slaxii meridionali înseamnă munte), sînt singurele care merită să fie cercetate pentru restabilirea științifică a faptelor. Dintre aceste trei povestiri, cea mai recentă și mai lipsită de valoare istorică este cea scrisă de Philippus Buonacorsi. Dintr-o scrisoare a lui rezultă că la 1479 scria la viața cardinalului Sbgniev Olesnicki și că n-o terminase încă¹. Este sigur că scriitorul italian a folosit viața cardinalului Sbgniev (cea scurtă atribuită lui Ioan Dlugosz, de care am vorbit), căci se potrivește cu ea uneori cuvînt cu cuvînt, mai ales în povestirea despre urmașii lui Sbgniev cel bătrîn. El nu a cunoscut însă cronică lui Ioan Dlugosz, față de care prezintă deosebiri. Povestea despre Lucius Arovianus, nume imposibil la moldoveni pe vremea aceea, este o fantezie de humanist; numele i-a fost poate sugerat lui Callimachus de acela al boierului moldovean contemporan, cunoscut și prin solii în Polonia, Luca Arbore².

Povestirea tradusă mai sus din cronică lui Dlugosz constituie cea mai amănunțită expunere a expediției polone, de care ne ocupăm. Dlugosz fusese secretarul cardinalului Sbgniev Olesnicki și putuse afla astfel din tradiția familiei despre faptele bunicului patronului său, oșteanul cu același nume. Izvoarele cronicii lui Dlugosz au fost cercetate cu atenție în istoriografie polonă, dar în ce privește episodul expediției lui Cazimir cel Mare în Moldova, pus în legătură cu persoana lui Sbgniev cel bătrîn, concluzia istoricilor poloni este că nu a existat o cronică de familie a neamului Olesnicki și că amintirea despre Sbgniev cel bătrîn este luată dintr-o tradiție orală³.

Al treilea izvor despre expediția din Moldova, *Viața scurtă a cardinalului Sbgniev Olesnicki*, a dat naștere la controverse în istoriografia polonă. Singurul manuscris păstrat poartă numele lui Ioan Dlugosz ca autor, dar într-un studiu critic istoricul polon Al. Semkowicz, ajunge la concluzia că *Viața scurtă* nu este scrisă de Dlugosz, ci se datorește unui anonim, deoarece între această povestire și cronică lui Dlugosz sînt contradicții chiar în cuprinsul episodului războiului moldovenesc: anume în cronică Sbgniev scapă cu viața, în *Viața scurtă* este ucis⁴.

Socotim însă că în realitate totuși *Viața scurtă* se datorește și ea lui Dlugosz și ne întemeiem în primul rînd pe faptul că în ambele povestiri românii, valahii, sînt puși în legătură de descendență cu tribul italic al volscilor. Această derivație savantă se găsește numai în *Viața scurtă a cardinalului Sbgniev* și în operele lui Dlugosz, anume în *Cronică*, tocmai în pasajul despre expediția lui Cazimir cel Mare în Moldova. De asemenea, Dlugosz leagă pe valahi de volsci într-altă lucrare a sa, puțin cunoscută și nerelevantă pînă acum în istoriografia noastră, *Viața fericitei sfinte Cunigunda*, în care vorbește despre năvălirile prădalnice ale vlahilor păstori din munții Carpații Galiției, în anul 1406: „*Neamul valahilor sau al volscilor*, obișnuit să trăiască din prădăciuni, ocupîndu-se cu păscutul și creșterea vitelor, a format o ceată care năvălea adesea coborînd din munții care despart Ungaria de Polonia, munți în care ei se îndeletnicesc cu păscutul oilor și unde își au și locuințele, și au lovit orașul Sary Sandecz, în timpul nopții, pentru ca năvălirea lor să fie și mai înfricoșătoare”⁵. Pe de altă parte, atît *Cronică*, cît și *Viața scurtă*, pun

¹ A. Bielowski, *Monumenta Poloniae historica*, VI, p. 218, introducerea lui L. Finkel.

² În scrierile sale, Philippus Buonacorsi-Callimachus se ocupă adesea de romîni și de originea lor: în *Historia rerum gestorum in Ungaria et contra turcos per Vladislaum*, (scrisă pe la 1487) vorbește de „Montana Valachia” între Dunăre și Carpați, care se numea odinioară Dacia și „cealaltă Valahia”, care se numește Moldova după un rîu, și fusese o parte a Moesiei inferioare. (A. Bielowski, *Monumenta Pol. hist.*, VI, p. 22—23); de asemenea în descrierea sub formă de scrisoare adresată cardinalului Sbgniev: „*de Turco, de Valaco et pontifice maximo*, (*Acta Tomiciana*, I, Apendice, p. 1—15).

³ L. Finkel, în Introducere la A. Bielowski, *op. cit.*, VI, p. 217—219.

⁴ Al. Semkowicz, recenzie la vol. I al lui I. Dlugosz, *Opera Omnia*, ed. A. Przedziecki, în „Kwartalnik Historyczny”, VI, p. 219—221.

⁵ I. Dlugosz, *Opera Omnia*, ed. A. Przedziecki, I, p. 320.

epișodul expediției în Moldova, de care ne ocupăm, sub anul 1359, dată, cum vom vedea, imposibilă. Contrazicerile relevate între *Viața scurtă* și *Cronică* se pot explica prin aceea că cele două scrieri au fost redactate de Dlugosz, la date diferite, destul de depărtate una de cealaltă.

În concluzie, asupra originii izvoarelor expediției lui Cazimir cel Mare în Moldova, putem afirma că după moartea cardinalului Sbigniev Olesnicki, om de stat polon și fost regent al Poloniei, răposat la 1455, admiratorii săi, în special cei ce fuseseră în slujba lui, ca Ioan Dlugosz și Callimachus, s-au apucat să-i scrie viața și, cu acest prilej, au amintit și de faptele strămoșilor lui. În tradiția de familie a cardinalului din secolul al XV-lea rămăsese a mintirea despre bunicul căzut în lupta cu moldovenii; toată povestirea războiului din Moldova fiind legată de persoana acestui Sbigniev bătrînul, el este personajul în jurul căruia se încadrează celelalte fapte. Așadar, este vorba de o tradiție orală de familie, trecută în scris cam la un veac după petrecerea evenimentelor.

Interpretarea izvoarelor în istoriografie

Este în esența tradiției de a păstra nume reprezentative, fapte eroice sau care au produs spaimă, uneori însă să le confundă între ele; dar ceea ce nu poate reține amintirea oamenilor sînt *datele*, care se înseamnă în cărți sau anale contemporane, nu se imprimă însă în amintirea populară sau individuală. De la început, dat fiind caracterul de tradiție orală al povestirii despre expediția lui Cazimir cel Mare în Moldova, putem să ne îndoim de dată, de anul 1359, aflat în *Cronica* lui Dlugosz și în *Viața scurtă a cardinalului Sbigniev*. Ceea ce, dimpotrivă, rămîne sigur, este persoana lui Sbigniev cel bătrîn și lupta lui cu moldovenii, bătălia în codru, cu prăvălirea copacilor, steagurile pierdute și desigur și numele celor doi frați rivali pentru domnie, Petru și Ștefan, fiii unui Ștefan.

Îndoiala asupra datei se întărește de îndată ce comparăm aceste fapte cu cele cunoscute din alte izvoare în legătură cu anul 1359. Diplome autentice ale regelui Ludovic al Ungariei arată că la 1359 nu domneau în Moldova Petru și Ștefan, ci că tocmai atunci se ridicase voievodul Bogdan din Maramureș, care ocupă Moldova, alungînd pe fiii lui Sas, Balc și Drag. Bogdan se menține în Moldova împotriva oștilor trimise din Ungaria spre a-l alunga¹. Cronicile Moldovei, așa numitul Ietopiseș de la Bistrița, redactat cam în aceeași vreme ca și *Cronica* Poloniei a lui Dlugosz, pune sub același an 1359 descălicatul Moldovei din Maramureș, prin Dragoș.

Chiar din partea polonă, izvoarele contrazic povestirea lui Dlugosz și a lui Callimachus. *Cronica* lui Ianko de Czarnkow, cronică oficială a domniei lui Cazimir cel Mare, nu știe nimic despre o expediție în Moldova a acestui rege, ale cărui fapte le povestește².

Față de aceste împrejurări, s-au emis în istoriografie, atît în cea romînească, cît și în cea polonă, diferite ipoteze asupra expediției în Moldova, povestită de cele trei izvoare amintite mai sus.

Unii istorici soecotese că data 1359 este posibilă și că deci trebuie revizuite părerile vechi asupra datei întemeierii Moldovei. Astfel, istoricul polon Al. Czolowski consideră întemeierea ca urmare a cuceririi polone a Galiției Orientale de către regele Cazimir cel Mare (la 1343)³; de asemenea, și I. Bogdan, într-un studiu bazat pe cercetarea lui Al. Czolowski⁴.

¹ I. Mihaly, *Diplome maramureșene*. Sighet, 1900, p. 37—39.

² *Cronica* lui Ianko de Czarnkow publicată de A. Bielowski, *Monumenta Poloniæ historica*, II, p. 619 și urm.

³ Al. Czolowski, *Poczancki Moldawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359*. (Începuturile Moldovei și expediția lui Kazimir cel Mare din 1359) în „Kwartalnik Historyczny”, IV, 1890, p. 544—550.

⁴ I. Bogdan, *Două disertații despre începuturile Moldovei*, în „Convorbiri literare”, XXIV, 1890, p. 544—550.

Amintim că cel dintâi istoric care s-a izbit de neconcordanța între datele izvoarelor interne și ale celor polone privitoare la anul 1359 și la expediția lui Cazimir cel Mare, este Grigore Ureche, cronicarul Moldovei din veacul al XVII-lea, care reproduce întâi, după letopisețul intern, descălecatul sub Dragoș, apoi povestirea despre expediția în Moldova a lui Cazimir, tot în același an 1359, după cronica polonă a lui Bielski și adaugă: „Însemnarea anilor a scriitorilor noștri nu se tocmește cu a streinilor, că letopisețul nostru scrie că au fost văleatul 6867 (1359) cînd au stătut domn Dragoș vodă, iară letopisețul streinilor scrie că au fost veleatul 6867 (1359) în zilele acestui Ștefan-vodă”. Ureche identifică pe Ștefan vodă din cronica polonă, tatăl celor doi domni rivali, Petru și Ștefan, cu Ștefan voievod din seria Mușatinilor (care în realitate domnește între 1394—1399) și crede că data 1359 pentru întemeierea Moldovei, dată de letopisețele Moldovei ar fi inexactă, letopisețul polon avînd dreptate să puie pe Ștefan, urmașul Mușatinilor la această dată: „Cunoaște-se că, cum nu se află de scriitorii noștri însemnată viața domnilor și lucrurilor lor, așa și văleatul cîndai (poate) să nu-l fie smintit (greșit); de au și însemnat, nu au știut ce au scris. Iară letopisețul leșesc putem cunoaște că poate fi mai adevărat...¹.

Între istoricii mai noi care au admis că Ștefan din cronica polonă este Ștefan vodă urmașul Mușatinilor, este și A. D. Xenopol, care, însă, spre deosebire de Ureche, socoate că nu data întemeierii Moldovei este greșită în cronicile interne, ci data 1359 pusă de Dlugosz expediției polone în Moldova. El propune deci ca dată a expediției 1395, în vremea domniei în Polonia a regelui Vladislav Jagello².

Alți istorici pun în legătură expediția polonă în Moldova, povestită de Dlugosz și Callimachus, cu numele lui Petru vodă fiul Mușatei, care ar fi acel Petru voievod, învingătorul polonilor. Data lui Dlugosz, 1359, ar fi deci greșită și trebuie înlocuită cu anul 1375, sau o dată apropiată, cînd se urcă în scaun Petru al Mușatei. Așa sînt de părere, în Polonia, O. Górka³, în țara noastră, N. Iorga⁴ și C. Racoviță⁵, înălăturindu-se astfel personalitatea regelui polon Cazimir cel Mare, din aceste evenimente (el moare la 1370).

S-a propus însă și o soluție de compromis, anume: la 1359, numai o parte a Moldovei era sub cîrmuirea lui Bogdan din Maramureș, unificarea voievodatelor locale nu se făcuse încă și alături de voievodatul lui Bogdan, se afla în nordul Bucovinei un alt voievodat deosebit, țara Șepenișului, care e menționată în povestirea lui Dlugosz despre expediția lui Cazimir cel Mare (terra sepenicensis), pentru care se luptau voievozii Ștefan și Petru, fiii lui Ștefan. Cu acest voievodat ar fi dat lupte oștile polone, nu cu Moldova propriu-zisă, acolo au pierit năvălitorii. Numai mai tîrziu s-a reunit țara Șepenișului cu Moldova lui Bogdan (este părerea lui I. Ursu și a lui D. Onciul)⁶.

În prezentul studiu am adoptat, cum se va vedea mai jos, părerea după care expediția dată în izvoarele polone, trebuie așezată la urcarea în scaun a lui Petru

¹ Grigore Ureche, *Letopisețul Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 67.

² A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. III, p. 121—122.

³ O. Górka, *Zagadnienie Czarnomorskie w polityce polskiego sredniowiecza* (Problema Mării Negre în politica Poloniei medievale), în „Przeglad Historyczny,” X, p. 341—354.

⁴ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, Gotha, 1905, p. 285, și *Istoria Romînilor*, III, București, 1937, p. 263 nota.

⁵ C. Racoviță, *Începuturile suveranității polone asupra Moldovei*, în „Revista istorică romînă”, X, 1940, p. 238—245.

⁶ I. Ursu, *Relațiile Moldovei cu Polonia, pînă la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra-Neamț, 1900, p. 16; D. Onciul, *Din trecutul Bucovinei*, București, 1915, p. 15; I. Nistor, *Lucius Aprobianus, eroul Țării Șepenișului*. Acad. Rom., Mem. Sec. Ist., ser. III, tom. XXIII, 1941, nu amintește pe cei doi istorici de mai sus, cărora le aparține această ipoteză, iar traducerea textelor latine este greșită în această comunicare.

al Mușatei și credem că am adus în sprijinul acestei ipoteze, care a mai fost emisă, o serie de fapte, care până acum nu fuseseră puse în discuție și am izbutit să încadrăm expediția polonă în împrejurările istorice care îi sînt proprii.

Tara Șepenițului

De la început trebuie să înlăturăm ipoteza unui voievodat separat al Șepenițului, în care s-ar fi dat lupta. Numai cetirea fără atenție și neînțelegerea textului latin al lui Dlugosz ar putea explica o asemenea părere. Dlugosz spune foarte lămurit că Ștefan cel dintîi era *voievodul Moldovei*, nu al Șepenițului, că lupta s-a dat pentru „*Moldaviae principatus*”, că Ștefan, fiul refugiat în Polonia, a făgăduit regelui să-i supuiie „țara Moldovei”¹. „*Terra Sepenicensis*”, locul unde s-a dat lupta, după cronicarul polon, are sens de regiune, provincie, nu de țară deosebită, căci chiar în acest pasaj Dlugosz vorbește de provinciile polone Sandomir, Liiov, Cracovia, numindu-le *terrae* (țări).

Celelalte două izvoare analizate mai sus despre expediția polonă în Moldova, *Viața cardinalului Sbigniev* și povestirea lui Calimachus, nu vorbesc de loc de Șepeniț, ci numai de Moldova.

Chiar dacă am admite că în jurul satului Șepiņț la nord de Prut, s-ar fi aflat un mic voievodat neatîrnat, e de neînchipuit că împotriva acestei organizații politice de cîteva sate, cu cel mult cîteva mii de locuitori, să fi pornit toată armata de cavaleri feudali ai regelui Poloniei, țara Șepenițului n-ar fi meritat un asemenea efort. Apoi e greu de conceput că această oaste să fi fost chiar înfrîntă de locuitorii aceluia petec de pămînt. Dacă oastea polonă a fost învinsă, și lucrul e de netăgăduit, căci e mărturisit de istoricii patrioți poloni, aceasta înseamnă că s-a ciocnit cu forțele unei țări întregi, ale unui stat puternic, voievodatul Moldovei, într-o epocă în care acesta trecuse de perioada de formație².

Adăugăm un fapt puțin cunoscut: țara Șepenițului nici nu făcea parte din Moldova sub primii domni ai acestei țări, ci ținea de teritoriul provinciei Pocuția, a Poloniei. O singură dată o întîlnim într-un document istoric, la 1436 septembrie 23, cînd Ilie vodă al Moldovei declară că restituie Poloniei „Țara Șepenițului” (*zemlia Sepinskaia*), pe care Moldova o căpătase de la coroana polonă, cu cetățile acelei țări a Șepenițului, Tețina și Chmielov³. Cînd căpătase Moldova țara Șepenițului de la Polonia? În 1395, boierii Moldovei făgăduiesc regelui polon să renunțe la Pocuția, arătînd că despre Tețina (care se află pe Prut) și Chmielov (la răsărit de Sniatyn) se va hotărî mai tîrziu, după voia regelui polon⁴.

Așadar țara Șepenițului în care se aflau acele cetăți, Tețina și Chmielov, era o fișie de pămînt între Prut și Nistru, care fusese legată de Pocuția. Această anexă, în urma unor tratative moldo-polone, a rămas Moldovei, pe cînd Pocuția s-a întors la Polonia. Pocuția fusese cedată de Polonia Moldovei la 1388 ca zălog pentru împrumutul acordat de Petru voievod al Mușatei regelui Vladislav Jagello; deci tot atunci au luat în stăpînire moldovenii și țara Șepenițului, care, înainte de acea dată, nu făcea parte din Moldova.

Cum se face însă că Dlugosz spune că lupta moldovenilor cu oastea trimisă de Cazimir cel Mare s-a dat în acea provincie, care nu era a Moldovei? Cronicarul polon, faptul e stabilit, a folosit pentru cronica sa actele din arhiva coroanei și a aflat acolo despre Șepeniț, de care nu știa precis unde se află. În adevăr, cunoștințele geografice ale lui

¹ Vezi și observația lui C. Racoviță în această privință, *op. cit.*, p. 240.

² N. Iorga, în recenzie la D. Onciul, *Din trecutul Bucovinei*, în „*Revista istorică*”, I, 1915, p. 180—183, spune cu dreptate că numele Petru și Ștefan care apar de numeroase ori în familia domnitoare a Moldovei „aparțin datinei maramureșene”.

³ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 706.

⁴ *Ibidem*, II, p. 610.

Długosz despre Moldova; într-o vreme când nu se aflau hărți, erau foarte încurcate. Un pasaj din cronica lui ¹ este o dovadă elocventă în acest sens: el spune că Siretul se varsă în Dunăre, mai jos de Tirgoviște (inferius Targovisce); Dressa (Jijia), care vine din Polonia, se varsă în Prut, lângă Iași (Zaski targ); Moldova se varsă în Siret, lângă Roman; însă, ciudat lucru, Suceava, care izvorăște în Alpii Sarmăției, în muntele Iula, satul Diekowice, se varsă în Prut, lângă Cernăuți, și în plus, un alt Siret se varsă tot în Prut, la satul Valachie².

După Długosz, luptă între poloni și moldoveni s-a dat, într-o pădure numită de localnici „Plonini“, din cauza pustietății sale. Dar „plonini“ este cuvântul sud-slav; *planina*, munte, care apare în titlul voievodului Roman, în actul său omagial către regele Poloniei din anul 1393: „ot plonini de bregu morea“ (de la munți pînă la malul mării)³, act aflat în arhiva regală polonă, deci cunoscut de Długosz, care a crezut că e vorba de un nume propriu, o pădure de la marginea țării sale, Polonia. Długosz mai pomenește de acești: *plonini* și într-altă scriere a sa: *Insignia seu clenodia regni Poloniae* (Insignele sau stemele țării Poloniei), în care vorbește de neamul nobililor poloni Drag-Sas, despre care spune că este de origine română, din munții și pădurile țării Rusiei (Galiția Orientală), care se numesc *Polonini* (qui Polonini nuncupatur). Deși aci Plonini nu mai este o pădure, ci numele munților dintre Galiția Răsăriteană și Maramureș⁴.

Este clar că nomenclatura geografică moldovenească a lui Długosz nu este sigură și nu ne putem baza pe ea, când e vorba să stabilim locul luptei ce ne interesează, între poloni și moldoveni.

Un lucru rămîne sigur: n-a existat un voievodat al Șepenițului la 1359 și nici la altă dată și nu acolo s-a dat lupta în care a căzut Sbgniev cel bătrîn, precum n-a existat o pădure numită Plonini, nume care înseamnă pur și simplu: munte.

Sbgniev Olesnicki, Nawoy Tenczynski și familia lor

Am arătat că toate trei povestirile din sursă polonă din veacul al XV-lea despre expediția regelui Cazimir în Moldova se leagă de persoana lui Sbgniev cel bătrîn, bunicu cardinalului, căzut în lupta din Moldova. Trebuie dar să cercetăm biografia lui în legătură cu data 1359 și să vedem dacă atunci a fost posibilă participarea lui la expediție și moartea lui.

Sbgniev cel bătrîn fusese căsătorit cu Margareta, fiica lui Dobieslau de Kurozwank și și avusese cu ea, înainte de lupta din Moldova, 12 copii⁵. Sbgniev, tată a 12 copii, comandant de oaste, tebuie să fi fost un om în vîrstă, când a căzut în războiul cu moldovenii. Socrul său, Dobieslau de Kurozwanki, castelan al Cracoviei, a fost numit unul din cei trei administratori ai coroanei polone, în lipsa regelui Ludovic, la 1381⁶. Dacă ginerele era un om în vîrstă la 1359, socrul său, care făcea parte din generația precedentă, ce vîrstă să fi avut la 22 de ani după moartea ginerelei, când ocupă o demnitate de răspundere în vremuri tulburi? Aceasta ne indică în chip limpede că lupta cu moldovenii, petrecută într-o vreme când Sbgniev era la o vîrstă aproape de bătrînețe n-a avut loc la 1359, ci la o dată apropiată de anul 1381.

Spre aceeași concluzie ne duc și alte considerații de familie. Fiul cel mai mare al lui Sbgniev cel bătrîn, Iaszko de Olesnița, este un personaj cunoscut: cariera sa

¹ Pasajul nu e menționat de I. Minea, *Informațiile românești ale cronicarului Ian Długosz*, Iași, 1926.

² I. Długosz, *Historiae Polonicae libri XIII*, I-1, Leipzig, 1712, col. 18.

³ M. Costăchescu, op. cit., II, p. 607.

⁴ I. Długosz, *Opera Omnia*, ed. A. Przedziecki, I, p. 573.

⁵ *Vita Sbgniei cardinalis*, în aceeași colecție a operelor lui I. Długosz, *Opera Omnia*, I, p. 552.

⁶ I. Długosz, *Historiae Polonicae libri XIII*, I-2, Leipzig, 1712, col. 49.

începe la apărarea cetății Wilno împotriva lui Witold în 1391¹. Al doilea fiu, Dobieslau, era celebru pentru puterea sa fizică. În turnirul de la Torun, în 1404, în fața regelui, înfrânge pe toți adversarii², se distinge apoi în lupta de la Grünwald (1410) împotriva cavalerilor teutoni³, iar în 1412 într-un turnir la Buda face iar să se vorbească de dînsul⁴. Dacă la 1359 Sbigniev cel bătrîn avea 12 copii, ce vîrstă avea fiul său al doilea la 1412, cînd se distinge într-o luptă cu atleții vremii? Oricît de vînjoși ar fi fost sportivii feudali, nu credem că oameni de circa 70 de ani să fi luat parte la luptele atletice. Dar știrile ce le avem despre acest Dobieslau, fiul lui Sbigniev, nu se opresc numai în 1412: el a mai trăit după aceea încă 28 de ani și a murit la anul 1440, 81 de ani după lupta în care a căzut tatăl său, unul din comandanții oastei polone⁵. Desigur că data 1359 atribuită luptei cu moldovenii e greșită, dacă nu vrem să atribuim lui Dobieslau de Olesnica o vîrstă matusalemică. Ea trebuie înlocuită cu alta mai recentă, cu vreo 20 de ani mai aproape de noi. În acest caz, Dobieslau la 46—50 de ani putea fi un campion posibil și ar fi murit la 75—80 de ani.

Sbigniev Olesnicki, celebrul cardinal, regentul Poloniei, fiul lui Iaszko, s-a născut la 1389 și a murit la 1455, la 66 de ani⁶. Într-o vreme cînd oamenii se căsătoreau tineri, ne pare mare distanța de un secol între data morții bunicului și aceea a nepotului, mai ales cînd în ambele generații e vorba de fii primi-născuți. Dacă data luptei cu moldovenii este 1359, Iaszko trebuie să se fi născut pe la 1345 și atunci de ce pe fiul său mai mare îl are abea la 44 de ani? Și aci avem un argument pentru a data cu vreo 20 de ani mai tîrziu lupta cu moldovenii.

În această luptă a mai luat parte, spune Dlugosz, și un Nawoj Tenczynski, văduv, cel care a purtat steagul familiei Bippenius (Topor), deci comandant de banderie, șef al unei cete feudale, un om mai în vîrstă. Mai tîrziu devine canonic al Cracoviei și moare la 1394⁷. Dacă el avea, în timpul luptei, 40—45 de ani, trebuie să fi trăit 75—80 de ani, ceea ce nu e imposibil, dar vîrstele înaintate erau rare pe atunci, și am fi înclinați să credem că și aci este o dovadă că data luptei nu poate fi 1359. În orice caz, moartea lui Nawoy Tenczynski la 1394 înlătură ipoteza lui A. D. Xenopol amintită mai sus că lupta între poloni și moldovenii s-ar fi dat la 1395.

Împrejurările politice din vremea lui Cazimir cel Mare

Împrejurările politice din anul 1359 nu erau favorabile unei intervenții polone în Moldova. Această țară era considerată atunci ca vasală a Ungariei, regele Ludovic de Anjou trimisese chiar în acel an oștile sale să supună pe rebelii moldoveni, care nu voiau să i se închine. Putea chiar atunci regele Poloniei să intervie-cu oștile lui pentru a susține un vasal al său, deosebit de candidatul sprijinit de Ludovic (Balce? Credem că nu. Cazimir al Poloniei era, aliatul și ruđa lui Ludovic, fusese ajutat de regele Ungariei împotriva dușmanilor săi, litvanii, rușii și tătarii, iar regele Ungariei era designat ca moștenitor al tronului Poloniei.

Stăpînirea Rusiei Roșii (Galiția Orientală) nu era încă asigurată pentru Polonia în 1359; Cazimir începuse ocuparea provinciei la 1343 și cucerirea ei s-a făcut treptat

¹ I. Dlugosz, *Historiae Polonicae libri XIII*, col. 131. El moare la 1413 (A. Bielowski, *Monumenta Poloniae Historica*, II, p. 909 (ar fi deci la 54 de ani după tatăl său).

² I. Dlugosz, *op. cit.*, I-2, col. 179.

³ *Ibidem*, col. 242.

⁴ *Ibidem*, col. 286.

⁵ *Calendarul Episcopiei Cracoviei*, la A. Bielowski, *Monumenta Poloniae historica*, II, p. 931.

⁶ I. Dlugosz, *Historiae Polonicae libri XIII*, II, Leipzig, 1713, col. 166—67.

⁷ A. Bielowski, *op. cit.*, III, p. 309.

până la 1355. Apoi ea fu pierdută din nou și luptele pentru stăpînirea ei țînură pînă la 1366¹.

Ludovic al Ungariei recunoscuse stăpînirea personală a lui Cazimir al Poloniei asupra Galiției Orientale, la 1350, dar încheiasă o înțelegere cu acesta, ca după moartea lui Cazimir, această țară rusească să revie Ungariei². Era deci politicește imposibil ca dintr-o stăpînire recunoscută de regele Poloniei ca provizorie și care urma să treacă la Ungaria, cum a și trecut la 1370, la moartea lui Cazimir, regele polon să fi încercat o expansiune dincolo de ea, spre Moldova, mai ales că această din urmă țară era recunoscută ca vasală a aliatului său³.

Polonia înaintase pînă la marginile Moldovei în vremea lui Cazimir, iar Sniatynul fusese ridicat ca cetate de acest rege⁴, dar nobilimea polonă feudală nu se așezase încă în domenii pe noua cucerire. Abea după aceea încep să pătrundă nobilii din provinciile Cracovia și Sandomir, acaparînd moșii în țara Haliciului⁵. Expediția împotriva Moldovei, așa cum e povestită de Dlugosz, are un caracter feudal polonez, cu banderile familiilor nobile, cete conduse de nobili poloni. Cu drept cuvînt, spune istoricul polon Górka, este un anacronism să se vorbească despre steagul palatinatului (voievoziei) Liovului, la 1359, cînd el nu exista pe atunci⁶, și — adăugăm noi — și de participarea steagurilor feudale din Galiția Orientală (țara Haliciului).

Mormîntul lui Petru al Mușatei

Dacă analiza noastră negativă a faptelor povestite de Dlugosz și de celelalte izvoare ale pretinsei expediții a lui Cazimir cel Mare în Moldova ne arată că la 1359 nu poate să fi avut loc acest război, ne rămîne datorია unei analize pozitive, ca să vedim cã aceste fapte s-au petrecut ceva mai tîrziu, în alte împrejurări politice.

Și împotriva ipotezei că expediția a avut loc 15—20 de ani mai tîrziu, cum arată vrsta copiilor și membrilor familiei lui Sbnigniev cel bătrîn și cariera lui Nawoj Teneczynki, cercetate mai sus, se ridică greutăți. Pe la 1375—1380 nu cunoaștem un voievod al Moldovei cu numele Ștefan, care să fi avut doi fii, Ștefan și Petru, pe lângă împrejurarea, pe care o vom discuta mai tîrziu, că pe atunci Cazimir cel Mare nu mai domnea în Polonia.

Singurul fapt precis pe care ne putem întemeia, este domnia în Moldova în acea epocă a unui voievod cu numele Petru, Petru zis Mușatin, fiul Margaretei sau Mușata. Domnia lui este fixată de obicei de către istorici între anii 1375—1391⁷. Cronica veche a Moldovei nu cunoaște numele tatălui său, și trece pe Petru al Mușatei îndată după

¹ H. Paszkiewicz, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego* (Politica rusească a lui Cazimir cel Mare) Varșovia 1925, și Zakrzewski, *Wypliwprawej ruskiej na państwo Polskie w XIV w* (Influența problemei rusești asupra statului polon în sec. al XIV-lea) în „Przegland Historyczny”, I, Varșovia, 1921, p. 86—121.

² H. Paszkiewicz, *op. cit.*, p. 138—139.

³ Totuși Paszkiewicz crede că a avut loc un război în Moldova la 1359, căci între 16 iunie și 30 septembrie nu avem acte de la regele Cazimir, deci el se afla în expediție (*op. cit.*, p. 145). Argumentul nu e valabil, căci nici un izvor nu spune că regele Cazimir ar fi pornit personal în expediție. În general pentru aceste împrejurări, vezi *The Cambridge History of Poland*, I, Cambridge, 1950, p. 173—174.

⁴ Ian de Czarnków, *Chronica*, în A. Bielowski, *Monumenta Poloniae Historica*, II, Cracovia, 1872, p. 619.

⁵ B. D. Grekov, *Țăranii în Rusia*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1952, p. 359 și urm., paragraful: *Soarta populației rurale de pe domeniile cnezilor Haliciului sub puterea regilor Poloniei*, și S. Zakrzewski, *op. cit.*, p. 114.

⁶ O. Górka, *op. cit.*, în „Przegland Historyczny”, X, 1933, p. 343.

⁷ *Istoria R.P.R.* sub redacția M. Roller, București, 1952, p. 77.

Lațcu¹. Pomelnicul de la Bistrița așează între Lațcu și Petru un alt domn, pe care îl numește însă Gostea, nu Ștefan².

Dacă am putea afla izvoare istorice ce adevăresc că Petru al Mușatei era fiul unui Ștefan voievod, atunci am avea o verificare a știrilor din izvoarele polone și am putea data mai precis prima expediție polonă în Moldova. Istoriografia noastră nu cunoaște pe acest Ștefan voievod dinaintea lui Petru Mușatin, deși el apare în două izvoare istorice cunoscute și publicate.

Se știe că la Rădăuți se află mormintele „înfrumusețate” de Ștefan cel Mare, ale primilor domni ai Moldovei: Bogdan I, fiul său Lațcu, Roman I, Ștefan I, învingătorul ungarilor la Hintău, Bogdan, Țratele lui Alexandru cel Bun, deci toți domnii cunoscuți în cronică între 1359—1399³. Din șirul primilor domni ai Moldovei îngropați la Rădăuți lipsește însă mormântul lui Petru al Mușatei, care a fost îngropat aiurea.

Dar ceea ce nu s-a observat este existența unui mormânt domnesc care se află la mănăstirea Probota și care nu poate fi decât al acestui domn moldovean din veacul al XIV-lea. Mănăstirea Probota, clădită de Petru Rareș, este ridicată pe ruinele vechii mănăstiri Sf. Nicolae din Poiană. Aceasta este cea dintâi mănăstire moldovenească pomenită în documente (într-un uric din 1398)⁴. Printre mormintele rămase din vechea mănăstire este și o piatră pe care se citește în slavonește: „Această piatră a făcut-o Ștefan voievod lui Petru voievod, fiul lui Ștefan voievod cel Bătrîn; veșnica lui pomenire”⁵. Este desigur vorba de voievodul al cărui mormânt lipsește la Rădăuți, Petru al Mușatei. Nimic nu se împotrivesc acestei identificări; dimpotrivă, ea este confirmată de următoarele fapte: săparea pietrei de mormânt de către Ștefan cel Mare, întocmai ca a celorlalți predecesori ai lui Alexandru cel Bun, îngropați la Rădăuți, lipsa mormântului lui Petru al Mușatei la Rădăuți și vechimea mănăstirii Probota, amintită în acte înainte de Alexandru cel Bun. De altfel, nu cunoaștem pe nici un alt Petru voievod, fiul lui Ștefan, înainte de Ștefan cel Mare.

Ne aflăm deci în fața mormântului lui Petru al Mușatei și pe piatra lui mormântală scrie că el era fiul unui Ștefan voievod întocmai ca în cronică lui Dlugosz.

Acest fapt este hotărîtor pentru cercetarea noastră, dar nu este singura dovadă ce o posedăm.

Doamna Margareta

Se știe că Petru Mușatin era fiul Margaretei, doamnă catolică, numită Mușata în actele și cronicile interne. Dacă tatăl lui Petru se numea Ștefan, înseamnă că acest Ștefan era soțul Margaretei. Margareta este fondatoarea bisericii dominicanilor din Siret, era în corespondență cu papa, care o numește „Margareta de Seret”⁶. Ea poate fi socotită începutoarea bisericii catolice din Moldova⁷. Amintirea ei a rămas în tradiția bisericii catolice din această țară. Când vizitatorul catolic Marc Bandini, episcop catolic, vizitează Moldova la 1647, el înfățișează numele ei la Baia, unde crede că a aflat

¹ I. Bogdan, *Cronice inedite atîngătoare de istoria Romînilor*, București, 1895, p. 34—35.

² *Pomelnicul de la Bistrița*, ed. D. P. Bogdan, București, 1941, p. 50.

³ E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, I, Viena, 1909, p. 97—116.

⁴ Acad. R.P.R., *Documente privind istoria Romîniei*, A., Moldova, sec. XIV—XV, vol. I, p. 4.

⁵ N. Iorga, *Inscripții din bisericile Romîniei*, I, p. 38.

⁶ W. Abraham, *Powstanie organizacyi kosciola lacinskiego na Rusi* (Începuturile organizației bisericii catolice în provincia Rusia), I, Liiov, 1904, p. 342.

⁷ Vezi privilegiul lui Petru Mușatin din 1384, acordat mănăstirii dominicanilor din Siret, la cererea mamei sale. (*Documente privind istoria Romîniei*, A., Moldova, sec. XIV—XV, vol. 1, p. 1—2).

mormîntului ei, ca soție a lui Alexandru cel Bun¹. În realitate, este o confuzie cu mama Mușatinilor, căci Alexandru cel Bun a avut ca primă soție pe Ana (pomenită încă din 1402), a doua pe Maria-Ringala și a treia pe Marina și, conform religiei ortodoxe, nu putea avea mai mult de trei soții. Pe Margareta n-o menționează între soțiile lui Alexandru nici cronicile, nici pomelnicele, nici actele interne sau externe. Toate Margaretele fondatoare de biserici catolice în Moldova, a căror amintire o păstrează tradiția, se reduc la una singură: mama Mușatinilor, bunica lui Alexandru cel Bun².

Tradiția fondatoarei bisericilor catolice din Moldova se păstrează însă mai bine la Bacău, unde era pe vremea vizitei lui Bandini sediul episcopiei catolice a Moldovei. „Acest oraș, spune Bandini, a fost odinioară cel mai însemnat scaun al domnilor Moldovei, mai ales în vremea în care a înflorit *Margareta ungueroaică, soția lui Ștefan voievod* (Margaretha hungara, Stephani vayvodae uxor) și alături, în partea de miazăzi a orașului, era o curte domnească, care astăzi zace îngropată în cenușă”³.

Iată dar că tradiția catolică din Moldova a păstrat amintirea în secolul al XVII-lea, că Margareta, fondatoarea bisericilor catolice din acea țară, era soția unui Ștefan voievod, netrecut în cronicile țării, Ștefan voievod care era deci tatăl lui Petru-vodă Mușatin.

Socotim că această tradiție păstrată în orașul reședință al episcopiei catolice nu este lipsită de valoare, ci, dimpotrivă, deosebit de prețioasă, căci provine din sinul unei comunități de preoți cărturari, care au format o continuitate prin șirul lor neîntrerupt din veacul al XIV-lea pînă în veacul al XVII-lea. Margareta era ungueroaică și soția unui Ștefan voievod, cel care apare în cronică lui Długosz și pe piatra de mormînt de la Pobrata.

Margareta a fost considerată de istorici ca prințesă romîncă, sora sau fiica lui Lațcu-vodă, pentru motivul că fiii ei, Petru și Roman, se intitulează „ai Mușatei” (Margaretei), deci dreptul lor la moștenirea tronului Moldovei ar deriva de la mamă, nu de la tată⁴.

La această părere opunem nu numai tradiția de mai sus, care o face ungueroaică, dar și numele ei, Margareta, foarte frecvent la catolicii unguri (romîni l-au tradus în Mușata, traducînd sensul Margareta, mărgăritar), precum și titlul apusean: *nobilissima*, în actul fiului ei din 1384, ca și amintirea „sfinților regi”, ca în Ungaria, în același act⁵. La acestea se adaugă legăturile ei directe cu papa, întocmai ca ale contemporanei ei, Clara, doamna catolică ungueroaică din Țara Romînească⁶. De asemenea e greu de crezut ca fondatoarea bisericilor catolice din Moldova să fi fost romîncă din familia domnitoare. Renegarea credinței era atunci rară; Lațcu-vodă a declarat, e drept, că trece la catolicism, dar ca un act politic fără substrat real, căci mormîntul său este la Rădăuți, în biserica ortodoxă.

Așadar, Margareta-Mușata era o prințesă străină⁷, măritată cu urmașul dinastiei moldovenești, Ștefan, iar Petru și Roman „ai Mușatei” erau descendenții lui Bogdan întemeietorul prin tatăl lor, Ștefan. Faptul că li se zicea „ai Mușatei” se explică prin obiceiul romînesc de a se da numele mamei (al Mariei etc.) fiilor a căror mamă trăiește, o persoană cunoscută, pe cînd tatăl a murit.

¹ V. A. Urechia, *Codicele Bandinus*, Acad. Rom., Mem. Sec. Ist., seria II, t. XVI, 1895, p. 70.

² Cf. C. Auner, *Episcopia de Baia*, în „Revista Catolică”, IV, 1915, p. 97—98; Biserica descrisă de Bandini nu era încă ridicată la 1413.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 218.

⁴ D. Onciul, *Din istoria Romîniei*, București, 1908, p. 33—34; St. Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria romînilor în sec. XIII—XIV*, Cluj, 1944, p. 52, vezi bibliografia la p. 49 (notele).

⁵ *Documente privind istoria Romîniei*, A., Moldova, sec. XIV—XV, vol. 1, p. 1—2.

⁶ Hurmuzachi, *Documente*, I-2, p. 158.

⁷ C. Auner, *Episcopia de Siret*, în „Revista Catolică”, II, 1913, p. 238, o consideră, nu știm de ce, ca fiică a lui Ștefan Czak, voievodul Transilvaniei.

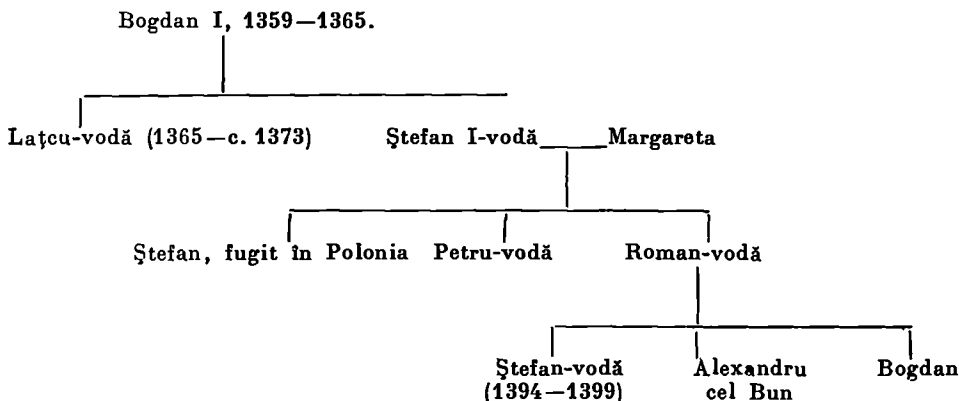
Ștefan voievod, tatăl lui Petru al Mușatei

Nu este ușor să fixăm locul acestui Ștefan voievod, soțul Margaretei, în genealogia familiei domnitoare din Moldova. Un singur Ștefan voievod e cunoscut ca domn cronicilor moldovenești în secolul al XIV-lea (1394—1399). De la început trebuie să spunem că acest Ștefan voievod nu poate fi confundat nici cu Ștefan, soțul Mușatei, tatăl lui Petru și Ștefan, nici cu acest din urmă Ștefan, fiul Mușatei și fratele mai mare al lui Petru. Ele sînt trei persoane deosebite.

Lațcu-vodă, fiul și urmașul lui Bogdan întemeietorul, nu avea copii maturi, cînd a murit, la o dată nu depărtată înaintea anului 1377, căci, în scrisoarea sa, papa Grigore XI (25 ianuar 1372) îi vorbește de copiii pe care „i-ai avea de acum înainte cu soția ta”¹.

Ștefan, nefiind fiul lui Lațcu, nu putea fi decît fratele său, ca să aibă drepturi la moștenirea tronului. El este deci, în acest caz, fiul lui Bogdan I. Nu poate fi confundat nici cu alt Ștefan, nepot de frate al lui Bogdan, fiul lui Iuga, voievodul românilor din Maramureș, deoarece într-un act al regelui Ungariei se înșiră copiii acestui Ștefan în număr de șapte și între ei nu figurează nici Ștefan, nici Petru, ca în povestirea lui Dlugosz².

Se știe că în povestirea amintită a lui Dlugosz despre pretinsa expediție a lui Cazimir cel Mare în Moldova, se arată că fiul mai mare al bătrîmului Ștefan a fost tot un Ștefan, refugiat în Polonia. Acest Ștefan, frate cu Petru și Roman „ai Mușatei” nu este, cum s-a crezut, identic cu Ștefan domnul Moldovei din anii 1394—1399³, care s-ar fi întors din exil la moartea fraților săi și ar fi reluat demnia, căci în uricu din 1398, Ștefan voievod amintește pe frații săi Alexandru (viitorul Alexandru cel Bun) și Bogdan; el era deci fiul și nu fratele predecesorului său, Roman⁴. Putem rezuma aceste considerațiuni în următorul arbore genealogic al primilor domni ai Moldovei:

Întrebarea care se impune, de vreme ce am stabilit identitatea acestui Ștefan voievod, soțul Margaretei, este dacă, și cînd a domnit el în Moldova. Cronicile slavone ale Moldovei, scrise în veacul al XV-lea, nu-l menționează între domnii țării. De asemenea nici pomelnicul de la Bistrița, cel mai vechi pomelnic cu lista domnilor Mol-

¹ C. Auner, *Episcopia de Siret*, în „Revista Catolică”, II, 1913 p. 242—243 (actul în anexele studiului); cf. și St. Pascu, *op. cit.*, p. 47.

² E. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941, p. 101.

³ St. Pascu, *op. cit.*, p. 53.

⁴ M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 17. Cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Batrin*, București, 1944, p. 228.

dovei, nu-l amintește. În acest pomelnic însă, între Lațcu și Petru al Mușatei apare un Costea voievod¹. Despre acest Costea s-ar putea face și s-au făcut o serie de ipoteze: că ar fi identic cu Ștefan, de care am vorbit², că ar fi un pretendent sau un membru al familiei domnitoare, care n-a domnit. Nu avem deocamdată elemente care să ne poată da vreo lămurire sigură.

Dar dacă lipsa lui Ștefan în cronică și pomelnicul scrise cu o sută de ani mai târziu s-ar putea explica prin necunoștința autorilor care scriu mai târziu, nu tot același lucru putem spune despre Alexandru cel Bun el însuși, care la 1403, trei decenii după urcarea în scaun a lui Petru al Mușatei, înșirînd într-un privilegiu dat mitropoliei Moldovei pomenirea înaintașilor săi, numește pe Bogdan voievod, Lațco voievod, Petru voievod, Roman voievod și Ștefan voievod³, fără să amintească pe un Ștefan voievod după Lațco și înainte de Petru⁴. Din cele spuse mai sus rezultă că acel Ștefan cel Bătrîn era bunicul lui Alexandru cel Bun, și acesta nu putea să nu știe dacă a domnit în realitate în Moldova.

Rezultă de aci că Ștefan cel pomenit de Dlugosz, soțul Margaretei, tatăl lui Ștefan și Petru, nu a domnit. El va fi trăit pe lângă fratele său Lațcu, poate ca un coregent mai tânăr, mort înainte de Lațcu. La moartea acestuia din urmă, fără copii, fiii lui Ștefan urmează la tron cu drept de moștenire și cu alegerea țării, după obicei.

Data expediției polone în Moldova

Pentru a fixa data primei expediții polone din Moldova, povestită de Dlugosz sub un an greșit, avem acum unele puncte de sprijin. Este un fapt stabilit că ea a avut loc după urcarea în scaunul Moldovei a lui Petru al Mușatei. Dacă admitem trecerea unui timp rezonabil pentru fuga fratelui mai mare peste graniță, obținerea sprijinului și pornirea expediției de recuperare, socotim că nu vom greși dacă vom fixa expediția în al doilea an de domnie al lui Petru Mușatin. Petru vodă a murit în 1392⁵ și cele mai multe cronici interne îi dau 16 ani de domnie⁶, deci de la 1376. Conform socotelilor de mai sus, expediția nobilimii polone în Moldova și înfrîngerea ei în codri a avut loc la 1377, optsprezece ani mai târziu față de data lui Dlugosz.

Aceste considerații bazate pe izvoarele și împrejurările interne se potrivesc cu împrejurările externe, care indică aceeași dată. E vorba în primul rînd de o schimbare

¹ D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 50.

² S-a propus ipoteza unei lecturi greșite a primului copist al pomelnicului, care ar fi citit pe co terminația numelui Lațco și Ste (începutul numelui Ștefco-Ștefan), și care în locul acestui din urmă ar fi scris Coste (G. Moisescu, *Catolicismul în Moldova pînă la sfîrșitul veacului XIV*. București, 1942, p. 60).

³ *Documente privind istoria Romîniei*. A., Moldova, sec. XIV—XV, vol. I, p. 13.

⁴ E adevărat că în uricul amintit nu e pomenit nici Iuga vodă, dar acesta a fost rivalul detronat de Alexandru cel Bun.

⁵ Cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 233—234.

⁶ *Letopisețul Putna I*, la I. Bogdan, *Cronicele moldovenești înainte de Ureche*, București, 1891, p. 143. *Cronica ruso-moldovenească*, *ibidem*, p. 188, *Putna II* la I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, Acad. Rom., Mem. Sec. Ist., seria II, t. XXXI, 1909, p. 146, Gr. Ureche, *Letopisețul Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 66. Nu am admis calculul din *Letopisețul de la Bistrița*, care acordă lui Petru vodă numai 12 ani de domnie (I. Bogdan, *Cronice inedite atîngătoare de istoria romînilor*, București, 1895, p. 34) din cauza concordanței celorlalte letopisețe și pentru că această domnie de 12 ani ar urma să fi început la 1380, dată la care Galiția Orientală (Haliciul) se afla sub cîrmuirea directă a Ungariei, deci cînd o expediție polonă de acolo ar fi fost imposibilă.

politică, îngăduind o expediție din Galiția Orientală a nobilimii polone, în alte condițiuni decât acele de sub Cazimir cel Mare, aliatul lui Ludovic, din Ungaria, când regele polon trebuia să ție seamă de pretențiile de suzeranitate asupra Moldovei ale vecinului său.

Cazimir cel Mare moare la 1370. Urmașul său a fost Ludovic, care a reunit coroanele celor două regate. La 1372, Ludovic acordă Galiția Orientală (țara Haliciului) ca posesiune feudală nobilului Vladislav de Oppeln, de origine silezian și înrudit cu vechea familie domnitoare din Polonia, care trăise în Ungaria și fusese acolo palatin (nadorșpan) al regatului. Ca mare magnat în Ungaria, stăpânea imense moșii și se căsătorise cu fiica lui Nicolae Alexandru, domnul Țării Românești. În Galiția guvernează până în 1378 ca stăpîn autonom, înconjurat de o parte a nobilimii polone. Poporul îl numea „principe al Rusiei”¹, iar regele Ungariei îi dăduse chiar regența asupra Poloniei, dar a fost apoi nevoit să i-o retragă, la protestul înaltului cler și al nobilimii². Totuși, prin numeroasele sale moșii din Polonia și prin sfingele său polon, el exercita o puternică influență asupra nobilimii din Polonia.

În 1377, amenințați de litvani, Vladislav de Oppeln și nobilimea din Polonia și cea din Rusia Haliciului cheamă în ajutor pe Ludovic din Ungaria, care pornește o expediție împotriva litvanilor. După respingerea acestora, regele reia lui Vladislav Galiția Orientală (țara Haliciului) și acesta se retrage în martie 1378 în stăpînirile sale din Silezia, Galiția fiind dată dregătorilor din Ungaria³.

Este foarte probabil ca expediția din Moldova a nobilimii polone a cărei așezare în țara Haliciului o favoriza Vladislav de Oppeln⁴, să fi pornit din inițiativa lui Vladislav, căci reprezentantul regelui Ungariei avea înfruntare asupra nobilimii polone, pentru că era polonez el însuși și mare proprietar feudal în Polonia, înrudit cu familia domnitoare. Astfel se explică participarea nobilimii, nu numai din Rusia Haliciului, dar și a celei din Polonia Mică, la expediția din Moldova.

La 1377, împrejurările erau altele decât în 1359: tătarii erau slăbiți în urma înfrîngerii suferite de la Olghierd, marele cneaz litvan, iar Litvania la rîndul său se divizase după moartea acestuia. Podolia era stăpînită de frații Goriatovici, ca vasali ai regelui angevin. Așa că nobilimea polonă, atît cea din Galiția Orientală, cît și cea din voievodatele învecinate, care stătea sub influența lui Vladislav de Oppeln, se putea încumeta la o expediție de expansiune spre Moldova și Dunărea de Jos. Din Ungaria nu mai putea veni o opreliște, eăci Vladislav era omul de încredere al regelui Ludovic. Socoțim deci că expediția din Moldova descrisă de Dlugosz și Callimachus a avut loc sub oblăduirea lui Vladislav de Oppeln⁵.

Vom încerca acum să-i fixăm data mai precisă.

Mai întîi trebuie să observăm că numele lui Vladislav de Oppeln, un guvernator adus din Ungaria, n-a rămas în tradiția orală polonă, ci a fost înlocuit cu figura de legendă a lui Cazimir cel Mare. În istoria Poloniei, acesta joacă rolul lui Ștefan cel Mare în tradiția noastră; un fapt petrecut de mult, pentru oamenii simpli, trebuie să se fi petrecut

¹ I. Dlugosz, *Historiae polonicae libri*, 1—2, col. 37.

² *Ibidem*, col. 39.

³ Pentru Vladislav de Oppeln în Țara Haliciului, vezi Iamko de Czarnkow, *Chronicon Polonorum*, în *Monumenta Poloniae Historica*, (A. Bielowski), II, 1872, p. 680; St. Zakrzewski, *op. cit.*, în „Przegland Historyczny,” I, 1921, p. 117—118; O. Górka, *op. cit.*, p. 25.

⁴ St. Zakrzewski, *op. cit.*, p. 117.

⁵ Această concluzie a fost întîi emisă de O. Górka, care pune expediția între anii 1374—1379. O. Górka, *Zagadnienie czarnomorskie*, (Problema Mării Negre), în „Przegland Historyczny,” X, 1931, p. 350 și admisă de C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei*, în „Revista istorică română”, X, 1940, p. 244.

În vremea marelui Cazimir, domnia lui constituind un punct de sprijin cronologic. Cum expediția în Moldova avu loc abia șapte ani după moartea marelui rege, este firească această confuzie care s-a făcut în tradiția orală.

Omisinea luptei din Moldova în cronica lui Iamko de Czarnkow, care cuprinde domniile lui Cazimir cel Mare și Ludovic de Anjou, în Polonia se explică de asemenea prin aceea că, deși nobilimea polonă a participat la expediție, aceasta nu constituia un episod din istoria Poloniei, Vladislav de Oppeln fiind vasal al regelui Ungariei, în provincia despărțită de coroana Poloniei¹.

Din datele expuse mai sus, privitoare la împrejurările interne din Moldova, am fixat expediția polonă împotriva acestei țări la anul 1377. Aceeași dată se confirmă din examinarea faptelor externe, adică a evenimentelor din Polonia și Rusia Roșie.

În acest an are loc expediția regelui Ludovic împotriva litvanilor și tot atunci are loc și o luptă în Moldova, pomenită de izvoarele contemporane, pe care o credem identică cu războiul povestit de Dlugosz și Callimachus. În adevăr, cronica Cavalerilor Teutoni, scrisă de Iohann von Posilge, scrie sub anul 1377: „Înainte de sărbătoarea nașterii Domnului, litvanii au pornit împotriva celor din Moldova (Valahia) și acolo au fost învinși, încât n-au mai adus înapoi decât puțini din cailor²”.

Știrea nu lasă loc la nici o îndoială, ea provine de la un contemporan bine informat asupra evenimentelor din Litvania.

Regele Ludovic intrase în iulie 1377 cu oști ungurești și polone în Litvania, supunând pe acei litvani care erau dușmani ai Poloniei. O parte a cnezilor litvani din familia lui Olghierd s-au alipit polonilor și au luptat alături de ei. Kiestut, fratele lui Olghierd, fiul său, Witold și Iagello, fiul lui Olghierd, au fost sprijiniți de Ludovic și, în cele din urmă, Iagello, viitorul rege al Poloniei, a supus sub stăpânirea lui cea mai mare parte a Litvaniei³. La acest război a luat parte și Vladislav de Oppeln și este firesc că litvanii aliați cu dînsul, cnezii din familia lui Olghierd, să fi trimis și ei ajutor în expediția nobilimii în Moldova patronată de „principele Rusiei” (Vladislav de Oppeln), expediție care avea să asigure stăpânirea acestei țări prin înscăunarea pretendentului Ștefan. Era un moment prielnic, cînd, la venirea regelui, se făcuse o ridicare în masă a nobilimii polone și a celei din Rusia. Cum spune cronica prusiană, a fost o înfringere a oștilor de cavaleri, în Moldova, înfringere care se potrivește cu cea descrisă în secolul al XV-lea de cronicarii poloni.

O singură dificultate se ivește, destul de serioasă, pentru a putea identifica lupta litvanilor în Moldova la 1377, cu cea povestită de Dlugosz și Callimachus. Dlugosz nu însăși și celelalte două izvoare amintite) spune că oștile polone au pornit după sărbătoarea sf. Petru; cronicarul prusian fixează înfringerea litvanilor „înainte de nașterea Domnului”, deci în decembrie.

Nu avem alte izvoare și nu putem da o explicație sigură acestei nepotriviri de date. Nu credem însă că dificultatea ar putea fi hotărîtoare pentru a înlătura identitatea celor două relații despre războiul din Moldova. În adevăr, ar trebui atunci să admitem că la o dată apropiată de expediția lui Vladislav de Oppeln, (dacă ținem seama de datele interne, chiar în acel an) a fost o altă expediție independentă tot în Moldova, despre care nu mai pomenesc alte izvoare. Apropierea necesară a datelor: anul 1377 din cronica

¹ A. Bielowski, *Monumenta Poloniae Historica*, II, cronica lui I. de Czarnkow.

² *Scriptores rerum Prussicarum*, III, Leipzig, 1866, p. 106—107. Pasagiul a fost relevat întii de G. Popovici, *Anul de la martie în Moldova*, București, 1905, p. 16 nota și apoi de A. Sacerdoțeanu, *Lupta moldovenilor cu litvanii în 1377*, în *Omăgiu fraților Lapedatu*, București, 1936, p. 773—776, fără a-l pune în legătură cu expediția povestită de Dlugosz.

³ M. Kolankowski, *Dzieie Litwy* (Istoria Litvaniei), I, Varșovia, 1930, p. 5—6.

prusiană care corespunde cu al doilea an de domnie al lui Petru și cu ridicarea nobilimii în Polonia și în Rusia cu Vladislav de Oppeln, ne indică lămurit că este vorba de același fapt, cu ecouri în izvoare diferite. Data „înainte de nașterea Domnului” corespunde probabil nu cu data bătăliei, ci cu data întoarcerii oștilor în Litvania depărtată, sau cu data la care s-a aflat vestea înfringerii în Prusia, unde scria cronicarul von Posilge.

Nu este de altfel exclus ca ajutorul litvan să fi venit mai târziu din cauza distanței și, izolat, să fi suferit și el b înfringere în Moldova, întocmai ca la 1497, când ajutorul din Mazovia și Litvania a venit prea târziu regelui polon Ioan Albert, după ce suferise înfringerea din codrii Cozminului, și a fost înfrânt la rîndul său la Lențești.

Tot în 1377 se produce un alt fapt, pe care-l socotim în legătură cu aceleași evenimente. La 10 noiembrie 1377, Vladislav de Oppeln, care se intitulează „duce de Oppeln și al Rusiei”, acordă un privilegiu „credinciosului nostru Jurj voievodul moldovean”, (woyewodae woloskiego), „care și-a arătat față de noi grija binevoitoare și este dispus s-o arate și în viitor”, dăruindu-i două sate, Novosilce și Stupnicza (ambele lângă orașul Sambor). Numitul Jurj voievod cu soția și copiii, „este obligat să se așeze în țara noastră a Rusiei, atît el, cît și urmașii lui, din pricina defecțiunii (trădării) neașteptate a poporului său” (propter defectum gentis urgentem)¹. Este clar că Jurj voievod era un refugiat din motive politice. De un voievod valah din Maramureș nu putea fi vorba, căci Vladislav de Oppeln nu ar fi sprijinit pe față un supus al regelui Ludovic, fugit din stăpînirile acestuia. De altfel în acel moment (la 1377) actele maramureșene nu pomenesc de nici un Jurj voievod, țara era cîrmuită de voievozii Balc și Drag, credincioși regelui². În dania lui Vladislav de Oppeln este vorba de defecțiunea supușilor voievodului, o răscoală împotriva stăpînului legitim, care a fost silit să fugă. Nu poate fi vorba decît de un voievod din Moldova, un membru al familiei domnitoare, care luase parte la luptele pentru tron satr de unul dintre sprijinitorii voievodului învins, care s-a văzut nevoit să fugă în țările stăpînite de Vladislav de Oppeln și să ceară ajutorul lui.

Aceasta constituie însă o confirmare a amestecului puternicului magnat silezian, a „princepelui Rusiei”, în lupta pentru tron în Moldova; el avea acolo o partidă, pe care o sprijinea, răsplătind pe fruntașii ei fugari cu moșii în Galiția. E caracteristic faptul că voievodul Jurj este primit de Vladislav tocmai în 1377, anul în care se pomenesc înfringerea în Moldova a oștilor de cavaleri din Litvania, și la începutul domniei lui Petru al Mușatei.

Voievodul valah Jurj mai apare încă o dată în izvoare: la 13 decembrie 1390, Sptyko de Melsztyn, voievod de Cracovia și stăpîn al Samborului, acordă acestui oraș libertate municipală cu drept de Magdeburg. Printre martorii privilegiului figurează și Jurj (Dzurdziu) de Stupnița „waywoda Walachorum”, alături de căpitanul (staroste) Rusiei și de alți nobili³. Jurj era tot în satul Stupnița dăruit lui de Vladislav, și figurează ca unul din marii baroni feudali ai țării Rusiei, nu ca un cneaz al coloniștilor români în Galiția.

Astfel o serie de fapte și de informații concordă spre a dovedi că în adevăr în anul 1377 a avut loc un război în Moldova și o intervenție a nobilimei polone din Galiția și din Polonia Mică (Cracovia, Sandomir), precum și a unor ajutoare litvane în această țară și că oastea năvălitoare de cavaleri a fost înfrîntă în codri de apărătorii independenței Moldovei.

¹ Al. Jablonowski, *Sprawie woloskie za Jagiellonow* (Trebele moldovenești în vremea Jagellonilor), în *Zrodla dziejowe*, X, Varșovia, 1878, p. 155—156 (anexe documentare).

² I. Mihaly, *Diplome maramureșene*, Sighet, 1900, p. 69—70 și 73—74.

³ *Akta grodzkie i ziemskie* (Actele scaunelor de judecată ale cetăților și ale țării), VI, Liov, 1874, p. 2—4. www.dacoromanica.ro

Prima luptă a Moldovei pentru independența împotriva nobilimii polone

Lupta Moldovei pentru apărarea împotriva cavaleriei feudale polone la 1377 merită să fie integrată în istoria țării, să fie pusă alături de cea de la începuturile Țării Românești la 1330, când muntenii au înfrânt oastea feudală a regelui Carol Robert. Astfel se poate spune că țara noastră s-a fundat și s-a întărit în luptă cu expansiunea feudală apuseană, atât în Moldova, cât și în Țara Românească, țări cu evoluție socială și politică paralelă.

Lupta din 1377 împotriva cavaleriei polone-litvane a fost o luptă pentru independența țării, una din cele dintii ale Moldovei, după luptele lui Bogdan împotriva oștilor trimise de Ludovic al Ungariei. Cum am arătat la începutul studiului, aceste lupte pentru independență nu se îndreptau împotriva suzeranității ungare sau polone, ci împotriva tendinței de cotropire a feudalilor din țările în care feudalismul luase forme mai dezvoltate decât în țările noastre.

Din analiza textelor și a împrejurărilor ce ies la iveală din cercetarea de pînă acum asupra luptei de apărare a Moldovei din anul 1377, reiese că această luptă s-a dat și ea împotriva unei încercări de cucerire a marilor feudali poloni din Galiția Orientală și din Polonia Mică, ajutați de cavaleria nobilă litvană. Această năvălire nu a fost o expediție regală, o inițiativă a statului polon, căci trebuie să înlăturăm, cum am arătat, povestirea lui Długosz, care atribuie regelui Cazimir întreaga expediție. Regele Cazimir murise de mult la 1377, și oștile cotropitoare trimise în Moldova se aflau în parte în dependență de marele feudal din Rusia Roșie, Vladislav de Oppeln, cărora le-au venit în ajutor nobilii din Polonia Mică (Lublin, Sandomir, Cracovia), precum și contingente ale nobilimii litvane.

A fost deci o întreprindere tipic feudală a marelui nobilimi, care căuta noi domenii și noi supuși, sub pretextul de a ajuta pe un pretendent la tron, pretext care reapare în toate expedițiile pornite de nobilimea din Polonia și Ungaria împotriva Moldovei și Țării Românești. De altfel, acest caracter feudal și nu regal al expediției împotriva Moldovei din 1377 se vede atât din povestirea lui Długosz, care înșiră steagurile, banderile familiilor nobile care au luat parte la război, socotindu-le ca cete independente de o comandă supremă regală, cât și din povestirea lui Callimachus, care descrie luptele singulare între nobili. Nici unul din izvoare nu vorbește despre un comandant al oștirii întregi, ci numai de diferiți nobili comandanți ai banderilor lor.

Długosz, punînd expediția în cadrul politic al vremii sale, cînd Moldova era vasala Poloniei, afirmă că voievodul refugiat în Polonia, Ștefan, a făgăduit supunerea Moldovei coroanei polone și s-a declarat vasal al regelui, el și urmașii lui. Pentru aceasta s-ar fi pornit expediția. Că lucrurile nu stau așa, se vede bine din primul act de vasalitate consimțit mai tîrziu de Petru al Mușatei față de regele Vladislav Jagello. În actul de închinare de la 26 septembrie 1387 nu se pomenește, ca în actele domnilor următori, omagiul și pilda înaintașilor în domnie, ci se vede bine că acesta este primul act omagial dat de un domn al Moldovei regelui Poloniei¹. Deci la 1377 nu poate fi încă vorba de suzeranitatea polonă asupra Moldovei; expediția avea de scop să așeze marea nobilime feudală vecină pe domeniile din Moldova și nu să stabilească suzeranitatea coroanei polone asupra acestei țări, cu care pe atunci, de altfel, Polonia nici nu avea graniță comună.

Dacă din partea polonă expediția a avut un caracter de cotropire feudală, din partea moldovenească, apărarea capătă evident caracterul unei lupte populare. Lupta de cavaleri pe care o descrie Callimachus cu Lucius Arovianus, personaj făurît de dîn-

¹ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 599—601, cu data greșită ml. 6.

sul este desigur o fantezie născută din mintea scriitorului umanist. În schimb, descrierea precisă a lui Dlugosz și cea din viața scurtă a lui Sbigniev arată că moldovenii au luptat în codru, folosind tactica prăvălirii copacilor asupra dușmanilor. Acest fel de luptă nu este lupta nobilimii care luptă călare, ci a țărănimii, cunoscătoare a desigurilor de pădure și a muncii în codru. Această tactică se repetă în diferite lupte ale evului mediu, atît în Moldova, cît și în Țara Romînească, și nu poate fi socotită decît ca o tactică populară de luptă. Pe lîngă această considerație se adaugă faptul relevat de Dlugosz, că, pe cînd pretendentul fugit, Ștefan, a plecat cu o parte a boierilor, Petru „era sprijinit de cea mai mare parte a valahilor“, adică de popor. La aceștia se adaugă și sprijinul „provincialilor unguri“, oameni așezați în Moldova de peste munți. Credem că nu greșim cînd socotim că acești *provinciali*, numiți de Dlugosz cu un termen neobișnuit, nu erau boieri, ci *orășeni*, orășenii din tîrgurile Moldovei, veniți în mare parte din Transilvania, din orașele săsești. În latina medievală folosită în Ungaria, „provincialis“ înseamnă „populus castris“ cei așezați în jurul unei cetăți regale și dependenți de ea¹. Și în Moldova, cele mai multe orașe erau formate în jurul unei cetăți sau curți (dvor) domnești, undestătea vornicului orașului și orășemii puteau fi socotiți ca *provinciali* acelei cetăți sau curți domnești.

În acest chip credem că am izbutit, în limita destul de săracă a izvoarelor, să încadrăm expediția de la 1377 împotriva Moldovei, în istoria acestei țări, ca un fapt istoric important în lupta pentru independență a statelor romînești, o luptă populară împotriva cotropirii feudale.

¹ A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Leipzig, 1901, p. 539.

CORRESPONDENȚĂ INEDITĂ PRIVIND ACTIVITATEA LUI NICOLAE BĂLCESCU ÎN ANII 1851—1852

DE

CORNELIA C. BODEA

În cercetările noastre privind aspecte din istoria emigrației romine de după 1848, am reușit să strângem la un loc un număr de scrisori inedite, conținând amănunte din viața și activitatea lui N. Bălcescu, în anii 1851—1852. Ele provin din diferite fonduri și achiziții de la Biblioteca Acad. R.P.R. și de la Biblioteca Centrală de Stat, Filiala N. Bălcescu.

În dorința de a contribui la o mai ușoară înțelegere a lor, încercăm aci — odată cu publicarea corespondenței amintite — să arătăm și legătura cu alte documente cunoscute din aceeași perioadă.

★

Victoriile contrarevoluționare din iulie-octombrie 1849 reîntronau în întreaga Europă absolutismul și reacțiunea: în 14 iulie, republica franceză restabila la Roma suveranitatea temporală a Papei, în detrimentul Republicii romane, născută abia în februarie 1849; capitularea din 13 august de la Șiria inaugura durerosul epilog al revoluției maghiare; iar căderea Veneției lui Manin, de la 27 august, pecetluia revenirea dominației habsburgice în nordul Italiei. Rămășițele armatelor revoluționare și exilații de pretutindeni se risipeau de la Vidin la Șumla, Brussa și Kutahia, de la Constantinopol la Paris, Londra, în tot regatul Sardiniei și în insulele grecești. Triumvirul Republicii romane, Giuseppe Mazzini, lua a doua oară calea străinătății, continuându-și apostolatul pentru, „sfânta alianță a popoarelor împotriva alianței tiranilor“.

După multe primejdii înfruntate, Nicolae Bălcescu ajunge la Paris — la 16 octombrie 1849 — venind din Transilvania. Sosirea lui fu salutată cu bucurie de cauzașii romini, pe care îi găsește dezmembrați, fără să fi reușit să se grupeze în nici un fel de organizație. După un an de emigrație, pierdut în căutarea de formule, speranțele tuturor se îndreptau acum spre Bălcescu, ca prin autoritatea sa să-i unească pe toți. De fapt, la 2 decembrie, se constituia la Paris *Asociația romină pentru conducerea emigrației*. Deși se destramă după nici două luni de existență, ea continuă sub o altă formă, prin polarizarea celor mai mulți dintre emigrați, în jurul revistei „România viitoare“, al cărei suflet este tot Nicolae Bălcescu. Revista apare la 20 septembrie 1850 și apoi moare. Urmează o a treia încercare de regroupare, sub numele de *Comisia de propagandă*. Înfripată de N. Bălcescu, V. Mălinescu și frații Ștefan și Nicolae Goleșcu, la îndemnul repetat ale lui Alexandru Goleșcu-Albu, ea nu viază decât din octombrie pînă în 26 noiembrie 1850; dar dizolvarea ei nu înseamnă și despărțirea tuturor elementelor care o constituiseră.

Paralel cu strădania pentru gruparea interioară a emigrației, Bălcescu se simte atras de republicanismul federativ mazzinian. În decembrie 1849, planul său de a merge la Londra pentru a capta bunăvoința cabinetului englez se împletea cu dorința de a se întâlni și lega prietenii cu emigrații străini de acolo. Șederea de trei săptămâni, de la 1—21 ianuarie 1850, în capitala Angliei, se soldează cu convingerea că alianței monarhilor și cabinetelor nu se poate răspunde decât cu alianța popoarelor. În consecință, inițiază *Comitetul secret de la Londra*, prima formă de colaborare revoluționară europeană în care intrau reprezentanți ai Europei răsăritene: români, poloni, maghiari, ruși, boemi și sud-slavi. Nu se cunoaște viabilitatea acestui comitet, dar se poate urmări în schimb preocuparea permanentă a lui Bălcescu de a lărgi legăturile revoluționare cu toți emigrații străini.

Prin grija lui Mazzini, în iunie 1850 lua ființă tot la Londra, *Comitetul central democratic european*, compus din reprezentanți francezi (Ledru — Rollin), polonezi (Albert Darasz) și germani (Arnold Ruge). Se urmărea pentru succesul cel mare al cauzei, adeviziunea maghiarilor (Kossuth).

La început, Bălcescu nu mărturisește decât lui Ghica și lui A. G. Golescu legăturile sale revoluționare. Prin Ghica încearcă să convingă pe emigrații maghiari de necesitatea unei confederații dunărene; era vorba de fapt de Kossuth, căci cu Klapka și Teleki se asemăna mai mult în idei. În iulie, prezintă memoriul contelui Zamoyski. Prin septembrie însă, el pune și în fața celorlalți căzuși problema fraternizării cu organizațiile de la Londra.

Cu toate încercările repetate și eșuate, cu toate dezamăgirile provocate de lipsa de coeziune dintre revoluționarii români, anul 1850 aduce totuși pentru Bălcescu: împrietenirea cu frații Golești, o apropiere de grupul Rosetti-Brătianu, și un început de independență față de Ghica.

În dorința de a vedea cât mai grabnică soluționare a eliberării popoarelor de sub jugul tiraniei și despotismului, Bălcescu trece peste toate nemulțumirile personale pricinuite de emigrați și primește să lucreze chiar cu aceia pe care odată îi judecase cu multă asprime. Spre deosebire de Ghica, el e gata să renunțe la chestiuni personale, dacă colaborarea se poate dovedi laborioasă pentru țară¹.

Anul 1851 se mai anunță însă cu un mare neajuns: starea sănătății lui Bălcescu, șubrezită mai demult, se agravează. O neîncredere amară în oameni și în propriile lui forțe îl îndeamnă să-și caute refugiul în studierea istoriei.

Dar organizarea emigrației ungurești, are loc în februarie 1851, și îl face să tresară din nou. În rindurile revoluționarilor români străbate nădejdea într-o apropiată răscoală a popoarelor prin eforturi unite. Bălcescu pregătește un al doilea memoriu „despre chipul de a împăca pe români cu unguri”². Dezvoltând teza cunoscută și din scrisoarea către contele Zamoyski, explică adversitățile politico-sociale care au răbufnit între românii din Transilvania și unguri (1438, 1784, 1791 și 1848), ca urmare a nerecunoașterii românilor ca naționalitate. Dar astăzi, în 1851, Austria reinvie un absolutism care va genera o nouă luptă de emancipare a popoarelor și de dezmembrare a imperiului. După învățămintele trecutului — scrie Bălcescu — va depinde acum de cumințenia politică a maghiarilor să polarizeze în jurul lor forțele unite ale popoarelor oprimare. Or, singurul mijloc de a înălța „drapelul libertății la Dunărea de Jos este *federația și dreptul egal pentru toate naționalitățile*” — maghiari, croați (reuniți cu slavii de sud) și români din Transilvania uniți cu cei din Banat și Ungaria orientală.

¹ Cf. Scrisoarea lui Bălcescu către Ghica din 16 octombrie 1850, în I. Ghica, *Aminții din pribegia după 1848*. Comentate de O. Boitoș, Craiova, 1940, vol. II, p. 282—283.

² Textul integral în Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca Renașterii politice a României 1848—1877*, București, 1930, p. 30—35.

Maghiarii sînt îndemnați să nu vadă în această federație, o dezmembrare teritorială; dimpotrivă — adăugă memoriul — ei se vor putea strădui să mărească teritoriul „prin adjuncțiunea viitoare a romînilor din Principate”, care va aduce în același timp completarea unității romîne și accesul statelor federate la Marea Neagră.

În 22 martie 1851, propunerile de mai sus fuseseră citite de către Klapka și Teleki emigraților maghiari. Dar se așteptau aprecierile lui Kossuth de la Kutahia.

Bălcescu trimite și el memoriul lui Ghica, să fie discutat și cunoscut de emigrații romîni de la Brussa și Constantinopol.

Între timp, Mazzini, revenit în Elveția, lansa manifeste în armata austriacă, instigînd naționalitățile la dezertare pentru cauza revoluției generale.

Răspunsul lui Kossuth veni la sfîrșitul lui aprilie. Rezervele și intransigența sa față de planul de confederație al lui Bălcescu sînt categorice. Soluția lui era o *federație de state*, și nu de naționalități, iar pentru viitoarea revoluție considera indispensabilă numai colaborarea italo-maghiară.

Împotrivirea lui Kossuth nu descurajează pe Mazzini. Acțiunea lui de propagandă se extinde în sferă din ce în ce mai largi, înglobînd în același ideal pe romîni și popoarele balcanice de sub stăpînirea Turciei. Legăturile cu romîni le continuă atît prin Bălcescu cît și prin Dumitru Brătianu, care — ca delegat al romînilor pe lângă Comitetul central democratic — va locui la Londra (Brighton) de la începutul lui aprilie 1851 pînă în noiembrie 1853. Propunerea oficială de colaborare a emigrației romînești, adresată prin Dumitru Brătianu Comitetului democratic, poartă data de 10 mai 1851¹. Inițiativa pornea fără îndoială din partea unei organizații². Și această organizație nu este alta decît vechiul „Comitet Revoluționar romîn de la 48”, reînviat.

Tot în numele *Comitetului de la 48*, Nicolae Bălcescu, N. Golescu și C. A. Rosetti semnav o proclamație către romîni, la 1 iunie 1851³. Proclamația fusese redactată de C. A. Rosetti cu prilejul retragerii trupelor țariste de ocupație din țară. „Romîni” erau anunțați că retragerea oștirilor nu înseamnă și atingerea scopului final al revoluției. Prefacerea cea mare nu va întîrzia, pentru că celelalte popoare „primară cu fericire să intre și România în hora ce se pregătesc a dănuți în curînd, pentru gloria lui Dumnezeu, pulbera tuturor coroanelor, abuzurilor și legilor cele nedrepte”. Manifestul se termină printr-un îndemn la răscoală; dar nu imediat și răzleț, ci numai „toți romîni d-odată, și atunci cînd toți ceilalți popoli pregătiți și ei în toate, se vor scula d-odată”⁴.

Prima lectură a manifestului a fost făcută și textul aprobat, la N. Bălcescu acasă, de față fiind C. Bălcescu, Ștefan și Nicolae Golescu, Ion Brătianu și Cesar Bolliac⁵. N. Bălcescu îi aduse ultimele îndreptări⁶. La 5 iunie 1851, trimițînd lui Ghica „adresa făcută de noi”, Bălcescu adăuga: „iată după opinia mea tot ce a scris Roset mai cuminte. Crez că nu vei avea ce zice în contra”⁷. Faptul că în 26 iunie declara aceluiași că „proclamația lui Ruset am iscălit de silă mare” nu corespunde atît unei stricte realități, cît în special unui menajament pe care începe să-l arate față de vechiul său

¹ Al. Gretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, București, 1933, vol. I, p. 265.

² C. A. Rosetti, *Note intime*, în *Lui C. A. Rosetti 1816—1916*, București, 1922, ed. a III-a, p. 216.

³ B. A.R.P.R., Secția mss., Foi volante, nr. 1079.

⁴ *Ibidem*.

⁵ C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 215.

⁶ „A. G. Golescu n-a voit să vie, zicînd că el nu este compromis ca noi, voiește a fi a mîme d-a intra în țară de ne va da o amnestie. Pricina este după părerea mea că n-are credință în revoluțiune”. C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 215.

⁷ I. Ghică, *Amintiri*, II, p. 312

prieten, spre a-i preveni reproșurile. În această vreme, Ghica considera revoluția o utopie și o cale anarhică, și insista în a convinge pe Bălcescu despre drumul greșit în care se lăsa trântit ¹.

Comitetul central european lansează și el spre sfârșitul lui iunie un manifest către populațiile române, dezvoltând aceleași idei republicane federative². „Slavul și maghiarul, italianul și grecul sint frații voștri. Împăratul și țarul sint vrăjmașii voștri și ai lor”. „Confederația cea mare a Dunării va fi o faptă a epocii noastre”... Textul italian tradus în limbile franceză și română, fu publicat și difuzat tot prin grija „Comitetului revoluționar român de la 48” ³.

Influența Comitetului democratic se resimte pînă în îndepărtatele centre ale Greciei (Atena, Corint, Corfu, Syra etc.) ⁴. La Grande Fratellanza din insula Corfu, în care intrau refugiați italieni și greci, își întindea ramificațiile în nordul Italiei și în provinciile turcești. În cadrul acestei mișcări revoluționare activa Marc' Antonio Canini.

★

Bălcescu nu numai că nu era străin de fazele care se succedaseră din aprilie pînă la primirea oficială a românilor în Comitetul de la Londra (11 septembrie 1851), dar era și sfătuitor în multe. Participarea sa efectivă însă se resimte din pricina sănătății șubrezite. Între 20 mai și 16 iulie stă mai mult la țară la Ville d'Avray, probabil prin mijlocirea Goleștilor, care locuiseră acolo. În momentul în care optimismul roșilor francezi și al revoluționarilor de la Londra făcea pe mulți să întrevadă posibilitatea izbucnirii „revoluției simfonă și sincronă” în primăvara lui 1852 ⁵, el trebuie să se desprindă de realități și să-și caute numai de sănătate. Cu sufletul încărcat de durere și trupul sleit de suferință, se hotărăște să se ducă în Italia.

Scrisoarea prin care își ia rămas bun de la prieteni, nu a fost pînă acum cunoscută ⁶. Nu e datată. Dar indicația din text, că peste o săptămînă va pleca la Nisa și Roma, raportată la data de 1 octombrie, cînd părăsea Parisul, ne face să o considerăm scrisă în jurul lui 22 septembrie.

Suferise mult în vară și hemoptiziile dese îl slăbiseră excesiv. Spera însă că soarele Italiei îi va ajuta să-și recapete forțele. „Trebuie să sper încă că voi avea fericirea de a vă regăsi în primăvara viitoare și că atunci vom fi mai puțin triști decît astăzi, (sublinierea ns. — G. B.). Vă iubesc dragi și excelenți prieteni și voi căuta întotdeauna să merit prietenia voastră pe care o apreciez mai presus de orice”.

Cu o zi înainte de plecarea din Paris — planurile se destrămară ⁷. La 26 septembrie primise vestea că a merge la Roma însemna să înfrunte riscul închisorii pontificale, întrucît numele îi fusese compromis prin G. Andreescu.

Ce se întîmplase la Roma?

Din scrisorile lui N. Bălcescu aflăm numai că „un ofițer român emigrat, în drumul de la Constantinopol la Paris, s-a oprit la Roma”. Și că „poliția papală l-a bănuț și

¹ Scrisorile lui Bălcescu către Ghica din 26 mai și 26 iulie în I. Ghica, *Amintiri*, II, p. 309—311; 316—318.

² Textul în Al. Marcu, *op. cit.*, p. 44—50.

³ C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 216.

⁴ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 14, după C. Kerofilas, *La Grecia e l'Italia nel Risorgimento italiano*, Firenze, 1919; v. și memoriile lui Marc' Antonio Canini intitulate *Vingt ans d'exil*, Paris, 1869, ed. a II-a, cap. VII, p. 76—86; precum și N. Iorga, *Citeva știri nouă privitoare la istoria românilor*, București, 1912, p. 15—19.

⁵ Scrisoarea lui Bălcescu către Ghica din 7 octombrie, în I. Ghica, *Amintiri*, II, p. 319; v. și interesantele impresii culese de Șt. Goleșcu în călătoria sa prin Germania și imperiul Austriei, în Al. Cretzianu, *op. cit.*, I, p. 271—275.

⁶ Anexa 1.

⁷ Scrisoarea lui Bălcescu către Bataillard, din 30, IX. — cf. /G. Zane/, *N. Bălcescu, Coreșpundență inedită 1843—1851*, „Revista Fundațiilor”, XIII, 1946, nr. 1, p. 34—35.

l-a arestat. Se spune că s-ar fi găsit asupra lui hîrtii care mă compromit¹. În scrisoarea către Ghica din 7 octombrie scria mai pe scurt: „La Roma unde doream tare să merg, îmi scrie Manu și Racoviță că nu cumva să mă duc căci sînt comprometat cu numele de Andreescu”².

Din studiile și din scrisorile Goleștilor publicate pînă acum³, întîmplarea capătă un cadru mai precis, în sensul că putem lega faptele între ele de mișcarea mazziniană care se desfășura atunci în Italia. Parte din revoluționarii exilați la Brussa voind să deprindă mînuirea armelor în școlile piemonteze folosesc ocazia pentru o acțiune de propagandă romînească printre italieni. Primii romîni care pleacă cu această dublă misiune în Italia sînt Alexandru G. Mano și Constantin Racoviță, la începutul lui 1851. Au și fost remarcați de altfel ca elemente revoluționare⁴.

Scrisorile Goleștilor și în spețe ale lui C. Racoviță către unchiul său Șt. Goleșcu mai consemnează peripețiile suferite de un alt revoluționar romîn, G. Adrian sau G. Andreescu, pe care însă editorul scrisorilor citate și autorul volumului de comentarii ce însoțesc cele trei volume de scrisori, îl disjunge în două persoane diferite: G. Adrian și G. Andreescu.

La prima lectură, pasajele care amintesc cele două nume lasă impresia că e vorba de o întîmplare identică, suferită de unul și de altul. Amîndoi sosesc în Italia cu intenția de a face propagandă pentru cauza romînă; amîndoi sînt suspectați de poliția papală din Roma și amîndoi sînt încriminați și închiși pentru colportare de acte compromițătoare. Andreescu însă, nu se spune cum, pare că scapă din ghiarele Sacrei Consulte mai devreme și ajunge la Torino, unde-și povestește pățania, ca survenită din pricina unui articol scris de Bălcescu⁵ în chestiunea romîno-maghiară. G. Adrian la rîndul său suferă o închisoare mai îndelungată și mai grea. Pentru el se intervine prin consulul turc de la Genova direct la Cardinalul Antonelli, și, în sfîrșit eliberat, sosește la 1 septembrie la Genova și la 22 septembrie la Torino.

Dacă întîmplarea nu ar fi făcut să dăm peste două scrisori⁶ — una neobișnuit de lungă — ale lui G. Adrian, care să relateze cu lux de amănunte cele suferite de el, misterul Adrian-Andreescu nu l-am fi putut dezlega⁷.

¹ [G. Zane], *l. cit.*, p. 34—35.

² I. Ghica, *Amintiri*, II, p. 319

³ Cf. Al. Marcu, *op. cit.*, și G. Fotino, *Din vremea Renașterii naționale, a Țării Romînești, Boierii-Golești*, București, vol. I—IV, 1939.

⁴ Scrisoarea lui Mazzini către D. Brătianu din 21 august 1851 în Al. Cretzianu, *op. cit.*, I, p. 271 și nota 2; pentru Manu v. și raportul lui Türr către Kossuth din 27 octombrie 1852, în Al. Marcu, *op. cit.*, p. 65.

⁵ În nici un caz însă nu „scris de Andreescu”, cf. G. Fotino, *op. cit.*, I, p. 185.

⁶ B.A.R.P.R. Secția mss. Corespondență neinv. I. Ghica. Scrisorile sînt din 5 septembrie și 14 octombrie 1851.

⁷ Din investigațiile laterale întreprinse, aflăm că: George Adrian s-a născut în 1821 și moare la București în 14 octombrie st. v. 1889. (Arh. St. Buc., Starea civilă, nr. 4769, din vol. 13/1889; cf. și „Romînul” din 16/28 octombrie 1889). În 1848/1849 îl găsim refugiat sau luptînd în rîndurile armatei revoluționare romîne(?) în Transilvania. În aprilie-mai de exemplu participă împreună cu C. Racoviță la conversațiile dintre Dragoș și A. Iancu (cf. V. Moldovan, *Memorii din 1848—49*, Brașov, 1895, p. 125). Ceva mai tîrziu, tot cu C. Racoviță, frații Golești și alți refugiați, sosea la Constantinopol (I. Ghica, *Amintiri*, ed. O.B., I, p. 181), de unde s-a mai întors o dată în Transilvania, în intenția de a lupta pentru o înfrățire romîno-maghiară.

În iunie 1851 pleca din Constantinopol la Paris pentru studii militare; dar în drum prin Italia, suferă închisoarea de șase săptămîni la Roma, despre care e vorba în textul de față și în scrisoarea pe care o publicăm la anexe. După un alt popas la Torino unde încearcă fără rezultat să intre în armata sardă (amănunte în scrisoarea citată din 14 oct. 1851), ajunge la Paris în decembrie 1851 (G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 263). În 1853 publică la Bruxelles, în traducere din l. franceză, „*Idee rîpede despre răsbelul de partizani urmată de Instrucțiuni asupra sărviului decampanie și de un manual de fortificațiune pasageră*”, 159 p. Pe coperta cărții se intitula „Es militar din Principatele romine, elev în școala statului major a armatei franceze”. Lucrarea o tradusese în vederea participării

Scrisoarea pe care o publicăm la anexe este adresată de G. Adrian lui I. Ghica, *din Genova la 5 septembrie 1851*, trei zile după ieșirea din închisorile Romei, unde zăcu aproape trei luni. Expunerea începe de pe data de 5 iulie st. n., când a debarcat la Civitta Vecchia venind cu vaporul de la Malta. „Scopul meu era precum știi, ca începînd de la Roma pînă la Turin să trec prin toate cetățile însemnate despre latura occidentală a Italiei. Pe lîngă

în 1854 în legiunea romînă care urma să lupte în Oltenia, în cadrul războiului Crimeei (G. Fotino, *op. cit.* IV, p. 91, 107). În 1856 se afla încă la Paris; iar în noiembrie 1857, „maiorul” Adrian este numit de către Voghride director al Școlii militare din Iași (D.A. Sturdza, *Acte și documente relative la Istoria Renașterii Romîniei*, V, p. 815). Colonel la 6 august 1858 (*Anuarul militar al armatei romîne din anul 1868 iunie*, p. 7). Autor al unui, *Mémoire sur l'organisation de la force armée des deux Principautés Roumaines réunies*, București, Impr. C. A. Rosetti, 1858, 101 p., în care se intitulează „Officier supérieur de la Moldavie, ancien élève de l'Etat major de l'armée française”. În mai 1860 e ministru de război în Cabinetul Kogălniceanu din Moldova („Monit. Of. Moldova” din 30. IV, adaos), iar în iulie același an intră în cabinetul lui M. Costache Epureanu din Țara Romînească („Monit. Of. Ț.R.” din 25. VII și „Naționalul” din 14. VII). În 1863 deși în neactivitate, este judecat pentru refuz de plata impozitelor și scos din armată (Dim. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor din Romînia*, București, 1898, p. 5). În 1866, este șeful gărzii naționale (*Din viața regelui Carol I*, de un martor ocular, ed. II, București, I, 1939, p. 35). Ministru secretar de stat la Departamentul de Război în cabinetele C. Al. Crețulescu, Ștefan Golescu și N. Golescu, între 24 mai 1867 și 12 august 1868 (Dem. Costescu, *Fazele ministeriale în Romînia* ed. II, București, 1936, p. 37—42). Înaintat general pe data de 11 august 1868, intră în neactivitate a doua zi la 12 august 1868, „prin suprimarea punctiei în urma dimisiei din Minister” (*Anuarul militar al armatei din anul 1869*, p. 281; *idem*, pe 1870, p. 139). Întemeietorul școlii primare „General Adrian” din București, pe temelilele căreia s-a ridicat mai târziu localul primăriei Sectorului II Negru din str. Sf. Vineri. Membru onorific al Academiei Romîne.

† Pe acest George Adrian deci îl considerăm a fi una și aceeași persoană cu: G. Andreescu cadet în reg. I, care în 1847 traducea „*Maria ori Valaa Pireneilor de Ducesa d'Abrantés*” și o tipărea cu „cheltuiala dumnealui Pitaru Nicolae Greceanu” la Craiova; cu „bravul cadet Andreescu” care în ziua de 19 iunie 1848 a arestat pe colonelul Solomon în grădina Banov (*Anul 1848 în Principatele romîne*, IV, p. 683); ridicat la gradul de sublocotenent la 7 iulie 1848; membru al Clubului revoluționar din Craiova, împreună cu Constantin Racoviță (*Ibidem*, III, p. 36, 200); deosebit de apreciat de generalul Magheru (*Ibidem*, IV, p. 34); indicat de același general Magheru, la 28 sept. 1848, după desființarea lagărului din Cîmpul lui Traian, alături de Constantin Racoviță, Nicolae Zătreanu, etc., „a li se slobozi pașapoarte pentru trecerea în imperiul Austriei” (*Ibidem*, IV, p. 574); șters din cadrele armatei Țării Romînești pe ziua de 9 octombrie 1848, împreună cu același C. Racoviță, etc. (*Ibidem*, V, p. 74); și înșfîrșit în 1849, alături de C. Racoviță, N. Bălcescu și I. Bălăceanu, participant în luptele din Transilvania. (G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 303—304; 344, 357).

În primăvara anului 1849, G. Adrian împreună cu Cernătescu, (Alexandru G.) Mano, C. Racoviță, Niță Magheru, frații Radu și Alexandru Golescu și alți „tineri romîni refugiați sau izgoniți”, sosea la Constantinopol. (I. Ghica, *l. cit.*, I, p. 181). Deducția noastră este că, în realitate, *Gheorghe Andreescu debarca pe pămînt străin sub numele de George Adrian*, nume pe care îl adoptase în Ardeal.

De la această dată înainte, în documentele oficioase sau oficiale, numai apare decît sub forma de George Adrian (I. Ghica, *ibidem*, III, p. 135, 148, 205, 219, 221; Al. Crețianu, *op. cit.*, I, p. 222, 226); uneori chiar *Andrianu* B.A.R.P.R. ms. 127, f. 67).

Confuzia începe odată cu menționarea numelui lui de către prieteni în scrisorile particulare, în care e amintit *fiu numai Andreescu*, cum face Golescu Alb (G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 53, 96, 130, 131, 214, 215), Zoe Racoviță (*Ibidem*, II, p. 303—304), Ana Racoviță (*Ibidem*, p. 344) sau Zoe Golescu (*Ibidem*, p. 357); *fiu alternînd, Andreescu cu Adrian sau Adriano*, cum apare aproape consecvent în scrisorile lui Constantin Racoviță — obișnuit dinainte cu numele de Andreescu „al vechiului său camarad și prieten” (G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 167, 217—218, 239—240, 242—243, 249—250).

Pe la sfîrșitul anului 1851, numele de G. Adrian începe să se permanetizeze și în scrisori (G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 263, 289, 342; IV, p. 2, 29, 44, 81, 107, 294). Așa se explică faptul că de la această dată *se pierde și urma lui Andreescu*.

Două argumente ni se par a sprijini în special concluziile noastre:

a) În toate scrisorile Goleștilor, cînd e vorba de acel care se afla în 1849 în Tran-

plăcerea mea d-a vedea acele cetăți italiene, doream a cunoaște spiritul politic al italianilor și a face o propagandă despre cauza noastră¹.

Tot ce putu face fu în Roma. Aici însă din pricina unei mici greșeli, planul fi fu întrerupt și anulat în parte de către guvernul papal, la numai 7 zile de la sosire. În dimineața de 12 iulie, la o razie a poliției pontificale, găsit fără hîrtia de liberă petrecere și fără pașaport asupra lui, fu condus de-a dreptul în închisoare. Percheziționat cu cea mai mare rigoare, i se confiscară toate hîrțiile ce le avea cu el, și în urmă și ce mai avea la domiciliu; între altele, o scrisoare de recomandare a lui Ghica către baronul Tecco, ministrul Sardiniei la Constantinopol — pe care Adrian spera să-l regăsească la Torino — și o altă scrisoare a lui I. Ionescu de la Brad către pictorul Tăttărăscu. În portofoliu i se găsi „o copie după acel articol *capu d'operă al lui N. Bălcescu* (sublinierea noastră. — C.B.), prin care da el planul de a forma un stat federal din națiunile româno-ungară și sirbo-croată. Acest manuscris, avînd din jos nota „présenté au comité hongrois“, fu mai mult decît trebuia pentru a mă face să paț ceea ce pății. Pare că fu o fatalitate ce mă persecuta — adaugă Adrian; tocma atunci cu cîteva ore mai înainte avusesem rendez-vous cu unul din membrii societății secrete din Roma căruia îi arătasem acel articol și-i explicasem copriinderea lui mai pre larg. El mi-l ceru pentru ca să-l arate și altora din camarazii săi și eu, fiindcă am fost promis încă unuia a-l da să-l citească, nu-l lăsaî celui dintîi, zicîndu-i că îl voi da a doua zi. Dacă îl lăsam, nu pățeam nimica, fiindcă nu era să-l găsească la mine și prin urmare arestarea pentru hîrtia de permanență era să fie o treabă de cîteva zile numai“.

Povestește apoi, cu un oarecare talent literar, peripețiile îndurate și peregrinările prin închisorile Romei; din temnița brigadei, în temnița secretă a poliției, apoi pe rînd în secțiile Segreta și Larga ale celei mai oribile închisori din cîte cunoscuse (Carceri Nuove).

Față de guvernarea papală a lui Grigore al XVI-lea, dezvăluită și infierată în 1846 de D'Azeglio în a sa *Gli ultimi casi di Romagna*, situația pe care o constata Adrian în 1851 nu se schimbă cu nimic. După spiritul revoluționar ce cunosc, „în romani și turbarea în care se aflau“ prevedea ziua răscoalii lor „de o mie de ori mai cruntă decît la S-te Barthélemy“. Statul roman îi apărea ca „o întreagă conjurațiune, care cu toate cruzimile de care uza guvernul, face a juca stiletul din cînd în cînd și a răsturna pe cîte un papalin din cei însemnați“.

Credința într-o acțiune comună și într-o răscoală apropiată a tuturor popoarelor Europei prinsese în toată Italia. „Lumea așteaptă — scrie Adrian în a doua scrisoare către Ghica — anul 1852 ca o epocă revoluționară. Există o fermă convingere că acest an va aduce cu sine o revoluție în Franța și prin urmare în tot restul Europei“.

silvania, se pomenește doar numele de *Andresecu* (cf. scrisorile Anei și Zoei Racoviță și ale Zincăi Golescu citate mai sus). Or, într-o altă scrisoare a sa din 5/17 aprilie 1850, (Bibl. Centrală de Stat, Filiala Bălcescu), Adrian vorbește despre sine cînd scrie: „Unii din noi care viețuisem aproape 10 luni printre ei /citește *unguri*/ în timpul mișcării lor“. Tot sub numele de Adrian a fost cunoscut și de ardeleni în vremea aceasta, așa precum de altfel și Racoviță poartă în Transilvania numele conspirativ de *Vițianu* (derivare din *Racoviția*). Din amintirile lui I. Șterca Șuluțiu, știm de exemplu că, la Abrud, Adrian a stat în casa preotului Moldovanu și că din pricina unei răni la picior „a zăcut mai multe săptămîni în pat“ (I. Șterca Șuluțiu, *Părerii și propunerii*, II, „Transilvania“, XXXIV, 1903, nr. 1, p. 7).

b) Golescu Albu, în scrisoarea datată din „Brussa, iunie-iulie 1850“, și adresată lui Ștefan Golescu și Nicolae Bălcescu, precizează că cele două proiecte de organizare a emigrației le-a redactat „*Andresecu și cu mine*“ (G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 53). Unul din aceste proiecte purtînd data, Brussa, 13/25 iunie 1850, e publicat de I. Ghica în *Amintiri*, vol. III, p. 216—219 și poartă iscălitura lui A. C. Golescu și „*Redactor G. Adrian*“.

¹ Din scrisoarea lui Racoviță către Șt. Golescu, Turin 4 aprilie 1851, reiese că inițial Adrian (Andresecu) intenționa să „străbată toată Italia în lung, începînd de la Neapole, Roma, etc. pe jos“ (G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 217).

Evidența colaborare italo-maghiară, ca și intransigența lui Kossuth față de proiectul confederației naționalităților propus de Bălcescu, determinaseră pe mulți revoluționari români să caute sprijinul democraților italieni și mediația lor pentru „conversiunea morală” a ungarilor față de noi¹. Adrian nu făcea decât să se convingă acum — de proprio visu — că „românii pot face o mișcare în orice moment, cu toate trupele străine ce se află în spatele lor; și dacă n-o fac, este că vor să fie siguri despre rezultat pentru care dar așteaptă timpul propice pentru toată Europa”. De aceea avea toate motivele să regrete ratarea misiunii pentru care venise și pentru care se pronunțase din primăvara lui 1850².

Poliția din Roma, apreciind cazul lui Adrian „de mare însemnătate”, l-a înaintat Sacrei Consulte, tribunal prezidat de Papa și care se ocupa numai cu marii inovații politice. Aici i s-a luat interogatoriul amănunțit. Sezisați de articolul lui Bălcescu judecătoria Consultei urmăriră să descopere legături ale revoluționarului român cu vreo „societate secretă politică italiană”, cu Comitetul democratic de la Londra sau cu cel italian. Pe temeiul aceluiaș memoriu, după sugestii venite de la ambasada austriacă, fu bănuit ungar sau supus austriac. În apărarea sa, Adrian reuși să ascundă doar că luase parte la vreo mișcare revoluționară și că era emigrat din Principate. Cîț privește articolul lui Bălcescu, „pentru a-i diminua valoarea de scriere clandestină”, răspuse că i-a fost dat de un alt roman amic al său, copiat după o broșură publicată la Paris. Susținu — împotriva propriilor sale convingeri — că era vorba de-o „scriere ce vorbește *contra* ungarilor”. Nu convinse însă pe nimeni.

Ajutorul solicitat din partea autorităților franceze din Roma fu aproape nul, din pricina raporturilor reci ce se stabiliseră în urmă între guvernul papal și Oudinot.

Numai după ce — eliberat pe neașteptate — sosi la Genova la 1 septembrie 1851 putu afla de demersurile făcute pentru el din partea lui C. Racoviță și Alexandru Mano de la Torino și Ion Ghica de la Constantinopol³. De fapt, din închisoare el izbutise să strecoare o scrisoare către Ion Ghica însoțită de o petiție către Aali Pașa și un bilet către Racoviță și Mano prin care îi înștiința de cele întâmplate. Nu credea însă că scrisorile vor parveni destinatarilor. Cei doi prieteni de la Torino îi veniră în ajutor prin intermediul consulului turc de la Genova, Allegretti. Acesta intervenise la Constantinopol, Paris și Ierusalim, și direct la Roma pe lângă cardinalul Giacomo Antonelli. În răspunsul primit de la Roma se arăta că „Adrian a fost arestat și dat subț judecata tribunalului Consultei”, fiindcă s-au găsit asupra sa „scrieri sectare”, și fiindcă era bănuit „conspirator”.

Iată dar izvorul și filiera tuturor informațiilor care apar atât de confuze în scrisorile lui Racoviță către Ștefan Golescu.

Prezentarea incoherentă și vagă din scrisori se datorește deci în primul rînd întrebunțării alternative a celor două nume ale lui Adrian, de către Racoviță; și în al doilea rînd,

¹ Veziscrisoarea lui Golescu-Albu către Ștefan și Nicolae Golescu, N. Bălcescu și Golescu-Negru, din martie-aprilie 1851, în G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 209-216.

² Din scrisoarea lui Adrian, 5/17 aprilie 1850.

³ Dăm mai jos pasajul respectiv din scrisoarea lui Adrian către Ghica, 14 octombrie 1851: „Ce n'est que par votre lettre, la première que je reçois de vous, que j'apprends les démarches que vous avez faites pour ma mise en liberté. C'est très probable qu'elles, de concert avec la demande du consul Allegretti faite au gouvernement papal, ont accéléré mon élargissement, car il eut lieu alors que je m'y attendais le moins. Et ce que je crois surtout c'est que l'ambassadeur français de Constantinople doit avoir écrit à celui de Rome pour solliciter ma mise en liberté. Quant au Patriarche de Jérusalem dont vous me parlez, je ne crois pas qu'il ait fait quelque chose pour moi; c'est un prêtre, puis c'est un oncle du consul Allegretti et celui-ci m'a raconté tout; comment lui aussi avait écrit au Patriarche sur mon affaire et qu'il en a eu une réponse qui n'est point du tout satisfaisante et que j'aime”.

carenței știrilor parvenite în acel timp de la arestat¹. Ea este dăunătoare mai mult posterității și istoriografiei care se străduiește să reconstituie faptele, deoarece echivocul nu a existat pentru Bălcescu și contemporanii amintiți. Credem numai un singur lucru, că nici C. Racoviță și deci nici Ștefan Golescu nu au sesizat de la început despre ce fel de „hîrtii compromițătoare“ era vorba.

Așa dar în scrisoarea din 29 august 1851, Racoviță care aflase că la Adrian se găsiseră acele „hîrtii compromițătoare“ își exprimă doar temerea ca „Bălcescu să nu pată ceva pe acolo“ dacă merge la Roma. Dar nu-l oprea să vină. „Te rog, unchiule, să-i spui că doi compatrioți² doresc să-l vadă... Viind pe aici, ar putea să găsească scrisori de recomandatii pentru Roma de la Cerutti și alții, care poate să-i fie de mare utilitate și atunci vom putea poate ameliora și situația lui Adrian“³.

La 14 septembrie 1851, lucrurile apar tot confuze: „Am să te mai rog de un lucru, iubite unchiule, este un articol care trată chestia maghiaro-română de N. Bălcescu, și Andreescu /citește Adrian/ imi zice⁴ că este foarte bine scris. Acest articol noi nu l-am citit; dacă ai putea să ni-l procuri, mi-ai face multă plăcere“⁵.

Abia la 22 septembrie 1851, după sosirea lui Adrian la Torino, Racoviță era categoric: „Am aflat că Bălcescu vrea să plece la Roma. Fă-i cunoscut, te rog, că pe Andreescu /citește Adrian/ l-a încredințat și l-a închis în temniță din pricina articolului care e făcut de dînsul, că afară de asta pe acel articol se află o notă cum că ar fi fost prezentat de N. Bălcescu la Comitetul maghiar și prin urmare dacă el merge, poate fi sigur că va fi închis și mi-e teamă că sănătatea lui nu este de acelea de care poate rezista la o astfel de închisoare; și că acel articol se află încă acum la Sacra Consulta“⁶.

Așa fiind lucrurile ne explicăm acum de ce, la 3 septembrie 1851, A. G. Golescu scria lui P. Bataillard că Bălcescu va pleca în Italia⁷; de ce în scrisoarea către prieteni, din aproximativ 22 septembrie 1851⁸, Bălcescu era încă decis să plece la Nisa și Roma. Și de ce numai la 30 septembrie scria că, coboară în sud fără să știe precis în ce loc se va fixa⁹.

„Forțat să renunțe la Roma“, oraș care i-ar fi oferit posibilități de investigații pentru studiile lui istorice, îi rămânea de ales între Pisa, Cannes, Hyères și Nisa¹⁰.

În ultimă instanță — spre surprinderea prietenului său Bălăceanu care îl invitase și-l aștepta la Nisa — se îndreaptă direct la Hyères. „Șmecherul de Bălcescu — se plînge în glumă Bălăceanu lui Ghica, ceva mai târziu¹¹ — ne-a păcălit pe toți; în momentul cînd scria de la Toulon că va veni la Nisa, el își lua toate măsurile de a se stabili la Hyères. Și eu am crezut că va sosi la mine dintr-un moment într-altul, și surpriza nu mi-a fost mediocră aflînd de noua direcție pe care a luat-o“. În aceeași scrisoare Bălăceanu dădea ca argument hotărîtor, care l-ar fi determinat să se răzgîndească, sosirea Mariei Cantacuzino la Hyères. Se pare totuși că Bălcescu intenționase de la început să stea numai cîteva zile la Bălăceanu și să se fixeze apoi tot la Hyères.

¹ O confuzie de datare, care face ca scrisoarea din 14 septembrie 1851 să apară cu data de 14 ianuarie 1851 (G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 167), îngreunează și ea cronologia evenimentelor, înceft a putut provoca deplasarea întregii întâmplări a lui Adrian înainte de luna aprilie 1851 (*Ibidem*, I, p. 184), dată la care nici nu era plecat din Constantinopol.

² Racoviță și Mano.

³ G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 240.

⁴ De fapt îi scrie.

⁵ G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 167.

⁶ *Ibidem*, p. 249. Din scrisoarea lui Bălcescu către Ghica — 7 octombrie 1851 — reiese că Racoviță și Mano îi scriseseră și lui Bălcescu în acest sens.

⁷ G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 242.

⁸ Vezi anexa nr. 1.

⁹ /G. Zane/, *N Bălcescu, Corespondență inedită 1843—1851*, „Revista Fundațiilor“, XIII, 1946, nr. 1, p. 34—35.

¹⁰ *Ibidem*; cf. și I. Ghica, *Amintiri*, II, p. 319.

¹¹ V. la anexa scrisoarea din 16 noiembrie 1851, anexa 4.

Părăsind Parisul, nu părăsea însă interesul pentru revoluția popoarelor Europei, în care credea¹. La 7 octombrie încă ocolea să mărturisească lui Ghica că s-a unit cu grupul radicalilor sau cu „comuniștii”. La 16 octombrie însă, provocat de aluziile și reproșurile acestuia, îi declara răspicat că dezaproabă „exaltația” sa turcească — cum îi reproșase altădată — și stăruința de „a apăra o cauză moartă”. „Opinia mea — scria Bălcescu — ca și a celorlalți e ca noi să nu ne apucăm de bătaie cu turcii dar că datoria noastră e că acum trebuie să pregătim țara de a lua parte și ea la mișcarea ce se așteaptă, fără a ne îngriji de opinia turcilor”. Convins că „mișcarea revoluționară viitoare va fi mai serioasă și mai generală și /că/ nu se va opri numai la Dunăre”, consideră că e și de datoria lui Ghica să iasă din izolare și să contribuie cu toate facultățile cu care l-a împodobit Dumnezeu „spre a pregăti și conduce bine acea revoluție”. Poate că mai mult din dorința de a menaja susceptibilitatea vechiului său prieten, ține să-i mărturisească „că e bine de a nu-i lăsa nici pregătirea nici direcția în mâini nedestoinice” și că pentru aceea s-a „unit cu noii prieteni”. Străduințele lui în a câștiga pe Ghica la cauza revoluției sînt cu atît mai insistente cu cît, adaugă el, „/pe mine/ boala m-a scos cu totul din activitate și mă consider mort la orice reacție”².

La 5 noiembrie, Bălcescu primește din partea lui C.A. Rosetti — unul din noii prieteni la care făcea aluzie Ghica — primele vești politice, în sensul celor arătate mai sus. Scrisoarea propriu zisă nu o cunoaștem. Am găsit însă răspunsul lui Bălcescu de la 6 noiembrie, din care reiese conținutul celei dintîi: noutăți despre mersul pregătirilor pentru apropiata revoluție și alte amănunte la ordinea zilei în Paris.

Potrivit însemnărilor lui Rosetti de pe data de 27 octombrie 1851, scrisoarea a putut cuprinde, între altele, știrea că: revoluționarii romîni publicaseră „un răspuns către Comitetul central european — în 5 jurnale”³; că pusese ră „în lucrare facerea unei bănci”, dăduseră „lui Z. 4000 fr.” etc.⁴. În aceeași ordine de idei se pare că Rosetti cerea și lui Bălcescu bani pentru procurarea de arme.

Primele rînduri ale răspunsului⁵ mărturisesc despre „mulțămirea” simțită la primirea ei. „Eu îți voi răspunde în scurt, scrie Bălcescu, însă tu scrie-mi cît poți mai mult de vrei să te iubesc”.

Chestiunea cu care începe este revoluția și înzestrarea ei, sau cum se exprimă în scrisoare „zestrea drăguței”. Atît de mari îi se par greutățile pentru a putea face față nevoilor ei, încît se arată gata să vadă un mîntuitor în acela care va găsi mijloacele de a o înzestra. În ceea ce privește contribuția sa bănească, crede că toate eforturile vor rămîne probabil fără rezultat. Datoriile contractate de mama sa, pînă acum, se ridicau la 5 000 galbeni; poate numai reușind să vindă ceva pămînt în țară va mai salva situația.

Cu claritatea obișnuită cu care judeca întotdeauna realitățile, Bălcescu atrage și acum atenția asupra unor eventuale măsuri pripite. „Mie mi se pare că va fi peste putință a cumpăra puști, că este peste putință a avea o sumă îndestulă pentru aceasta. Puști trebuie multe, subliniază el, nu cîteva sute, apoi nici de arvnit n-o să aveți bani. Dacă crezi că revoluția se va face peste trei luni, apoi pricepi că nu veți avea vreme a împărți bileterile de bancă. Ar trebui pe aceste să nu le scoateți în Paris la iveală, pînă să apucați mai întîi a băga o sumă în țară”⁶.

¹ Cf. Anexa nr. 1; și scrisorile din 26 iulie și 7 octombrie 1851, în I. Ghica, *Amintiri*, II, p. 316—318 și 319.

² *Ibidem*, fragment scris în limba franceză.

³ E vorba de lungul răspuns din 11 sept. 1851, la manifestul lansat la sfîrșitul lui iunie de către Comitetul Central democratic, cf. *supra* p. 120. Textul integral la Al. Marcu, *op. cit.*, p. 54—59.

⁴ C. A. Rosetti, *Note intime*, p. 221.

⁵ Anexa nr. 3.

⁶ Poate că un ecou al acestei scrisori se va fi furișat în gîndurile pesimiste ale lui C. A. Rosetti din scrisoarea către D. Brătianu la 14 noiembrie. Cf. Al. Cretzianu, *op. cit.*, I, p. 310—312.

O a doua chestiune — care nemulțumește de fapt pe Rosetti și A. G. Golescu — era popularitatea lui Eliade. Bălcescu îi sfătuiește pe amândoi¹ să nu se mai preocupe a-l ataca, ci să-l ignoreze. „Spune-mi ce o să ziceți mai mult decît ceea ce ai zis tu în acel pamflet“². „De vă veți apuca acum în lipsa lui, în vreme ce ați tăcut cînd era de față, îi faceți o mare slujbă“.

Jumătate din conținutul scrisorii cuprinde amărăciuni provocate de purtarea fratelui său Costache. N. Bălcescu se plînge de ușurința cu care a înșelat buna credință a tuturor, atît a prietenilor din Paris, cît și a mamei și a surorii sale. De altfel, nu era nici la prima dezamăgire încercată din cauza lui³. Acum însă se despera „cu totul de dînsul“.

Din pricina izolării în care trăia la Hyères, Bălcescu era străin de alte evenimente ce se petreceau la Paris și care pregăteau încetul cu încetul dictatura napoleoniană. De aceea, vestea loviturii de stat de la 2 decembrie — care de fapt îndepărta revoluția nu cu luni ci cu ani și ani — produce o prăbușire puternică în sufletul lui, încît îi zdruncină din nou sănătatea. O însemnare rămasă de la Bălcescu, din 17 decembrie, redă tot zbuciumul sufletesc ce-l cuprinsese. Ea fost pe drept cuvînt considerată una din cele mai înaripate pagini din cîte a scris⁴. „Pe cînd Europa întreagă se pregătea a saluta triumful libertății“, „fiii fărădelegii triumfează în toate părțile și își întemeiază spurcata lor tiranie. Sufletele generoase, zdrobite și rănite de moarte, văd apuind din vederea lor zioa mîntuirii“. Și totuși, cu toate aceste temeuri de descurajare, Bălcescu slăvește „înzeita libertate“, pe care o vede triumfînd după moartea lui. „Atunci nu va mai fi nici un om rob, nici nație roabă, nici om stăpîn pe altul, nici popor stăpîn pe altul, ci domnirea Dreptății și Frăției...“. „Atunci așteptarea, visarea vieții mele se va împlini, atunci toți românii vor fi una, liberi și frați“.

Surprinderea a fost și pentru radicalii și roșii din Franța. Dar nu gestul lui Napoleon, ci reușita lui. „Pentru mine, scria C. A. Rosetti la 5 decembrie, n-a fost o surpriză. O așteptam. M-am înșelat însă, căci credeam că n-o să izbutească“⁵.

Comitetul central democratic de la Londra nu se lasă stînjinit de noua întorsătură survenită în politica europeană. Propaganda continuă — prin emisari, apeluri, manifeste — atît în imperiul Austriei⁶ cît și în sud-estul european. La sfîrșitul anului 1851 și începutul lui 1852, epicentrul mișcărilor conspirative pare a fi Grecia. La Atena fusese trimis și Nicolae Golescu, cu dublul rol de agent al Comitetului, revoluționar italian și emisar al cauzei romînești⁷.

Concluziile practice de pe urma schimbării survenite nu le scrie Bălcescu. Le găsim însă în scrisorile pe care A. G. Golescu le trimetea de la Hyères, de lingă patul prietenului său suferind, lui Ștefan Golescu⁸ și lui C. A. Rosetti. „Cum poți oare să susții — dojenea Arăpîlă pe vărul său — că după cele întimplate, Nicolae nu are nimica să schimbe în instrucțiile lui. Acum mai socotești oare că să ne putem scula în trei luni sau în trei ani? Și dacă nu, cum nu vezi că și tactica lui trebuie să se schimbe...“. „Cînd din contra avem

¹ La 6 noiembrie primise și de la A. G. Golescu o scrisoare în sensul acesta.

² Aluzie la *Apel la oamenii cei liberi* a lui C. A. Rosetti, din 2 decembrie 1849; broșură litografiată, publicată și în *Anul 1848*, și în C. A. Rosetti, *Scrieri din junețe și esilii*, II, ed. II, București, 1885, p. 5—66.

³ Scrisoarea lui Bălcescu către A. G. Golescu din 5 aprilie 1849; P. P. Panaitescu, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, București, 1924, p. 105; și „Studii“, 1948, nr. 3, p. 206—207.

⁴ N. Bălcescu, *Istoria lui Mihai Viteazul și alte scrieri*, ed. A. Odobescu, ed. II, p. XII—XIII; v. și Tocilescu, *Nicolae Bălcescu, Viața, timpul și operele sale 1819—1852*, București, 1876, p. 44—46; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 147. Originalul în B. A. R. P. R., ms. 81, f. 7.

⁵ C. A. Rosetti, *Note intime*, p. 215.

⁶ Al. Cretzianu, *op. cit.*, I, p. 283.

⁷ G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 269, 280—282, 301, 320, 326, 330, 338, 342; Al. Cretzianu, *op. cit.*, I, p. 276, 309.

⁸ G. Fotino, *op. cit.*, III, www.dacoromanica.ro

să mai așteptăm ani și ani, atunci mi se pare că lucrul cel mai de căpetenie este taina; atunci circumspecția trece înaintea activității¹. În rezumat, Golescu socotea că și Nicolae Golescu „ar trebui acu să vorbească pe un ton mai slăbit, să se facă mai circumspect, ca să nu afle turcii (*căci acum ne pasă despre aceasta*) (sublinierea noastră. — C.B.). Să se dea mai cu seamă de agent curat românesc trimis de noi ca să cerce doar, de ne vom putea înțelege cu grecii despre viitorul țărilor noastre astfel încît, cînd se va coace născînda noastră legămînte, să nu mai avem trebuință să așteptăm de la străini; ci noi înșine cu singurele noastre puteri să decidăm despre soarta Orientului etc. Ca agent al Comitetului italian tot asemenea să vorbească; tot pe departe să apuce lucrul și nu ca, cînd mîine, poimîine am sta să ne sculăm¹.

Starea sănătății nu mai îngăduia lui Bălcescu să făurească planuri politice; singura preocupare îi rămăsese terminarea Istoriei romînilor sub Mihai Viteazul, să-și îngrijească sănătatea și să-și mai vadă o dată mama și țara.

În loc să se simtă bine la Hyères, de la începutul lui noiembrie boala se declanșează cu o violență care provoacă îngrijorarea medicilor și a surorii sale. Prima persoană care-i vine în ajutor fu Maria Cantacuzino; ea va rămîne la Hyères pînă în aprilie 1852, adică pînă la plecarea lui Bălcescu la Constantinopol.

Deși atît de aproape de dînsul, Bălăceanu, cu toate bunele intenții exprimate în repetate rînduri, nu reuși să-l vadă². Lovitura de stat de la 2 decembrie dezlănțuise vărsări de sînge în centrul și sud-estul Franței, care răspîndiseră groaza în departamentul Var și determinaseră pe Bălăceanu și pe soția sa să amîne călătoria la Hyères. Nu renunțaseră însă a-l chema stăruitor la Nisa³.

Pe la jumătatea lui decembrie, după ce prima criză părea a fi fost îndepărtată și se putea spera într-un mai bine, se declară o recidivă pe neașteptate, și mai gravă. Zbuciumul moral din ultima vreme își făcuse efectul. La chemarea deznădăjduită a Sevastiței Bălcescu și a Mariei Cantacuzino, din 22 decembrie⁴, Al. G. Golescu sosi la Hyères în ziua de 2 ianuarie 1852. Aducea cu sine toate manifestările de simpatie și urările de sănătate ale prietenilor din Paris⁵, care — adăugate la bucuria revederii celui mai drag dintre toți — avură darul să însemneze intrucitva pe bolnav.

O parte din griji trecură asupra lui Golescu. Devotamentul și dragostea frățească cu care îi dăruie toată purtarea de grijă și nopțile de veghe timp de trei luni și jumătate, îl vor slăbi, dar îl vor înălța sufletește.

În mai puțin de trei săptămîni de la sosirea lui Golescu-Negru la Hyères, bolnavul trecuse prin alte trei crize de hemoptizie, ce îl aduseseră în așa stare, încît multă vreme „nu i se mai îngădui nici să vorbească, nici să scrie, nici să citească”⁶. Toți prietenii îi vor duce grija, toți vor trăi neliniștea veștilor de la el. Și dacă mulți se vor opri a-i scrie, nu o fac din nepăsare, ci dimpotrivă din teama de a nu-l supăra cu taistetea gîndurilor lor. Așa își mărturisește V. Alecsandri cauza tăcerii — de la 25 octombrie 1851 pînă în aprilie 1852⁷. Și tot din aceleași motive, N. Ionescu, fratele lui Ionescu de la Brad, întreba direct

¹ G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 281.

² Scrisoarea din 16 noiembrie 1851, anexa nr. 4.

³ Amănunte în scrisoarea lui Bălăceanu din 17 decembrie, anexa nr. 5.

⁴ P. P. Panaitescu, *Contribuțiuni*, p. 147—148; originalul la B. A. R. P. R., Mss. Coresp. inv. nr. 19 639.

⁵ G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 267—268.

⁶ G. Fotino, *op. cit.*, p. 275.

⁷ Cf. Scrisoarea lui Alecsandri din aprilie 1852, O. Densusianu, *Trei scrisori în „Noua revistă romînă”*, 1901, nr. 31, p. 304; și P. Haneș, *O prietenie, ibidem*, 1914, nr. 6, p. 76.

pe Golesecu-Negru de sănătatea iubitului Bălcescu. „Încredințează-l, că de nu-i scriu de cîte ori gîndesc la dînsul, altă împiedecare nu am decît că ar trebui să-i scriu în toate zilele cînd gîndesc în sine la ale noastre cele mai curate datorii pentru țară și pentru dreptate și pentru libertate. Și astfel mă tem că vrînd să-i scriu prea des să nu-i cad greu cu o mie și una de gînduri ce pot să deștepta în sufletul lui cel înfocat”¹.

Prietenii ținuți în permanență la curent cu starea sănătății bolnavului, sînt P. Bataillard și inimosul Ștefan Golesecu². Acesta din urmă se îngrijește îndeaproape cu executarea tuturor dorințelor lui Bălcescu premergătoare tipării Istoriei lui Mihai Viteazul. El se interesează de identificarea numelor de localități, ia măsuri pentru reproducerea gravurilor din lucrare și se străduiește pentru procurarea banilor și mijloacelor necesare tipării. De la el avem o scrisoare cu data de 7 martie 1852³, adresată credem lui Ion Ghica, prin care îl anunță despre cererea lui Bălcescu de a i se tipări lucrarea cu cheltuiala Asociației literare a Romîniei. Deși rezervele societății abia puteau „covîrși cheltuielile tiparului și a săpatului gravurilor”, adăuga Șt. Golesecu, membrii aflători la Paris, se arată entuziaști a jertfi întregul fond pentru înlesnirea apariției unei cărți „care va fi de mare folos junimii romîne”. Înștiințarea are un caracter oficios, întrucît Ștefan Golesecu cere în calitate de fost secretar al Asociației⁴ adevizul unui membru al ei.

Pentru ca să relateze despre suferințele vechiului prieten comun, dar mai ales pentru a lua măsuri din vreme în vederea mult doritei apropieri a lui Bălcescu de hotarele țării, Golesecu-Negru rupe o tăcere de 18 luni, pe care și-o impusese față de Ion Ghica și-i scrie la 18 ianuarie 1852⁵. „Ceea ce ne preocupă pe toți în acest moment, scrie Arăpila, este boala lui Bălcescu, care a ajuns în așa grad încît a trebuit să vii lingă el la Hyères, pentru a-i susține puțin curajul”. Îi mulțumește în numele bolnavului pentru scrisoarea primită, care l-a bucurat mult, mai ales că se temea să nu fie cituși de puțin amărit pe el pentru chestiunile politice. „Mă însărcinează, continuă Golesecu, să-ți spun cît îți este de recunoscător pentru acest lucru și cît de mult regretă de a nu-ți putea răspunde personal”.

Părerea turcilor îl interesa mai puțin. „Să fie mulțumiți dacă știu că a renunțat de acum înainte la politică”. De aceea nici nu le cere decît un azil temporar, atîta cît să se poată apropia de hotare să-și vadă mama. În consecință, Arăpila roagă pe Ghica să-i comunice „de va putea închiria pentru cel mult jumătatea a doua a lui aprilie” un apartament la Constantinopol în cartierul în care locuia și el.

Răspunsul la această scrisoare poartă data de 25 februarie⁶. Adînc impresionat de veștile primite, Ghica sfătuiește pe Golesecu de a stărui cît mai insistent pe lingă Bălcescu, să se apropie de țară. Noștalia îl face „să se creadă mai bolnav decît e în realitate”; de aceea „va fi mult ușurat respirînd aerul natal pe malurile Dunării sau în Moldova unde are prieteni care îl iubesc și-l apreciază”.

Amintind de chestiunile politice, el găsește că dimpotrivă lovitura de stat din Franța a apropiat mai mult ca oricînd declanșarea conflictului. — „Caracterul și numele” lui Napoleon, îl îndreptăteau să gîndească astfel —. Și pentru „un spirit ca al lui Bălcescu”, vede cîmpul deschis „pentru un mare cerc de acțiune”.

Dacă din punct de vedere tactic, principiile diplomatice ale lui Ghica se vor confirma în timp, în aprecierea rezistenței fizice a lui Bălcescu el s-a dovedit a fi fost prea încrezător.

Ștefan Golesecu care vine anume la Marsilia să-l îmbrățișeze înainte de imbarcarea pentru Constantinopol, nu-și poate stăpîni lacrimile la prima întîlnire. „Starea în care

¹ Anexa nr. 8.

² G. Fotino, *op. cit.*, III, scrisorile nr. 305, 306, 311, 314, 320, 322 și 327.

³ Anexa nr. 9.

⁴ *Anul 1848*, I, p. 44—46; cf. și N. Iorga, *O societate literară uitată*, în „Revista istorică”, XXIII, 1937, p. 249—252.

⁵ Anexa nr. 6.

⁶ Anexa nr. 7.

se află nu mai îmi dă nici o speranță că o să mai trăiască multă vreme¹. Numai singur Bălcescu credea că însănătoșirea sa aparentă era și reală. „Mi-a zis, scrie Golescu lui D. Brătianu, să vă zic la toți că putem conta pe el și că va face tot ce va putea să continue scopul nostru”².

Dar lunile care s-au scurs din aprilie pînă la moartea lui, în noiembrie, au fost departe de a-l lua în calcul iluzia unei însănătoșiri sau reintrării în activitate.

Sederea la Constantinopol și zădărnicierea încercării de a intra în țară, sînt departe de a-l întrema. Forțat să revină în Italia, el trebuie să renunțe a doua oară la Roma³. De data aceasta clima nu-i era favorabilă și medicii îl sfătuiesc să petreacă iarna la Palermo. Deprimat, bolnavul se teme de singurătatea care-l apăsa și chiamă lîngă sine pe Ștefan Golescu sau pe oricare alt prieten⁴. Toți sînt însă prinși de îndatoriri și greutăți personale: M. Kogălniceanu, I. Bălăceanu, I. Ghica, Sevastița, V. Alecsandri, Maria Cantacuzino⁵. Ștefan Golescu era la Dresda cu mama suferindă și numai prin decembrie spera să se stabilească la Genova, de unde le va fi mai ușor la „unul din 4 frați” să vină să petreacă cîteva zile în Sicilia. Dar la 14 decembrie cînd scria aceste gânduri, însuși proiectul era de mult tardiv. I. Bălăceanu de la Nisa rămînea și el numai cu promisiunea și cu speranța într-o apropiată vizită. De abia Maria Cantacuzino va ajunge mai repede, dar — din nefericire — și ea sosea cu o zi prea tîrziu⁶.

De la începutul lui noiembrie, cu un scris „aproape ilizibil”, Bălcescu se plînsese lui Bălăceanu că se simțea „atît de slab și demoralizat de singurătate *încît se vedea murind*”. Zguduit la gîndul implacabilului sfîrșit, prietenul de la Nisa împărtășește lui Ghica revolta⁷ sa împotriva celor „mari și puternici” din țară, care știindu-l muribund la frontieră, „i-au închis porțile” și nu i-au îngăduit să se odihnească în țărîna patriei pentru care se jertfise. Se întrebă cum de l-a lăsat familia să se întoarcă singur în Italia. Dar rîndurile lui constituie în același timp o dureroasă mustrare și pentru prietenii, care văzîndu-l cum se stîngea pe fiecare zi, nu l-au însoțit de la Constantinopol în Italia, nu ca să-i dea — cum scrie Bălăceanu — „ani din viață” ca „să renască la sănătate”, dar măcar mîngîierea în clipele supreme. „Să mori astfel la această vîrstă, singur; la 600 leghé departe de țara sa și de familia sa; fără să fi revăzut o singură dată cerul patriei, fără să fi îmbrățișat o singură dată pe mama sa. Aceasta mi se pare inspăimîntător, oribil. E cea mai crudă dintre morți”⁸.

La 7 ianuarie 1853⁹, D. Brătianu, din Londra, propune „fraților”, membri ai Comitetului revoluționar român și romînilor de pretutindeni — „singura demonstrație publică ce ne este iertat astăzi a da durerii noastre” — o lună de zile doliu, pentru pierderea celui mai demn dintre „frați” și pentru sufletul lui de erou.

*

¹ G. Zane, *Știri despre Bălcescu din scrisori inedite ale lui Ștefan Golescu*, extras din „Arhiva romînească”, IV, 1940, p. 9.

² Al. Gretzianu, *op. cit.*, p. 276.

³ Scrisoarea din 11 octombrie 1852 către Ghica, în I. Ghica, *Amintiri*, II, p. 328.

⁴ Ecou din scrisoarea lui Ștefan Golescu din 15 noiembrie 1852, în N. Iorga, *Ultimile scrisori din țară către N. Bălcescu*, București, Mem. Sect. Ist., s. III, t. VII, 1927, p. 8, și scrisoarea lui A. G. Golescu din 15 decembrie 1852, în G. Fotino, *op. cit.*, III, p. 402.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 1—19.

⁶ *Ibidem*, p. 8.

⁷ În scrisoarea către I. Ghica, din 7 noiembrie 1852, anexa nr. 10.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Al. Gretzianu, *op. cit.*, I, p. 316—317.

A N E X E

I

N. Bălcescu către prieteni

/Paris, aprox. 22 septembrie 1851/¹

Mes bons amis,

Je regrette beaucoup de quitter la France avant de vous avoir encore vus. Je partirai dans une semaine pour Nice et Rome. J'ai bien souffert cet été. Des vomissements incessants de sang m'ont excessivement affaibli. Il faut espérer que le soleil de l'Italie me donnera un peu de force, dont j'ai tant besoin. Il faut espérer encore que j'aurai le bonheur de vous retrouver le printemps prochain et qu'alors nous serons moins tristes qu'aujourd'hui.

Je vous aime beaucoup chers et excellents amis et je tâcherai toujours de mériter votre amitié que j'apprécie au-dessus de tout.

Adieu mes amis, votre tout dévoué

N. Bălcescu

II

George Adrian către Ion Ghica

Genova, 5 septembrie 1851

Domnule Ghica,

Mă iartă că-ți întrerup ocupațiile printr-o scrisoare atît de lungă, care nu tractă decît despre persoana mea, și catastrofa prin care trecui. Am crezut necesar a o face și pentru a-ți da o idee mai lămurită despre infamia guvernului preoțesc actual, care în răutate a întrecut pre toate celelalte. Spun în credință, că de cînd încercai însumi și văzui pîn la ce grad se urcă infamia și răutatea acelu guvern, am pierdut din disprețul și ura ce aveam pentru guvernurile din principatele noastre. Acolo este de o mie de ori mai multă umanitate, de cît în acea castă blestemată care zice că reprezintă pre pămînt caritatea, amorul, indulgenția și care în adevăr nu este decît însuși tartarul. Temnițele noastre se pot socoti saloane, pe lîngă acelea prin care trecui eu în Roma. Am suferit mult, însă îmi pare foarte bine că făcui și astă experienție; acum pot sfida închisorile noastre, care în adevăr sînt nimica pe lîngă cele din Roma, unde se află tot ceea ce iezuitismul a putut inventa pentru a pedepsi pe om și moralicește și trupește. Pentru asta dar, Roma este cetatea cea mai anticatolică care există astăzi în lume.

Nu sînt decît trei zile de cînd ieșii din închisorile Romei, unde zăcui aproape două luni. Aseară debarcai în Genova. Cred că vei fi primit domnule Ghica, o scrisoare a mea însoțită de o petițiune către Aali pașa, în care espuneam arestarea mea. Fiindcă acea scri-

¹ Pentru datare, v. scrisoarea către Ghica din 7 octombrie 1851, în I. Ghica, *Amintiri*, ed. O. B., II, p. 319.

soare am strecurat-o din temniță, în secret și cu mari dificultăți, pentru ca să poată ajunge mai sigur la destinațiunea ei am pus-o într-un plic către ambasadorul englez¹ la Constantinopoli. Din acea scrisoare nu poți avea decît o idee incompletă despre arestarea mea. Temîndu-mă/de a fi interceptată, nu m-am exprimat în ea decît foarte pre scurt și într-un mod a nu ieși din ceea ce declarasem în procesul meu verbal. Pentru asta dar acum vă transmit aceste notiții mai în detaliu despre cursul întîmplării.

Pentru că am fost silit a întîrzia zece zile la Malta spre a aștepta batelul care trebuia să mă ducă pre litoralul Italiei, am ajuns la Civita Vecchia la 5 iul, s.n. și la Roma la 6. Scopul meu era precum știi, ca începînd de la Roma pînă la Turin, să trec prin toate cetățile însemnate despre laturea occidentală a Italiei. Pe lîngă plăcerea mea d-a vedea acele cetăți italiene, voiam a cunoaște spiritul politic al italianilor și a face o propagandă despre cauza noastră. Planul meu însă fu întrerupt și anulat în parte de guvernul papal. Tot ce putui face fu în Roma, unde însă plătiți foarte scump, numai din cauza unei mici greșeli. Abia mă aflam de șapte zile în Roma, cînd în dimineața de 12 iuliu, înturnîndu-mă despre piața Navona, pe drept basilica Iesus, fui arestat în uliță de zbiri îmbrăcați civil și condus d-a dreptul în închisoare.

Arestarea mea nu fu de loc un lucru precugetat de poliție, ci cazuistic. În Roma zbirii au voie de a proceda cu arbitraritatea cea mai mare asupra persoanelor de orice categorie și protecțiune. De aci vine că ei opresc persoanele pe uliță, le cer pașaportul sau hîrtia de permanență a poliției și cine nu poate satisface pe loc la această cerere, este condus d-a dreptul în închisoare și apoi perchezitat cu cea mai mare rigoare.

Eu din dizgrație în acea zi uitasem acasă hîrtia de permanență a poliției, în care mai aveam patru zile din termenul dat. Zbirii mi-o cerură și neavînd-o asupra-mi, fui condus, după obicei în temnița brigadei (comissie) de unde erau ei. Aci capul brigadei care era un prelat mă întrebă prin interpret (fiindcă din momentul arestării, mă prefăcuî a nu cunoaște limba italiană și nu vorbii decît în cea franceză) de nume, de patrie, de locuința mea în Roma, care era în piața Berberini. La întrebarea ce-mi făcură la brigadă despre locul nașterii mele, eu știind că București, sună prea rău la ureche, și crezînd totd-odată că arestarea mea nu va ajunge la o importanță atît de mare unde o aduseră popii mai pe urmă, răspunsei că sînt născut în Iași și aceasta a trebuit s-o susțin pînă în fine și în procesul verbal. După ce luară aceste notiții despre persoana mea, mă vizitară prin buzunare, prin încălțăminte etc. Din dizgrație în portofoliul meu se afla o copie după acel articol capu d-operă al lui N. Bălcescu, prin care dă el planul de a forma un stat federal din națiunile romană, ungară și serbo-croată. Acest manuscris, avînd din jos nota: „présenté au Comité hongrois“ fu mai mult decît trebuia pentru a mă face să paț ceea ce pății. Pare că fu o fatalitate ce mă persecută; tocma atunci cu cîteva ore mai înainte avusesem rendez-vous cu unul din membrii societății secrete din Roma, căruia îi arătasem acel articol și-i esplicasem copriinderea lui mai pre larg. El mi-l ceru pentru ca să-l arate și altora din camarazii săi și eu fiindcă am fost promis încă unuia a-l da să-l citească, nu-l lăsaî celui dintîi, zicîndu-i că îl voi da a doua zi. Dacă îl lăsam nu pățeam nimica fiindcă nu era să-l găsească la mine și prin urmare arestarea pentru hîrtia de permanență era să fie o treabă de cîteva zile numai.

Articolul și guidul Italiei ce aveam în buzunar fură puse într-un plic și trimis la poliție iar pe mine mă aruncară într-un cașot întunecos, puturos (cu ieșitoare înăuntru unde numai singur șezui vreo 14 ore. Strămutarea prizonierilor dintr-o temniță în alta se face numai noaptea ca să nu vază publicul, cu toate că el știe prea bine. Pe la miezul nopții intrară la mine 4 zbiri; imi puseră la mîni cătușe de fier, mă scoaseră afară și mă conduseră în temnița secretă numită: del Monte Citorio, adică a poliției. Aci mă băgară într-o închi-

¹ Stratford Canning, mai tîrziu Stratford de Redcliffe, 1786 — 1880.

soare nr. 4, tot ca cea de la brigadă, cu deosebire că se mai afla 23 inși, unii culpabili politici și alții de delicturi comune, care abia aveau loc a se întoarce de desime.

Peste câteva zile geolierul mă transportă într-o altă închisoare, unde se aflau numai culpabili politici. Nu-ți poți închipui căldura și putzarea cea grozavă de care suferă prizonierii în aceste închisori. Fiecare este de mărimea unei camere ordinare, cu ușa în veci închisă, fără fereastră, cu o gaură mică aproape de bolta tavanului, cu ieșirea înăuntru descoperită, și avind un număr de 20—25 persoane înghesuite ca sardelele.

După câteva zile într-o noapte fui transportat din temnița Monte Citorio, în temnița numită Carceri Nuove; ele însă sînt făcute de vr-o trei secoli. Această temniță care în timpul închizițiunii era un loc de suplițiu al acelu tribunal spurcat, este împărțită în două mari secțiuni: La Larga și La Segreta. Eu fui închis într-o închisoare din Segreta—închisoarea mult mai oribilă decît cele prin care trecusem. Încăperea era pe jumătatea celorlalte și numărul oamenilor mai tot acela. Putoarea era mult mai nesuferită și năbușala atît de mare, încît nu puteam respira. Pentru a putea suporta căldura cea grozavă eram siliți a sta despuiați numai în izmene și fără cămăși. Ușa închisorii se deschidea numai de 3 ori în 24 de ore: dimineața pentru a aduce urcioarele cu apă, pe la amiaz cînd băga proviziunea și la miezul nopții cînd intra geolierul de zi pentru a vizita. La fiecare din aceste ocaziuni, ușa nu sta deschisă decît pentru a băga și a scoate ce era de scos, adică vreo 20—30 secunde. Atît ziua cît și noaptea, nu puteam trăi de putoare, de căldură și de mulțimea cea nemăsurată de purici. Aci șezui 12 zile, în care interval fură scoși doi din cei care stau cu mine și împușcați. Ei fuseseră militari în timpul republicii, arestați după căderea ei, condamnați la moarte de doi ani, și tocma acum le venise rindul a fi executați.

Mulțimea prizonierilor e atît de mare (36 mii în tot statul, din care 4 politici), încît judecătorii nu se mai ajung pentru a-i judica.

În închisorile pe unde am fost eu, am găsit mai mulți inși, arestați de doi și trei ani aproape, fără să fi fost vreodată esaminați și prin urmare fără să-și cunoască crima pentru care sta închiși.

Trecuseră 18 zile de la arestarea mea și încă nu știam despre soarta mea: nici un funcționar nu venise a-mi zice cel puțin culpa ce mi se impută. Pînă aci nu văzusem decît geolieri, prin intermediul cărora fui transportat dintr-o închisoare în alta, fără a ști pentru ce. În a 19-a zi în fine, geolierul mă scoase din secretă și mă conduse în cancelaria temniței, unde mă chema ca să mă examine, judecătorul orînduit de tribunalul Sacra Consulta. Tocma atunci aflai că eu nu mai atîrnăm de poliție ci de Sacra Consulta, tribunal al cui preșident e Papa și care se ocupă numai cu culpabili politici de înaltă importanță.

Poliția crezînd cauza mea de mare însemnătate m-a fost dat în dispozițiunea tribunalului Consulței ca să mă judece încă de cînd mă transportară în cea din urmă închisoare. Din ziua arestării mele n-auzisem nimica despre lucrurile și despre banii ce aveam, care îi lăsasem în geamantan. Credeam că toate acestea se aflau în mîinile poliției, însă judecătorul îmi spuse că oamenii poliției n-au luat alt din camera mea decît hîrțile ce au fost găsit și aceasta era adevărată. Hîrțile, între care era și scrisoarea d-tale către baron Tecco și o scrisoare a lui Ionescu¹ către un pictor român Tătărescu², le văzui toate în mîna judecătorului împreună cu articolul lui Bălcescu. În fine începui a spune după întrebările ce mi se făceau și notarul scrise vreo 15 foi. Eu știam pe dinafară tot ce coprîndeau scrisorile și prin urmare nu răspunsei nimica care să nu fie în acord cu ele sau cu ceea ce știam că poliția știa despre mine. Eu în pașaport eram pus de condițiune student, însă în scrisoarea d-tale se coprîndea că am fost militar. La acest punct meditaseam dinainte pentru a răspunde, și în adevăr o potrivii foarte bine, încît din

¹ I. Ionescu de la Brad, 1818—1891, emigrat exilat la Brussa.

² Pictorul George Tătărescu, 1818—1894, între 1845—1851 stă în Italia pentru studii. La Roma a urmat cursurile Academiei Sf. Luca.

procesul meu verbal nu puteau cunoaște că eu am luat parte în vreo mișcare și că sînt emigrat din Principate. Cît pentru articol, pentru a-i diminua valoarea de scriere clandestină, răspunsei că mi-a fost dat de un alt roman amic al meu, care l-a copiat dintr-o broșură publicată în Paris în anul acesta. În fine tot procesul verbal ieși foarte bine pentru mine, încît judecătorul n-avu a-mi contesta nici o culpabilitate. Eu știind tot ce coprindeau hîrtiile mele aflate în mîna tribunalului, Consultei, mă consultasem încă fiind în Secretă cu alți arestați, care mă informaseră despre toate cum să răspund. Ei îmi făcuseră cunoscut și gradul inteligenței al celor care mă vor examina; adică, că ce cunoștințe au despre lucrurile politice și mai ales despre ale noastre unde în adevăr erau foarte ignoranți. Cît despre cunoștințele ce aveam în Roma declarai numai trei persoane inofensive pentru guvern, pentru care eram sigur că și poliția știa că le cunosc. Adică un doctor din armata franceză care ședea tot în casa unde șezusem eu; o damă franceză, care da lecții de limba italiană fetelor generalului în cap al armatei franceze, și cavalerul Vollati [?], pictor însemnat și frate cu cel de la Constantinopole. Aceste trei persoane; cărora le sînt foarte mult recunoscător, au lucrat neîncetat în toț timpul pentru a mă scoate din închisoare, însă lucrările lor n-au avut nici un rezultat eficace.

După ce fui examinat, nu mă mai puseră în Secreta, ci mă trecură într-o închisoare din despărțirea numită Larga. Se numește Larga, fiindcă închisorile acestea au ferestre prin care se poate respira un aer mai curat; și pe urmă, detenuții au voie la 15 zile a vorbi cu vreunul din părinții lor sau cu avocatul care umblă pentru cauza lor. Au voie asemenea a scrie la părinți sau la persoana care lucră pentru cauza lor, însă scrisoarea este mai întii cetită de cancelierul temniței și apoi liberată a eși din cuprinsul temniței. Vorbirea arestaților cu cei d-afară se face într-un parlatoriu în prezența cancelierului sau unui custode.

În adevăr închisoarea în care mă puseră după esamin era cea mai bună din cîte încercasem. Toți detenuții din ea, în număr de 12 erau pentru cauze politice și oameni care în timpul republicii luaseră parte însemnată. Între alții se aflau: un maior adiotant al generalului în cap al armatei republicane, colonel de dragoni, frate cu ministrul de rezel din timpul republicii, care era condamnat pe viață și se afla într-un loc de deportațiune, și directorul general al poliției romane, din timpul republicii. Acest din urmă care era și un pictor, famos, mă informă cum trebuie să lueru pentru eliberarea mea, fiindcă el eră foarte cunoscător în lucrurile polițiene, judecătorești etc. În fine aci găsii mijlocul de a scrie afară fără ca scrisorile mele să fie citite de vreun funcționar al temniței. În spațiul de 34 zile cît șezui în acea încăpere, nu făcui decît a scrie neîncetat la scrisori și la petițiuni. Ținui o corespondență continuă cu cele trei persoane care nu încetau de a face tot ce le sta prin putință, ca să mă scoată din fuchisoare. Dedei vreo trei petițiuni numai autorității franceze; generalului, prin dama aceea și ambasadorului, prin doctorul francez. Însă mai nimica din toate astea. Abia voiră a însărcina pe prefectul poliției franceze (în Roma se află și o poliție franceză pentru cauze ce se întîmplă între trupe și locuitori) ca să insiste la tribunalul Consultei a da un curs mai repede procesului meu.

Francezii stau foarte rău cu guvernul papal, mai vîrtos generalul, și mai cu seamă de cînd se descoperi mahinația guvernului papal, de a face să vină trupe austriace în Roma, precum și planul de fugă al Papei, de la castelul Gandolfo, unde avu un rendez-vous cu regele Napolului,¹ carele trebuia să vină cu o escortă pentru a-l lua. Însă generalul francez le aflase toate și trimisese dinainte un corp de trupe foarte respectabil, sub pretext de a face onoare Papei și regelui napolitan, dînd totodată ordin comandantului aceluia corp, a fi de față la întrevedere Papei cu regele Bomba². Astfel planul de fugă avortă.

¹ Ferdinand al II-lea

² Porecla aceluiași de mai sus.

Doctorul francez mă anunță că de la autoritatea franceză să nu prea aștept mult, fiindcă ambasadorul este o creatură popească, și i-a răspuns la darea petițiunii, că ambasada franceză nu se poate amesteca, nici n-are drept a se amesteca într-un proces care se află formal în posesiunea guvernului pontifical; ci că tot ceea ce poate face este a solcita terminarea procesului mai curînd.

În timpul cînd șezui în închisoarea de la Larga, fui trecut prin două sedute ale tribunalului Consultei. Popii n-aveau nici un titlu prin care să mă învinovățească către statul lor și să mă condamne, fiindcă la mine nu descoperiseră nici cel mai mic indiciu atingător de cauza italiană, cu atît mai puțin de statul papal. Ei bazîndu-se numai pe acel articol ce găsiseră la mine, procedau contra mea numai pe niște suspecturi. În prima sedută, mă cercetară în tot chipul dacă fac parte din vr-o societate politică italiană, dacă sînt vreun emisar al Comitetului democratic sau al celui italian, și prin apărarea mea ieșii foarte bine. În a doua sedută, care fu peste vr-o 11 zile după cea dintîi, mă acuzară că sînt unghur sau supus austriac; eu le cerui temeiul pe care mă cred astfel; ei se bazară tot pe articol și pe suspecturi, fiindcă n-aveau nici un alt document; și acuzarea ce-mi făceau, era o inspirațiune a ambasadei austriace, căria i se arătase acel articol. Eu însă le arătai popilor (pe care li pricepusem că sînt foarte ignoranți în materia ce tractau în cauza mea), că nu sînt nici unghur nici sudit austriac (călătorind cu passport turc, cum ziceau ei); întii că acel articol e o scriere ce vorbește contra unghurilor, și al doilea, că în scrisorile mele particulare ce se aflau în mîna lor, erau destule indicii care dovedeau că eu sînt român din Principate. La acestea ei n-avură a-mi contesta nimica, însă lucrul procesului rămase tot indecis și în astă sedută. Din acea zi, nu mai detei ochii nici cu judecători, nici cu sedute.

Îndată ce intrai iar în închisoare mă pusei și scrisii prefectului poliției franceze o scrisoare foarte detaliioasă, arătîndu-i că guvernul pontifical, în cauza mea, nu face decît treaba Austriei. El neavînd a-mi imputa nici o culpabilitate contra lui, caută a mă face prin forță supus Austriac și a mă consemna în mîinile Austriei, care n-are nici un drept asupra-mi. Îi descrisei coperinderea acelui articol care era toată cauza dizgrației în care mă aflam.

De atunci nu mai aflai nimica despre mine, decît peste vr-o săptămînă, adică în a 34-a zi de cînd eram la Larga; un custod mă cheamă, mă conduse în cancelaria temniței și aci cancelierul Sacrei Consultei îmi citi un decret prin care acel tribunal mă absolve și mă da iarăși în dispozițiunea poliției ca să mă pornească afară din stat, fiind însă escortat de jandarmi pînă la Civita Vecchia.

A doua zi, după aceea, fui transportat iar la temnița Monte Citorio, însă pus într-o altă închisoare, nu tot în cea în care fusesem. Aci șezui patru zile pînă să mă pornească la Civita Vecchia. Întîrzierea asta fu ocazionată mai mult prin cererea ce făcui eu ca să mi se dea hîrțile ce se aflau în Tribunalul Consultei, și pe care nu vo iră a mi le da. Abia putui avea vr-o două scrisori între care și a d-tale, pe care am rupt-o îndată ce am avut ocaziunea a nu mă vedea cineva. Știam că baron Tecco nu venise încă la Turin; și prin urmare nu mă puteam servi cu ea. Cerui voie ca să mă lase cel puțin a mă duce unde șezusem, pentru a-mi lua lucrurile, și banii ce mai aveam, și a pleca liber; însă fu prin neputință. Eu șezusem într-o casă particulară al cui proprietar era o femeie care în tot timpul arestării mele a avut o purtare foarte omenoasă către mine. Ea fu silită a-mi trimite toate lucrurile la închisoarea poliției de unde trebuia să plec; și a-mi aduce banii ce îi aveam la dînsa.

Singurele persoane d-afară, ce am putut vedea în timpul cît am fost la Larga a fost proprietara casei care venea din cînd în cînd a-mi aduce de cheltuială, (fiindcă în temniță nu e permis de a avea mai mult de doi scuzi), și dama franceză despre care am vorbit mai sus, și cu care țineam o corespondență despre cauza mea. După ce ajunsei

la Civita Vecchia, escortat de doi jandarmi îmbrăcați civil, aci, fiindcă nu sosise încă vaporul, fui silit a mai aștepta supt arest două zile pînă la venirea vaporului. Delegatul din această cetate abia îmi dete voie de a nu sta în temniță pînă la venirea batelului, ci într-un alberg, însă cu jandarmi lîngă mine, pentru care trebuii să plătesc camera și mîncarea. În fine batelul ajunsese dar eu nu știam ce fel de batel, toți îmi ziseră că e cel francez pe care îl și așteptam, dar fu din contra. Eu unde mă așteptam a fi îmbarcat pe vaporul francez, ca cel pușin din acel moment să pot respira, și să-mi mai pot scoate focul și pre francezi și pre popi, mă pomenii condus pe vapor napolitan, fiindcă cel francez nu venise. Pe acest vapor trebuii să țiu pînă la Genova tot conduita ce ținusem și prin închisori, fiindcă guvernul papal și cel napolitan sînt frați; își restituiesc prizonierii unul altuia etc.

Ajunsei la Genova în ajunul venirii regelui¹ care astăzi a și sosit, la a căruia primire am asistat și eu. Ce diferenție între statul sard și celelalte din Italia. Aci omul poate respira liber; poate vorbi fără cea mai mică supărare din partea poliției, care nici că se simte că există. În Roma e destul a purta barbă, sau o pălărie de o formă mai deosebită, pentru a fi arestat și ținut închis o lună sau două, și poate uitat pentru mai mult timp, fiindcă arestații sînt atît de mulți încît nu se mai ajung judicători ca să-i esamineze.

În ziua de 28 august pe cînd mă aflam la închisoarea de la Larga, fu asasinat pe uliță Dandini, prelat și secretar I-iu al poliției din Roma. Asta este soarta care așteaptă pre tot ce e preot sau funcționar pontifical.

După spiritul ce cunoscui în romani și turbarea în care se află, îmi închipuiesc că ziua cînd se vor răscula ei, va trebui să fie de o mie de ori mai cruntă decît la Ste. Bartélemy. Tot statul roman e o întreagă conjurațiune care, cu toate cruzimile de care uză guvernul, face a juca stiletul din cînd în cînd și a răsturna pe cite un papalin din cei însemnați. Nu-și poate închipui cineva unirea și activitatea romanilor, pînă la ce grad este. Astăzi supt cruzimile de care geme tot statul, în Roma se află o societate secretă și un comitet, care dă proclamațiuni cu data chiar din Roma. Această societate compusă de toată junimea și de tot ce voiește liberarea Italiei, prin activitatea și purtarea sa se împune și chiar celor indiferenți sau papalini. Pe uliți nu se vede fumînd decît numai zbiri; mulți din tineri au fost condamnați la lucru public pe viață, numai pentru că au invitat pe vreun camarad a nu fuma. Romanii pot face o mișcare în orice moment, cu toate trupele străine ce se află în statul lor; și dacă n-o fac este că vor să fie siguri despre rezultat pentru care dar așteaptă timpul propiciu pentru toată Europa. După ceea ce am văzut și am simțit între italianii din Roma, Italia este sigură de viitorul ei. Tot italianul este inspirat tot de o idee și o credință. Dacă restul Italiei ar fi chiar indiferent, numai romanii singuri, încă ar fi în stare de a inima pe ceilalți și a libera Italia. Însă pretufindenii este tot o credință. Napolul care e statul cel mai înapoiat al Italiei, supt raportul opiniei publice, și el încă coprinde sute de mii de inimi, care așteaptă cu nerăbdare momentul favorabil pentru emanciparea Italiei. În închisorile pe unde am fost, am cunoscut oameni care mi-au atras toată admirarea și respectul pentru eroismul ce arătară pre cîmpul luptei, și mai mult pentru cel cu care au înfruntat acum din temniță furiile unui guvern barbar și turbat de răzbunare. Am cunoscut pe mai mulți care au fost condamnați în mai multe rînduri adăugîndu-li-se la fiecare rînd cite un supliment de termin pînă ce au ajuns la deportațiunea pe viață și unii la pedeapsa cu moarte. Toate acestea, fiind descoperiți în mai multe rînduri că conspirau din temniță cu cei d-afară; și după toată pedeapsa asta ei tot continuau. Ei întrețin relațiuni atît de regulate cu cei d-afară încît în temniță știu tot ce se petrece în Europa. Eu aflai încă pe cînd eram în închi-

¹ Victor Emanuel II.

soare despre arestarea lui Rosental¹ pictorul, la Pesta, care s-a spânzurat în închisoare. Și aici în Genova, cum ajunsei auzii această nuzelă tocma pre cum o știam din închisoarea de la Roma. Acest Rosental trebuie să-l cunoști d-ta. El a fost mult timp în București și mai ales în epoca revoluțiunei a făcut mai multe tablouri atingătoare de întâmplările d-atunci.

Locuitorii din Roma stau bine cu francezii acuma, au început a se cam înfrăți; și asta spăimintă grozav pe preoți. Ei tremură că făcându-se vreo schimbare în Franca, această armată care fi restaură la putere, să nu fie cel dintâi sprijin al răsculării romanilor. Popii și papalini i îndată ce înserează, nu mai ies din casă, sau și de ies unii, însă travestiți și în trăsură, fiindcă se tem de soarta lui Dandini. Imbecilul de Papă e păzit de francezi ca un prizonier; el nu știe nimica din ceea ce se întâmplă în statul său. Ministrul Antonelli e cel care învrtește tot și care este capul infamiilor ce se comit în Roma. Numărul francezilor se urcă la 12 000; cînd am plecat eu am văzut că se ocupau cu mare activitate de repararea definitivă a fortificațiunilor din Roma și Cività Vecchia.

Tocma cînd ajunsei în Genova aflai de la consulul turcesc d-aici, D. Allegretti, că el a fost făcut demarșe la guvernul papal pentru liberarea mea; și în adevăr că asta a contribuit mult la liberarea mea, atunci cînd nu o așteptam. Cauza a fost astfel: Eu pe cînd mă aflam, la începutul arestațiunii mele în temnița M-te Citorio, se întâmplă că chiar din închisoarea unde eram, să fie esiliat pe viață un prizonier, care-le-mi zise că merge la Genova. Eu profitai de astă ocaziune (fiindcă începusem a prevedea că arestarea mea va fi lungă) și-i detei o mică scrisoare, scrisă cu creionul pe un petec de hîrtie, către Racoviția și Manu cărora le descriam toată starea mea. Eu însă știind că acel esiliat va fi perchizitat după cum e regula, mai înainte de-a pune piciorul pe vapor, nici nu mă mai gîndeam că ea ar fi putut ajunge la locul destinațiunii ei. Cu toate astea, ea a fost ajuns, și Racoviția cu Manu, făcînd cunoscută consulului de la Genova toată întâmplarea mea, acesta a și scris îndată atît la Constantinople cît și la ministrul Antonelli. Consulul mi-a arătat răspunsul lui Antonelli în care zice că am fost arestat și dat sub judecată Tribunalului Consulteii, fiindcă s-au găsit asupra-mi scrieri sectarice și că sînt crezut de un emisar; însă îndată ce voi fi judicat și nu mă vor găsi culpabil către guvernul papal, voi fi liberat.

Consulul zice că ar fi bine să dau o relațiune guvernului otoman despre întîmplarea mea, cerînd totodată satisfacțiune pentru maltratarea ce am suferit. Mie însă nu-mi vine s-o fac, mă tem să nu fie mai rău, fiindcă acel articol se află în mîinile guvernului papal și poate că în loc de a rămîne uitat unde s'e află, întăritînd eu iar această cauză, va ajunge a fi cunoscut și mai mult și chiar de guvernul turc. Și apoi ce satisfacțiune să cer, cînd asta este starea normală de astăzi a Romei, prin care au trecut mai toate persoanele și cele care nu sînt în temnițe. În Roma cel care n-a trecut prin închisori nu e bine considerat de public: în general sînt numai zbiri, popi și funcționari papali care n-au gustat temnița. Eu pentru mine n-am a reclama nimica fiindcă știu că va fi un timp pierdut; onoarea nu-mi este atacată prin tractarea ce suferii; dacă însă guvernul voiește a-și apăra drepturile sale de stat către stat, apoi procedă înainte, după petițiunea care i-am dat-o, și de voiește fi pot da și alte relațiuni. Tot ce am pierdut în acea arestațiune este timpul și vr-o 360 franci, însă astea sînt lucruri care nu se pot reavea de la guvernul papal.

Peste vr-o patru zile plec la Turin, unde Racoviția și Manu mă așteaptă a-i însoți. Am primit scrisori de la ei chiar în momentul cînd intrai în Genova, fiindcă ele erau sosite din ziua trecută și se aflau la consulul turc care mi le dete. Ei se ocupă cu studiul în parte.

¹ Pictorul revoluționar Const. David Rosenthal, născut în 1821(?), bun prieten cu C. A. Rosetti, — la îndemnul căruia a și primit să meargă în Transilvania pentru propagandă (1851). Dar e arestat la Pesta în iulie 1851.

Regele fu primit aici cu cea mai mare pompă și entuziasm, și în adevăr că merită, când îmi închipuiesc că e singurul monarc în Europa care-și menținu parola. Guardia națională ieși toată subț armă înaintea regelui. Ea ține posturile cetății de mai multe săptămâni fiindcă trupele de linie ce țineau garnizoana aici se aflau făcând manevre la Novi, unde erau adunate mai multe brigade reprezentând bătălia de la Montenote¹. Nouă batalioane din Guardia națională, a Genovei, în cea mai bună stare militară, defilă pe dinaintea regelui, care se afla înaintea palatului Durazzo unde a tras.

Mă iartă, domnule Ghica, că te făcui a perde un timp prețios cu citirea acestor lungi și anoste detațiuni. Te rog arată d-ei Ghica omagele mele și complimentele mele respectoase, precum și compatrioților noștri salutările mele amicale. Nu știu nimica despre Alessandru și Radu dacă au plecat d-acolo și unde se află.

După ce voi merge la Turin îți voi scrie iar. Voiam să mai scriu vreo două scrisori, lui Ionescu² și Goleșcilor³, însă mă vor ierta, căci acum abia putui scrie pe asta. Sînt amețit de o durere de cap grozavă, fiindcă am de vreo 40 de zile un guturai și o tuse, care n-am avut nici o dată în viața mea. Știu că altă dată îmi trecea în două zile, acum însă m-o spăriat: De vreo 40 de zile mi se pare că-mi sar ochii din cap de durere. Asta este rezultatul Secretei unde eram silit a sta despuiat și unde am răcit fără să bag de seamă atunci.

Adio al d-tale plecat

G. Adrianu

III

N. Bălcescu către C. A. Rosetti

Hyères, 6 noembrie 1851

Iubite Rosseti,

Scrisoarea ta ce am primit eri mi-a făcut o mare mulțămire căci eram foarte îngrijat neștiind ce v-ați făcut. Eu îți voi răspunde în scurt, însă tu scrie-mi cât poți mai mult de vrei să te iubesc.

¹ Despre zestrea drăguții, simț ca totdeauna că e cel dintîi lucru, și totdeauna am zis că acela va mîntui țeara care va găsi mijloace de a face această zestre. Eu m-oi sili de ceea ce-mi ceri dar am puțină nădejde. Mumă-mea e datoare 5 mii galbeni și merou e silită a se împrumuta spre a ne trimite bani, ba încă acum mi se vaetă că nici nu găsește a se împrumuta, și cînd găsește formele ipotecei, fi ia o vreme lungă de trei și patru luni, căci fără ipoteca moșiei nici nu e mijloc de împrumutare. Poate o putea vinde ceva, atunci e mai lesne.

Mie mi se pare că va fi peste puțină a cumpăra puști, că e peste puțină a avea o sumă îndestulă pentru aceasta. Puști trebuie multe nu cîteva sute, apoi nici de arvunit n-o să aveți bani. Dacă crezi că revoluția se va face peste trei luni, apoi pricepi că nu veți avea vreme a împărți bileturile de bancă. Ar trebui pe aceste să nu le scoateți în Paris la iveală, pînă să apucați mai întîi a băga o sumă în țeară.

Am primit o scrisoare azi de la Arăpîlă. Și el ca și tine e speriat de popularitatea lui Eliad. Pentru ce? Nu știi ce lesne se face și se desface o popularitate în vreme de revoluție, dar numai atunci? Apoi nu-ți cunoști omul? Cînd te-i răsti o dată la el, fuge de frică nouă mări și nouă țări. Nu vă îngrijiiți de un asemenea mișel și lucrați înainte

¹ La Montenotte a avut loc în aprilie 1796, prima victorie a generalului Bonaparte în Italia.

² Ionescu de la Brad (1818—1891).

³ Alexandru și Radu Goleșcu.

cît și cum puteți, ca cum nici ați sta de dînsul că trăește și e popular. Alecu zice că să se facă o hîrtie asupra-i etc. Spune-mi ce o să ziceți mai mult decît ceea ce ai zis tu în acel pamflet. Or, cela ne lui a pas ravi la popularité. Crede-mă de vă veți apuca de dînsul acum *în lipsa lui*, în vreme ce ați tăcut cînd era de față, fi faceți o mare slujbă. Asta e opinia mea. Gîndiți-vă mator și apoi lucrați.

Despre frate-meu ce să-ți zic? V-a înșălat și pe voi cum m-a înșălat și pe mine și pe toți. Cînd vouă vă zicea acolo că pleacă, el scria acilea sori-mi oă nu poate pleca; sau și de o pleca, rămîne la Constantinopol. I-am scris îndată să ia 50 galbeni de la Alecsandri, din banii ce-mi venise și pe care cred că i-a și loat fără să vă spue și să vie aci sau la Marsiliea unde va mai găsi bani ca să meargă înainte și să însoțească pe soră-mea pe care hotărîsem a o trimite în țeară, auzind că mămă-mea e foarte slabă; și el a răspuns supărat sori-mi să plece singură că el rămîne. În Paris n-are acum datorii decît la croitor, care îi scrisesem că o iau pe seama mea și alte niște măruntae pe care le putea plăti din acei 50 galbeni. Poci să-i spui că poate pleca în orice minut. Ca să vie aci n-are trebuință decît o sută franci și d-aci îi dau eu bani să meargă înainte și mă însărcinez a plăti datoriile din Paris.

Mamă-mea i-a zis de mai multe ori că-i dă bani, dar nu ca să șază în Paris. Vezi dar că ducîndu-să la Belgrad va avea bani. Eu m-am desperat cu totul de dînsul.

/Sfîrșitul lipsește/

IV

Fragment privitor la N. Bălcescu din scrisoarea lui I. Bălăceanu către I. Ghica.

/Nice/, 16 novembre 1851

.....

Ce coquin de Balcesco nous a tous joués; au moment où il nous écrivait de Toulon qu'il viendrait à Nice, il prenait toutes ses mesures pour s'établir à Hyères. Moi aussi j'ai cru qu'il m'arriverait d'un moment à l'autre et ma surprise n'a pas été médiocre en apprenant son nouveau parti. Mon étonnement durerait encore si l'on ne m'avait pas annoncé la prochaine arrivée de M-me Cantacuzène à Hyères. Comprenez-vous enfin?

Je n'ai reçu que deux de vos lettres à l'adresse de Balcesco, et que je les lui ai fait parvenir aussitôt. Je m'engage à en faire autant de toutes celles que vous m'adresserez encore pour lui. Du reste il doit nous avoir donné sa véritable adresse. Je vous avouerais que tout coquin qu'il est, je ne puis le savoir si près sans avoir une grande envie d'aller le voir. Cette envie a même pris de tels développements en mon esprit que je compte me mettre en route sous peu de jours. Je passerai quatre ou cinq jours avec lui.

.....

V

I. Bălăceanu către N. Bălcescu

Nice, le 17 décembre 1851

Mon cher Balcesco,

Tu dois comprendre pourquoi je ne suis pas encore auprès de toi. Les événements dont le département du Var vient d'être le théâtre ont /d'éversé une telle frayeur à ma femme qu'elle ne veut plus m'entendre parler d'aller en France avant que tout ne soit calmé. Que te dire, que tu ne saches et ne sentes mieux que moi. Quand la France recule d'un pas, l'Europe fait dix lieues en arrière; nous sommes donc nous autres Vala-

ques, de dix lieues plus loin de notre but qu'au 1-er décembre. Combien de sang versé de part et d'autre depuis soixante ans sans aucun résultat! Jusqu'à quand, grand Dieu, les hommes seront-ils aveugles et sourds. C'est à désespérer de l'humanité.

. Quant à ce qui se fait à Paris, nous n'en savons presque rien ici; personne n'ose écrire et l'on n'en a que juste ce qu'il faut pour se méfier des nouvelles que donnent les journaux. Je crains bien, que tout cela n'ait exercé une influence désastreuse sur ta santé. Mais que faire de la santé et de la vie lorsqu'on désespère de l'avenir.

Nous serons russes cher Balcesco; mettoas-nous cela en tête et prenons un maître de langue moscovite; c'est tout ce qui nous reste à faire. Espérons, nous qui ne sommes pas plus bêtes que Stirbey, que nous ferons de rapides progrès pour être à même de prononcer bientôt comme lui des discours russes. Tu ne peux croire combien je suis plus que jamais impatient de te voir et de causer un peu avec toi. Je ne vois un être intelligent à Nice. Cela n'est guère propre à nous préserver du découragement. Sois sûr que dès que je saurai que „l'ordre règne“ sur toute la surface de la République, je me mettrai en route pour Hyères. J'espère que cela ne tardera pas, grâce aux mesures énergiques du gouvernement. Et „ubi solitudinem fecerunt pacem appellat“¹. Si on voulait jamais t'inquiéter pour cette phrase latine, déclare franchement à Messieurs les gendarmes qu'elle est d'un certain rouge nommé Tacite; tu peux le dénoncer puisqu'il est mort. Ce Tacite était très mal noté par la police de son temps et le serait plus mal encore du nôtre, s'il n'avait eu la précaution de décéder.

Je serais enchanté que ma lettre te fit chasser de France comme tant de vagabonds qui te volent; tu te souviendrais alors que tu as des amis à Nice qui seront bien heureux de t'interner chez eux. Si tu as des nouvelles positives de Paris, fais-m'en part, en tout que cela sera compatible avec ta sûreté et la mienne.

Ma soeur Catherine loge chez moi, elle me charge de mille choses aimables pour toi et soutient qu'elle n'a reçu rien depuis notre séparation, qu'une seule lettre de toi et qu'il /sic/ y a répondu aussitôt.

Mon garçon se porte à merveille, on dirait que les événements politiques ne l'affectent pas, tant il engraisse. Je t'en souhaite autant; et puis pense donc que les Cosaques sont tous gros, et que nous aurions l'air de faux Cosaques si nous nous laissons maigrir. On n'aurait qu'à nous traiter de démocrates et de mécontents, car on sait que les démocrates sont tous maigres, témoins Caussidières² et Antony Touret /?/.

J'ai tâche de rendre ma lettre aussi compromettante que possible pour te faire conduire à la frontière où je te recevrai avec tous les égards dûs au courage malheureux.

Tout à toi

J. B.

VI

A. G. Golescu către I. Ghica

Hyères, 18 janvier 1852.

Mon cher Ghica,

Après les longues interruptions, les longs discours, cette fois-ci, ne t'en déplaie, il n'en sera même pas ainsi. C'est que je suis bien pressé d'aborder le sujet qui me fait prendre aujourd'hui la plume, que de chercher à te faire comprendre les motifs qui m'ont fait garder un silence aussi complet depuis plus de dix huit mois. Le passé est le passé; n'en parlons plus. Que si cependant tu es curieux d'en savoir quelques

¹ „Ubi solitudinem faciunt pacem appellat“ (unde fac gol zic că au adus pacea), (Tacitus, *Vie d'Agriola*, 30).

² Marc Caussidière (1808—1861), om politic și revoluționar francez.

choses, contente-toi d'apprendre que c'est le dégoût d'avoir à discuter envers et contre tous, sans jamais tomber d'accord sur les choses ni sur les hommes; que c'est surtout le dégoût d'avoir à revenir toujours sur les mêmes discussions qui m'a fait prendre une détermination aussi stoïque.

De nous tous, tu étais celui dont la manière d'envisager les choses avait le plus de rapport avec la mienne et cependant je ne vois pas qu'il y ait eu beaucoup de lettres de toi à moi ou de moi à toi, sans discussions ni reproches, soit quant aux choses, soit quant aux hommes. D'un autre côté j'avais à lutter tous les jours contre ces mêmes hommes pour toi et à cause de toi. Tout cela me fatiguait fort et j'ai jugé un beau jour qu'il était bien temps d'en finir. Le reste, tu le comprends, et maintenant j'ai hâte de revenir au présent.

Ce qui nous préoccupe tous pour le moment, c'est la maladie de Balcesco qui est parvenue à un tel degré de gravité que j'ai dû venir auprès de lui à Hyères, pour soutenir un peu son courage. Il a eu quatre fois coup sur coup une perte de sang si considérable et des crachements de sang tels qu'il n'est plus en état de lire ni d'écrire. Voici bientôt un mois qu'il garde le lit et je ne sais pas s'il le quittera de sitôt. Ce qui le tue surtout, c'est l'impatience d'arriver au plutôt en état de continuer son travail sur Michel le Vaillant. L'agitation qu'il en ressent aggrave son mal et provoque ses crachements de sang. Que Dieu lui donne le temps et la force d'achever son travail. Quant à moi je n'espère plus rien des médecins. Son mal est connu, il n'y a rien à faire. Ta lettre lui a fait beaucoup de plaisir; écris-lui toujours dans le même sens. Il en est d'autant plus joyeux qu'il craignait que tu ne fusses quelque peu indisposé contre lui à raison des affaires politiques. Le consoler et l'encourager s'est actuellement, le meilleur genre de remède qu'on puisse lui administrer. Il me charge de te dire combien il t'en sait gré et combien il regrette de ne pouvoir répondre lui-même à ta lettre.

Pour ce qui est des turcs, dit-il, il ne s'inquiète pas de savoir ce qu'ils pensent de lui. Qu'il leur suffise seulement de savoir qu'il a désormais renoncé à la politique. Il ne veut venir à Constantinople qu'afin de se rapprocher un peu du pays pour tâcher de voir sa mère. Il ne demande qu'un séjour momentané et non point permanent. Il te prie en outre de lui faire savoir s'il peut trouver à louer, pour une semaine ou deux, un appartement dans, le quartier que tu habites. Son séjour ne pourra pas être plus long car il veut avoir le temps de retourner pour prendre les eaux de Bonne¹ dans les Pyrénées. Il se propose donc de quitter la France dans la première quinzaine d'avril et ne pas s'arrêter plus d'un mois ou deux à Constantinople et sur notre frontière.

Il est bien entendu que tu ne lui feras pas sentir, que tu comprends la gravité de son mal.

Voilà pour ce qui est de Balcesco. Quant à moi, je voudrais bien te parler un peu d'avenir et de ce que je pense de la mascarade révolutionnaire qui vient d'avoir un si triste dénouement, mais je n'en ai pas le coeur ni le temps (le courrier devant partir bientôt). Je remets donc ce soin à une autre fois et en attendant je t'embrasse fraternellement.

Ton ami
A. G. Golesco

¹ Eaux-Bonnes, stațiune de ape termale, în Pirinei, conținând sulf, sodiu și calciu.

VII

Ion Ghica către A. G. Golescu

Constantinople, le 25 février 1852.

Mon cher Alexandre,

J'ai été très sensible à ton bon souvenir. Je vais t'imiter et ne point te parler du passé. Sans fatuité je crois te faire la bonne part. Ce que tu me dis de l'état phisique et moral de Balcesco m'a vivement affecté; d'après ce que j'en sais et d'après ce que m'en dit Bolintineano, je pense qu'il se croit plus malade qu'il ne l'est en réalité. Il y a là de la nostalgie et tu ne saurais trop l'engager de se rapprocher du pays. Il sera de beaucoup soulagé en allant respirer l'air natal sur les bords du Danube ou en Moldavie, où il a des amis qui l'aiment et l'apprécient. J'espère du reste qu'au printemps on commencera à être moins sévère pour l'entrée dans le pays à moins de quelques signes précurseurs de grands événements.

A mon avis le courant européen est encore loin d'avoir trouvé le lit paisible tant désiré par les gouvernements; je pense que non seulement nous ne nous sommes pas éloignés du grand dénouement, mais nous nous en sommes de beaucoup rapprochés par le coup d'Etat en France; le caractère et le nom de l'homme qui s'y trouve à la tête des affaires me sont un sûr garant. Mais nous les Roumains, quel rôle jouerons-nous dans le grand drame qui va se dérouler en Europe. C'est là une grande matière à réflexion; c'est un grand champ pour un esprit comme celui de Balcesco et on peut s'ouvrir dès à présent un grand cercle d'action. Si nous n'obtenons pas à jouer le beau rôle, encore pourrions-nous parvenir empêcher que nos pays jouent un rôle méchant ou ridicule. Pesez, réfléchissez, discutez et prenez une détermination.

Tes cousins Alex. et Rudolf sont de retour d'Athènes et de Smyrne.

Ton ami dévoué

Ion Ghica

VIII

N. Ionescu¹ către A. G. Golescu

/Paris/, 2 martie 1852.

Prietene salutare frățească.

Ieri m-au ținut lenea și vremea cea rea în cartier, și nu știu ce va fi mai spus archeologul etruscanilor. Dar nu te mira că de atâtea zile nu ți-am scris de fel; căci marți de au trecut ieri o săptămână, fiind Marțea grasă² archeologu *au cerut voie după obicei* să nu facă lecție, așa numai o lecție, o singură lecție, numai lecția de ieri am scăpat-o. În rîndul viitor voi fi cu atenție la recapitulare și cred că nu vei avea a te socoti cu totul frustrat nici chiar de asta.

Acum să viu la petrecerea d-tale acolo, și să te rog să-mi împărtășești ceva și mie despre starea sănătății iubitului nostru Bălcescu. Trebuie să fiți acolo foarte favoriți de cer acum cînd însuși pe aicea soarele ne zîmbește oarecum cu blîndețe. Eh! ce frumoasă e primăvara în toate. Cum te apucă dor de țară; cum ți-aduci aminte parcă însuși de cea dintîi dată cînd ai trebuit să deschizi ochii la lumină. Eu nu știu de ce primăvara este așa de drăgălașă? Dacă nu unde este privită și simțită ca însuși simbolul

¹ Despre *N. Ionescu* (1820 — 1905), vezi A. Costin în „Literatură și artă românească” 1905, p. 67 — 68.

² Le Mardi gras, la catolici, este ultima zi a Carnavalului, după care începe postul Paștilor.

curatorilor și acelor mai nemărginite speranțe și aspirații. Așa fiind, apoi noi acești cu minte dezbrăcați de poezie trebuie să ne estimăm foarte nenorociți; căci vrînd a pricepe și a trăi numai din pozitiv și din ce ți se pare că este chiar adevărul, foarte rar ne lăsăm a ne îmbăta de parfumurile speranței! Oricum, dulce lucru e primăvara, și astăzi intrînd acasă cu pieptul umflat de aer primăvărat, iartă-mă că m-am lăsat să-ți fixeze pe hîrtie atîtea accenta de lirism înădușit! Iartă-mă, căci ți-aș fi scris de altele de aș fi știut; și ca să-ți vestesc rezultatul alegerii pariziene pentru Corpul legislativ, am socotit de prisos, Carnot¹ era p-aci să iasă din urnă ca să intre de-a brațul cu Cavaignac² în danșul ce are să joace republica autocratică a d-lui Louis Napoleon. Și atîtu-i tot interesul care au excitat alegerile acestea aici.

Despre ale noastre și ai noștri acele și iarăși aceleași. Ștefan se miră că nu mai dai semn de viață. Rosetti au pierdut un copilăș, cel mai mic din ai săi³. Alexandri⁴ înoată în mulțemirile lunii de miere. Pe alții, pe care îi mai știu pe aici, îi văd cu sănătate sau nu-i văd nici decît. Dar cea mare nenorocire pare că nu este în sufletul nimănui. Și asta pe mine mai mult mă mîhnește decît toate. Atmosfera Parisului pare că este într-un *calme plat*, care usucă și istovește inima dorințelor noastre. De nimic nu mă tem atîta ca de o amorțală cumplită care duce drept la cea mai de pe urmă impasibilitate; la nimicnicia sufletească. Mă oțeresc numai gîndind la asta, și de aceea mă lupt să nu mai gîndesc la urmările stării de față a lucrurilor — și urmez cu ale mele ca cum zioa de mîine are să fie zioa noastră. Fais ce que dois, advienne ce que pourra. Și asta e destul și asta e tot ce trebuie să sprijinim în trudele și străduirile ei pe orice inimă plecată numai la bine.

Salutare și frăție

N. Ionescu

Sărută te rog cu dulce pe Nicu Bălcescu din partea mea, și încredințează-l că de nu-i scriu de cîte ori gîndesc la dînsul, altă împiedicare nu am decît că ar trebui să-i scriu în toate zilele, cînd gîndesc în sine la ale noastre cele mai curate datorii pentru țară și pentru libertate și pentru dreptate. Și astfel mă tem că vrînd să-i scriu prea des să nu-i cad greu cu o mie și una de gînduri ce pot să deștepta în sufletul lui cel înfocat. Cu toate acestea o să-i scriu în curînd după ce voi primi de la d-ta înștiințare despre starea lui — căci zău pînă acum nici o știre de nicăieri nu am avut în adevăr mulțumitoare, și mă tot temeam să nu-i fie adaus de supărare mai viînd și eu cu umorile mele cele triste, ca să întristez încă un suflet ce poate se ține cu cit se uită în altă parte, decît la cele trecute. Cînd omul este în floarea vieții mai anevoie se împacă cu speranțele viitorului decît nu se socotește nedreptățit de un trecut care nu este așa de tare încăreat de viață.

IX

Ștefan Golescu către [J. Ghica].

Paris, 7 martie 1852, strada nouă St. Augustin 46

Domnul meu,

Statutele Asoțiației Literare din Bucuresci popresc pe Comitet de a dispune de o sumă mai mare peste trei mii lei, fără autorizația majorității membrilor Asoțiației, ca să poată pune sub tipar oarecare scriere.

¹ Hippolyte Carnot, 1801—1888, om politic francez, membru al Guvernului provizoriu din 1848.

² G-ralul L. E. Cavaignac, 1802—1857, a reprimat insurecția din iunie 1848 în Franța; candidat la președenția republicii contra lui Ludovic Napoleon.

³ C. A. Rosetti pierde pe fiul său Ion; v. *Note intime*, p. 28.

⁴ Ion Alecsandri s-a căsătorit în Franța cu „încîntătoarea pariziană” Noémi Guillard, v. El. Rădulescu-Pogoneanu, *Viata lui Alecsandri*, Craiova, 1940, p. 141.

Dnu Nicu Bălcescu, săvârșind Istoria lui Mihai Viteazul în două volumuri, a făcut cerere ca această Istorie să se tipărească cu fondurile acestei Asoțiații. Membrii săi aflători în Paris a primit cu căldură propunerea numelui Autor, dar ca să se și puie în lucrare trebuie adesia a mai multor din membrii Asoțiației. Ca unul domnule ce ați luat o parte activă în această Asoțiație și care nu puțin ați contribuit la formarea ei, subînsemnetul ia îndrăzneală a vă cere această autorisație, sperînd că adesia dumneavoastră nu va lipsi la o carte care va fi de mare folos junimii romîne și care va încheia, cu avantaju însemnător, lucrările din urmă ale acestei Asoțiații, fondurile ei de acum putînd abia covârși cheltuielile tiparului și a săpatului unora din prinții ce figurează în această Istorie.

Inchinăciunile mele amicale dați vă rog din parte-mi consoartei voastre.

Salutare frățească
Ștefan Golescu

N. B. — N. Bălcescu se află ceva mai bine, este tot la Hyères.
Sper că Dumnezeu ni-l va pastra.

X

Fragment, privitor la N. Bălcescu, din scrisoarea lui I. Bălăceanu către I. Ghica.

Nice, le 7 novembre 1852.

.....

J'ai enfin reçu quelques mots de ce pauvre Balcesco, son écriture devient illisible, ce qui est un mauvais signe¹. Il me dit qu'il est tellement faible et tellement démoralisé par la solitude *qu'il se voit mourir*.

Comment personne de sa famille ne l'a-t-il accompagné? Mourir ainsi à cet âge, seul; à 600 lieues de son pays et de sa famille; ne pas revoir une dernière fois le ciel de la patrie, ne pas embrasser une fois encore sa mère; cela me paraît affreux, horrible; c'est la plus cruelle des morts. Et ils ont la barbarie, les grands, les forts, les vainqueurs qui sont aujourd'hui au pouvoir de lui fermer les portes de son pays. Ils ont peur d'un moribond; auront-ils aussi peur d'un cadavre.

Qui de nous tous qui connaissons Balcesco ne donnerait pas quelques années de sa vie pour /le faire/ renaître à la santé²

¹ dit-on = șters în text.

² cuvîntul *santé* este scris peste cuvîntul pe care rusește inițial scris.

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A SECȚIEI DE ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ A INSTITUTULUI DE ISTORIE AL ACADEMIEI R. P. R. DIN BUCUREȘTI PE ANUL 1955

Structura planului de cercetări pe anul 1955 a oglindit două obiective principale ale muncii cercetătorilor din secția de istorie modernă și contemporană a Institutului de istorie din București.

Unul din aceste obiective îl constituie cercetarea cauzelor, aplicării și urmărilor celor două mari reforme agrare din timpul regimului burghez-moșieresc: reforma agrară din 1864 și reforma agrară din 1921.

Celălalt obiectiv central l-au constituit cercetările în legătură cu două momente de seamă ale luptei revoluționare a poporului, în cursul veacului al XIX-lea: răscoala populară din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu și frământările țărănești din preajma reformei din 1864. Pe aceeași linie se situează și unele preocupări ale cercetătorilor, ca de pildă lucrarea *Răscoala grănicerilor din 1866* de V. Mihordea.

În cursul anului 1955, în cadrul secției, s-au mai cercetat și alte probleme ale istoriei moderne și contemporane: dezvoltarea mișcării muncitorești în preajma primului război mondial, demascarea politicii de fascizare a țării de către partidele burghez-moșierești în preajma celui de-al doilea război mondial etc.

În activitatea secției s-a îmbinat munca de interpretare, de creație științifică, cu munca de publicare a izvoarelor. Analizînd, în linii generale, rezultatele cercetărilor din cursul anului 1955, se pot desprinde unele concluzii pe care le redăm aci.

Colectivul „Documente privind răscoala poporului din 1821” și-a completat în acest an cercetările din anii anteriori cu numeroase materiale inedite. Astfel, din documentele noi descoperite rezultă că în preajma răscoalei din 1821, categorii foarte numeroase (boierii, mănăstirile, preoții, boiernașii, slujitorii etc.) nu plăteau nici un fel de dări către vistierie, în timp ce țăraniii birnici, meșteșugarii, negustorii erau supuși la toate obligațiile fiscale; stratificarea populației se accentuează în perioada răscoalei, îndeosebi în județele Mehedinți, Gorj și Vâlcea. Documentele adunate în acest an arată că răscoala a avut o amploare mult mai mare decît cea cunoscută pînă acum. Acțiunile maselor țărănești, în afara drumului parcurs de oștirea pandurilor, au lărgit aria de răspîndire a răscoalei și i-au dat un caracter larg popular.

În arhivele din Ungaria, acad. A. Oțetea a adunat un bogat material, din care rezultă că răscoala a avut un puternic răsunet și în satele din Transilvania, unde țăraniii așteptau sosirea lui Tudor Vladimirescu pentru a fi scăpați de asuprirea nobililor. Colectivul urmează să-și completeze documentarea și cu materiale aflate în arhivele U.R.S.S.

Fenomenele social-economice din perioada anterioară și ulterioară reformei din 1864 sînt cercetate de două colective din Institut, care au obținut rezultate concludente.

Colectivul „Problema agrară și mișcările țărănești din 1859—1864” a depistat, selecționat și transcris un mare număr de documente inedite din care rezultă: intensificarea luptei țărănimii pentru eliberarea din iobăgie și pentru pămînt în preajma reformei din 1864, precum și frecvența formelor variate ale acestei lupte în comparație cu perioada anterioară. Materialul cercetat constituie baza faptică ce dovedește că reforma de la 1864 a fost rezultatul presiunii crescînde a luptei revoluționare a țărănimii.

Un alt colectiv se ocupă cu cercetarea modului în care s-a înfăptuit reforma din 1864 și cu rezultatele ei în perioada pînă la războiul de independență. Materialul obținut de acest colectiv atestă modul deposedării masive „legale” și ilegale a țărănimii de pămînt, „eliberarea” majorității țăranilor de mijloacele de producție și căile folosite de stat și de moșieri pentru a reduce cît mai mult suprafețele arabile ale gospodăriilor țărănești (măsurători false, împroprietărirea cu pămînturi de calitate proastă, intentarea de procese etc.), precum și aspecte ale luptei țăranilor împotriva efectelor reformei.

Colectivul „Bibliografia istorică a Romîniei 1800—1900”, a cărei reluare după o întrerupere de doi ani poate fi considerată ca o inițiativă de mare utilitate, își propune să pregătească la îndemîna cercetătorilor un valoros instrument de lucru pentru cunoașterea istoriei secolului al XIX-lea.

Lucrarea este concepută în patru volume: 1) cadrul general; 2) viața economică; 3) viața politică și socială; 4) viața culturală. Operația distribuirii materialului și redactării de fișe, cît și a reclasificării fișelor vechi după noi criterii s-a desfășurat astfel încît cele patru volume bibliografice vor putea fi preluate la tipar în cursul anului 1957.

În cadrul lucrărilor de definitivare a unor monografii, care au continuat în 1955, s-a elucidat o serie de probleme care au permis o orientare mai nouă și mai completă în cunoașterea unor fapte istorice însemnate din epoca modernă și contemporană. Astfel, reexaminarea materialului și tezelor susținute în capitolele monografiei asupra mișcărilor lor revoluționare din anii 1905—1907 a dat prilejul să se ajungă la noi concluzii cu privire la: luptele muncitorești în perioada avîntului revoluționar din anii 1905—1907; avîntul revoluționar din Transilvania din anii 1905—1907 (pe baza unor noi materiale de arhive descoperite recent), unele aspecte noi ale răscoalei din 1907 etc.

Monografia *Aspecte ale crizei economice mondiale și ale luptei clasei muncitoare din Romînia în sectoarele industriei grele și industriei petrolifere 1929—1933*, care se află în curs de publicare, tînde să prezinte relațiile de producție în două dintre cele mai importante sectoare ale economiei Romîniei, într-o etapă plină de grave zguduiri pentru sistemul capitalist în general și pentru Romînia în special. Dubla exploatare a clasei muncitoare, metodele economice și politice folosite de exploatare sînt amănunțit studiate pentru a se înțelege temeinic lupta clasei muncitoare în anii crizei mondiale.

Rezultatele muncii unui grup de cercetători a dus la elucidarea unor aspecte necercetate sau puțin cercetate, ale legiferării aplicării și urmărilor reformei agrare din 1921. Transformările petrecute în structura de clasă a satului, lupta țărănimii împotriva rămășițelor feudale care au persistat și după 1921, demonstrarea falsității soluțiilor burheziei în rezolvarea problemei agrare formează un cerc de probleme interesante, dezvoltate în monografia respectivă.

Un alt colectiv din domeniul istoriei contemporane studiază procesul renunțării de către burghezie la libertățile democratice burgheze, pentru a face loc fascismului, în perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial. Pe această linie se urmărește în amănunțime modul în care s-a fascizat aparatul de stat, cum au fost încurajate și sprijinite în mod nemijlocit partidele fasciste, îndeosebi „Garda de fier”, de către par-

tidele burgheze. Cercetările stabilesc și legăturile cercurilor naziste cu guvernele de la cîrma Romîniei.

În ansamblu, activitatea de cercetare științifică în domeniul istoriei moderne și contemporane a înregistrat în anul trecut progrese și a dus la un studiu mai aprofundat al problemelor din cadrul lucrărilor. Această tendință spre sporirea exigenței științifice explică dacă nu integral, în orice caz, în mare măsură, unele întârzieri în definitivarea unor lucrări de mare amploare, cum ar fi de pildă monografia privind mișcarea revoluționară din Romînia în anii primei revoluții ruse sau monografia cuprinzînd tratarea unor importante aspecte ale crizei economice mondiale din 1929—1933 în țara noastră. Necesitatea de a învinge unele dificultăți însemnate legate de stadiul actual al organizării fondurilor arhivistice, precum și aprofundarea cercetării unor aspecte noi, nestudiate încă de pe poziții marxiste, ale istoriei primului și celui de-al treilea și al patrulea deceniu al secolului al XX-lea, au dus inevitabil la o depășire consistentă a limitelor dar și a termenelor lucrărilor respective. Creșterea succesivă a exigenței — fenomen perfect explicabil în procesul de elaborare a unei lucrări de amploare — a fost însă însoțită și de unele deficiențe organizatorice, cum ar fi planificarea nerealistă, supraaglomerarea cadrelor cu sarcini noi, inițial neprevăzute.

În ceea ce privește producția efectivă, se cuvine însă a fi menționat efortul meritoriu al colaboratorilor institutului, care au realizat sub formă de contribuții individuale, cele mai multe în afara normei, numeroase lucrări, care acoperă o largă tematică strîns legată de preocupările secției în cadrul pregătirilor pentru elaborarea tratatului de istorie a Romîniei. Astfel, au fost întocmite trei volume de studii și referate privind istoria modernă, istoria războiului pentru independență din 1877—1878 și istoria contemporană; lucrarea sus-menționată despre răscoala grănicerilor din 1866 de V. Mihordea. A apărut în Editura Academiei R.P.R. lucrarea *Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse (1849—1881)* de conf. univ. Gh. Haupt, iar în cadrul Societății de științe istorice și filologice lucrarea *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu* de N. Adăniloiaie. Trebuie de asemenea menționată colaborarea strînsă a secției de istorie modernă și contemporană a institutului cu Societatea de științe istorice și filologice, a cărei activitate editorială a început în ultimul an. O serie de membri ai secției au publicat lucrări în volumele de studii editate de societate, precum și în revista "Studii" care apare sub îngrijirea institutului.

O sarcină de cînstă a istoricilor și îndeosebi a cercetătorilor în domeniul istoriei moderne și contemporane este aceea de a îmbina munca de elaborare științifică cu popularizarea istoriei patriei, de a contribui direct și efectiv — prin mijlocirea operelor de popularizare, a presei, radioului, conferințelor etc. — la educarea patriotică a poporului și îndeosebi a generației tinere. În acest domeniu, colaboratorii secției de istorie modernă și contemporană au adus o contribuție masivă, concretizată îndeosebi sub forma articolelor comemorative legate de diferite aniversări istorice, ca de pildă: aniversarea primei revoluții ruse, a răscoalei de pe cuirasatul „Potemkin”, a Comunei din Paris, a victoriei de la 6 Martie 1945 etc., publicate în „Scînteia”, „Romînia Liberă”, „Contemporanul”, „Apărarea patriei”, „Elöre”, „Veac Nou” și alte ziare, precum și sub formă de conferințe ținute la radio, Casa prieteniei romîno-sovietice, Casa centrală a armatei, în cadrul Societății pentru răspîndirea științei și culturii. Colaboratorii secției au publicat materiale de specialitate și în revistele „Lupta de clasă”, „Analele Institutului de istorie a Partidului”, „Analele romîno-sovietice” etc.

În cadrul colaborării științifice cu alte institut și instituții similare, secția a desfășurat, deși în mod nesatisfăcător încă, o activitate comună în diferite domenii cu Institutul de istorie a Partidului, Institutul de cercetări economice al Academiei R.P.R., Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Cluj, Filiala Academiei R.P.R. din Iași;

colaboratorii secției au dat concursul la alcătuirea tematicii Muzeului militar, au dat referate și consultări de specialitate la unele lucrări ale Institutului de lingvistică, la diferite edituri, ministere și instituții de stat.

În anul 1955, Institutul — și deci și secția de istorie modernă și contemporană — a înregistrat o întărire simțitoare a contactelor cu oamenii de știință de peste hotare, atât cu cei din țările socialiste, cât și cu cei din țările capitaliste. Institutul a primit vizita acad. Jürgen Kuczynski, director al Institutului pentru istoria economiei din Berlin, a acad. Hou-Vei-Lu, director al Institutului de istorie nr. 2 de pe lângă Academia de științe a R.P. Chineze, a lui Gyorgy Magos, de la Institutul de științe istorice al Academiei maghiare, și a prof. Mario Leporatti din Italia.

În cadrul acordului cu străinătatea, tov. V. Chereșteșiu, directorul Institutului, a vizitat institutele similare din R. D. Germană și a luat parte la conferința de la Bratislava, din 7 decembrie 1955, organizată de către Institutul de istorie al Academiei Slovace, cu care prilej a prezentat referatul *Mișcarea națională română din Transilvania în preajma anului 1848*. De asemenea, acad. prof. A. Oțetea și conf. univ. Gh. Haupt, directorul secției, au vizitat institutele de istorie din Budapesta și au cercetat arhivele, unde au găsit un prețios material documentar privitor la mișcarea din 1821 și la răsunetul acestei mișcări în sinul țărânimii din Transilvania, precum și importante documente cu privire la negocierile de la sfârșitul revoluției din 1848—1849 între români și unguri pentru realizarea unui front comun împotriva reacțiunii habsburgice, cu privire la rolul lui Bălcescu în aceste negocieri, precum și documente referitoare la legăturile lui Cuza cu emigrația maghiară.

În volumul *Nouvelles Etudes d'Histoire*, prezentat la Congresul internațional al istoricilor, care s-a ținut la Roma între 4 și 11 septembrie, secția a contribuit cu cinci comunicări.

*

Un alt loc de seamă în activitatea secției l-au ocupat în cursul anului trecut dezbaterile științifice în jurul unor probleme importante ale istoriei moderne și contemporane, prilejuate de prezentarea spre discuție în Consiliul științific a unor lucrări din planul Institutului și al secției, precum și al unor lucrări individuale. În 1955 Consiliul științific a dezbătut lucrările: *Aspectele crizei economice mondiale din 1929 — 1933 în România și România în anii primei revoluții ruse*. În plenare au fost discutate numeroase comunicări: *Situația social-economică a țărânimii la începutul secolului al XX-lea*, de Damian Hurezeanu; *Armata în timpul războaielor țărănești din 1907* de Coralia Rădulescu; *Concesiunea înrobitoare a telefoanelor acordată în 1930 de guvernul național-țărănesc monopolistilor americani*, de T. Necșu; *O manufactură de ceramică la Tg. Jiu*, de Vl. Diculescu, la care au participat pe lângă cercetătorii Institutului și istorici din alte Institute științifice.

Aprecierea participanților la dezbateri a fost că lucrările discutate în cursul anului 1955 constituie un progres vizibil față de anii precedenți, atât prin nivelul lor științific, cât și prin orientarea lor științifică. La buna desfășurare a dezbaterilor a contribuit și inițierea metodei coreferatelor, care a asigurat dezbaterilor o bază și o orientare mult mai precisă.

În organizarea dezbaterilor științifice, conducerea secției a luat poziție hotărâtă împotriva goanei după cantitate, care dusesese în anii precedenți la prezentarea spre discuție a numeroase rebuturi științifice; discutarea acestora ducea la un calendar încărcat din punctul de vedere al numărului de ședințe, dar foarte sărac în conținut. Creștându-se în sfârșit un climat favorabil luptei de opinie, cercul participanților la discuții — în anii trecuți foarte restrâns — s-a lărgit considerabil, ceea ce s-a răsfrânt în mod pozitiv asupra calității dezbaterilor.

Ședințele de analiză a muncii, în care s-au dezbătut în spirit critic și autocritic problemele științifice, organizatorice și de cadre ale secției de istorie modernă și contemporană, au scos la iveală unele lipsuri și greutăți privind planificarea greșită și controlul muncii, necesitatea întăririi simțului de răspundere, precum și evidenta nevoie de completare a unor goluri serioase în dotarea secției cu cadre bine pregătite. Ședințele de analiză au scos în evidență importanța rezolvării urgente pe plan național a problemei arhivelor și în primul rând problema unității fondurilor de arhivă și aceea a reglementării accesului la materialul arhivistic, îndeosebi pentru perioada 1864—1956.

În fața cercetătorilor istoriei moderne și contemporane stă sarcina de răspundere de a contribui la întocmirea tratatului universitar de istorie a României, sarcină trasată istoricilor de cel de-al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român. Îndeplinirea acestei sarcini reclamă o îmbunătățire a muncii de organizare, îndrumare și control a activității științifice în cadrul secției, o mai temeinică pregătire ideologică a cadrelor, întărirea spiritului politic, o cotitură hotărâtă în ceea ce privește eliminarea urmărilor dogmatismului și bucherismului, a manifestărilor de obiectivism și de conjuncturism în interpretarea marxistă a istoriei.

N. P.

DESPRE ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE ISTORIE AL ACADEMIEI R.P.R. DIN CLUJ ÎN ANUL 1955

În anul 1955, Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Cluj a desfășurat o activitate care demonstrează un vădit progres față de realizările anilor anteriori. Aceste realizări s-au datorat, în primul rând, unei mai juste orientări în ceea ce privește grija pentru rezolvarea cu precădere a unor probleme fundamentale și de interes imediat ale trecutului istoric din patria noastră.

Sectorul de istorie veche a reușit să aibă realizări însemnate în legătură cu elaborarea tratatului de istorie a R.P.R., formarea poporului și a limbii române, cultura și istoria dacilor (săpăturile arheologice la 4 șantiere), epoca prefeudală în Transilvania, organizarea Muzeului arheologic local, stringerea și redactarea materialului pentru *Culegere de inscripții din teritoriul R.P.R.*, lucrări individuale cu conținut arheologic, epigrafic și numismatic sau în general istoric, ce au fost date spre publicare la diferite periodice, precum și valorificarea unor lucrări din anii precedenți.

Sectorul de istorie medie a reușit ca în cursul anului 1955 să pună accentul, în primul rând, pe lucrările individuale de interpretare ale cercetătorilor. Ca urmare a muncii desfășurate și în acest sector au fost obținute o serie de realizări însemnate printre care: efectuarea lucrărilor pregătitoare pentru publicarea volumelor de documente — seria Transilvania (s-au făcut corecturile la vol. IV, revizia ultimă la vol. VII, transcriere, traducere și revizie la vol. IX—X), întocmirea indicelui colecției de documente și a colecției de inscripții și însemnări istorice, lucrările membrilor colectivului, ca cele privitoare la robota în Transilvania, începuturile scrisului la păturile laice din Transilvania feudală, politica fiscală a papalității în secolul al XIV-lea, Ioan Bogdan și slavistica rusă, mișcările țărănești, raporturile de prețuri la Cluj în secolul al XIV-lea, circulația monetară în Transilvania secolului al XIV-lea, relațiile lui Mircea cel Bătrân cu Transilvania, răscoala antihabsburgică din 1688, mișcarea husită pe teritoriul R.P.R., răscoala populară din Banat în 1738—1739.

Cu toate acestea, au intervenit și unele întârzieri în realizarea planului, ca o consecință a reducerii numărului cadrelor din acest sector și a primirii unor noi sarcini ca: pregătirea comunicărilor pentru Sesiunea Academiei R.P.R. din iunie 1955, elaborarea studiilor pentru volumul *Nouvelles Etudes d'Histoire*.

Pentru ridicarea calificării profesionale a cadrelor colectivului, au fost organizate cursuri de perfecționare în domeniul diplomatiei, sigilografiei și a instituțiilor juridice medievale.

Cu toate că s-a căutat să se stabilească o proporție mai justă între efectuarea lucrărilor cu caracter tehnico-științific și a celor de interpretare, acest echilibru nu s-a realizat în întregime.

Pentru lămurirea unor aspecte de bază ale istoriei noastre, sectorul de istorie modernă și contemporană și-a concentrat activitatea în anul 1955, pentru cercetarea unor probleme netratate pînă în prezent sau tratate în chip nesatisfăcător, ca: începuturile capitalismului în Transilvania în agricultură, industria extractivă și producția manufacturieră (sistemul de exploatare a unora din moșiile lui Mikó, Wesselényi, Bánffy; manufacturile din Transilvania secolului al XVIII-lea; începuturile capitalismului în industria minieră); problema țărănească (mișcări țărănești în anii 1849 — 1867; lupta țărănimii din valea Ghimeșului în 1934; lupta țăranilor romîni și unguri din regiunea Cluj sub conducerea P.C.R., pentru exproprierea pămînturilor moșierești în 1944—1945); mișcarea muncitorească în Transilvania, între 1849—1917 și după primul război mondial (dintre lucrările redactate sînt de menționat: luptele muncitorilor forestieri din valea Mureșului între cele două războaie mondiale, secția romînă a P.S.D. din Ungaria, grevele muncitorești din Banat, începuturile mișcării muncitorești din Transilvania, 1849—1890); problema națională (Iosif Bem și romîni din Transilvania); problema culturală (școlile satești din domeniul Zlatnei). De asemenea, membrii colectivului au făcut însemnate progrese în ce privește lucrările pregătitoare pentru întocmirea manualului de istorie a R.P.R. (pentru învățămîntul superior), îndeosebi pentru începuturile capitalismului și mișcarea muncitorească în Transilvania.

În ciuda realizărilor însemnate obținute în munca de interpretare științifică, sectorul de istorie modernă și contemporană nu și-a putut îndeplini decît parțial planul de editură în anul ce a trecut.

O sensibilă îmbunătățire, la toate sectoarele, s-a constatat în folosirea și ridicarea curajoasă a cadrelor și în munca de educare politico-ideologică a cercetătorilor științifici. Metoda și forma cea mai eficace pentru ridicarea calificării științifico-profesionale a fost aceea a antrenării tuturor cadrelor în munca de cercetare și interpretare, atît la lucrările colective, cît și pentru întocmirea de lucrări individuale.

Semnănd lipsurile ce încă mai dăinuie în activitatea Institutului nostru, trebuie să arătăm că sectoarele nu și-au îndeplinit în întregime și la termen lucrările programate, iar critica muncii nu a fost totdeauna just aplicată, fiind uneori formală, mărghinindu-se adesea numai la generalități, aceasta avînd ca efect predominarea unor lucrări de prea multă tehnicitate în detrimentul interpretării.

O piedică în activitatea sa științifică a constituit-o și întîrzierea apariției unor studii elaborate de cadrele de specialitate din localitate și mai ales lipsa unei publicații proprii, care să poată valorifica producția științifică a cercetătorilor clujeni.

I. C.

CONFERINȚA ISTORICILOR SLOVACI DESPRE VIAȚA ȘI OPERA LUI LUDÓVIČ ŠTUR

DE
V. CHERESTEȘIU

Cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la moartea marelui patriot slovac Ludovic Štur (1815—1856), Institutul de istorie al Academiei Slovace a organizat la Bratislava ținerea unui ciclu de comunicări despre viața și opera acestui luptător național. La conferință au fost prezentate, în zilele de 5—7 decembrie, de către istorici slovaci și cehi 12 comunicări, urmate de discuții. Comunicările au avut drept obiect activitatea socială, politică, literară lingvistică, pedagogică și culturală a lui Štur în anii 1840—1856, scoțînd în evidență lupta lui împotriva feudalismului și iobăgiei, împotriva asupririi naționale, precum și străduințele acestui patriot pentru ridicarea economică, culturală și națională a poporului slovac. Toată activitatea lui Štur a fost așezată în cadrul mișcării pentru trezirea la conștiința națională a poporului slovac din cel de-al cincilea și al șaselea deceniu al veacului trecut. La soluționarea problemelor atât de complexe și-au dat concursul, în afară de istorici și istorici literari, lingviști, economiști, filozofi, pedagogi, atît oameni de știință vîrstnici, cît și cercetători tineri.

Socotim că este interesant pentru istoricii romîni, mai ales pentru cei care se ocupă de mișcarea națională a romînilor din Transilvania, din 1848/49, să schițăm, așa cum se desprinde din materialul conferinței de la Bratislava, drumul pe care l-a parcurs acest mare patriot slovac.

Perioada în care a trăit și s-a dezvoltat L. Štur a fost o perioadă însemnată în istoria poporului slovac: perioada trezirii sale la conștiința națională. E epoca destrămării feudalismului și nașterii unei noi orînduiri: a orînduirii capitaliste. Și popoarele mai înapoiate în evoluția lor economică și politică din monarhia habsburgică, între ele și poporul slovac, deșteptîndu-se din somnul feudalismului, încep să se ridice și să-și reclame dreptul la libertate națională, formează națiuni burgheze; rolul principal în acest proces îl au burgheziile naționale. Formarea națiunilor constituie un hotărît progres istoric.

În Slovacia în această perioadă militanții mișcării naționale au fost micii burghezi: micii meseriași și comercianți — îngrădiți în dezvoltarea lor de privilegiile feudale — dar, mai ales, intelectualii: profesori, preoți, învățători și avocați. Păturile acestea simțeau asuprirea lor politică și economică și dădeau stama că sînt excluse din viața po-

litică, cereau în mod impetuos ca să nu se mai hotărăscă „de noi, fără noi“. Cei mai ridicăți dintre intelectuali și-au îndreptat privirile spre masele poporului slovac, care gemeau sub exploatarea feudală. Au căutat să și le apropie, făcându-se purtătorii de cuvânt ai cerințelor de desființare a iobăgiei. Ei nu au procedat dintr-un calcul politic, căci erau sincer convingiți de nedreptatea suferită de masele de țărani slovaci și erau hotărâți să lupte pentru ca și acest popor năpăstuit să aibă o soartă mai bună. Dar pentru a putea dobândi un viitor mai fericit, e nevoie de luptă, iar la luptă e nevoie de oameni hotărâți și conștienți: toată străduința promotorilor mișcării de redeşeptare națională se îndreaptă spre ridicarea nivelului cultural al poporului.

Tinărul student, apoi profesor, Ludovic Štur se alătură cu tot entuziasmul său mișcării naționale a poporului slovac. El era însuflețit de ideile de libertate și dreptate, socotea iobăgia ca o rușine a veacului. Iși dă seama de importanța formării unei limbi literare unitare slovace, de importanța școlilor naționale, de necesitatea presei slovace. În același timp e lingvist, filozof, pedagog, ziarist, organizator politic; cu toate forțele sale își slujește poporul.

Tendențele naționale ale poporului slovac se lovesc în curând de rezistența nobilimii ungare. Magnații conservatori voiau să înăbușe orice mișcare a iobagilor, a burgheziei mari și mici de la orașe, deoarece în orice mișcare vedeau, cu drept cuvânt, o primejdie a statului lor bazat pe privilegiu. Nobilimea liberală ungară, care s-a făcut purtătoarea de cuvânt a tendințelor burgheziei ungare, voia să formeze un stat național independent, scăpat de exploatarea austriacă și, în același timp, un stat puternic, prin unitatea sa națională. Nobilii maghiari voiau de fapt să schimbe dominația de clasă în dominația lor asupra numeroaselor popoare nemaghiare din Ungaria și Transilvania. Se pornește o acțiune consecventă pentru maghiarizarea slovacilor, românilor, sîrbilor, germanilor etc. din Ungaria. Se cere unificarea bisericii protestante slovace cu biserica protestantă maghiară, bineînțeles în scopul maghiarizării bisericii slovace. Se pun piedici înființării de școli naționale — se aduce legea pentru introducerea limbii maghiare în administrație, justiție, școli și chiar în biserici.

Štur se ridică cu toată hotărârea împotriva tendințelor acestea de deznaționalizare. În cartea sa, apărută în limba germană în 1843 cu titlul: *Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn* (Nemulțumirile și plîngerile slavilor din Ungaria), el arată importanța deosebită a limbii proprii pentru fiecare națiune. Slovacii — scrie el — nu vor renunța niciodată la limba lor. El salută progresele națiunii maghiare pe tărâm cultural și politic, dar, în același timp, cere să fie respectate și drepturile slovacilor la limba și cultura lor proprie.

Este neîndoios că lupta pentru libera dezvoltare națională, pentru egalitate în drepturi, nu numai a cetățenilor ci și a națiunilor, lupta pe care a dus-o poporul slovac avînd în frunte pe Štur, a fost o luptă dreaptă care se așează pe linia dezvoltării istorice. Mișcările de deșeptare națională constituie la popoarele asuprite ale monarhiei habsburgice tradiții naționale progresiste. Din acest punct de vedere trebuie privit și L. Štur, care este personalitatea cea mai luminoasă, cea mai însemnată a mișcării pentru apărarea drepturilor naționale ale poporului slovac în perioada din jurul anului răscolitor 1848.

În martie 1848, Štur salută cu însuflețire mișcarea revoluționară din Pesta. În curînd însă ajunge în conflict cu conducerea naționalistă a revoluției ungare: Štur, împreună cu alți conducători slovaci, adresează petiții semnate de mii de slovaci, pentru garantarea limbii slovace în școli, pentru administrație și justiție proprie. În adunarea din 10—11 mai (cîteva zile înainte de adunarea de la Blaj) slovacii formulează un program național, democrat, exprimînd și cerințele țărănimii pentru pămînt și libertate. Programul, deși, nu se îndreaptă împotriva unității statului ungar, nega însă că Ungaria ar fi un stat uninațional. E neîndoios că acest program ar fi putut constitui o bază de discuție. Guvernul ungar

însă, în loc să discute, a căutat să aresteze pe conducătorii naționali slovaci, în primul rând pe Štur și Hurban, acuzându-i de panslavism.

Astfel, și din greșeala guvernului ungar, în vara anului 1848, încrederea multor conducători slovaci — între aceștia și a lui Štur — se îndreaptă spre dinastia habsburgică care a făcut promisiuni vagi în ceea ce privește egalitatea în drepturi a naționalităților monarhiei, aceasta pentru a așeza naționalitățile din Ungaria împotriva guvernului maghiar revoluționar. Această încredere îl duce și pe Štur în lagărul contrarevoluției. Se organizează chiar și expediții armate slovace împotriva revoluției ungare, expediții care stau sub comanda unor ofițeri austriaci. Comitetul național slovac, la ordinul curții vieneze și al magnaților, mari proprietari din jurul curții, trebuie să renunțe la cererile de pământ ale maselor țărănești. Alunecând pe panta contrarevoluției, naționaliștii slovaci trădează aspirațiile poporului.

Datorită ajutorului unor naționaliști slovaci români, sârbi, dar mai ales datorită intervenției armatei țariste, contrarevoluția învinge și se reîntronează absolutismul habsburgic. Acesta asigură, pentru aproape două decenii, egala îndreptățire a națiunilor monarhiei la închisoarea comună care era monarhia habsburgică.

Ațit Štur, cît și Hurban, și-au dat prea tîrziu seama că dinastia îi înșelase. Štur s-a convins tot mai mult — și a dat expresie acestei convingeri — că monarhia austriacă era un stat polițienesc putred, o „mumie galvanizată, care se pulverizează la prima atingere mai puternică“.

Istoriografia naționalistă slovacă a căutat să bagatelizeze faptul că numeroși țărani slovaci au luat parte la revoluție, încadrîndu-se în armata revoluționară ungară și că minieri slovaci din regiunea Slovaciei centrale au apărut cu însuflețire cauza revoluției. Acești istorici au pus accentul pe greutățile înțelegerii slovaco-maghiare, vorbind chiar de imposibilitatea unei înțelegeri cu revoluționarii maghiari, de toate nuanțele. Chiar la conferința de la Bratislava, în cuvîntul profesorului D. Rapant, s-a reflectat concepția naționalistă cu privire la atitudinea slovacă față de revoluția ungară din 1848. Expunerea profesorului Rapant a fost viu combătută, între alții și de președintele Academiei Slovace, Andrei Pavlik.

În cuvîntul său de încheiere, directorul Institutului de istorie al Academiei Slovace, L. Holotik, a arătat că rezultatele conferinței pot fi apreciate ca pozitive. Comunicările au interpretat un material bogat, privitor la perioada trezirii la conștiință națională a poporului slovac, interpretînd acest material în spiritul combaterii concepțiilor burghezo-naționaliste. S-a căutat totodată să se aprecieze la justa valoare străduințele naționale din această perioadă și să se fixeze locul ce-l ocupă Štur în istoria poporului slovac, să se limpezească concepțiile economice, politice și filozofice ale acestui patriot.

Fără îndoială — spunea mai departe L. Holotik — conferința n-a dezlegat toate problemele legate de viața și opera lui Štur. Unele probleme vor trebui încă studiate: așa de exemplu situația economică dintre 1830 și 1840 în Slovacia și procesul formării națiunii burghize slovace.

Conferința a demonstrat că Štur trebuie văzut în lupta sa pentru desăvîrșirea formării națiunii slovace, în activitatea sa pedagogică, în activitatea pe tărîmul luptei naționale, în lupta sa împotriva edificiului putred al feudalismului. Nu trebuie ascunse nici greșelile lui: înhămarea în 1848 a mișcării naționale slovace la contrarevoluția habsburgică, greșeala de a vedea în țarism protectorul de nădejde al poporului slovac.

Cu toate greșelile și vederile lui limitate, Štur trebuie considerat ca o figură progresistă a istoriei slovace, cu care poporul slovac se poate mîndri. Štur a luptat cu toate puterile sale împotriva feudalismului, împotriva asupririi naționale, pentru ridicarea economică, culturală și politică a poporului său. Štur — arăta mai departe L. Holotik — era însuflețit de o credință realității în progresul omenirii, pe care

a exprimat-o în cunoscuta lozincă: „Drumul înapoi e cu neputință, trebuie să mergi înainte”. Dragostea lui nemărginită față de popor, patriotismul său creator sînt o pildă vie pentru întregul popor slovac.

Conferința istoricilor slovaci a avut, desigur, și lipsuri. În cuvîntul de încheiere a directorului Holotik a fost relevată lipsa că nu s-a prezentat un referat care să analizeze în mod critic literatura mai veche despre Štur. Nu s-a limpezit îndeajuns latura social-economică a mișcării pentru deșteptarea națională din Slovacia, nu s-a scos în evidență legătura dintre dezvoltarea capitalismului și deșteptarea națională slovacă. Constatarea acestor lipsuri e însă binevenită — ea înseamnă un îndemn și un punct de plecare pentru noi cercetări.

Un aport deosebit au adus și istoricii oaspeți din U.R.S.S., Republica Populară Ungară, Republica Populară Polonă, Republica Populară Federativă Iugoslavia și Republica Populară Română. Profesorul sovietic Nikitin și delegatul iugoslav dr. Iaroslav Šidark au arătat că acțiunea lui Štur a jucat un rol important și în mișcările de eliberare ale slavilor de sud. Prof. Nikitin și delegații maghiari, E. Arato și E. Kovács, au scos în evidență că ideea comunității slave a avut un rol progresist în mișcarea de trezire la conștiința națională a poporului slovac; ea a întărit poporul în lupta sa împotriva asupririi naționale și i-a dat încredere în viitor. În intervenția sa istoricul maghiar E. Arato s-a distanțat radical de vechea istoriografie maghiară care considera orice orientare a slovacilor spre popoarele slave ca o trădare de țară; E. Arato a relevat în mod deosebit conținutul progresist al ideii comunității slave, făcînd deosebire între panslavismul propagat de țarism în scopuri expansioniste și între comunitatea slavă. Delegatul polon dr. Josef Magmiszewski a insistat asupra legăturilor literare polono-slovice din epoca deșteptării naționale, iar delegatul român a vorbit despre mișcarea națională română din Transilvania și problemele colaborării romîno-slovice în primăvara anului 1848. Comunicarea din urmă a fost și ea urmărită cu interes, deoarece marile probleme slovace din perioada amintită au asemănare cu cele ale romînilor din Transilvania. Comunicările istoricilor de peste hotare — a spus prof. Holotik — ne-au ajutat să situăm pe Štur într-un cerc de studii mai largi.

Conferința din Bratislava a istoricilor slovaci a avut, afară de incontestabile rezultate științifice, și o însemnătate politică: ea a contribuit la întărirea prieteniei și înțelegerii reciproce a popoarelor, la eliminarea unor interpretări istorice care au înveninat înainte atmosfera între popoare. E de remarcat că această prietenie se întărește într-o parte a Europei, în care, mai înainte, imperialiștii foloseau din plin faimoasa politică exprimată în dictonul „divide et impera”.

ISTORIOGRAFIE, RECENZII, PREZENTĂRI

CU PRIVIRE LA LITERATURA ISTORICĂ ASUPRA MIȘCĂRILOR REVOLUȚIONARE DE LA BRĂILA DIN 1841—1843

DE

C. VELICHI

Primele informații asupra mișcărilor cu caracter revoluționar de la Brăila ni le-au lăsat contemporanii. Astfel, expuneri cu totul sumare se găsesc inserate în lucrările francezilor I. A. Vaillant¹ și Elias Regnault² sau în scrierile rusești ale lui S. N. Palauzov³ sau I. P. Liprandi⁴.

În limba bulgară, pînă la lucrările academicianului Stoian Romanski, aceste mișcări n-au fost studiate științific; s-a scris despre ele numai după amintirile unor contemporani — cîteodată martori oculari ai evenimentelor — uneori repovestite printr-a doua sau a treia persoană, fără a se folosi date documentare. Așa sînt lucrările dr.-lui Vasil H. Stoianov-Beron⁵, G. Kotev⁶, K. Popov⁷ și Iv. P. Agenov⁸, folosite apoi în lucrarea de sinteză a lui G. G. Dimitrov⁹ sau în biografia lui G. S. Rakovski publicată de dr. B. Petrov¹⁰. Din această cauză, se fac confuzii mai întotdeauna, atît în ce privește conducătorii, cît și episoadele acestor mișcări. Astfel despre Rakovski, care se află în fruntea mișcării din 1842, se spune că ar fi condus și mișcarea din 1841 etc.

Prima lucrare romînească asupra acestei probleme este scrisă de colonelul D. Papazoglu¹¹, în parte martor ocular al evenimentelor. Și lucrarea sa cuprinde confuzii,

¹ I. A. Vaillant, *La Romanie*, II, Paris, 1884.

² Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1852, tradusă și în romînește și tipărită la Iași, în 1856.

³ S. N., Palauzov, Румынския господарства Валахия и Молдавия, S.VPb. 1859

⁴ I. P. Liprandi, Болгария, Москва, 1877.

⁵ Stoianov - Beron, Археологические и исторические изследвания (Cercetări istorice și arheologice), Tîrnovo, 1866.

⁶ G. Kotev, Единъ случай отъ живота на Раковски. Браилското възстание и неговите събрани (O întâmplare din viața lui Rakovski. Răscoala de la Brăila și urmările ei), în Български народенъ календаръ за 1890 год, Sofia, 1890.

⁷ K. Popov, Чърти изъ живота на Сава С. Раковски (Episoade din viața lui Sava S. Rakovski), Ruscium, 1893.

⁸ Iv. P. Agenov, Записки отъ живота на Георги Стонковъ Раковски (Însemnări din viața lui Gheorghî Stoikov Rakovski) Ruscium, 1894.

⁹ G. G. Dimitrov, Княжество България (Principatul Bulgariei), II, Plovdiv, 1896.

¹⁰ Dr. B. Petrov, Биография на Георги Стойковъ Раковски (Biografia lui Gheorghî Stoikov Rakovski), Sofia, 1910.

¹¹ D. Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București, capitala regatului român de la anul 1930—pînă la 1850*, Buc., 1891.

deoarece a fost scrisă după aproape cincizeci de ani de la aceste mișcări, când amintirile erau de mult estompate. Complotul din 1843, și urmările lui, au fost pentru prima dată expuse mai amănunțit, dar cu exagerări și greșeli — uneori intenționate — în amintirile căpitanului Vasile Vîlkov, unul dintre șefii mișcării de la 1843¹.

O dată cu descoperirea primelor documente referitoare la aceste mișcări, caracterul lucrărilor se schimbă. În loc de memorii sau amintiri, apar studii bazate pe corespondență diplomatică sau acte interne. Pe baza lor, I. C. Filitti publică în 1912 prima lucrare științifică asupra mișcărilor de la Brăila², utilizând documentele citate: rapoarte consulare, păstrate în copii la Academia Română și documente interne din arhiva Ministerului de Externe din București. Filitti n-a utilizat însă nici una din lucrările bulgărești arătate mai sus, nici în acest prim studiu, nici în alte lucrări mai târzii³.

Un studiu mai complet asupra mișcărilor de la Brăila, bazat pe majoritatea documentelor și studiilor apărute pînă atunci, a dat academicianul bulgar Stoian Romanски⁴. Utilizînd rapoartele diplomatice, pe care le-a descoperit în arhivele de la Viena sau la Academia Română, Romanски a cercetat și Arhivele Statului din București, în anii 1906, 1908, 1911, 1912, 1914 etc., transcriind cea mai mare parte a documentelor interne românești asupra acestor mișcări. De aceea, lucrările sale, cu toate lipsurile lor, au rămas pînă astăzi studiul de bază asupra evenimentelor de la Brăila din anii 1841—1843.

Din 1922, cînd a apărut ultima lucrare a academicianului Romanски și pînă astăzi informația documentară a crescut. Astfel, o importantă contribuție la cunoașterea complotului din 1843 o aduce N. Traikov⁵, care amplifică informația documentară, folosind *Memoriile căpitanului Vasile Vîlkov*, noi documente de la Arhivele Statului din București, cit și material documentar publicat în colecția Hurmuzaki, sau în alte colecții, material care scăpase cercetărilor lui Romanски.

Confirmarea documentară a unor date vechi o aduce un nou raport austriac publicat de M. Popescu⁶, iar date noi apar din cercetarea arhivelor italiene, din rapoartele consulare piemonteze⁷.

Cu toate aceste numeroase lucrări, nici literatura istorică bulgară și nici cea românească, ca să nu mai vorbim de cea sîrbă sau greacă, nu posedă pînă astăzi un studiu complet asupra acestor mișcări.

Lucrările citate ale lui I. C. Filitti și ale academicianului St. Romanски au numeroase lacune. Astfel, Romanски afirmă că soarta conducătorilor mișcării din 1841 și 1843, îndată după condamnarea și întemnițarea lor la Telega, a rămas necunoscută

¹ A. Savici, *Memoriile căpitanului Vasile Vîlkov*, Brăila, 1872.

² I. C. Filitti, *Tulburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840 — 1843*, în An. Ac. Rom. Mem. Sect. Ist. seria II, tom XXXIV, București, 1912.

³ I. C. Filitti, *Domniile romine sub Regulamentul Organic 1831—1848*, București, 1915.

⁴ St. Romanски, *Брански Историики, 1841—1843. Студии и документи отъ Стояна Романски, I. Българска възстаническа чета отъ 1841 год. (Istoria brăilene. Ceata bulgară revoluționară din anul 1841). II. Заговорът на Г. С. Раковски (Георги Мачедон) въ Бранла презъ 1842 година. Complotul lui G. S. Rakovski (G. Makedon), în Brăila în anul 1842) în Сб. БАН III. Sofia 1914 și III Възстанически заговоръ на Василь X. Вълков въ Бранла презъ 1843 година Complotul revoluționar al lui Vasil X. Vîlkov la Brăila în anul 1843) în Годишникъ на Софийскитя Унивѣрситетъ Ануарул Университății din Sofia) XVIII, Sofia, 1922.*

⁵ N. Traikov, *Спомениѣ на капитанъ Василь Вълковъ. (Amintirile căpitanului Vasile Vîlkov) în Известия на Ист Дружество, Sofia, X. 1930*

⁶ M. Popescu, *Doc. inedite din preajma unirii Principatelor. Din actele austriace pîsivate în arhivele Ministerului de Război de la Viena, București, 1928, p. 93—40 și 60—61.*

⁷ D. Bodin, *Nouvelles informations sur les mouvements revolutionnaires roumains et „sclavons“ de Craiova, Galatz et Brăila de 1840 — 1843*, în „Balcania“, VI (1943), p. 169—200. Vezi și D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre principatele romine și regatul Sardiniei*, București, 1961.

și că probabil acolo și-au găsit sfârșitul cei mai mulți dintre ei, fără a-și da seama că, măcar pentru unii dintre participanți, avea date chiar în dosarul principal al mișcării din 1841, pe care, însă l-a folosit incomplet. De asemenea, necunoscînd *Memoriile căpitanului Vilkov* și unele documente din colecția Hurmuzaki, a făcut unele confuzii și n-a putut prezenta complet nici prima și nici mai ales, cea de a treia mișcare.

Romanski n-a cunoscut nimic despre „rebeliunea” de la Telega, cînd Vilkov a fost condamnat pentru a doua oară, așa cum a arătat Traikov în lucrarea citată. De altfel, documentele privind complotul din 1843 publicate de Traikov aruncă o lumină nouă și asupra mișcării din 1841, cît și asupra mișcărilor în general, și e regretabil că acest cercetător, bun cunoscător al epocii și mai ales al izvoarelor, n-a tras toate concluziile problemei, nici n-a revenit cu studii suplimentare, așa cum anunțase în lucrarea citată.

Lipsurile acestor monografii sau lucrări speciale se reflectă și în marile lucrări de sinteză, unde cele trei mișcări sînt expuse uneori prea sumar, alte ori chiar cu grave confuzii. Astfel, în *Istoria Bulgariei*, publicată de Academia de Științe a U.R.S.S.¹ s-au acordat abia trei-patru rînduri pentru mișcările din 1841—1842, și nu se spune nimic despre complotul din 1843. În ultima lucrare de sinteză bulgară², cele trei mișcări sînt expuse fragmentar și chiar greșit. Ceva mai pe larg sînt relateate în *Istoria contemporană a Bulgariei* de prof. D. Kosev³ în care totuși nu se vorbește nimic de rolul lui Miloș al Serbiei și prea puțin de acela al lui Constantin Suțu.

Trebuie subliniat totuși faptul că în literatura istorică bulgară aceste mișcări sînt mult mai bine cunoscute decît în istoriografia romînă. De fapt, singurele studii romînești în care se tratează mai pe larg aceste mișcări sînt cele două lucrări ale lui Filitti⁴, citate mai sus. Utilizînd numai o parte din materialul documentar diplomatic necunoscînd lucrările lui Romanski și nici tot materialul de la Arhivele Statului pe care învățatul bulgar s-a bazat în mare parte, era natural ca aceste două studii să cuprindă confuzii sau omisiuni. Filitti nu a știut că sufletul celei de a doua mișcări de la Brăila a fost marele revoluționar Gheorghî Sava Rakovski ascuns sub numele de Gheorgh Makedon. De asemenea și pentru Filitti, complotul din 1843 se termină tot cu prima condamnare a acuzaților, semnalînd doar „rebeliunea” de la Telega și urmările ei.

Este explicabil de ce în toate operele de sinteză ale istoriei patriei noastre, aceste mișcări sînt abia menționate sau rediate greșit. Astfel, la Xenopol⁴, confuzia între complotul românesc de la 1840 și mișcarea bulgară de la Brăila în 1841 este cu totul evidentă. De asemenea N. Iorga⁵ confundă și el mișcarea din 1841 cu cea din 1842 și cu toate că în ultima sa operă de sinteză, citează lucrările lui Filitti și cele două studii ale lui Romanski, din 1914 și 1921, se poate vedea, atît din note, cît și din expunerea propriu-zisă, că nu a utilizat lucrările învățatului bulgar. La fel, mișcarea din 1843 e relatată doar în cîteva rînduri⁶ și fără a se folosi studiul lui N. Traikov.

În istoria R.P.R. sub redacția academicianului M. Roller, la mișcările premergătoare anului revoluționar 1848 sau la domniile lui Alex. Ghica și Gheorghe Bibescu nu se amintește nimic de evenimentele de la Brăila din 1841—1843.

E natural deci ca și astăzi aceste trei mișcări să fie confundate între ele, iar acțiunea lui Rakovski din 1842 să fie cunoscută doar de aceia care au avut posibili-

¹ История Болгарии, Ed. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova 1954, vol. I, p. 255.

² История на България (Istoria Bulgariei), Sofia, I, 1954, Ed. Acad. bulg. de științe.

³ D. Kosev, Новая история Болгарии, Moscova, 1952

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria romînilor*, ed. III, București 1930, vol. XI, p. 143.

⁵ N. Iorga, *Histoire des états balkaniques à l'époque moderne*, București, 1914, p. 288—290; idem, *Histoire des états balkaniques jusqu'à 1924*, Paris 1925, p. 307—310; idem, *Istoria romînilor*, IX 1938, p. 31—33 și 36.

⁶ N. Iorga, *Istoria Romînilor*, vol. IX, București, 1938, p. 72.

tatea să cunoască în original studiile bulgare referitoare la aceste încercări de organizare și dezlănțuire a unei răscoale generale împotriva turcilor.

Pentru cunoașterea deplină a acestor mișcări și a adevăraților lor inițiatori și sprijinitori e necesară cunoașterea întregului material documentar din arhivele românești, dar, mai ales, cunoașterea corespondenței diplomatice rusești (rapoartele consulilor ruși de la București și Iași, ale viceconsulului rus de la Galați, cât și rapoartele ambasadurilor ruși de la Constantinopol) și a arhivei guvernatorului general al Basarabiei și Noii Rusii, păstrate la Odesa. Acest material, de o foarte mare importanță — nu numai pentru mișcărilor de la Brăila — nu e publicat decât într-o măsură extrem de mică în colecția Hurmuzaki sau în mod întâmplător în unele studii de M. Poprujenko¹. În sfârșit, cercetătorii de pînă acum nu au studiat documentele turcești publicate în parte sau aflate în păstrarea Bibliotecii Naționale „I. Kolarov” din Sofia.

Trebuie, de asemenea, subliniat faptul că nici măcar din materialul documentar publicat nu s-au tras toate concluziile. Astfel, cercetarea mișcărilor din Brăila constituie încă o problemă științifică care necesită o studiere profundă.

Pentru stabilirea inițiatorilor acestor mișcări, ele trebuie studiate fiecare în parte, fără să se neglijeze însă nici legăturile dintre ele. E de menționat apoi că atât Filitti, Romanski, cât și Traikov au privit aceste mișcări numai ca pe niște frământări ale bulgarilor. O cercetare mai atentă arată clar că la conducătorii mișcărilor, alături de Rakovski, sau de Vasile Vîlkov trebuie să adăugăm și numele altora; nu trebuie uitat că rolurile lui Miloș Obrenovici în prima mișcare și al lui Constantin Suțu în cea de a treia, nu au fost scoase pînă acum în evidență. Dacă ținem seama și de participării la mișcărilor revoluționare, atunci reiese clar că atât Romanski cât și Filitti au privit unilateral lucrurile cînd au considerat mișcărilor revoluționare de la Brăila doar ca mișcări ale bulgarilor.

Dacă luăm de pildă cea de-a doua mișcare, cea din 1842, care este mai bine cunoscută, observăm că din cei 15 acuzați principali, cel puțin 10 sînt greci din Epir, Rodos, Conia, Argos etc. În conducerea mișcării de la Brăila, doar Rakovski e bulgar. Pe de altă parte, din declarațiile lui Rakovski și din documentele publicate, rezultă clar că la Atena se formaseră asociațiile secrete ale cretanilor și tesalioților, și că puținii bulgari care studiau în capitala Greciei s-au gîndit să înființeze și ei o societate bulgară care să activeze o dată cu cretanii și tesalioții. În fruntea ei se aflau G. S. Rakovski și Ilarion, devenit mai târziu, mitropolit al Tîrnovei. Aceste organizații de la Atena trimit pe Rakovski la Constantinopol pentru a observa situația politică și a afla punctele unde se află concentrată armata turcească. În același timp, Ilarion urma să facă o călătorie de informație prin Bulgaria.

În absența lui Ilarion, Rakovski află de existența unor organizații bulgare la București și Brăila, și vine în grabă în acest port dunărean. Trecuse aproape o lună de la prima mișcare de la Brăila (iulie 1841). Rakovski venise la Brăila, sperînd să găsească aici o puternică organizație bulgară, ceea ce de fapt nu a găsit. O astfel de organizație exista în Basarabia și în sudul Rusiei, cu o puternică ramificație la Galați. La Brăila activa în schimb o organizație tesalo-epirotă sub conducerea lui Stavri Gheorghiu, grec epirot care era în legătură cu organizația de la Atena, de unde primea instrucțiuni și importante fonduri bănești.

Erau deci două organizații distincte, pe care Rakovski le va uni pentru o acțiune comună: una a grecilor din Brăila condusă de Stavri și alta a bulgarilor din Galați condusă de Gheorghii Kazak, care ținea o strînsă legătură cu „organizația principală, care se afla în Basarabia”².

¹ M. Poprujenko în Юбилеенъ Сборникъ на Габровска Априловска гимназия (Culegere Jubiliară pentru aniversarea școlii de la Gabrovo), Sofia, 1900.

² Vezi declarațiile lui Rakovski în lucrarea lui Romanski, Заговорът на Г. С. Раковски (Complotul lui Gh. S. Rakovski), p. 96.

Cei care au acționat la momentul fixat, atunci când a izbucnit mișcarea, au fost cei 10 greci din societatea tesalo-epirotă și câțiva bulgari, în frunte cu Rakovski. Cui aparține deci inițiativa și întrucât această mișcare este o mișcare bulgară și nu una greco-bulgară?¹

Organizația bulgară de la Brăila era slabă. Poate mai puternică a putut fi „organizația principală din Basarabia” de care vorbesc și consulii ruși Dașkov și Kotzebue, dar de care știm prea puțin, atâta timp cât nu se va publica și corespondența diplomatică rusească. În orice caz mișcarea de la Brăila e bulgară mai ales prin Rakovski, ea reprezentând de altfel prima acțiune a marelui revoluționar, acțiune timidă, nesigură, fapt explicabil dacă ne gândim că acesta abia trecuse de 20 de ani.

În ceea ce privește mișcarea din 1841 și complotul de la 1843, cercetătorii au neglijat aproape total rolul lui Miloș, fostul principe al Serbiei, mișcărilor fiind prezentate ca simple mișcări ale bulgarilor de la Brăila cu oarecare legături — pentru complotul din 1843 — la București, prin Constantin Suțu și vistierul Andrei Deșu. Dacă în această ultimă mișcare documentele au silit pe cercetători să-i acorde și lui Miloș un oarecare amestec, rolul său n-a fost aproape de loc subliniat în prima mișcare (1841).

Fără îndoială, în mijlocul numeroșilor bulgari care locuiau la Brăila, exista dorința unei lupte pentru eliberarea patriei lor. Trebuia însă cineva care să organizeze această luptă și să o conducă. E sigur, de asemenea, că alcătuirea cetei bulgare la Brăila în 1841 e în legătură cu răscoalele care au izbucnit pretutindeni în Turcia, o dată cu reformele începute de sultanul Mahmud.

Cine este inițiatorul acestei mișcări și organizatorul ei?

Alexandru Ghica, domnitorul țării, socotea pe bună dreptate că răscoala aceasta nu e un fapt izolat și că ea se datorește cercurilor revoluționare din imperiul otoman. De aceleași cercuri vorbea de altfel și Metternich, iar baronul Sturmer, internunțiu austriac la Constantinopol, caracterizează bine situația în raportul său confidențial către același cancelar: „Este în afară de orice îndoială că și aici ca și în alte părți ale imperiului otoman există comitete secrete, care după părerea mea sînt tot atîtea ramificații ale societății filo-ortodoxe și care are scopul de a instiga pretutindeni pe creștini pentru a se ridica contra turcilor. Bănuiesc că aceste comitete dispun de fonduri care permit aprovizionarea cu arme și bani a nemulțumiților. La aceste mișcări Rusia nu ia parte în mod deschis, ci le ajută sau măcar le încurajează în taină, fiind tot timpul atentă la evenimentele care pot surveni și fiind totdeauna gata să profite la momentul oportun”².

Dacă, în ceea ce privește atitudinea oficială a Rusiei, Sturmer nu se înșela, e l cunoștea mai puțin atitudinea reală a Rusiei și rolul direct pe care unii funcționari sau militari ruși l-au jucat în această mișcare. Tot în același raport, Sturmer comunica lui Metternich: „La Brăila, din ferocire, ordinea este restabilă, dar nu fără vărsare de sînge și rolul pe care l-au jucat agenții ruși este inexplicabil pentru aceia care, ca și mine, refuză să creadă că Rusia ar vrea să alimenteze în secret asemenea mișcări. Lordul Ponsomby (amabsadorul englez la Constantinopol), cu care am discutat pe larg acestea, vede lucrurile ca și mine și nu poate crede că guvernul rus este complicele acestei dezordini. Totuși faptele nu justifică aceste păreri ale noastre și nu știm care din presupunerile ce le facem ar putea fi cea reală. Lordul Ponsomby mi-a citit un raport pe care i l-a trimis cancelarul consulatului britanic de la Galați la 5 ale acestei luni (august 1841) în absența consulului, care era plecat la Iași. Acest raport cuprinde următorul pasaj: Se pare că vineri pe la amiază, ziua în care a izbucnit răscoala de la Brăila, 11 bărci rusești numite „brambakte” au trecut din Basarabia la Tulcea. Din ele au debarcat soldați care au făcut o bucătărie de campanie, ba chiar au preparat o cantitate de

¹ Așa cum de altfel o denumeste și D. Kosev, *op. cit.*

² Vezi raportul lui Sturmer la Romanski, *Брандски Историкни*, p. 96.

pline; bărcile aveau 11 piese de artilerie. Se părea că rușii așteptau ceva. Ei au rămas pe teritoriul turcesc pînă miercuri pe seară, cînd s-au întors din nou la Reni¹.

Dacă această ultimă știre nu este confirmată de alte surse documentare, în schimb atitudinea de sprijinire directă a răsculașilor de către viceconsulul rus de la Galați, Karneev, este bine cunoscută și confirmată de toate rapoartele consulare. Trebuie să precizăm deosebirea netă dintre poziția oficială a Rusiei, așa cum apare ea prin atitudinea consulilor Dașkov și mai ales Kotzebue, atitudinea reală a Rusiei și atitudinea personală, progresistă, a viceconsulului rus pedepsit mai tîrziu pentru o asemenea manifestare.

Menționam mai sus că mișcările de la Brăila nu se pot separa de răscoalele pe care bulgarii sau grecii le fac în acest timp în imperiul otoman. Răscoalele grecești sau bulgare din această perioadă (1835—1841) sînt provocate de reformele care urmau să transforme imperiul otoman într-un stat european, în așa numită eră a tanzimatului.

Considerînd că prin aceste reforme ar putea salva imperiul, sultanul Mahmud și apoi fiul și urmașul său Abdul Medjid proclamară prin lege egalitatea între cetățenii musulmani și creștini ai imperiului, garantînd viața și averea acestora din urmă. Tălmăcit în limba popoarelor, hâtîșeriful fu citit în toate părțile imperiului; sîrbii, bulgarii și grecii își puseseră mari speranțe în el. Dar aceste reforme și mai ales înlăturarea abuzurilor în strîngerea impozitelor prin noul sistem fiscal ce se introdusese urmau să aducă uriașe pagube materiale nu numai numeroșilor funcționari provinciali turci — de la cei mai mărunți pînă la cei mai înalți — ci tuturor musulmanilor, care trăiau pe spinarea raialelor. De aceea, în ciuda hâtîșerifului din 1839, jafurile și abuzurile continuară și toate cererile populației creștine pentru aplicarea noilor reforme se izbiră de rezistența îndrîjită a guvernatorilor provinciali și a funcționarilor locali, care se ridicară împotriva reformelor.

O serie întregă de frămîntări și răscoale începură în întregul imperiu otoman și mai ales în partea lui europeană. În insulele grecești Cipru, Creta, Cos, Samos etc., în Albania, în regiunea macedoneană sau în Bulgaria, ele fură deosebit de violente.

Pe de altă parte, viața mai liberă din Serbia sau din Țara Romînească era un îndemn la răscoală, iar vecinătatea acestor țări asigura un refugiu ușor în caz de nereușită. De aceea toate răscoalele bulgare din această perioadă (1835—1841) se fac mai ales în regiunea de nord-vest a Bulgariei și ele au o directă legătură cu cele două țări vecine. Astfel, conducătorii răscoalei de la Tîrnovo din 1835 vin din Țara Romînească. Unul dintre ei, Velcio geamgiul, făcuse multă vreme comerț la noi, iar celălalt, căpitanul Gheorghe Mamarcev-Buiuclu, alcătuiuse chiar în Țara Romînească un corp de voluntari bulgari cu care luptase în războiul ruso-turc din 1806—1812.

Răscoalele de la Piroț și Berkovița din 1836, 1837 și 1838, se fac în legătură cu speranțele în ajutorul Serbiei lui Miloș. E sigur că Miloș favoriza sau ajuta asemenea răscoale. Că nu putea juca un rol deschis, așa cum ar fi vrut bulgarii, și că de fapt el urmărea în primul rînd consolidarea situației sale față de turci, e în afară de orice îndoială. Acest joc dublu al lui Miloș e înțeles de turci și documentele interne turcești, publicate în ultima vreme, ne-o arată clar.² Din ele vedem că atitudinea oficială „prietenească” a Porții față de Serbia e dublată de o supraveghere secretă și atentă a

¹ Vezi raportul lui Sturmer la Romanski, Браилски Историйки p. 95—96.

² Vezi documentele turcești publicate în colecția Academiei Bulgare, Документи за Българската история. (Documente pentru istoria bulgară) III, Sofia, 1940. Iată, de pildă, extrase din instrucțiunile date pașei de la Vidin: „...s-a stabilit că răscoala, de la Piroț a luat naștere în urma îndemnurilor și încurajărilor din partea lui Miloș... totuși cunoscîndu-se caracterul lui Miloș va trebui să se mențină relații bune cu el... adică pe de o parte veți avea relații de prietenie, iar pe de altă veți lua măsurile de siguranță” (Vezi p. 206—207 și urm.).

lui Miloș, de către agenți turci. Până la urmă, Miloș nu s-a putut menține, și, în 1839, a fost silit să abdice, stabilindu-se în Țara Românească, la moșia sa de la Herești.

Gîndul de a-și relua tronul și de a continua lupta contra turcilor nu l-a părăsit însă pe Miloș, care continua să lucreze în taină. Ori cît ar fi lucrat de conspirativ, turcii simt pretutindeni mîna lui și de aceea fac mari eforturi pentru a-l sili să plece din Țara Românească.

În aprilie 1841, izbucnește marea răscoală de la Niș în care Miloș a îndeplinit un oarecare rol. Nu este nici o îndoială că între răscoala de la Niș și răscoalele de la Brăila e o legătură și aceasta se ține tocmai prin Miloș și oamenii săi. În această privință, mărturisirile făcute de vistiernicul Andrei Deșu, unul din fruntașii mișcării din 1843, sînt clare. El arată că toate mișcărilor bulgarilor din Principate se bazează pe planul pe care l-a făcut Miloș pentru eliberarea Bulgariei în legătură cu răscoala de la Niș¹. Dacă Miloș a fost silit să părăsească Țara Românească înainte de a-și putea pune planul în aplicare, oamenii lui au rămas aici și mișcarea a izbucnit la Brăila abia în iulie 1841. Conducătorul grupului din 1841 este un fost ofițer sîrb, căpitanul Taticci din Sabaț, expulzat mai tîrziu în Serbia. Declarațiile lui înainte de condamnare nu s-au păstrat; din alte mărturii documentare rezultă că Taticci a recunoscut că toată mișcarea a fost pusă la cale de Miloș². De altfel, rolul lui Miloș e arătat de contemporanul Vaillant³ și confirmat și de alte mărturii documentare cunoscute sau necunoscute de cei ce s-au ocupat pînă acum de aceste mișcări.

Iată deci lumina în care trebuie privită mișcarea revoluționară din 1841 și care — dacă numărul sîrbilor care participă la ea e mic — măcar prin conducere a fost o mișcare sîrbo-bulgară, după cum cea din 1842 a fost una greco-bulgară.

Cît despre cea de-a treia mișcare, complotul din 1843, academicianul Romanski, care l-a cercetat atît pe baza corespondenței diplomatice — din care i-au scăpat totuși unele piese importante — cît și pe baza unor documente românești nu a putut să identifice în mod precis pe organizatorii lui; aceasta mai ales datorită faptului că n-a cunoscut nimic asupra complotului de la Telega, al cărui proces luminează multe puncte întunecate. Totuși Romanski spune textual despre „acest complot bulgar“ asemănător celorlalte și în legătură neîndoielnică cu ele: „Cauzele sînt clare. Situația insuportabilă a bulgarilor din Turcia a născut în bulgarii de dincolo de Dunăre dorința de a nu părăsi ideea eliberării lor... Dacă pe lingă aceasta, firele acestui complot se împletesc cu sforțările unui boier român, neglijat în alegerile de domn, de a crea greutăți noului domnitor (Bibescu) sau de a-l înlătura dacă ar fi cu puțință, aceasta este o cauză pe care schimbarea domnitorului (Ghica cu Bibescu) n-a putut-o înlătura“⁴. Și în încheiere Romanski adaugă: „Nu e de mirare deci că un mare boier, Constantin Suțu, a putut fi bănuț că ar fi inspiratorul complotului din 1843, cu scopul de a-l ucide pe Bibescu... Deziluzia lui Constantin Suțu, în ceea ce privește tronul Țării Românești, corespondența lui frecventă cu principele Miloș, cu care întreținea legături bănești sau de altă natură, întîlnirile lui cu sîrbi nemulțumiți, toate acestea într-o vreme cînd în Țara Românească exista o stare de agitație, i-au dat motiv lui Bibescu să creadă în acuzațiile contra acestui mare boier. Cu toate acestea, dovezi mai concrete pentru participarea lui la complot nu s-au putut aduce. Ca elemente ce tulburau liniștea în Țara Romî

¹ Vezi raportul lui Billecoq la Hurmuzaki, XVII, p. 1026—1027.

² Vezi raportul consiliului Atanaskovici la Romanski, Австрийски документи по Нишкото българско въстание отъ 1841 год. (Documente austriace despre răscoala bulgară de la Niș. din 1841) în Сб. Н.У., 26, Sofia, 1912, p. 177.

³ I. Vaillant, *La Romanie* II, p. 405.

⁴ Romanski Въстанически заговоръ на Василь X. Вълковъ въ Браила прѣзъ 1843 година, p. 10.

nească se f'dădea o mare importanță — în special] din partea domnitorului Bibescu — s'rbilor refugiați aici, adepți ai principilor Miloș și Mihail¹.

Dacă Romanski ar fi cunoscut toate documentele publicate, dar mai ales cele republicate de Traikov în traducere bulgară, ar fi luat o atitudine mai clară în ceea ce privește identificarea inițiatorilor mișcării. Arătam mai sus că nici Traikov, care cunoștea și alte documente decât cele publicate, și care reproșează lui Romanski că nu a dat o lucrare completă, nu trage nici el însuși concluziile necesare.

De fapt și aici rolul lui Miloș reiese limpede și e arătat în depozițiile vistierului Deșu din 1844, îndată după „rebeliunea” de la Telega. Din ele rezultă următoarele: că Suțu i-a pus în legătură pe Deșu cu Miloș „acum c'triva ani” — deci în aprilie sau mai 1841²; că un trimis al lui Miloș i-a dezvăluit lui Deșu planul general al răscoalei; că același trimis i-a arătat că, în caz de succes, bulgarii se gîndesc să ceară un „șef din Țara Romînească”, deoarece printre ei n-au un om capabil să-i conducă, că Deșu a arătat că autorii răscoalei hotărîseră să-i propună coroana Bulgariei unui boier din Țara Romînească și anume lui Constantin Suțu³.

În 1872, cînd vistierul Deșu, acum la anii bătrîneții, lupta ca să-și cîștige drepturile civile pierdute prin condamnarea din 1843, înaintează parlamentului o expunere amănunțită pentru a arăta cum a fost „implicat” în acest complot, el dă date mult mai complete. Rolul lui Suțu, rolul marelui logofăt Al. Villara în „rebeliunea” de la Telega, rolul maiorului Mișu Atanasoviči prin care lucra de fapt tot Miloș, toate acestea ne ajută să înțelegem și să întregim documentele de pînă acum asupra acestei mișcări.

Complotul din 1843 nu poate fi lămurit decât dacă se completează declarațiile lui Deșu din 1844 și din 1872 cu concluziile parțiale ce s-au tras pînă acum din materialul publicat.

Abia cea de a treia mișcare revoluționară de la Brăila ne poate face să înțelegem în mod just sensul celorlalte două mișcări. Acum ne apare limpede opinia consulului Billecoq, care, după ce avusese o convorbire cu Miloș, notează într-un raport al său din iulie 1841: „fără îndoială Miloș ar fi aspirat să devină un Mehmet Ali creștin”⁴, ca și afirmația lui Vaillant⁵, care arată că bulgarii cereau lui Miloș să-i conducă la luptă împotriva turcilor. Împrejurările nu l-au ajutat pe Miloș să folosească mișcările din imperiul otoman, și, profitînd și de frămîntările bulgarilor și grecilor din Țara Romînească, să pornească o răscoală generală contra turcilor și să-și reia tronul pierdut.

Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843 reprezintă una din încercările comune, neizbutite, ale s'rbilor, bulgarilor, grecilor, și romînilor, de a înlătura jugul otoman. În acest sens trebuie interpretate, documentele mișcării din 1843 care vorbesc de o eterie s'rbească, grecească, bulgărească și romînească, „... ca dintre aceste împrejurări să se poată complectui o obștească revoluție, începîndu-se de către străini prin fapte tîlhărești și apoi unindu-se și cu deznădăjduitul norod romîn, atunci să poată primejdui viața domnului și să-și ceară norodul aceea ce s-ar hotărî; la care vreme, recomandîndu-să neamul rumînesc dă cel mai răzvrătit, pășind Rossia în prințipaturi, atunci să-și poată și ei cere, fiecare neam după felul slujbii, dezrobirea țării sale prin ajutorul Rossiei. Care această conversație să alcătuieste mai deslușită și mai simplă de către Costache Mustakov în bulgărește, s'rbește și rumînește ca să le împartă în țară prin propoveduitori și să poată insufla în norod toată deslușirea. Dintre cei însemnați în deosebită foaie, fiecare năcăjduiește izbutirea în cugetul său, fiindcă toți se impart în patru

¹ Romanski, *op. cit.*, p. 48.

² În aprilie izbucnește răscoala la Niș; în iunie, Miloș nu mai era în Țara Romînească.

³ Hurmuzaki, XVII, p. 1026—1027 și 1030.

⁴ Raportul lui Billecoq la Hurmuzaki, XVII, p. 812—813.

⁵ I. Vaillant, *op. cit.*, II, p. 404—405.

eterii, adică rumâni, sîrbi, greci și bulgari și toți acești nădăjduiesc revoluție obștească în țară¹.

Iată modul în care după părerea noastră trebuie considerate mișcările de la Brăila, lipsurile lucrărilor lui Romanski, Filitti sau ale altor cercetători mai vechi, precum și unele noi concluzii ce se pot trage atît din materialul publicat, cît și din cel neutilizat pînă în prezent.

Ceea ce caracterizează pe toți cercetătorii care s-au ocupat pînă acum de mișcările de la Brăila e faptul că nici unul n-a luat o atitudine hotărîtă care să rezolve problema, mărginindu-se mai mult să parafrazeze, să comenteze materialul documentar. Secrete prin natura lor și greu de cunoscut în adîncime prin materialul documentar uneori contradictoriu, aceste mișcări revoluționare n-au putut fi lămurite la vremea lor nici de autoritățile românești, care au judecat pe arestați. Zeci de ani mai tîrziu, cînd nu mai putea fi vorba de nici un risc, doi frunțași ai mișcărilor de la Brăila, căpitanul Vasile Vlîkov — acum în vîrstă de 80 de ani — și Andrei Deșu, la fel de bătrîn, unul în „memoriile” sale, altul în cererea adresată parlamentului român, ascundeau încă adevărul. Din toate aceste cauze, în cunoașterea mișcărilor de la Brăila domnește destulă confuzie și problema va fi cu totul lămurită numai cînd se vor publica toate documentele care s-au amintit mai sus.

Considerăm că pe baza materialului existent, publicat sau încă inedit, și în lumina celor arătate, o prezentare integrală a mișcărilor revoluționare de la Brăila din 1841—1843, în romînește, este *mai mult decît necesară*.

¹ Romanski, *op. cit.*, p. 100.

CURENTELE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE LA CONGRESUL AL X-LEA AL ȘTIINȚELOR ISTORICE*

DE

GASTONE MANACORDA

Între 4 și 11 septembrie a avut loc la Roma al X-lea Congres internațional al științelor istorice. Au participat aproape 1500 de istorici, provenind din 35 de țări din Europa, America și Asia, majoritatea fiind deținută de europeni și nord-americani. Congresul a fost împărțit în 5 secții: metodologie și probleme generale (cu o subsecție pentru științele auxiliare), istorie veche, medievală, modernă, contemporană, care au lucrat intens, timp de șase zile consecutiv, în timp ce prima zi a fost dedicată inaugurării oficiale iar ultima concluziilor. În afară de acestea, au mai avut loc două ședințe serale în secții reunite. Cele 41 de referate care au constituit baza discuțiilor Congresului au fost adunate în șase volume mari, totalizând 3174 pagini, fiind distribuite congresiștilor înainte de începerea lucrărilor. Pe marginea lor, în fiecare dimineață se desfășurau discuțiile secțiilor respective. Un al șaptelea volum de 433 pagini, distribuit înainte de începerea dezbaterilor, conține rezumatele celor 140 de rapoarte „destinate discuțiilor. Patru „referate generale de orientare” încadrau lucrările Congresului: acela al lui Arnaldo Momigliano pentru istoria veche, al lui Fernand Vercauteren pentru evul mediu, al lui Gerhard Ritter pentru istoria modernă și al lui Pierre Renouvin pentru istoria contemporană. Acestor „patru mari” (Vercauteren a fost înlocuit din motive de forță majoră prin Renouard) le-a revenit de asemenea sarcina nu prea ușoară de a trage concluziile în ultima zi a Congresului, fiecare în sectorul respectiv. Numărului respectabil de referate și comunicări, tipărite prin grija Comisiei centrale italiene pentru studii istorice, i s-au mai adăugat publicațiile sosite la Congres din țările din răsăritul Europei care, din cauza înscrierii lor tardive, n-au putut vedea publicându-se în volumele oficiale decât o parte din contribuțiile cercetătorilor respectivi.

Am dat aceste date sumare nu numai pentru a prezenta un aspect, fie chiar exterior, al amplexului Congresului, ci mai ales pentru a arăta că practic nu este posibil să dai o informație amănunțită asupra lucrărilor. Pe de altă parte, nu e posibil să faci un bilanț fie chiar provizoriu, până ce nu vor fi tipărite „Documentele” ce conțin dările de seamă ale discuțiilor. Rîndurile ce urmează nu sînt decât adnotările unui observator, care, în limitele competenței sale și stimulat de interesul său personal, a citit, a privit și mai ales a ascultat.

*

În concluzia raportului său, Pierre Renouvin scrie că „divergența fundamentală” între marile curente istorice contemporane constă în opoziția dintre interpretarea „mate-

* Traducere din „Rinascita”, nr. 9, 1955, Roma.

rialistă" și aceea „spiritualistă" a istoriei: „una convinsă că explicația evoluției politice trebuie căutată în condițiile economice și sociale; cealaltă, preocupată de a nu se lăsa absorbită de faptele secundare ale vieții materiale" și de a observa mai ales „manifestările gândirii omenești". Apropiat de punctul său de vedere, Arnaldo Momigliano crede că „unul dintre cele mai însemnate conflicte în istoriografia timpului nostru este acela dintre istoriografia care absoarbe pe individ în societate și istoriografia care accentuează afirmarea individului în societate și în afara societății, în singurătatea ființei sale, sau în contactul cu divinitatea". „Dacă concepția istoriei ca istorie a civilizației — precizează Momigliano — predis pune la interpretarea evenimentelor în termeni sociali, împotriva acestei concepții se ridică cei care nu uită că personalitatea umană poate fi, în definitiv, o individualitate". Această antiteză, sub aspecte diferite și gradațiuni variate, a fost prezentată la Congres ca „fundamentală", sau cel puțin ca una „dintre cele mai importante" a gândirii istorice din timpurile noastre; aceasta nu numai în referatele generale sau în discuțiile cu caracter metodologic și de istorie generală, ci chiar în cele referitoare la probleme concrete de istorie; e destul să ne gândim la tenacitatea cu care referenții temeii *Mișcările religioase populare și ereziile în evul mediu* (mai ales Morghen) au apărat interpretarea lor idealistă, refuzând să recunoască ereziilor un fundament economico-social. În realitate, tocmai acest domeniu de cercetări, în care chiar rezultatele necontrovertate ale cercetării sînt interpretate într-un mod diferit, oferă o mărturie de nezdruincant că acest conflict indicat de Renouvin sau de Momigliano există. Și totuși nouă ni se pare că pus din punctul acesta de vedere, conflictul s-a învechit și deci e secătuit, ca tot ceea ce este vechi; ni se pare că astfel pus nu mai poate fi *fundamental*; dar controversa cu privire la „modul de a scrie istoria" a progresat și ea pe poziții mai înaintate, unde conflictul există mereu, și a devenit dimpotrivă chiar mai subtilă și poate din cauza aceasta mai ascuțită (nu e vorba de un joc de cuvinte nici de tautologie).

Dacă vrem să rezumăm în mod provizoriu bogata varietate a părerilor pro și contra pe care congresul le-a întrunit; dacă trecem cu vederea personalitatea de neconfundat și greu de catalogat a multor istorici; dacă lăsăm deoparte temporar ceea ce în mod generic poate fi definit eclectism (fără a atribui în grabă termenului o semnificație pejorativă); dacă, în sfîrșit, cerem scuză pentru tot ceea ce, printr-o primă prezentare schematică, rămîne în mod necesar exclus; dacă toate acestea ne sînt permise, la o primă privire asupra lucrărilor Congresului de la Roma, ne apar destul de clar nu două, ci trei curențe fundamentale ale istoriografiei contemporane: acela al istoriografiei care continuă tradiția idealistă clasică care pune cu putere accentul pe activitatea conștientă a omului ca manifestare a spiritului și deci pe istoria politică; acela prin excelență francez, care acționează sub deviza istoriei „sociale" și a studiului comparat al civilizațiilor; acest curent reprezintă manifestarea mult mai largă și mai complexă a așa numitei școli a revistei *Annales* care reprezintă punctul cel mai înaintat și mai caracteristic; acela, în sfîrșit, al materialismului istoric în evoluția sa cea mai recentă marxist-leninistă care caracterizează istoriografia sovietică și a țărilor de democrație populară, dar care este aplicat interpretării istorice și dincolo de granițele acestora.

Noutatea Congresului de la Roma a constat în participarea reprezentanților de seamă al celui de-al treilea curent, istoricii Uniunii Sovietice și ai țărilor de democrație populară din răsăritul Europei. Participarea acestor țări nu a fost numai un eveniment politic care a contribuit la consolidarea așa-numitului „spirit al Genevei", ci a lărgit și a îmbogățit conținutul dezbaterilor.

Renouvin observă, nu fără părere de rău, că în Franța istoria politică este în declin; raportul său este expresia consecințelor acestui declin. Producția istorică mondială a ultimului deceniu (1945—1955) în domeniul istoriei contemporane (de la 1815 încoace) consemnată de Renouvin, a fost împărțită dintr-o legitimă necesitate, impusă de

astfel de materia însăși, în diferite ramuri: istoria economică, istoria socială (punând just în lumină dezvoltarea mai largă a acestor două ramuri de studii, îndeosebi a primei), istoria demografică, istoria ideilor, istoria religioasă, istoria politică. După vederile referentului, toate aceste cercetări parțiale converg către „studiul comparativ al civilizației care ar trebui să reprezinte încununarea” acestui studiu.

Ce rămâne în afara acestui cadru? Tocmai istoria politică. Condițiile economice și crizele, „structurile sociale”, „evoluția demografică”, și pe de altă parte curentele de idei sau sentimentul religios: toate acestea așezate pe același plan și nu „ierarhizate”, sînt întotdeauna, după Renouvin, „forțele profunde” și după cum spune el însuși în mod explicit, „factorii” istoriei politice, sau singurele ipoteze de lucru valabile de la caz la caz. Și chiar aceea pe care o numește „istoria politică”, în sensul strict al cuvîntului, rezolvă (problemele) una după alta într-o cercetare de tip sociologic, care împrumută metode și puncte de vedere din procedeele adoptate din domeniul istoriei economice și sociale, ca de exemplu cercetări făcute pe bază de statistică, despre opinia publică, despre presă, despre „sociologia electorală”, despre compoziția clasei conducătoare etc. Aci nu se pune la îndoială utilitatea pe care o pot avea astfel de cercetări; se pune întrebarea numai — cum se întreabă idealistul Ritter — de unde vine și unde se va duce această lichidare a istoriei faptelor politice, a acestei „*histoire événementielle*” cum o numesc istoricii de la revista *Annales*, după titlul dat de către Simiand.

Din cadrul trasat de Renouvin (care, poate împotriva tendințelor raportorului, este prea influențat de predominarea anumitor curente din Franța) s-ar părea că din cercul actualelor interese istoriografice trebuie exclus de aici înainte studiul istoriei politice, înțeles în adevăratul sens al cuvîntului ca istorie a acțiunii conștiente nu numai a guvernelor și a oamenilor de stat, dar și a partidelor, a grupărilor organizate, a diferitelor personalități. În afara menționării sumare a studiilor sovietice referitoare la istoria revoluțiilor, nu se găsește în comunicarea lui Renouvin nimic despre istoria revoluțiilor din 1848, 1871, 1905, 1917, despre luptele popoarelor coloniale, despre revoluția chineză¹ etc. Și, nu poate fi vorba de o lipsă a materialului bibliografic; adunate la un loc studiile acestui ultim deceniu, referitoare la temele menționate aici, ar alcătui o bibliotecă destul de bogată și de vastă.

Deci, dacă aceste studii există, de ce să le ignorăm? Sau poate istoria revoluțiilor secolului XIX și XX nu aduce nici un aport valoros studiului comparat al civilizației? Numai în domeniul relațiilor internaționale, Renouvin își pune problema cu privire la raportul just între „forțele profunde” și acțiunea politico-diplomatică, pentru a critica în mod just istoria diplomației tradiționale „care limitează” orizontul său la examinarea actelor și intențiilor oamenilor de stat“.

Această critică a avut apoi un „ecou” în discuția asupra comunicării lui Mario Toscano referitoare la istoria diplomației celui de-al doilea război mondial. Depășirea istoriei

¹ Revoluția din Octombrie (în afara referatului lui Sidorov și comunicarea *in partibus* a lui Mints și Golikov) și-a găsit în Congresul de la Roma un locșor numai în referatul ținut de Demarco-Bourgin-Matton, dedicat *Miscărilor sociale din secolul al XIX-lea*. Acest lucru este un merit al referenților (dar este oare permis de a limita numai la domeniul specific al istoriei „sociale” o revoluție care a transmis puterea politică de la o clasă la alta și, pentru prima oară în istorie, unei clase care nu o mai cucerise niciodată? Cred că nici un istoric nu neagă că revoluția din octombrie a fost și o revoluție politică și că în pregătirea și reușita ei a jucat un rol important acțiunea conștientă a unui partid și a conducătorului său; de aceea, obligația acestei dări de seamă mă constrînge să înregistrez că Matton, trăgînd concluziile discuțiilor referatului despre *Miscările sociale*, a propus o interpretare determinată după care Revoluția din Octombrie s-ar fi datorat în mod esențial „rupturii inelului celui mai slab al lanțului imperialismului” mai mult decît unei acțiuni conștiente de clasă. I s-ar fi putut obiecta cu ușurință (dar erau concluziile: obiecțiunile se terminaseră!) că conducătorul principal al acelei revoluții „inventase” tocmai el acea formulă, adică avea conștiința clară că există un inel mai slab și posibilitatea de a-l rupe, și l-a rupt știînd ceea ce face.

eminamente politice și diplomatice poate fi considerată o cucerire a istoriografiei contemporane în general, cel puțin pe linie de principiu. Nici un istoric serios nu neagă astăzi legătura între sferele istoriei economice, sociale, culturale și politice, cu excepția tribului mai mult sau mai puțin mare pe care fiecare cercetător trebuie să-l dea necesității ce derivă din specializare, în care bază nu se găsește în joc o chestiune de metodă.

Dar istoricii și teoreticienii „istoriei sociale” ajung în definitiv la ștergerea statului ca și cum ar fi vorba despre oricare alt factor conștient și organizat al istoriei. Și aici spunem factor nu în sensul pozitivist al unei condiții concurente și concomitente, ci în sensul de „creator”, de forță care face în mod activ istorie.

Asupra acestui punct converg în critică opiniile a doi specialiști care lucrează pe poziții diferite, dar care totuși au tendința comună spre o interpretare dialectică a istoriei.

Pe de o parte, Ritter observă că viața politică este numai o parte a ceea ce germanii numesc „Kultur”, determinată precis de forțele economice, sociale și spirituale ale societății care trăiește în stat, dar că statul, la rândul său, acționează asupra vieții sociale ca purtător sau distrugător al civilizațiilor naționale, și în orice caz creează viața istorică mult mai puternic decât orice altă forță (cf. Referate, vol. VI, p. 308).

Pe de altă parte, Sidorov rezumă una din tezele fundamentale ale materialismului istoric, scriind că istoricul marxist urmărește cu atenție „influența inversă a proceselor politice și ideologice asupra condițiilor vieții materiale care le-au generat, pentru că ideile și instituțiile politice constituie prin ele însăși o mare forță activă capabilă să accelereze sau să întărească mersul istoriei”.

Este necesar să insistăm asupra valorii acestei critici și asupra provenienței ei diferite, deoarece din cauza marelui importanțe pe care mișcarea de la *Annales* a dat-o istoriei economice și sociale (și greutatea considerabilă a fost simțită și în acest Congres) și în virtutea acelei contrapunerii dintre „material” și „spiritual”, dintre „social” și „individual”, pe care cercetătorii eminenti o consideră încă caracteristică, sînt încă unii care confundă în mod simplist materialismul istoric și istoria economico-socială: o metodă, cu o parte a istoriei care, pentru acea metodă, este fundamentală dar care poate fi tratată și cu metode diverse, chiar opuse. Predominarea încontestabilă la acest Congres a temelor de istorie economică și socială nu poate fi în mod simplist atribuită materialismului istoric, deoarece inspirația dominantă în bună parte a acestor studii este mai degrabă de tip sociologic.

Desigur, din istoria „socială” sau sociologică nu lipsesc clasele, a căror structură alcătuiește însăși obiectul unor atente cercetări statistice (vezi în special comunicarea lui Labrousse: *Voies nouvelles vers une histoire de la bourgeoisie occidentale au XVIII-e et au XIX-e siècle*, precum și planul de cercetări pe care îl propune), dar lipsește lupta de clasă și mai ales lupta politică a claselor.

În definitiv, despre ce este vorba? E vorba de o dezvoltare unilaterală a materialismului istoric, care tinde să limiteze studiul istoriei la „forțele profunde” (interpretate diferit), neglijînd raportul dialectic cu forțele conștiente și subiective. Ceea ce lipsește este o concepție dialectică a istoriei și aceasta explică cum aceste tendințe au avut cea mai mare dezvoltare în țările mai puțin atinse de revoluția filozofică hegeliană și marxistă.

Tocmai pentru aceasta, prezintă un interes deosebit critica făcută de Ritter grupului de la „*Annales*”, care pornește de la pozițiile idealismului clasic și de la concepția istoriei „ca domeniu al spontaneității creatoare a omului”, sau ca domeniu al libertății, opus aceluia al naturii dominat de necesitate. După părerea lui Ritter, omul ca „entitate spirituală” creează istoria, produce cultura (nu e cazul să insistăm aici asupra deosebirii dintre „Kultur” și „civilisation”, decât pentru a atrage atenția că în polemică accentuarea spirituală a termenului german, față de cel francez, capătă o valoare specială), și nu numai prin intermediul gîndirii și al fanteziei, dar, mai ales, prin voință și muncă planificată”

Adevărata istorie are ca protagonist principal statul, care este organul cel mai eficient al acestei voințe.

Dar aici ne interesează consecințele propriu-zis istoriografice pe care Ritter le trage din aceste premise. El revendică în primul rând caracterul istoriei ca o înșiruire de întâmplări (*Geschichte hat immer zuerst mit „Geschehen“ zu tun*), și deci critică tendința de a substitui povestirii istorice, analiza descrierii, tendința prezentării statice și nu dinamice a istoriei: „Forma clasică a istoriei politice — scrie el — va rămâne totdeauna povestirea și nu analiza”. Tendința există efectiv și e tot mai largă; accentuarea analizei în detrimentul povestirii este, fără îndoială, o consecință a predominării studiului istoriei economico-sociale asupra istoriei politice. Dar critica lui Ritter pornește numai de la exigențele istoriei politice, de la „istoria faptelor”, și nu pune în lumină necesitatea legitimă a analizei, nici nu consideră posibilitatea unei istoriografii care să satisfacă cele două exigențe; care să țină seama și de elementul *relativ* static, ca forțele productive și raporturile de producție care evoluează încet, precum și de elementul dinamic.

Pe de altă parte, chemarea lui Ritter la istorie politică ca istorie a unicului ce nu se repetă (*einmalig*), nu trebuie neglijată în fața tendințelor care, în febra urmăririi forțelor profunde, uită valoarea originală a fiecărui eveniment în parte. Dar această chemare a lui Ritter este legată de ideea că în istorie nu se pot sezisa adevăruri generale. În măsura în care este domeniul spontaneității creatoare a omului, istoria ar fi mereu nouă, nerepetată și de neprevăzut: o materie fără formă căreia numai istoricul îi dă o formă și o face inteligibilă, întocmai unui haos unde numai istoricul poate aduce lumină. Deci Ritter recunoaște numai o jumătate de adevăr în prima formulă crociană a istoriei redusă la conceptul de artă, el refuză totuși hotărât să recunoască că istoria poate fi tratată ca „știință pură” și neagă „pretenția” de a descoperi legi istorice obiective analoge acelor care conduc natura organică.

În opoziție cu această concepție, se situează afirmația reînnoită a caracterului științific al istoriei, expusă de istoricii sovietici în referatul lui Sidorov. Istoricul marxist — după Sidorov — are de a face în primul rând cu „legi obiective de dezvoltare a societății, independente de voința și de dorințele omului”, legi care reflectă „drumul real al istoriei, bazat pe dezvoltarea producției reale, adică a bunurilor materiale indispensabile existenței oamenilor”. Metoda materialistă „a făcut ca istoria să iasă din domeniul definițiilor subiective și al ipotezelor, și a creat condiții care i-au permis să devină o știință obiectivă și precisă”; mai mult: „identificându-se raporturile economice, raporturile de producție între oameni, ca bază a dezvoltării sociale, se poate aplica criteriul științific al repetării faptelor în studiul fenomenelor istorice; se pot sintetiza trăsăturile esențiale ale principalelor etape ale evoluției diferitelor țări și a întregii omeniri”. Aceste afirmații sînt în mod special legate de conceptele marxiste de „formație economico-socială”, și de „lege”.

Cercetarea acestor legi nu epuizează — explică Sidorov — studiul istoriei, care nu poate să facă abstracție de varietatea aspectelor vieții sociale. Dar, în opoziție cu ceea ce se întâmplă în istoriografia eclectică care admite „explicația” economico-socială ca una dintre atâtea ipoteze de lucru de care se poate servi istoricul (reducerea crociană a materialismului istoric la „normă istoriografică”, a fost reluată în acești termeni de Renouvin, în concluziile congresului), Sidorov reafirmă ceea ce Renouvin numește ierarhia factorilor istorici: punctul de plecare, terenul care permite relevarea legilor valabile pentru toată istoria cunoscută sau numai pentru o singură fază a sa, este studiul bazei, adică studiul formațiilor economico-sociale (comuna primitivă, societatea sclavagistă, feudalismul, capitalismul, socialismul), caracterizată fiecare de sistemul dominant în producția bunurilor materiale. A dispărut în această concepție valoarea acțiunii umane, individuale și colective? Poate să reapară vechea acuzație de determinism aruncată materialismului

istoric? Sidorov, chiar în conciziunea extremă a expunerii sale, răspunde acestei vechi acuzații. Legile sociale, spune el, se deosebesc fundamental de legile naturale, pentru că se manifestă „prin activitatea oamenilor, a claselor, a maselor populare, care sînt adevărații creatori ai istoriei”. Trecerea de la o epocă la alta a istoriei se face tocmai prin acțiunea acestor forțe umane și „în general în forme revoluționare”, dar tocmai pentru aceasta și revoluțiile, adică și acele momente istorice în care se exercită mai puternic și mai conștient voința omului creatoare de istorie, sînt întotdeauna „un fenomen conform legilor de dezvoltare ale istoriei”. Dilema dintre acțiunea forțelor profunde și voința conștientă a omului e astfel depășită prin concepția dialectică a raportului între libertate și necesitate. Este depășită, nu într-un compromis eclectic, ci într-o viziune unitară, unde se îmbină atît conceptul de *einmalig*, apărat de Ritter, cît și cele de *civilisations* și *sociétés*, scumpe istoricilor de la *Annales*.

Deci, dacă nu ne înșelăm, cea mai profundă antiteză în istoriografia contemporană, nu există între cei care pun accentul pe factorii materiali și cei care pun accentul pe factorii spirituali între cei care fac mai mult istorie socială și cei care fac mai mult istorie individuală; poate că divergența cea mai importantă este între cei care rezolvă acest raport în spiritul eclecticismului și cei care îl rezolvă într-o concepție unitară și dialectică.

Poate că ar fi fost de dorit ca într-un raport destinat să fie citit și discutat între oameni de știință de diferite opinii, Sidorov să fi insistat mai mult tocmai asupra concepției materialiste ca o concepție dialectică a istoriei și deci asupra importanței intervenției voinței conștiente a omului în istorie. Dar se înțelege că Sidorov a făcut trimiteri la lecturi care totuși nu sînt prea familiare tuturor oamenilor de știință din lumea așa-zisă occidentală; și nu trebuie confundată forma în mod necesar restrînsă și succintă a părții introductive a comunicării sale (care avea ca sarcină mai ales să dea o informare asupra studiilor efectuate de istoriografia sovietică) cu conținutul ei mai profund. Efortul de a sintetiza în contact cu istoriografia occidentală tezele cele mai originale ale concepției materialiste a istoriei în forma în care s-a realizat astăzi în U.R.S.S., poate să-l fi determinat pe Sidorov să sublinieze mai ales anumite teze care sînt fără îndoială cele mai caracteristice, și tocmai pentru aceasta mai puțin acceptate. Și nu este exclus ca și aceasta, împreună cu anumite circumstanțe externe, să fi adus anumite dificultăți în calea unui dialog adîncit, lucru ce ar fi folosit posibilității creării unei viziuni unitare a istoriei. Nu înfloresc din nou sub ochii noștri filozofiile istoriei? Nu sînt și ele un semn al timpurilor?

Este posibilă o viziune unitară și coerentă a istoriei, care să nu fie o filozofie a istoriei, care să nu fie, cum spune Sidorov, o „schemă generală aplicată istoriei universale, ca schema hegeliană”, dar care totuși să trateze istoria universală „ca un proces unic în marea sa diversitate și în contradicțiile sale”.

■ Pentru un învățat de formație idealistă cum este Ritter, care în cadrul acesta este foarte reprezentativ, nu există altă unitate posibilă dată materialului istoric cu forma istoriografică decît aceea a istoricului, a tenacității sale de cercetător și chiar a genialității sale de artist.

Pentru istoricii școlii de la *Annales* unitatea este dată de „sinteză”, adică de opere vaste în care se concretizează cercetarea specializată și care îmbrățișează un larg complex social. Pentru a cita două exemple bine cunoscute, de valori diferite, dar amîndouă semnificative, să ne gîndim la lucrarea „*La société féodale*” de Marc Bloch și la lucrarea „*La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*” a lui Braudel. Marxist-leniniștii afirmă în schimb posibilitatea cunoașterii unui proces istoric fundamental care își deschide drumul prin multiplicitatea infinită a faptelor istorice, și, deci, posibilitatea construirii sintezei cu criterii riguroși științifice, pe baza constanțelor istoriei universale, ce pot fi ridicate la rangul de legi.

Una dintre cele mai importante aplicațiuni istoriografice ale acestei concepții se

referă la metoda periodizării, și în primul rând la valoarea periodizării însăși. Asupra acestui ultim punct ideile care au fost prezentate la Congres sînt foarte variate. S-a pornit de la poziția empiristă care consideră împărțirea istoriei în perioade ca nimic mai mult decît o necesitate expozitivă sau didactică (Renouvin, Vercauteren) pînă la pozițiile mai fondate care demonstrează că periodizarea este inevitabilă și are întotdeauna o valoare interpretativă (Ritter, dar mai ales Cantimori)¹.

Istoricii sovietici susțin în schimb că o diviziune fundamentală există în lucruri, în schimbările bazei și că așadar ea nu e numai interpretativă, ci e obiectivă. Marea periodizare a istoriei universale este dată de către epocile corespunzătoare formațiilor economico-sociale care nu sînt infinite căci nu cunoaștem decît cinci: comuna primitivă, societatea sclavagistă, feudalismul, capitalismul, socialismul. Oricum am judeca, aceasta e o viziune unitară a istoriei, scoasă din istorie însăși și care satisface pe deplin multe din exigențele istoriografice, astăzi mai vii ca oricînd. În special această periodizare nu lovește periodizarea tradițională (în afară de aceea care privește istoria contemporană), dar îi dă un sens și o face convingătoare. Punctul cel mai discutat este trecerea la istoria modernă, care după părerea sovieticilor trebuie căutat în revoluțiile burgheze din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea dar și aici se vede cum, plecînd de la istoria culturii, oamenii de știință autorizați ajung să schițeze o periodizare care să coincidă substanțial cu punctul de vedere sovietic (cf. raportul lui Cantimori).

Domeniul studiilor istorice s-a dezvoltat enorm în această jumătate de secol și tînde tot mai mult spre o mai mare dezvoltare; de aici înainte este depășită concepția îngustă a istoriei prin excelență politică. O dezvoltare uriașă a luat istoria economică cu toate specializările ei și istoria socială (în care se cuprînde istoria moravurilor, sau a vieții cotidiene etc.), în timp ce paralel s-a dezvoltat istoria ideilor, și nu a scăzut de loc, ba chiar a crescut, interesul pentru istoria religioasă. Această lărgire a sferei istoriografiei este însoțită de aspirația către o istorie tot mai completă și integrală, istoria omenirii întregi, aspirație astăzi arzătoare și puternic subliniată la Congresul de la Roma. Dar, viceversa, mărirea cîmpului de cercetare și tehnicile speciale și din ce în ce mai rafinate care sînt elaborate în unele sectoare, riscă să facă din istoric un specialist al unor anumite sectoare și metode (de exemplu, un statistician al unei societăți apuse), și atunci aspirația către o istorie totală sau integrală poate să ajungă la contrariul ei, poate să se fragmenteze în nenumărate specialități, care cu greu își mai păstrează coeziunea între ele, — dacă nu sînt susținute de o metodă coerentă și o viziune unitară a întregii istorii. Nu afirmăm că această perspectivă devine astăzi alarmantă: dimpotrivă. Congresul a demonstrat chiar că istoricii simt astăzi vie exigența unității și, în același timp, nu se tem de complexitatea cercetărilor. Însăși curajoasa inovație a referatelor mari de orientare introduse pentru prima oară la Congres, dovedește că această exigență a fost simțită chiar de organizatori.

Secretul abundenței studiilor de istorie și perspectiva lor în viitor, constă în permanentul schimb de experiență, de metode, de sugestii în diferite probleme.

Colaborarea științifică între istoricii diferitelor țări nu este, din fericire, subordonată a ceea ce Renouvin numește „*disputa doctrinelor*”. Dorința comună către o istorie totală sau integrală, nu va găsi desigur satisfacție în acordul dificil în jurul unei concepții comune asupra istoriei; dar ea creează stimulente pentru a strînge și a medita asupra oricărei experiențe și a face din ea o comoară, nu numai prin conținutul ei dar și prin metodă. De altfel, istoria „totală” nu este în mod necesar „sinteza”, ci se poate realiza — după cum bine a observat Vercauteren — chiar și într-o monografie, atunci cînd toate fenomenele istorice ajută la înțelegerea unui singur argument, chiar limitat.

În ce fel, pe ce cale (adică prin ce metodă), istoria va face posibilă înțelegerea fiecăreia din părțile sale — acesta este tocmai obiectul marii „*dispute a doctrinelor*” căreia

¹ Comunicarea: *La periodizzazione dell'età del Rinascimento nella storia d'Italia e in quella d'Europa*

i-am dat în această notă mai mult loc decât a avut la Congresul de la Roma. Ne interesează acum mai mult să constatăm că dincolo de marile diferențe în punerea problemelor de bază, Congresul de la Roma a fost o afirmare a unității oamenilor de știință cu concepții filosofice diferite și din țări diferite în căutarea adevărului istoric și, în consecință, o afirmare a necesității unei colaborări din ce în ce mai strânse între istoricii tuturor țărilor. Această colaborare, în afara congreselor, se explică și prin activitatea diferitelor comisii permanente ce stau în fruntea Comitetului Internațional al Științelor Istorice (Comisia de bibliografie istorică, Comisia de studii slave, Comisia pentru istoria mișcărilor sociale, Comisia pentru istoria ecleziastică etc.).

Prin aceste comisii este posibilă în parte acea muncă colectivă sau muncă de echipă pe care complexitatea crescândă a cercetării o face tot mai indispensabilă. E adevărat că nici asupra acestui punct opiniile nu concordă: Ritter consideră munca istorică colectivă o iluzie, pe cînd Vercauteren deplînge împrăștierea sau dezordinea în studii, pentru că această muncă nu este suficient practică. Labrouse a lansat un plan de cercetare în colectiv pentru studiul claselor sociale, în special al burgheziei din secolele ai XVIII-lea și al XIX-lea; iar sovieticii, polonezii, ungurii, românii au dat dovezi despre progresele înfăptuite în țările lor de munca în colectiv, limitată nu numai la adunarea de materiale, ci trecîndu-se prin discuții sistematice chiar la interpretarea și la elaborarea de mari lucrări în comun. E clar că o muncă colectivă la acest nivel înalt e posibilă numai acolo unde un grup de cercetători are o omogenitate ideologică suficientă; și că aceasta nu se întîmplă numai în țările socialiste sau de democrație populară; să ne gîndim la bogata producție franceză de opere colective. Dar la niveluri diferite, în istorie ca și în alte științe, o muncă colectivă există întotdeauna, în acel permanent schimb de metode și de rezultate fără de care nu ar fi posibil progresul științei; chiar un congres este o formă de muncă colectivă.

Atmosfera acestui Congres a fost cît se poate de propice pentru dezvoltarea studiilor, iar alegerea ca președinte al Comitetului internațional de științe istorice a unui om de știință activ și multilateral ca Federico Chabod, nu e numai motiv de mulțumire pentru cei care îl cunosc în de aproape, și în special pentru cercetătorii italieni, dar reprezintă garanția unei dezvoltări rodnice a colaborării Științifice între istoricii tuturor țărilor.

Cel de al XI-lea Congres Internațional de Științe Istorice va avea loc în 1960 la Stockholm.

T r a d u c e r e de Ana Ioachim

STUDII ȘI REFERATE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI*

Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1954, partea a II-a

În lucrarea de față prezentăm partea a II-a a volumelor *Studii și referate privind istoria României*, care cuprinde comunicările de istorie modernă și contemporană (pentru prima parte a se vedea „Studii”, nr. 4—6/1955).

Volumul începe cu lucrarea prof. S. Știrbu, intitulată *Cu privire la legăturile dintre răscoala din 1821 și mișcările de eliberare din țările vecine*. Lucrarea este interesantă atât prin problema pe care o abordează, cât și prin interpretarea pe care autorul o dă materialului documentar. Sînt scoase în relief legăturile dintre răscoala lui Tudor Vladimirescu și mișcările de eliberare națională ale celorlalte popoare din Balcani. Se arată că aceste mișcări se bucurau de simpatia poporului rus. Decembriștii în special au contribuit la crearea unui teren prielnic pentru formarea detașamentelor eteriste în sudul Rusiei. Lucrarea ridicînd o serie de probleme noi — unele insuficient argumentate — a dat naștere la discuții aprinse¹. Observațiile aduse de referenți au fost în bună parte întemeiate. Autorul a exagerat lucrurile în privința influenței decembriștilor, neținînd seama de deosebirea dintre mișcarea decembriștilor — mișcare a revoluționarilor nobili — și mișcarea populară de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu.

De asemenea nu a ținut seama de participarea la răscoală a maselor neîncadrate în oastea condusă de Tudor. De aceea, teza autorului cu privire la caracterul militar al mișcării nu pare convingătoare. S. Știrbu arată în mod just că diferenții agenți englezi și austrieci au avut o ati-

tudine ostilă răscoalei din 1821, dar teza sa cu privire la amestecul direct al acestor agenți la uciderea lui Tudor nu este sprijinită de probe directe și concludente.

Legăturile cu revoluționarii sîrbi sînt prezentate incomplet, iar cele cu bulgarii nu sînt nici măcar menționate.

În privința participanților transilvăneni la complotul din 1816 al lui Mihail Gross, autorul își pune întrebarea dacă aceștia au fost sau nu executați. Noile documente descoperite de acad. A. Oțetea în arhivele din Budapesta precizează că după extrădarea lui Gross și a celorlalți revoluționari, aceștia au fost reju-decați și condamnați, pe diferite termene, de către tribunalele austriece.

I. Neaeșu, în *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821* face o analiză amplă a componenței de clasă a pandurilor și în special a căpeteniilor de panduri. Autorul ajunge la concluzia că dintre cei 116 căpitani de panduri, 8 erau negustori, 22 erau moșneni și clăcași, 3 slujbași, 16 boiernași (neamuri și mazili), 36 boieri mici (de la căminar la vâtaf de vistierie) și 31 aveau origine socială neidentificată. Cu această ocazie se reliefează participarea² multor sate de clăcași la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu. Ni se descrie apoi, cu lux de amănunte, „marșul strategic” al oștirii pandurilor de la Țîntăreni la București.

Problema fiind spinoasă, unele formulări au dus la concluzii pripite. Astfel, unii căpitani ca: Dinu Pestrițu, Barbu Urleanu, Chiriac Popescu, Vasile Crăpatu ș. a. sînt calificați ca trădători pentru motivul că nu s-au împotrivit la arestarea lui Tudor de către eteriști, la Golești. Nu trebuie să uităm însă că la Golești se crease o conjunctură specială datorită căreia la arestarea lui Tudor nici un căpitan de

* În această recenzie autorii se referă numai la studiile și referatele de istorie modernă și contemporană discutate privind aceste lucrări nefiind analizate — N. R.

¹ Vezi *Studii și referate privind istoria României*, p. 1941—1945 și 1956—1962.

panduri n-a schițat vreun gest de împotrîvire. Atunci pe toți cei 116 căpitani îi putem califica drept trădători?

Terminologia utilizată de tot. I. Neacșu: *marș strategic, scop politic inițial, scop politic ulterior, gruparea forțelor, obiectiv final etc.*, se poate aplica unei armate regulate și nu unei răscoale populare. Ca și S. Știrbu, I. Neacșu încearcă să demonstreze că răscoala a avut un pronunțat caracter militar. Această contravenine însă atît cu textul proclamațiilor, cît și cu desfășurarea mișcării. Faptul că din cei 116 căpitani, 45 au fost panduri voluntari în timpul războaielor din 1806 — 1812 și că erau deci militari este un lucru firesc, dar care nu ne îndreptățește să tragem concluzia că răscoala a fost exclusiv militară. Atunci cînd ai la îndemină astfel de oameni căliți în lupte, este normal ca în primul rînd să-i pui pe aceștia în fruntea detașamentelor și apoi pe acei care n-au deprinderea necesară.

Răscoala a avut un caracter burghez-național, dar un conținut popular. Documentele descoperite în ultimul timp arată că acțiunea maselor populare, atît în cadrul oștirii organizate cît și prin acțiuni proprii în afara drumului parcurs de panduri spre București, au lărgit mereu caracterul social al răscoalei.

Cu toate scăderile semnalate, aceste două lucrări reprezintă un pas înainte în lămurirea problemelor spinoase pe care le pune răscoala din 1821.

Scarlat Callimachi face o *Scurtă prezentare a unor documente inedite de la Muzeul romino-rus privind legăturile romino-ruse*.

Este vorba de un document din 29 iunie 1656 prin care țarul Alexei Mihailovici aprobă ca negustorii din Moldova să poată merge în „țara Moscovei” pentru a face comerț fără „nici o opreliște”. Celelalte documente, care oglindesc, de asemenea, relațiile romino-ruse cuprind perioada 1822—1828. Ele emană de la cancelaria domnului Munteniei, Gr. Ghica.

În *Constringerea extraeconomică a clăcașilor la începutul secolului al XIX-lea*, acad. A. Oțetea analizează dezvoltarea producției de mărfuri, dezvoltarea comerțului, proprietatea feudală asupra pămîntului, robia clăcii, rezistența clăcașilor și lăturășilor și mijloacele de constringere extraeconomică. Printre mijloacele de constringere sînt descrise: izgonirea de pe moșie, imunitatea, răspunderea colectivă, bătaia și ocna, corvezile și fraudă. Autorul arată, pe bună dreptate, că boierii s-au servit de toate mijloacele posibile pentru a-și asigura brațele de muncă necesare exploatării moșilor

unei producției de cereale-marfă tot mai intense. Reforma statului propusă de boieri în 1821 se explică prin dorința de a-și asigura un instrument pentru înfrîngerea rezistenței clăcașilor. Problema ridicată de autor fiind foarte interesantă, a dat naștere la vii discuții — unele chiar în contradictoriu¹. În cursul discuției s-a arătat că autorul nu a dat atenție clarificării caracterului acțiunilor diferitelor clase, nu a subliniat caracterul reacționar al tendinței boierimii de a întări constringerea extraeconomică. Cîteva dintre tezele expuse în lucrare, pentru a putea fi îndeajuns de convingătoare, necesită o documentare mai bogată. Manufacturile de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea sînt socotite manufacturi capitaliste. Noi sîntem de părere că producția manufacturieră care se dezvoltă în această perioadă este în esență feudală-iobăgistă, elementele capitaliste fiind foarte slabe. Cu toate că aparatul de stat feudal a încurajat unele întreprinderi manufacturiere ale marilor boieri, acestea au decăzut în fața concurenței manufacturilor capitaliste din străinătate și într-o oarecare măsură și datorită concurenței atelierelor, bazate pe muncă salariată, de la noi. Se afirmă că, spre deosebire de robi, clăcașii „nu puteau fi întrebuițați în serviciu domestic” și se puteau adresa chiar justiției. Teoretic este just, dar practic, clăcașii erau folosiți de boieri la orice servicii. Să se adreseze justiției? Dar acolo nu tot boierii împărțeau „dreptatea”?

Teza că la începutul secolului al XIX-lea stăpînii de moșii urmăreau „înlocuirea rentei în bani prin rentă în muncă”² ni se pare, de asemenea, discutabilă.

Cu toate obiecțiile ridicate, lucrarea în ansamblu reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea relațiilor de producție din țara noastră, la începutul secolului al XIX-lea.

Ștefan Imreh prezintă comunicarea intitulată *Proveniența și numărul muncitorilor din întreprinderile manufacturiere din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Aici se arată că progresul realizat pe tărîmul dezvoltării industriale a Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XIX-lea a dus și la formarea unui număr de cîteva mii de muncitori manufacturieri. Totuși, în comparație cu celelalte provincii ale imperiului habsburgic, Transilvania era mai înapoiată din punct de vedere industrial. Relațiile feudale de producție și împilarea habs-

¹ Op. cit., p. 1841—1844 și 1969.

² Ibid., p. 668.

burgică, frînând dezvoltarea industrială, au frinat implicit și dezvoltarea muncitorimii. Se reliefează apoi că patronii breslași încercau totul — inclusiv exploatarea la maximum a cailor — pentru a-și îmbunătăți situația deosebit de dificilă în care ajunseseră din pricina concurenței tot mai accentuate. Sursele formării muncitorimii din manufacturi sînt: deposedarea țăranilor de pămînt, munca forțată a deținuților și cerșetorilor din casele „publice”, angajarea muncitorilor din alte țări sau provincii, inclusiv din țările romîne. Datele citate de autor pentru a ilustra modul de formare a muncitorimii din manufacturi sînt foarte interesante. Ștefan Imreh încearcă uneori să aplice în mod dogmatic la realitățile din Transilvania concluziile formulate de Marx cu privire la acumularea primitivă a capitalului în Anglia sau în alte țări apusene. Autorul prezintă lucrurile ca și cum în marea majoritate a cazurilor deposedarea țăranilor de pămînt ar fi dus la desprinderea producătorilor de mijloace de producție și la formarea unei clase de muncitori liberi de mijloacele de producție, cît și de constrîngere extraeconomică¹. Or, în perioada studiată de autor, deposedarea de pămînt a țăranilor nu era însoțită ca în Anglia de alungarea lor de pe moșii și desființarea în acest fel a dependenței personale.

În Transilvania, spre deosebire de situația din Anglia, la care se referea Marx, țăranii deposedați de pămînt rămîneau în marea majoritate a cazurilor în vechea situație de dependență personală față de nobili. Unele formulări sînt inexacte. De exemplu formularea prin care toți deținuții din Transilvania sînt etichetați „elemente declasate” e nejustă. Să nu uităm că avem de-a face cu o justiție de clasă care condamna pe toți cei ce schițau doar un gest împotriva regîmului habsburgic.

L. Șimandan prezintă pe baza unui anuar statistic al imperiului habsburgic *Unele date cu privire la dezvoltarea forțelor de producție din Transilvania în anul 1840*. Din cuprinsul statisticilor se desprinde o informare bogată cu privire la populație, la impozite, la fabrici, bresle, orașe, agricultură ș. a. Statisticile acestea oferă posibilitatea de a compara cu alte regiuni ale imperiului austriac stadiul la care au ajuns forțele de producție din Transilvania la 1840. Informațiile sînt totuși parțiale, deoarece nu cuprind Banatul, Crișana și alte regiuni. Autorul trece apoi în revistă producția de metale și minereuri a Transilvaniei în anul 1840. Astfel se dă producția

de aur, argint, cupru, fier și cărbuni. Unele dintre aceste date sînt analizate comparativ. Din comparația făcută, reiese că în producția de aur Transilvania ocupa în 1840 primul loc în imperiul austriac. Autorul folosește însă un material faptic foarte sărac. El nu compară datele și informațiile din anuarul folosit cu informațiile cuprinse în alte izvoare, pentru a prezenta un material mai complet al situației economice. În afară de anuar, autorul mai utilizează mult *Enciclopedia Romîniei* — volumul III apărut în 1940 — care nu constituia nici măcar în intenția autorilor un izvor pentru cercetarea istoriei secolelor precedente. În sfîrșit, autorul încearcă să utilizeze citate din clasicii marxismului — chiar și pentru explicarea unor situații locale — fără a aduce suficient material pentru documentarea acestor referințe. Sîntem de părere că această comunicare ar fi fost mult mai interesantă dacă tov. Șimandan ar fi analizat și comparat datele din anuar cu alte informații, pentru a ne prezenta un tablou mai complet al situației economice a Transilvaniei la 1840.

Muncitorii din regiunea Baia Mare în timpul revoluției din 1848—1849 de E. Csetri este un fragment dintr-o lucrare mai mare în curs de elaborare. Autorul avînd o documentare bogată demonstrează că regiunea Baia Mare, atît în producția de aur cît și în producția de argint, a avut o situație de frunte în asigurarea fondurilor bănești ale imperiului habsburgic și înainte de 1848. Autorul aduce un material în mare parte inedit și foarte interesant, care arată că în timpul revoluției muncitorii au luptat pentru a obține dreptul electoral, contestat de burghezia locală, pentru înființarea gărzii naționale și apoi pentru a-și menține dreptul de a servi în această gardă. În anul 1848, pe lângă metalele prețioase, s-au extras de aici mari cantități de plumb, cupru, fier și fontă care — de astă dată — au servit revoluției maghiare pentru asigurarea fondurilor bănești, aprovizionarea cu materii prime și industria de război. Muncitorii mineri au muncit cu elan pentru a furniza muniția necesară revoluționarilor, fiind convinși că fac sacrificii pentru o cauză proprie. Parte dintre mineri pleacă apoi pe front pentru a susține cu arma în mînă cuceririle revoluției.

Unele probleme ridicate în lucrare mai trebuie însă aprofundate. Autorul nu subliniază îndeajuns faptul că materialele prezentate dovedesc că muncitorii au luptat din proprie inițiativă pentru consolidarea și adîncirea unor transformări

¹ Op. cit., p. 1080—1081.

burghezo-democratice, pe care burghezia și nobilimea liberală căutau să le limiteze și să le îngusteze. Unele aprecieri nu sînt întemeiate.

Astfel prin faptul că Bertalan Szemere (ministrul de interne din guvernul revoluționar maghiar) lărgeste în iunie 1848 dreptul muncitorilor mineri la vot, este considerat un element de stînga. Se ignorează faptul că același ministru revoluționar a ordonat în anii 1848 și 1849 ca răscoalele țărănești pentru pămînt din Transilvania să fie reprimare sîngerose.

C. Mihailovici face o succintă expunere a diferitelor formulări ale lui K. Marx despre țările române. Din aceste citate se reliefează importanța pe care Marx a acordat-o poporului nostru. Dar autoarea nu documentează suficient aceste citate, nu se referă îndestul la bogăția de fapte care confirmă aprecierile lui Marx. Pe de altă parte, autoarea folosește citate luate din ediția franceză neștiințific întocmită, cunoscută prin diformațiile și omisiunile pe care le conține.

O lucrare care aduce numeroase date noi și interesante și care ia o poziție fermă împotriva falsificatorilor istoriografiei este *Contribuții la istoria mișcărilor țărănești în Transilvania în anul revoluționar 1848*, de V. Cheresteșiu. Se arată convingător cum istoriografia burgheză negînd rolul maselor și inițiativa acestora a denaturat sensul evenimentelor revoluționare, în preocupările vechilor istorici neîntrînd decît personalitățile conducătoare sau așa-numiții „oameni providențiali”, ca Simion Bărnuțiu, Andrei Șaguna ș. a. Autorul lucrării demonstrează că nu acești intelectuali romîni au făcut revoluția la 1848 în Transilvania. Dimpotrivă, acești intelectuali (Bărnuțiu, Șaguna ș. a.) „au încălecat mișcarea revoluționară antifeudală a maselor, pentru a da acestei mișcări o altă direcție, pentru a înlocui lupta de clasă a țărănimii iobage și a celei fără pămînt, cu acțiuni înguste, mărginite”¹.

Se analizează pe larg situația țărănimii în ajunul anului 1848 în Transilvania, mișcările revoluționare din Ungaria din martie 1848, cît și legile din aprilie cu privire la deziobăgire. Mai departe sînt analizate mișcările țărănești din primele două luni după izbucnirea revoluției, revendicările țăranilor, luptele țăranilor săraci pentru a obține pămînt și nesupunerea țăranilor față de dregătorii comitatelor.

Guvernul maghiar, ca și autoritățile ardelenene, au dezlănțuit represiuni împo-

triva mișcării țăranilor romîni și maghiari. Reprezentanții burgheziei romîne, atît Bărnuțiu, Cipariu și Șaguna, cît și Bariț, îndemnau țărănimea să respecte legile existente, să aștepte legile viitoare și să renunțe la răscoală. O serie de tineri intelectuali romîni, în frunte cu Avram Iancu, s-au solidarizat însă cu mișcarea iobagilor, punînd pe primul plan revendicările țărănimii. Acești tineri în frunte cu Avram Iancu au fost cei care au organizat adunarea din duminica Tomii de la Blaj, la care, alături de iobagii romîni, au participat și cei maghiari. Tinerii lup-tători romîni ardeleni n-aveau contact cu cercurile progresiste maghiare, dar tinerii intelectuali romîni din Pesta, din Banat, Bihor, Maramureș, au colaborat cu revoluționarii maghiari în ciuda pedicilor puse de dregătorii superiori ai comitatelor. Represiunile dezlănțuite de nobilii din fruntea autorităților ardelenene împotriva mișcării țărănești au permis reprezentanților burgheziei — Bărnuțiu, Cipariu — să atragă această mișcare la remorca reacțiunii habsburgice, împotriva revoluției maghiare.

Din lucrare nu se vede destul de limpede ce grup social de clasă reprezentau cei pe care autorul îi numește „tinerii intelectuali romîni” în frunte cu Avram Iancu. De asemenea, lucrarea ar fi cîștigat dacă era scrisă în întregime într-un stil mai puțin încărcat. Cu tot specificul Transilvaniei, unii termeni puteau fi înlocuiți.

L. Bányai, pe baza unui material edit și inedit, ne prezintă pe *János Bolyai și gîndirea lui social-politică*.

Autorul ne arată că János Bolyai s-a format în mediul gîndirii progresiste transilvănene care se ridica împotriva atmosferei înăbușitoare creată de absolutismul habsburgic și de reacțiunea feudală, de la începutul secolului al XIX-lea. Știința matematicii și-a găsit un exponent curajos în persoana lui János Bolyai. Activitatea lui Bolyai nu s-a mărginit numai la domeniul matematicii. El a luat o poziție hotărîtă în domeniul ideologic, ocupîndu-se de problemele politice și sociale ale timpului.

Bolyai a avut o atitudine progresistă și multe dintre tezele sale au și astăzi valabilitate. Subliniem că el condamnă toate formele de exploatare arătînd că și „aristocrația banului, mai bine zis abuzul de putere..., bazată pe bani se va curmași ea”². În privința pămîntului susține că nu trebuie fărîmitat, ci organizat în comune și cultivat în colectiv. El preciză: „e mult mai bine a nu împărți pămîntul,

¹ Op. cit., p. 1160.

² Op. cit., p. 1212.

ci comasindu-l a-l lăsa în întregime, cu apele și văzduhul, ca proprietate obștească a omenirii întregi¹.

În privința păcii, cu un secol în urmă Bolyai scria: „dacă un popor sau o națiune periclitează pacea și se încumetă să ia o atitudine războinică și agresivă, judecătorul ei să fie toată omenirea sau o parte potrivită a acesteia².”

Actualitatea acestei concepții, patriotismul și umanismul înflăcărat al lui János Bolyai găesc în lucrarea lui L. Bányai o interpretare justă.

Din cauză că autorul nu a avut posibilitatea să citeze decât rînduri fragmentare din manuscrisele lui Bolyai, nu se poate înțelege dacă ideile lui Bolyai despre desființarea oricărei exploatari aveau un caracter socialist utopic sau erau numai învelișul ideologic al revendicărilor revoluționar-democratice radicale, îndreptate împotriva feudalismului.

Ar fi de dorit ca Academia R.P.R. să publice cît mai curînd manuscrisele lui Bolyai.

Gh. Haupt ne prezintă o lucrare valoroasă intitulată *Despre influența mișcării revoluționare ruse asupra începuturilor mișcării muncitorești din România (1878 — 1881)*. Autorul, întemeindu-se pe un material bogat, demonstrează că atât apariția cît și dezvoltarea ideologică a cercurilor revoluționare din România au fost strîns legate de mișcarea revoluționară rusă. Între anii 1878 și 1880, cercurile acestea căpătînd o orientare socialistă desfășoară o activitate tot mai bogată. Publicarea programului dr. Russel a constituit un eveniment important în activitatea socialiștilor romîni. Dar, din cauza condițiilor istorice, a lipsei de maturitate a mișcării muncitorești și a neînțelegerii de către socialiști a ideilor marxiste, observăm că tezele ce se desprind din program au o coloratură poporanistă, anarho-lasaliană. În loc de socialism științific, aveam de-a face cu un socialism confuz, mic burghez, altoit cu visuri utopice.

În continuare, tov. Haupt analizează statutele primelor organizații muncitorești (statutul Societății lucrătorilor ciobotari și al Societății lucrătorilor caretași și lemnenari), subliniind că deși aceste organizații au avut un caracter limitat, ele au avut o mare importanță pentru dezvoltarea mișcării muncitorești din România. În anul 1881, cînd socia-

liștii pregăteau aniversarea Comunei din Paris, guvernul liberal, de comun acord și cu reacțiunea din afară, a început o prigoană puternică împotriva unor socialiști și a organizațiilor muncitorești de la noi. Dar aceste măsuri represive — conchide pe bună dreptate autorul — n-au izbutit să dea decît „p lovitură vremelnică mișcării proletariului” din România.

Această lucrare ar fi cîștigat și mai mult dacă autorul ar fi analizat situația economică a Romîniei din această perioadă. Analiza ne-ar fi ajutat să înțelegem mai bine situația clasei muncitoare, implicit condițiile în care s-a înrădăcinat și s-a dezvoltat socialismul științific în țara noastră. Se dau apoi unele date privind condițiile grele de muncă ale clasei muncitoare, fără să se indice sursa. Astfel, se menționează că muncitorii erau nevoiți „să muncească zilnic între 14 și 16 ore fără nici o zi liberă pe săptămînă”³. La aceeași pagină este o frază cu totul neclară: „muncitorii primeau un salariu de mizerie, care nu ajungea nici măcar pentru procurarea unei hrane sărăcăcioase și de după războiul de independență din anii 1877—1878”, din cauza unui rînd sărit.

75 de ani de la moartea lui Nicolae Petrovici Zubcu Codreanu, comunicarea tov. Florența Rusu, reprezintă evocarea, pe baza materialelor publicate negliind izvoarele, a acelei figuri luminoase care a pus bazele cercurilor socialiste din țara noastră. Autoarea arată că de numele lui N. P. Zubcu Codreanu sînt legate cele mai importante aspecte ale activității revoluționar-democrate din țara noastră, dintre anii 1871 și 1878: crearea primelor cercuri socialiste (1874 — 1875), influența puternică a mișcării revoluționare din Rusia asupra acțiunii de răspîndire a ideilor revoluționare în țara noastră, atitudinea acestor cercuri față de problema țărănească, față de războiul pentru independență (1877). Se subliniază apoi că deși Zubcu Codreanu are o atitudine potrivnică războaielor, în general, văzînd că războiul pentru cîștigarea independenței este just, se hotărăște să participe ca medic voluntar. După ce analizează scurta și zbuicimata viață a lui Zubcu Codreanu autoarea — pe bună dreptate — conchide că acest înflăcărat luptător „aducînd mesajul revoluționar al poporului rus, s-a identificat cu durerile și năzuințele

¹ *Op. cit.*, p. 1213.

² *Ibid.*, p. 1214.

³ *Op. cit.*, p. 1228.

poporului nostru și a făcut din viața și munca sa un sprijin pentru primii pași ai mișcării muncitorești din țara noastră¹. Astăzi, fiind publicate (în *Documente privind războiul de independență*, vol. I) documentele începutului mișcării socialiste de la noi, cititorii pot avea un tablou mai complet despre activitatea lui Zubcu Codreanu.

Trebuie revăzute unele formulări ca aceea de la p. 1263, în care se spune că de numele lui Zubcu sînt legate aspectele „activității revoluționar-democratice din țara noastră dintre anii 1871 și 1878”. Or, se știe că Zubcu a venit în țară în 1874, și nu în 1871.

Comunicarea tov. Victor Rață intitulată: *Lupte muncitorești în România în anii 1880—1890* tratează perioada 1880—1890, insistînd asupra grevei muncitorilor tipografi din București din 1886.

Luptele muncitorești și grevele izolate, fărîmîțate încă dinainte de această dată, capătă acum un caracter tot mai organizat, mai larg. Greva muncitorilor cefești de la atelierele C.F.R.-Galați, din februarie 1888, sprijinită de muncitorii din alte orașe, s-a deosebit de grevele muncitorilor din anii 1886—1887 prin aceea că muncitorii cefești intrînd în conflict direct cu aparatul de stat, greva capătă un pronunțat caracter politic². Reușind să obțină satisfacerea parțială a revendicărilor, această grevă a influențat și pe muncitorii din alte ramuri industriale. Se formează o serie de asociații muncitorești pe ramuri industriale care cuprindeau un număr însemnat de muncitori.

Se dezvoltă în această perioadă convingerea necesității creării partidului politic independent al muncitorilor și în legătură cu aceasta se dezvoltă o presă muncitorească. S-a trecut la elaborarea unui program, care cuprindea revendicările cu caracter general democratic, publicat în presa muncitorească.

Comunicarea tratează prea pe scurt problema sprijinului acordat de mișcarea muncitorească luptelor țărănimii pentru pămînt.

Considerăm, de asemenea, că autorul ar fi trebuit să acorde o mai mare atenție stilului și aparatului critic care lipsește aproape complet. Unele afirmații nu sînt prin nimic dovedite și par extrem de improbabile. Se spune, de pildă, că muncitorii au cerut conducerii elaborarea unui program al cercurilor socialiste, or, se știe că la începutul mișcării muncitorești socialismul este introdus *din afară* în sinul

mișcării muncitorești de către intelectuali înarmați cu cunoașterea legilor de dezvoltare a societății.

Greva de la Anina din anul 1897 de H. Mureșan relevă, folosind un material destul de interesant, un moment din lupta muncitorilor mineri împotriva exploatării lor de către S.T.E.G. (Staatseisenbahn-Gesellschaft — Societatea căilor ferate de stat), care în 1885 cumpărase domeniile de la Anina de la fisc. Autorul își începe comunicarea cu o scurtă trecere în revistă a dezvoltării industriei miniere din Banat și a exploatării muncitorimii reșițene.

Încercînd să stabilească noi statute de pensionare care măreau — începînd din ianuarie 1897 — numărul anilor necesari de pensionare, de la 30 la 40, Uzinele Reșița au întîmpinat rezistență unanimă din partea muncitorilor. Manifestației pașnice a celor 2000 de muncitori care cereau schimbarea statutului de pensionare li s-a răspuns cu gloanțe. Zece muncitori au rămas la pămînt. Greva a cuprins mase tot mai largi. Ea s-a întins la Reșița, cuprinzînd 1100 de muncitori de la lămoare și topitorie, și la Oravița. Au intrat în grevă 10 000 de muncitori. Greva, trădată de conducători, confuză din punct de vedere ideologic, cu puternice rămășițe de mentalitate de breaslă, fără o conștiință de clasă dezvoltată, a fost înăbușită. Rezultatul direct al acestor greve a constat în începerea sindicalizării muncitorilor, punîndu-se bazele la 14 martie 1897 primei Asociații sindicale a muncitorilor mineri și metalurgiști din Ungaria.

Considerăm că introducerea conține unele lipsuri. Afirmația autorului că exploatarea Transilvaniei se făcea „direct prin mijloacele sale centrale, cu sprijinul cercurilor negustorești, financiare, austriece...”³ o considerăm ca incompletă dacă nu-i adăugăm și sprijinul elementelor locale, ale vîrfurilor autohtone, legate de regimul habsburgic și servindu-l cu docilitate și din interes.

De asemenea, considerăm ca hazardată afirmația că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în perioada „revoluției industriale”, crește interesul general pentru producția de fier și cărbune. Trebuie să ținem seamă de faptul că în această perioadă începe „revoluția industrială” doar pentru Anglia, ca urmare a noilor descoperiri „revoluția industrială” pe continent începînd de-abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Pe de altă parte, comunicarea nu trage concluzii, ea se termină în mod abrupt,

¹ Op. cit., p. 1274.

² Ibid., p. 1285.

³ Op. cit., p. 1293.

fără o apreciere generală a materialului faptic prezentat.

Comunicarea tov. T. Lungu despre: *Unele date cu privire la acapararea industriei petrolifere din România de către capitalul american și englez, la începutul secolului al XX-lea (1895—1914)* dă într-o analiză destul de adâncită etapele pătrunderii capitalurilor americane și engleze în industria petroliferă.

Folosind cu pricepere datele, tov. Lungu arată pătrunderea în țară a capitalului străin și poziția servilă, trădătoare a acelei părți a burgheziei românești care acceptă în mod laș vnzarea bogățiilor noastre naționale trusturilor străine. Dealtminteri, bogăția în petrol a țării noastre, și importanța acestui fapt în ducerea războiului, explică și eforturile pe care le-au depus englezii pentru a determina România să intre în război de partea Antantei.

Credem că lucrarea ar fi cîștigat mai mult dacă nu s-ar fi menținut pînă la capăt pe această linie unilaterală de tratare a problemei și ar fi atacat și problema consecințelor acestei acaparări asupra maselor, precum și a luptei poporului împotriva jafului imperialiștilor străini și burgheziei naționale trădătoare. Considerăm, de asemenea, ca insuficient aparatul critic care merge în cele mai bune cazuri pînă la unele (și acelea destul de puține) ziare, de loc la materiale de arhivă.

Un studiu serios, bogat documentat și interesant prin problemele noi pe care le ridică nu s-a părut lucrarea tov. I. Cicală și A. Eged, intitulată: *În legătură cu dezvoltarea mișcării muncitorești din Transilvania în anii 1905—1906*.

După o scurtă prezentare a situației existente în Transilvania, autorii ajung la concluzia că în Transilvania condițiile obiective au dus în preajma revoluției ruse din 1905 „la o stare revoluționară” care va fi deosebit de acută după izbucnirea primei revoluții burghezo-democratice din Rusia. Știrile privind prima revoluție rusă s-au răspîndit rapid în Transilvania.

Un rol însemnat l-au jucat acei marinari de pe vasul răscolat „Cneaz Potemkin Tavriceski”, care s-au stabilit în Transilvania¹. S-au organizat nenumărate întruniri și alte acțiuni de solidarizare cu eroicul proletariat rus, în ciuda măsurilor represive luate de autorități (ca de pildă interzicerea adunărilor). Se produce un aflor al muncitorilor — inclusiv al muncitorilor agricoli — spre syndicate. Se intensifică luptele greviste. Au intrat în

grevă constructorii din Sf. Gheorghe, ridicîndu-se împotriva zilei de lucru de 14 ore și a salariilor de mizerie, muncitorii constructori din Cluj (aprilie-mai 1905), muncitorii zidari din Caransebeș (iulie 1905), muncitorii metalurgiști, lăcătuși, croitorii din Arad etc. Grevele tipografilor au cuprins toate orașele Transilvaniei și s-a intensificat și lupta politică, lupta pentru votul universal, egal, direct și secret, ocupînd un loc de frunte în preocupările clasei muncitoare. Liderii oportuniști preconizau însă respectarea cu orice preț a ideilor reacționare teroriste. Propaganda revoluționară a făcut progrese și în rîndurile armatei.

Autorii arată că după insurecția din decembrie de la Moscova din anul 1905, la începutul anului 1906 în Transilvania s-a intensificat în mod deosebit mișcarea grevistă care trece de greve mici, izolate, la o luptă de masă, la o treaptă superioară, cu un conținut politic. Pe această linie se situează grevele de la Caransebeș, Caraș-Severin (începutul lui ianuarie 1906), Lupeni (5 februarie 1906), Cluj (aprilie 1906) și greva generală din Timișoara dintre 21 și 22 mai, la care au participat 20 000 de muncitori. În această perioadă de luptă conducerea P.S.D. a manifestat o atitudine oportunistică, trădătoare, încercînd să îndrepte mișcarea muncitorească pe făgașul îngust al luptei economice, al înțelegerii cu patronii. Din această cauză organizațiile P.S.D. lipsite de o conducere revoluționară, marxistă, n-au putut ridica lupta la o treaptă mai înaltă — la revoluție. Autorii își termină studiul lor arătînd că luptele eroice ale clasei muncitoare din Transilvania și Banat, precum și experiența cîștigată în aceste lupte au pregătit terenul acțiunilor revoluționare din anii de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Autorii au avut, însă și unele scăpări. Nu se arată că lozincă votului universal, deși era o lozincă justă în sine, avea o însemnătate subordonată. Votul universal putea deveni eficace numai cu condiția răsturnării monarhiei absolutiste a habsburgilor, numai cu condiția înfăptuirii revoluției burghezo-democratice. Liderii reformiști se temeau de revoluție — ei au pus pe primul plan lozincă votului universal pentru a abate masele de la revoluție.

Nu se analizează decât foarte succint acțiunea diferitelor grupuri reacționare. De asemenea, legăturile care au existat între muncitorii industriali și proletariatul agricol sînt amintite foarte rar. În introducere au fost lăsate la o parte, fără motiv, evenimente însemnate (crearea Asociației muncitorești din Budapesta —

¹ Vezi op. cit., p. 1332.

1868), crearea Partidului celor fără drept de alegere, simbul viitorului P.S.D. din Ungaria etc.

Comunicarea tov. M. Gaspar, intitulată: *Greva din valea Jiului în anul 1906*, prezintă, după o scurtă introducere generală, aspecte referitoare la situația din Transilvania, cu arătarea stării speciale din bazinul Jiului, exploatarea neomenoasă a muncitorilor, condițiile grele de muncă din această regiune, condiții care au determinat greva din septembrie 1906. Rezultatele acestei greve și-au găsit confirmarea o dată cu înființarea în anul 1907 a sindicatului minerilor. Concluziile autoarei că greva din Valea Jiului a fost cea mai amplă și mai importantă din Transilvania anilor 1905—1907 par exagerate. Atât desfășurarea, cât și rezultatele ei ne îndrituiesc, față de celelalte mișcări greviste din Transilvania ai acestor ani, la această apreciere.

Tov. Ilie Grămadă, în studiul său intitulat: *Falsificarea cauzelor răscoalei țărănilor din 1907 din Moldova în literatura burghezo-moșierească a vremii*, arată că evenimentele din 1907 reprezintă punctul culminant al unei serii de lupte începute de țărănime încă din iulie 1906. Autorul analizează apoi, servindu-se de materialele vremii, situația grea a țărănimii exploatarea de arendași și moșieri.

Moșierimea și burghezia aruncă asupra străinilor cauza răscoalei, încercând să găsească prin mijloace șovine inovații în afara claselor exploatare.

Autorul arată apoi, în continuarea lucrării sale, adevăratele cauze ale răscoalelor din 1907 din Moldova, ca răscoale generate de situația mizeră a masei de țărani exploatați sîngeros, care se zbat sub greutatea înăbușitoare a lipsei de pămînt, a contractelor neomenoase, a impunerilor suplimentare, a silnicilor moșierilor și arendașilor. Pentru ilustrarea problemei autorul folosește în această parte un bogat material de arhivă care pune în lumină, pregnant, modul în care burghezia și moșierimea au încercat să falsifice adevăratele cauze ale răscoalei țărănilor din 1907, arătînd apoi cauzele reale ale acestei răscoale. Lucrarea are însă nevoie de sistematizare. De asemenea, abundența de citate dă un aspect greoi lucrării și înțelegerii problemelor.

Comunicarea tov. T. Bugnariu și L. Bányai, intitulată: *Trădarea Transilvaniei de către Carol I și Carol II de Hohenzollern în ajunul primului și celui de-al doilea război mondial* arată, pe baza documentelor de arhivă inedite, că regele Carol I promova o politică care se împotriva alipirii Transilvaniei la România. În continuare, co-

municarea prezintă politica dictaturii regale a lui Carol II, care a dus la pierderea nordului Transilvaniei.

Lucrarea ar fi cîștigat mai mult, dacă ar fi prezentat și lupta maselor populare pentru unitate și eliberare națională.

Studiul tov. I. Gheorghiu, intitulat: *Relațiile romîno-ruse în perioada neutralității Romîniei (1914 — august 1916)*, după o scurtă introducere care analizează cauzele și caracterul imperialist al primului război mondial, se referă la poziția partidelor politice față de război și la jocul dublu al guvernului român față de puterile beligerante.

Sînt apoi arătate pe larg problemele luptei diplomatice dintre puterile centrale, precum și tratativele dintre Rusia și România dintre 1915 și august 1916. Lucrarea este bogat documentată pe bază de material din arhivele rusești, aducînd numeroase precizări în problemele ridicate.

Comunicarea tov. V. Liveanu, intitulată: *Evenimentele imediat premergătoare armistițiului de la Focșani — 1917*, se referă la cîștigarea de la războiul imperialist, la pacea imperialistă, intervenită în politica guvernului român în cursul anului 1917. Autorul demonstrează, bazîndu-se pe o bogată documentare, că imediat după Revoluția din Octombrie guvernul român, cu aprobarea guvernelor Antantei, urmîrea încheierea unei păci separate cu Puterile centrale în scopul luptei împotriva Puterii sovietice și a propriului popor. Comunicarea tov. V. Liveanu, interesantă și just orientată, scrisă într-o limbă clară, ar fi cîștigat mai mult dacă ar fi insistat într-o măsură mai mare asupra luptei maselor muncitoare din țara noastră sub influența directă a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie împotriva manevrelor burgheziei și moșierimii ce încercau încă de atunci să transforme România într-un cap de pod pentru acțiunile antisovietice.

Comunicarea tov. E. Munteanu și T. Necșu, intitulată: *Jefuirea petrolului românesc de către trusturile imperialiste în anii 1917—1923*, arată că în această perioadă se produce o accentuare a acaparării industriei de petrol din România de către imperialismul anglo-franco-american. Comunicarea arată lupta dusă de monopolistii anglo-franco-americani sprijiniți de guvernele burghezo-moșierești, după pierderea imenselor rezerve de petrol ale Rusiei, pentru petrolul românesc.

Lucrarea tovarășilor A. Pațica, G. S. Ardeleanu și A. Egyed intitulată: *Despre răscoala antifascistă din Bulgaria*, se ocupă mai întîi de problema lăviturii de stat

fasciste din Bulgaria împotriva guvernului agrarian Stamboliski, care a marcat începutul unei acțiuni unite a burgheziei bulgare sprijinită de imperialismul străin împotriva poporului bulgar și a conducătorului său, Partidul Comunist Bulgar.

Această politică a găsit sprijin în rîndurile cercurilor guvernante din România burghezo-moșierească, sprijin demascat cu tărie de către Partidul Comunist din România. În acest sens ziarul „Socialismul” din 1 iulie 1923 arată că „... oligarhia noastră, care servește Antanta, nu poate decît simpatiza cu actualul regim reacționar”.

Lucrarea folosește explicația dată de Gh. Dimitrov în ceea ce privește reușita loviturii de stat fasciste prin lipsa bolșevizării rîndurilor Partidului Comunist Bulgar și adoptarea de către conducerea acestuia a unei linii „strîmte”, ceea ce a împiedicat făurirea unui front unic de luptă împotriva fascismului.

Autorii în mod just au rezervat în cadrul lucrării un spațiu larg pentru analiza răscoalei antifasciste ce a cuprins părțile de nord, nord-vest și sud ale Bulgariei, începută în zilele de 22—23 septembrie 1923 la chemarea Partidului Comunist Bulgar, ca răspuns la teroarea dezlănțuită de guvernul fascist.

Această răscoală, care a durat două săptămîni, a trezit în România ecouri diferite pe care autorii le sezează; de o parte burghezia și moșierimea romînă salutau cu entuziasm înăbușirea răscoalei, iar de cealaltă parte Partidul Comunist din România a inițiat o vastă campanie de presă în sprijinirea muncitorilor, țărănilor și intelectualilor din Bulgaria ce se ridicaseră la luptă.

Lucrarea de față, care prezintă un deosebit interes față de momentul important al luptei poporului frate bulgar, are însă și unele lipsuri. De pildă autorii n-au reușit să explice mai pe larg politica Partidului Comunist Bulgar din preajma loviturii de stat fasciste. De asemenea materialul nu este suficient de sistematizat.

Prin folosirea unui material documentar de arhivă, lucrarea ar fi putut deveni și mai utilă.

Lucrarea: *Uneltirile trusturilor imperialiste cu prilejul întocmirii legii minelor din 1924* de A. Roman reușește, prin folosirea unui material documentar bine interpretat, să redea aspecte ale politicii de acaparare a bogățiilor subsolului patriei noastre, de către trusturile imperialiste în preajma anului 1924.

Prin exemple convingătoare, autorul a izbutit să scoată în evidență faptul că

așa-numita politică „prin noi înșine”, mult trîmbițată de partidul liberal, a fost de fapt o manevră a burgheziei romîne pentru a obține, în ciuda concurenței trusturilor străine, o participare la beneficiul acestora realizat prin jefuirea bogățiilor țării și prin exploatarea sîngeroasă a proletariatului din România.

Analizînd politica statelor imperialiste de aservire economică și politică a țării noastre, lucrarea vorbește despre presiunile puternice exercitate asupra guvernului liberal de guvernele marilor puteri care au obținut, în cele din urmă, satisfacerea pretențiilor lor. Este necesar să subliniem că această lucrare reușește să scoată în evidență că politica partidului liberal a mers și în acea etapă pe linia generală a burgheziei și moșierimii din țara noastră, de cedare față de puterile imperialiste.

Spre deosebire de alte lucrări din acest volum, autorul a căutat să rezolve și unele aspecte din lupta clasei muncitoare sub conducerea P.C.R. împotriva politicii de jaf dusă de imperialiști în colaborare cu burghezia romînă. Socotim, totuși, că acest aspect este insuficient redat de autor.

O comunicare ce tratează aspecte ale celei dintîi mari greve desfășurate după intrarea în ilegalitate a partidului comunist este aceea a tov. S. Fuchs, intitulată: *Greva muncitorilor din Valea Mureșului în anul 1925*. Prin abordarea acestei teme, prin bogăția materialului documentar just folosit, lucrarea prezintă un deosebit interes pentru cunoașterea luptelor muncitorimii din acea parte a Transilvaniei, lupte care nu sînt încă studiate suficient. De remarcat este și faptul că tov. S. Fuchs, folosind un bogat material faptic, ne înfățișează în cadrul comunicării un tablou clar al exploatării proletariatului din industria forestieră, insistînd asupra rolului capitalului străin în acest sector industrial.

Pe lîngă aspectele pozitive ale lucrării trebuie menționate și unele scăderi. Dacă ne referim de pildă la spațiul repartizat diferitelor capitole ale comunicării, constatăm că greva muncitorilor din valea Mureșului din 1925 — care este chiar subiectul lucrării — ocupă un număr de pagini mult mai mic decît tratarea altor aspecte studiate de autor. Trebuia să existe o justă proporție între capitole care să dea posibilitatea adîncirii temei propuse pentru studiere.

Comunicarea nu reușește să arate că în această perioadă se desfășura de către P.C.R. lupta pentru bolșevizarea rîndurilor sale și pentru unirea maselor muncitoare în jurul său. De asemenea, felul cum sînt prezentate acțiunile muncitorilor din Va-

lea Mureșului dă uneori aparența că în cadrul acestor acțiuni rolul primordial l-au avut sindicatele și nu P.C.R. Credem că era necesar ca autorul să ne prezinte și alte aspecte ale solidarității muncitorilor forestieri de diferite naționalități în lupta lor comună împotriva asuprașirii capitaliste, precum și politica burgheziei românești de a obține profituri alături de capitaliștii străini.

Recomandăm îndeosebi autorului mai multă atenție în ceea ce privește formulările, pentru a nu se ajunge la fraze ca cea de la p. 1662, în legătură cu Congresul al III-lea P.C.R., unde spune că acesta „constată «... ofensiva concentrată a întregului capital împotriva claselor producătoare» și prevede intensificarea acestei ofensive”.

În volum sînt publicate două lucrări în care sînt studiate problema economice din perioada crizei economice din 1929—1933.

Una dintre aceste lucrări este aceea a tov. Paula G. Nicolau: *Aspecte din problema împrumuturilor de stat din anii 1928—1931*, care reușește să redea numai „aspecte” ale problemei tratate. Deși lucrarea este unilaterală, totuși materialul pe care autoarea l-a selecționat este folositor pentru cunoașterea uneia dintre căile folosite de imperialiștii străini în vederea aservirii țării.

Deși lucrarea se bazează pe o bibliografie nu prea bogată, întîlnim în ea numeroase date care arată că, de fapt, România era pusă tot mai mult la discreția trusturilor imperialiste de către P.N.Ț.

Gredem că era indicat ca autoarea să facă o prezentare a situației economice dezastuoase a Romîniei burghezo-moșieresti din acea vreme, lucru care ar fi ajutat la înțelegerea mai profundă a politicii economice dusă de burghezia și moșierimea romînă.

Este greu de înțeles de ce autoarea nu numai că nu a încadrat problema împrumuturilor de stat din 1928—1931 în cadrul general al marii crize economice din 1929—1933, dar nici măcar nu pomeniște de existența acestei crize. Considerăm nejust faptul că nu se face nici o referire la consecințele de ordin social ale împrumuturilor de stat.

Gealaltă lucrare: *Legea antinațională a minelor din anul 1929* de Stelian Safta, printr-un bogat material documentar, ilustrează întărirea dependenței țării noastre față de imperialiștii străini în timpul guvernării P.N.Ț. Prin expunerea situației sociale, autorul a subliniat înrăutățirea stării materiale a proletariatului din

țara noastră. Era necesar ca autorul să aducă date privind eforturile unor cercuri ale burgheziei românești de a-și întări pozițiile în economia națională.

Lucrarea semnată de E. Campus: *Acapararea economico-politică a Romîniei de către Germania hitleristă în anii 1937—1938*, folosind date interesante, prezintă aspecte din lupta pentru întărirea pozițiilor capitalului german pe piața romînească în preajma celui de-al doilea război mondial, precum și „mîna liberă” pe care puterile apusene o dădeau Germaniei în sud-estul Europei.

Gomunicarea arată în mod sugestiv căile folosite de Germania hitleristă pentru subordonarea economiei țării noastre față de interesele sale. Socotim că autoarea a procedat bine sistematizînd materialul pe capitole ce corespund diferitelor metode folosite de hitleriști.

Deși se arată că dominația economică asupra Romîniei primejduia realizarea unor profituri masive pentru unele cercuri ale burgheziei romînești, în lucrare nu se tratează aspecte ale împotrivirii acestor grupuri față de întărirea capitalului german. Este vorba de acele grupuri burgheze romînești care erau legate de imperialismul anglo-franco-american. Din lucrare lipsește problema luptei populare sub conducerea P.C.R. împotriva cercurilor guvernamentale ce subjugau țara, Germaniei fasciste. Socotim că această luptă trebuia să fie tratată într-un capitol al lucrării simplele aluzii fiind insuficiente.

O altă comunicare ce tratează politica cercurilor guvernamentale din Romînia în preajma celui de-al doilea război mondial este semnată de J. Benditer, sub titlul: *Din politica antipopulară și antinațională a burgheziei și moșierimii romîne între anii 1937—1939*. Această comunicare constituie numai o parte a unei lucrări de proporții mai mari pe care autoarea o pregătește în momentul de față. Ca un element pozitiv al comunicării, menționăm folosirea unor materiale inedite de arhivă.

Lucrarea are de asemenea meritul de a sublinia poziția maselor populare împotriva regimului burghezo-moșieresc din Romînia ce pășea pe calea fascismului. Era însă necesar ca autoarea să pună în lumină materialele documentare ce privesc lupta maselor populare din întreaga țară, nu numai din Moldova.

Folosirea unei mai atente formulări putea evita unele confuzii (de exemplu la p.1778, unde se arată: „În ce privește agricultura, dictatura regală era hotărîta

să întărească proprietatea mare, prin formarea unei chiaburimi puternice").

Ultimele două lucrări din volumul de față își pun ca sarcină analiza unor probleme ce privesc epoca de după 23 August 1944.

Comunicarea: *Lupta maselor populare pentru reforma agrară și lichidarea moșierimii ca clasă în preajma lui 6 Martie 1945*, semnată de P. Nichita, M. Ionescu și T. Udrea, face o prezentare cu caracter general a luptei poporului dusă sub conducerea P.C.R. pentru rezolvarea uneia dintre principalele sarcini ale primei etape din revoluția populară din țara noastră.

Lucrarea vorbește despre lupta țărănimii pentru exproprierea pământurilor moșierești, subliniind că această luptă a început înaintea legiferării reformei agrare.

Această comunicare ar fi putut să stîrnească un interes și mai mare dacă, în legătură cu acțiunile revoluționare ale clasei muncitoare și țărănimii muncitoare pentru smulgerea pământului din mîna moșierimii, autorii ar fi folosit un material mai bogat.

În unele părți ale lucrării este diminuat de către autori rolul conducător al P.C.R. în lupta maselor. Astfel, la pagina 1798 se spune: „În fața refuzului elementelor reacționare din autoritățile centrale de a înlătura vechea administrație antoneșciană, țărănimea grupată în jurul Frontului Plugarilor și al Uniunii Patriotice trece la înfăptuirea revendicărilor sale...”

Unele formulări sînt greșit alese dînd naștere la confuzii (p. 1804): „Rezultatul acestui sabotaj al moșierimii este neîndeplinirea planului de însămînțări din toamna anului 1944 cu tot efortul susținut al țărănimii care realizează și depășește uneori sarcinile proprii de plan” (*Sublinierea noastră*).

Socotim, de asemenea, că era necesar să se sublinieze mai mult însemnătatea comitetelor țărănești care izgoneau pe moșieri și înfăptuiau reforma agrară.

Comunicarea: *Ajutorul acordat Romîniei de către Uniunea Sovietică la Conferința de pace de la Paris (1946)*, semnată de Titus Georgescu și Gh. Matei, reușește să scoată în evidență trăsătura principală a politicii externe a statului sovietic, care a fost și este o politică de pace, de respect al independenței naționale și suveranității de stat a tuturor popoarelor.

Prin punerea față în față a atitudinii grupului de state imperialiste pe de o parte, și a Uniunii Sovietice de cealaltă

parte, în cadrul conferinței de pace de la Paris, se scoate în evidență politica statelor imperialiste care urmărea, după cel de-al doilea război mondial, să reducă țara noastră la vechea stare de dependență economică și politică.

Prin poziția fermă a delegației Uniunii Sovietice care a militat pentru ajutorarea operei „de refacere și dezvoltare a industriei și a agriculturii” țării noastre, planurile imperialiștilor străini la Conferința de pace de la Paris au fost sortite eșecului.

Socotim că autorii trebuiau să insiste mai mult asupra poziției cercurilor reacționare romîne, care au acționat din răsuputeri pentru readucerea Romîniei în orbita puterilor apusene, în vederea lichidării cuceririlor înfăptuite de poporul nostru.

Era necesar să se acorde o atenție mai mare combaterii „argumentelor” propagandei reacționare, în legătură cu tratatul de pace cu Romînia.

*

Privind în ansamblu comunicările *Studiilor și referate privind istoria Romîniei* (partea a II-a), le considerăm prețioase pentru lămurirea și adîncirea unor probleme din istoria modernă și contemporană a patriei.

Studiile prezentate au analizat în special aspecte legate de dezvoltarea mișcării revoluționare pentru eliberarea socială și națională a poporului romîn, ridicată pe o treaptă superioară de clasa muncitoare sub conducerea partidului său marxist-leninist.

De asemenea, au fost analizate aspecte ale pătrunderii în țara noastră a capitalului străin, care a dus la o tot mai accentuată dependență economică și politică a Romîniei burghezo-moșierești față de trustrurile imperialiste străine. În cadrul acestor studii este demascată, pe baza unei bogate documentări, trădarea intereselor naționale ale țării de către reprezentanții burgheziei și moșierimii romîne, care au practicat o politică antinațională și antipopulară pentru a-și asigura participarea la obținerea de profituri cît mai mari. Sînt de asemenea oglindite în comunicările publicate aspecte ale politicii de atragere a Romîniei în cele două războaie mondiale pentru satisfacerea intereselor puterilor imperialiste și ale claselor stăpînitoare din Romînia, strîns legate de aceste puteri. Cu toate laturile pozitive, sînt de observat și unele lipsuri în cadrul volumului de față.

Credem că lucrările nu oglindesc în măsură suficientă problemele legate de lupta maselor populare în diversele perioa-

de istorice tratate, că ea este umbră de trecere pe plan secundar a adevăratului făuritor al istoriei. În legătură cu acest aspect socotim că este insuficient reliefat rolul Partidului Comunist din România în conducerea luptei clasei muncitoare și țărănimii muncitoare pentru înlăturarea regimului burghezo-moșieresc.

De asemenea, constatăm că problema solidarității de luptă a maselor exploatare aparținând minorităților naționale cu poporul român nu a constituit o preocupare deosebită pentru o parte dintre autori.

Este de observat că în prezentul volum lipsește abordarea mai largă a diferitelor probleme tratate, că se manifestă o limitare a aspecte particulare, de multe ori înguste.

În ceea ce privește procedeul folosit în publicarea acestor studii și comunicări ce au fost prezentate la sesiunea Academiei R.P.R. din 1953, îl considerăm ca

nefiind cel mai indicat. Volumul a fost dat la cules la 1 decembrie 1953, iar prezentarea și discutarea comunicărilor s-a făcut între 21 și 24 decembrie 1953, ne fiind posibilă îmbunătățirea lucrărilor pe baza discuțiilor purtate în sesiunea respectivă. Dată fiind contribuția adusă de studiile din acest volum în adâncirea diverselor aspecte din istoria României și interesul manifestat de cercetătorii din domeniul istoriei pentru problemele tratate, considerăm ca insuficient numărul de 4 000 de exemplare al tirajului.

Este de dorit în ceea ce privește forma prezentării stilistice o mai mare exigență din partea autorilor și a redacției de specialitate. În același sens menționăm și lipsa unei erate, care ar fi putut să scutească pe cititori de anumite inexactități sau confuzii.

N. Adăniloae, D. Rosenzweig
și I. Negoiu

JÜRGEN KUCZYNSKI: *Studien zur Geschichte des deutschen Imperialismus* (Studii cu privire la istoria imperialismului german).

Vol. I, *Monopole und Unternehmerverbände** (Monopoluri și uniuni patronale). Ed. Dietz, Berlin, 1952, ediția a II-a completă 350 pag. anexă 13 pag., indice de nume 36 pag., indice tematic 24 pag.

Vol II. *Propagandaorganisationen des Monopolkapitals* (Organizații de propagandă ale capitalului monopolist).

Ed. Dietz, Berlin 1950, 312 pag. indice de nume 13 pag., indice tematic 12 pag.

Academicianul Jürgen Kuczynski, profesor de istoria economiei la Universitatea Humboldt din Berlin, este bine cunoscut prin vasterile și variatele sale cercetări. Studiile sale l-au dus spre o amplă sinteză apărută sub titlul *Geschichte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus*, în 7 volume traduse în cîteva țări.

Cele două volume de care ne ocupăm în cele ce urmează fac parte dintr-un ciclu de studii menite să constituie documentarea unei istorii a imperialismului german. Ciclul va cuprinde încă trei volume: *Reprezentanța capitaliștilor monopolizți în Reichstag*, *Reprezentanța monopolizților și a junkerilor în guvern și participarea membrilor guvernului în monopoluri*, *Pătrunderea ideologiilor trădătoare în mișcarea muncitorească*.

Aceste cinci lucrări ar forma partea I a *Istoriei imperialismului german*. Partea a II-a a acestei mari lucrări ar fi alcătuită dintr-un al doilea ciclu de cercetări avînd ca obiectiv organizarea și acțiunea clasei muncitoare, și se va termina cu un studiu asupra ideologiilor antiimperialiste din Germania.

Fiind vorba de istoria unui mod de producție, autorul adoptă, pentru perioadă, criteriul intensității producției și a exploatarei și stabilește pentru capitalismul din Germania următoarele perioade. Perioada întâi, care se întinde în timp între 1810 și 1871 și este marcată de două evenimente, abolirea relațiilor feudale și unificarea politică a Germaniei, ar forma, în istoria capitalismului perioada timpurie a capitalismului industrial. În această perioadă capitaliștii practică o metodă extensivă atât în producție cît și în exploatare, folosind mase mari de țărani angrenați în industrie, și sporind exploatarea prin creșterea numărului orelor de muncă. Mașinismul, mai dezvoltat în industria textilă în această fază, face ca aceasta să se deosebească de restul industriei prin metodele sale de producție intensivă. Faza această durează în Germania pînă la 1860. Faza a doua, care e o fază tranzitorie, caracterizată prin dezvoltarea puternică a capitalismului și trecerea spre metode de producție și exploatare intensive, se desfășoară între 1860 și 1870.

* Acest volum a apărut recent și în limba română în Editura de stat pentru literatură politică.

Între 1871 și 1900 apar formele capitalismului monopolist, care ajung dominante pe la 1900. Perioada aceasta, a doua a capitalismului monopolist, se întinde pînă la 1918. În timpul dezvoltării sale capitalismul monopolist german, din cauza apariției sale mai târziu — după împărțirea lumii între celelalte țări capitaliste — fiind lipsit de colonii, adoptă la început metoda pătrunderii „pașnice” în țările slab dezvoltate economic și apoi, pe măsură ce se dezvoltă puternic producția industrială grea și potențialul său industrial depășea țările europene în 1913, devine un monopolism deschis, care se oglindește în politica agresivă a Germaniei dinainte de 1918. Această agresivitate rămîne caracteristică și devine și mai pronunțată în perioada a treia a crizei generale a capitalismului (1918 — 1945).

Periodizarea aceasta, justă în ce privește criteriile de la care pleacă, este inegală în privința caracterizării perioadelor. Astfel în prima perioadă se urmărește strict variația celor două criterii ce stau la baza periodizării, iar în perioada următoare nu găsim variația intensității producției și a exploatații, ci accentul se pune numai pe forma de manifestare pe planul politicii internaționale. E just că agresivitatea e o consecință a intensității producției, dar ar fi fost mai logic să se țină seama și la perioada a II-a și a III-a de criteriile care sînt luate pentru periodizare.

După introducerea, care e consacrată periodizării, în capitolul I al primului volum autorul tratează despre *Organizațiile monopoliste*. Este un capitol de analiză a formelor de organizare pe care le-au avut monopolurile. Monopolurile apar o niște ființe vii care se nasc și se dezvoltă în anumite condiții, capătă diferite forme și caractere. De la studiul general al formelor monopoliste, studiu care se sprijină pe un bogat material documentar, se trece la specificul dezvoltării monopolurilor în Germania. Dezvoltarea lor în Germania dă trei aspecte: supraacumularea de capital, tendința de limitare a producției și tendința spre stagnare tehnică. Apariția tendinței de stagnare a tehnicii nu înseamnă stagnare *absolută*, nu înseamnă încetarea completă a progresului tehnic în anumite ramuri și în anumite perioade.

Între condițiile care au determinat și favorizat apariția monopolurilor în Germania a fost trecerea Germaniei la politica economică protecționistă la 1879 și de aceea autorul îi acordă o importanță deosebită, arătînd cum aceasta ducea pe plan internațional la căutarea unor

noi piețe și se manifesta prin încercarea de a se face o nouă împărțire a coloniilor, fapt care atrage după sine exportul de capital și influențarea vieții economico-politice a țărilor unde se face acest export.

Forma de export a capitalului se dezvoltă în trei faze. Faza embrionară a împrumutului obișnuit care duce la o influență politică cu caracter general în țara împrumutată — cum au fost împrumuturile făcute Rusiei de capitaliștii francezi și germani înainte de 1914; faza a doua e aceea a pătrunderii „pașnice”, cînd capitalistul obligă pe debitor să cumpere anumite mașini și numai de la anumite fabrici din țara creditoare, și faza a treia e aceea în care capitalul exportat creditează anumite întreprinderi dintr-o țară și prin conducătorii acestor întreprinderi își asigură exercitarea influențelor asupra politicii și economiei țării respective.

Necesitatea banilor pentru împlinirea sarcinilor ce le au monopolurile a dus la integrarea băncilor în industrie și cu timpul băncile au ajuns în stare de dependență față de monopolurile care erau propria lor creație. Dependența aceasta se vede bine în „uniunile personale” cum le numește Lenin, între bănci și întreprinderile industriale, cum e cazul cu „Berliner Handelsgesellschaft” și societatea AEG; unul din conducătorii primei întreprinderi era și membru în consiliul de administrație al societății AEG.

Cunoașterea amănunțită a istoriei fiecărei mari întreprinderi industriale și comerciale ajută autorului să dovedească strînsa legătură între bănci și industrie și să urmărească de aproape formele de concentrare și monopolurile în Germania. Aceasta îi dă posibilitatea de a descoperi caracterul reacționar al monopolurilor și a explica acest caracter „prin lipsa de siguranță” „acasă” și „afară”. Această lipsă de siguranță împinge pe germani să recurgă la mijloace violente de subjugare pregătind războaie care se fac pe spinarea oamenilor muncii. Astfel monopolii sînt cei mai mari dușmani ai poporului, exploatănd toate celelalte pături, ei sînt „elementul cel mai reacționar al societății”.

În argumentarea sa autorul nu se oprește la aceste constatări, ci, făcînd din autoritatea sa științifică o armă de luptă în folosul clasei muncitoare, trage concluziile care leagă astfel cercetarea științifică de lupta clasei muncitoare: „De aceea în prezent, lucrul cel mai important este ca, sub conducerea clasei muncitoare, să fie înlăturată monopolia, acesta fiind singurul mijloc de a asigura pacea și bunăstarea popoarelor”.

Autorul se străduiește cu succes să periodizeze istoria monopolurilor în lumina tezelor lui Lenin ținând seama de o mulțime de nuanțe ce se ivesc în dezvoltarea monopolismului german. Această strădanie l-a dus pe autor la următoarele concluzii:

Istoria monopolurilor germane își are începutul între 1830 și 1840, iar capitalismul monopolist începe să joace un rol evident în economia germană între anii 1870 și 1880. Între 1894 și 1914 capitalismul monopolist „devine forța dominantă în societate”. În perioada aceasta sporesc cartelurile și începe „împletirea cu monopolurile internaționale”. Primul război mondial a dus la o slăbire a poziției monopolurilor germane pe piața internațională, dar la întărirea poziției lor interne. La aceasta a contribuit și acțiunea statului german și situația din timpul războiului, când s-a creat o uniune a industriștilor cu sarcina de a repartiza materia primă, greu de obținut în această perioadă din cauza blocadei. Existența acestor uniuni a ușurat monopolizările de după război. O scurtă zdruncinare s-a produs în timpul revoluției din noiembrie 1918. Perioada de inflație a contribuit și ea la sporierea monopolurilor. Un exemplu de uniune capitalistă îl constituie cel mai mare trust ce s-a creat în Germania înainte de fascism, trustul lui Hugo Stinnes, în care sînt concentrate extracția și transportul cărbunelui, industria siderurgică germană, luxemburgheză, industria fontei și oțelului din Renania-Westfalia, companii de navigație, industria petroliferă, hotelurile din Hamburg, industria electromagnetică și pădurile din răsăritul Germaniei. Cu toate pierderile provocate de război, monopolul lui Stinnes s-a menținut cu ajutorul statului, care l-a despăgubit de pierderile suferite pe spina claselor producătoare.

În stadiul acesta monopolurile sînt dominante, stadiul cel mai înalt îl ating însă în vremea fascismului cînd ajung la stăpînire absolută. Ele impun statului politica pe care o vor. E cunoscut trustul Herman Goering, cel de lînă artificială Phrix și cel de mătase artificială Ring. Numai în R.D.G. se poate vorbi de sfîrșitul istoriei monopolurilor germane, deoarece istoria lor continuă și după 1945 în Germania apuseană. Ar fi fost foarte interesant dacă în scurta schiță istorică a monopolurilor s-ar fi arătat și felul în care a luat sfîrșit existența acestor monopoluri în R.D.G.

Istoria monopolurilor este tratată mai amănunțit în capitolele care urmăresc industria grea, cea chimică și băncile.

În aceste capitole procesul de înghițire a micilor întreprinderi, adică concentrarea, este descris cu multe amănunte, însă fiziologia procesului, desfășurarea lui concretă cu implicațiile politico-sociale sînt mai puțin vizibile. Desfășurarea aceasta ar fi foarte interesantă cum se vede din simpla indicație de la pagina 127 (ediția românească p. 125), unde se citează părerea emisă în ședința Reichstagului din 26 decembrie 1900, de a se cumpăra cărbunele german exportat în Elveția și a se importa în Germania, deoarece pe piața Elveției cărbunele german era mai ieftin.

De asemenea nu se pare schematică expunerea legăturilor dintre monopolismul german și cel internațional, deși cuprinde momentele importante din dezvoltarea acestor legături și anume:

1. Înlăturarea participării capitalismului german în industria grea franceză, în urma războiului din 1914—1918;
2. Ajutorul capitalismului anglo-american dat celui german pentru a împiedica lărgirea bazei capitalismului francez, în momentul în care Franța a ocupat Ruhrul;
3. Participarea americanilor la al doilea război mondial pentru a zdruncina pozițiile dominante ale capitalismului german în Europa;

4. Menținerea acestei poziții a americanilor și după al doilea război. Acest plan al americanilor a devenit public în 1950 prin unificarea tuturor trusturilor industriei grele în „supratrustul” format de Franța, Germania occidentală, Olanda, Luxemburg, Italia și dominat de americani.

Capitolul 1 din volumul I se termină cu o interesantă trecere în revistă a teoriei cartelurilor, din care se desprind atitudinile diferitelor clase față de monopolism. Mulți conducători ai organizațiilor muncitorești, sub influența reformismului lui Bernstein, apreciind pozitiv monopolurile, au fost combătuți de către Kautsky. Acesta în lucrarea sa *Handelspolitik und Sozial-Demokratie* atrage atenția că „ideea cartelului înseamnă de la bun început privilegierea anumitor grupuri de întreprinzători care exploatează în modul cel mai brutal și lipsit de scrupule superioritatea lor pe piață și în producție”. Critica lui Kautsky era cu totul insuficientă. După al doilea război mondial reformiștii au elaborat prin Hilferding teoria capitalismului organizat, care ar duce pe cale lentă spre socialism prin integrarea capitalismului monopolist în socialism. A fost nevoie să se producă lanțul de crime ale nazizilor pentru ca social-democrația germană să se convingă că părinții fascismului sînt monopolurile. Activitatea teoretică a P.S.U. în Germania de răsărit

a demascat caracterul criminal al monopolurilor (vezi și lucrarea lui W. Ulbricht, *Die Legende vom deutschen Sozialismus*).

Capitolul II este cel mai bine încheiat din cele trei capitole din volum. Din conținutul capitolului intitulat *Uniunile patronale* aflăm rostul acestor uniuni, ca organe de luptă și apărare ale marilor întreprinderi împotriva muncitorimii, avînd și rolul de coordonare a acestor acțiuni. Cea mai veche formă a uniunilor a fost Camera de comerț, apoi au urmat Camerele de industrie. Ele au apărut mai mult după 1870 și au luptat cu succes în primul rînd pentru crearea sistemului vamal protecționist, iar în al doilea rînd contra organizațiilor muncitorești. Ideologia au împrumutat-o de la economistul Friedrich List, reprezentantul curentului protecționist.

Între 1880 și 1890, o dată cu creșterea mișcării și organizării muncitorilor germani, patronii își creează „Uniunile patronale”, avînd sarcina specială de a paraliza acțiunile și luptele muncitorimii. Simultan cu aceste uniuni se dezvoltă și acțiunea antisocialistă a statului. În această privință s-ar putea găsi probabil în studiile viitoare stabilirea unei legături mai strînse decît o arată autorul. Poate că la început a existat o colaborare între uniuni și stat, dar curînd s-au ivit contradicții și anume atunci cînd statul intervine cu legea asigurărilor sociale și a comisiilor pentru apărarea muncii. Uniunile se opun categoric amestecului statului în viața întreprinderilor și elaborează principiul „de a fi stăpîn acasă”.

Numărul uniunilor a crescut vertiginos între 1890 și 1903, acțiunea lor îndreptîndu-se împotriva sindicatelor muncitorești. Brutalitatea acțiunilor îndreptate împotriva clasei muncitoare este demonstrată de organizarea lock-outurilor, a burselor de muncă — organizații de spionaj și de spargere a grevelor.

Urmărind cronologic pînă la zi procesul de concentrare a uniunilor, autorul încheie capitolul cu un tablou al situației acestor uniuni în Germania occidentală, unde ele au renăscut, și arată cu mare bogăție de amănunte raporturile dintre monopoluri și uniunile patronale. Asistăm în acest capitol la istoria dominației monopolurilor germane, la legăturile comerciale, administrative și chiar familiale ce se legau între marii magnați ai industriei grele germane, ceea ce a dus la crearea unor dinastii atotputernice.

„Pretutindeni unde pot fi întîlniți magnați ai concernelor din Germania îi găsim pe magnații din Ruhr și mai ales pe principalii directori ai uzinelor Krupp și ai trustului oțelului. De peste o jumătate de

secol pozițiile dominante le ocupau ori ei, ori fii lor, respectiv discipoli ai generațiilor precedente. Monopolurile lor sînt turnurile cetății pe care au construit-o, și de aici ei domină diferite forturi amenințînd înții întreaga Germanie, iar apoi și restul lumii” (vol. I, p. 285, ediția romînească, în ed. germană p. 302).

Ultimul capitol al volumului I tratează despre organizațiile agricole ale marilor capitaliști. Aici sînt explicate motivele pentru care în această ramură de producție nu există forme de organizare monopolistă ca în industrie și există în schimb uniuni economice generale, care sînt mai vechi și mai răspîndite decît uniunile industriale. Sînt scoase în relief însă cauzele politice și sînt lăsate pe planul al doilea cauzele economice. Este arătat cu claritate raportul între interesele iuncherilor și ale magnaților industriei și modul în care se ajunge la echilibrarea acestor interese, mai ales prin concesiile reciproce, în legătură cu sistemul taxelor vamale care nu putea să satisfacă deopotrivă pe unii și pe alții. Rolul mai șters al Uniunii agricultorilor care luase naștere în 1893 (Bund der Landwirte), devenită apoi Reichslandbund, în comparație cu uniunile patronale din industrie, este o consecință a nivelului scăzut atît organizatoric cît și politic al proletariatului agricol.

După ce în volumul I s-a studiat „viața de familie” — cum se exprimă autorul — „a unei infirme oligarhii de multimilionari, de bandiți, care nu jefuiesc numai un om, ci popoare întregi și înainte de toate propriul lor popor”, în volumul al doilea se studiază mijloacele de propagandă șovină a capitalului monopolist german. Aceste mijloace nu sînt trecute sub tăcere în istoriografia burgheză, dar apar sub etichete care încearcă să ascundă esența lor: ele sînt numite „organizații culturale”. Chiar istoricii francezi vorbind de celebra asociație Alldeutscher Verband (Liga pangermană) caută s-o justifice, întrucît îi găsec nu numai o motivare istorică, ci o socot ca o necesitate, deoarece „expansiunea germană se explică prin creșterea populației care naște obligația de a căuta noi pămînturi și noi debușeuri” (L. Genet, *L'époque contemporaine 1848—1919*. Paris, 1945, p. 264—265).

Conținutul volumului II este întemeiat pe aceeași bogată documentare ca și volumul I, mergînd de la organele de presă ale asociațiilor de propagandă a imperialismului german, trecînd prin procesele lor verbale, declarații în Reichstag și sfîrșind cu memoriile celor care au activat în aceste asociații. Străbătînd

toată această informație a cărei bogăție se reflectă în conținutul volumului, constă în cea mai strâns legată a fost fascismul german de întreaga ideologie a imperialismului făurită de aceste asociații de propagandă șovină și-ți dai mai bine seama de sterilitatea cerebrală pe care hitlerismul și-au ascuns-o sub frazeologia lor gălăgioasă.

Instrumentele de propagandă naționalistă și șovină ale capitalului monopolist german au fost: Alldeutscher Verband (Liga pangermană), Die Deutsche Kolonialgesellschaft (Societatea colonială germană), Der Reichsverband gegen die Sozialdemokratie (Liga contra social-democrației), Der deutsche Flottenverein (Societatea germană a Mărcii de est), Das general Secretariat zum Studium und zur Bekämpfung des Bolschewismus (Secretariatul general pentru studiul și combaterea bolșevismului).

Extinderea cea mai mare o dă autorul primei și ultimei organizații de propagandă.

Liga pangermană apare în 1891 ca un fel de protest la politica de concesie față de englezi, în legătură cu problema Zanzibarului. Lozincă sub care apare este viitoarea lozincă a nazismului („Trezește-te Germanie“), iar primul manifest are titlul „Auf der Schwelle des Weltkrieges“ (Pe pragul războiului mondial). Chiar și forma organizatorică regională ca bază este în mîna unui „Führer“. Liga nu are caracterul unei organizații de masă. E formată dintr-un grup restrîns și finanțată în acțiunile sale de reprezentanți ai monopolismului care stau în umbră (Hugenberg, Kirdorf). Liga pangermană propagă „superioritatea“ rasei germane, șovinismul și colaborarea cu aparatul de stat militar și diplomatic.

Între tradițiile pe care le-au moștenit naționaliștii de la liga pangermană este și aceea a dictaturii. Liga a fost cea dintîi propagandistă pentru dictatura teroristă. Conducerea ligii, încă la izbucnirea războiului în 1914, cerea instituirea dictaturii, punînd în fruntea ei pe Kaiser. Poziția aceasta monarhică a ligii a contribuit la desființarea ei printr-un decret al lui Himmler în martie 1939.

În afară de claritatea și sistematizarea cu care este expusă activitatea Ligii pangermane, ca și a celorlalte ligi șovine și reacționare, trebuie să subliniem și preocuparea susținută de a stabili legătura ce a existat între formațiile și mijloacele de propagandă ale regimului imperial german și cele ale regimului fascist. Stabilirea acestor legături dă posibilitate autorului

să manifeste o atitudine combativă nu numai față de regimul fascist, ci și față de cei care invie tendințele lor criminale în Germania occidentală. Astfel cartea capătă și o mare însemnătate actuală.

Caracterul combativ face ca lucrarea acad. Kuczynski să se citească cu mult interes, mai ales că din ea aflăm numeroase fapte petrecute în culise, unde s-au pus la cale atît cele două războaie mondiale cît și agresiunea contra Uniunii Sovietice.

Înțelegerea agresiunii contra U.R.S.S. este ușurată de capitolul al VI-lea, intitulat: *Secretariatul general pentru studiul și combaterea bolșevismului*.

Această organizație propagandistică și-a desfășurat activitatea într-un ritm grăbit după încetarea războiului. Citind istoricul ei și mijloacele folosite, constatăm că ea este Kindergarten-ul în care s-a creat „Abecedarul fascismului german „și„cartea de citire“ a monopolistilor americani și a celor germani din apus.

Organizarea a fost încredințată unui fost prizonier în Rusia, de meserie spion al legației germane de la Moscova, Eduard Stadler, finanțat de marii magnafi ai Ruhrului (Stinnes, Thyssen, Kirdorf etc.) care s-au lăsat impresionați de talentul oratoric al lui Stadler și au finanțat organizația cu 500 milioane de mărci. Foarte curînd această organizație a împînzit toată Germania și a creat o editură și un ziar, un serviciu de spionaj și contra-spionaj, a intrat în legătură cu spionajul englez și primul act terorist pe care l-a săvîrșit după primirea milioanei de mărci a fost asasinarea mișelească a conducătorilor partidului comunist german Karl Liebknecht și Roza Luxemburg. Liga se străduia să dovedească imperialiștilor franco-anglo-americani că susținerea imperialismului german este necesară în vederea luptei „antibolșevice“.

Analizînd activitatea murdară și josnică a acestei ligi, Kuczynski dezvăluie arsenalul în care își găsesc armele capitalismul monopolist german, presa germană în slujba monopolistilor americani și în același timp reușește să ne convingă de faptul că există o filiație între hitleriști și monopolistii de la Bonn, urmașii celor ce au alcătuit Liga antibolșevică din 1918.

Valoarea lucrării acad. Kuczynski constă în bogăția documentară, în combativitatea întemeiată pe nenumărate cunoștințe și pe o logică strînsă, în stilul limpede și vioi în care este scrisă. În același timp trebuie subliniat că lucrarea aceasta este o demascare a întregii acțiuni desfășurate în Germania de capitalismul monopolist și poate servi ca o armă în lupta contra imperialismului.

Valoarea lucrării este cu atât mai mare cu cât fiind sprijinită pe izvoare de mână înți documentarea științifică îi întărește

valoarea propagandistică și-i dă un fundament convingător.

M. Kandel

S. KUKUȘKIN; Ленинская „Искра“ в Москве

(„Iskra“ leninistă la Moscova)

Ed. Moskovskii rabocii, 1955, 123 pag.

Lucrarea lui S. Kukușkin : „Iskra“ leninistă la Moscova tratează cele mai importante momente din activitatea organizațiilor iscritte din Moscova, în lupta pentru crearea unui partid de tip nou, pentru cucerirea maselor muncitoare de partea revoluției proletare.

La începutul secolului al XX-lea, Rusia era o țară agrară, mic burgheză, înapoiată în care avea loc un proces rapid de dezvoltare a capitalismului. Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste determina atât la orașe, cât și la sate, mari transformări, care se oglindeau — printre altele — în descompunerea în masă a țărănimii și în sporirea numărului lucrătorilor sezonieri, în creșterea considerabilă a clasei muncitoare.

Criza industrială de la sfârșitul secolului al XIX-lea, care a cuprins și Rusia, a înrăutățit situația materială a oamenilor muncii din Rusia și prin aceasta a contribuit la creșterea mișcării muncitorești. După cum se știe, începutul secolului al XIX-lea s-a remarcat prin numeroase acțiuni ale proletariatului din centrele industriale ale Rusiei — Petersburg, Moscova, Tiflis, Kiev, Harkov, Rostov pe Don și altele.

În 1900—1903, lupta de clasă a proletariatului și-a schimbat caracterul, luând forme tot mai înalte, lucru oglindit în trecerea de la grevele economice la cele politice, în organizarea în Rusia a primelor demonstrații politice împotriva guvernului, în conducerea mișcării revoluționare muncitorești de către comitetele social-democrate.

Lupta revoluționară a muncitorilor a influențat puternic și mișcarea țărănească. În anul 1902 mișcarea țărănească s-a întins repede, cuprinzând peste 80% din raioanele agricole ale țării. Sub influența avântului revoluționar al muncitorilor și țăranilor s-a intensificat spiritul de opoziție în rândurile intelectualității, îndeosebi ale studențimii. Numai în iarna anului 1901-1902 au luat parte la greve aproape 30000 de studenți.

Acțiunile muncitorilor și ale țăranilor la începutul secolului al XX-lea consti-

tui au o mărturie vie a faptului că în Rusia se crease o situație revoluționară obiectivă.

În aceste condiții, se punea deosebit de acut problema creării unui partid marxist al proletariatului, partid revoluționar, de tip nou, capabil să unească acțiunile izolate ale muncitorilor și țăranilor, să pună bazele unei armate politice a revoluției sociale și s-o conducă la asaltul împotriva absolutismului țarist. Sarcina creării unui partid de tip nou se lovea însă de greutăți foarte mari. Pe de o parte partidul trebuia să fie creat în focul persecuțiilor și prigonirilor la care erau supuse elementele revoluționare de către organele regimului țarist, iar pe de altă parte, trebuiau să fie lichidate spiritul de cerc, înapoierea, stagnarea și metodele din munca organizațiilor de partid locale; trebuia dusă o luptă neîmpăcată împotriva oportunismului și îndeosebi împotriva curentului „economist“, care se întinsese ca o pecingine, cuprinzând o parte considerabilă a cercurilor social-democrate ruse. „Economistii“ încercau să justifice „teoretic“ răzlețirea organizatorică a social-democrației ruse prin faptul că proletariatul nu ar fi capabil, chipurile, să desfășoare o luptă politică și că de aceea el ar trebui să se limiteze numai la lupta economică.

În această perioadă, Lenin a arătat proletariatului nu numai necesitatea creării unui partid marxist revoluționar, dar, în același timp, i-a indicat și căile practice, concrete, pentru crearea partidului de tip nou. Făurirea partidului politic al proletariatului trebuia începută cu crearea unui ziar ilegal pe întreaga Rusie, ziar care să desfășoare o intensă propagandă și agitație pentru răspândirea punctului de vedere al social-democrației revoluționare în masele largi de muncitori. Ziarul trebuia să constituie un mijloc important în lupta pentru demascarea și zdrobirea economismului, pentru unirea organizatorică a organizațiilor social-democrate izolate într-un partid unic centralizat. Rețeaua largă a agenților și corespondenților ziarului, alcătuită din reprezentanți ai cercurilor locale, trebuia să constituie scheletul în jurul căruia urma să se închege

din punct de vedere organizatoric partidului.

În lucrarea „*Iskra*” *leninistă la Moscova* se vorbește pe larg despre activitatea lui Lenin pentru elaborarea minuțioasă a planului de înființare a unui ziar, pentru stabilirea unor strânse legături cu grupele social-democrate din Ufa, Moscova, Petersburg, Pskov și alte orașe, precum și din alte țări, pentru stabilirea unui cifru de corespondență cu redacția, a locuințelor conspirative și a fondurilor necesare. La sfârșitul lunii iulie 1900, Lenin a plecat în străinătate, spre a se înțelege cu grupul lui Plehanov „Eliberarea muncii” în privința muncii comune de editare a „*Iskrei*”.

Primele convorbiri cu Plehanov au arătat însă că acesta nu dorea ca munca redacțională să se ducă pe baza principiului de conducere colective. Numai datorită eforturilor lui Lenin s-a putut ajunge la o înțelegere. S-a hotărât ca „*Iskra*” să fie editată în Germania, la München. În componența redacției au intrat Lenin, Potresov, Martov, Plehanov, Axelrod și Vera Zasulicî. Lenin era organizatorul, inspiratorul ideologic și conducătorul direct al „*Iskrei*”, redacția ziarului, indica temele pentru articole, găsea autori, scria el însuși numeroase articole.

Lenin a tipărit în ziar aproape 50 de articole consacrate celor mai diferite probleme ale teoriei marxiste și ale practicii revoluționare. În coloanele „*Iskrei*” Lenin lupta pentru elaborarea bazelor ideologice și organizatorice ale partidului de tip nou. Din momentul apariției sale (decembrie 1900) pînă în octombrie 1903, ziarul „*Iskra*” a publicat peste 100 de articole diferite în problemele muncii de partid, susținînd consecvent planul leninist de creare a unui partid de tip nou. Prin „*Iskra*”, Lenin ținea legătură strînsă și permanentă cu comitetele social-democrate, cu masele muncitoare de pe întreg cuprinsul Rusiei. Lenin ducea o muncă organizatorică neobosită pentru a asigura apariția regulată a ziarului, transportul ziarului în Rusia și procurarea de fonduri pentru tipărirea „*Iskrei*”. Din inițiativa lui, au fost create în Rusia așa numitele „grupuri” de ajutorare a „*Iskrei*”, care aveau sarcina să răspîndească ziarul în mase cît mai largi de muncitori. În anul 1901 astfel de grupuri existau la Moscova, Tiflis, Ufa, Petersburg, Pskov și alte orașe. Într-o serie de orașe din Rusia au fost create organizații iscriste, care multiplicau ziarul. Un interes deosebit prezintă harta geografică anexată la lucrarea lui S. Kukușkin, în care sînt însemnate localitățile unde au existat redacții ale „*Iskrei*”.

tipografiile acesteia, căile pentru transportarea ei, punctele ei de sprijin (p. 42).

Autorul acordă o atenție deosebită rolului jucat de „*Iskra*” în elaborarea proiectului de program al P.M.S.D.R., adoptat de către congresul al II-lea al partidului, precum și elaborării planului de creare a partidului marxist expus în lucrările lui Lenin publicate în ziar: *Cu ce să începem?* și *Ce-i de făcut?*.

Vorbînd despre activitatea organizațiilor iscriste din Moscova și din jurul Moscovei, autorul înfățișează pe larg situația social-economică a Moscovei din acea perioadă, dezvoltarea industriei, particularitățile clasei muncitoare (50% din numărul muncitorilor erau veniți de la sate), starea de mizerie a muncitorilor din Moscova și condițiile grele de muncă și de trai ale acestora.

Situația grea a muncitorilor din Moscova duce la dezvoltarea în rîndurile lor a unui tot mai puternic spirit revoluționar care se oglindește în creșterea mișcării greviste și în organizarea cercurilor revoluționare muncitorești. În anul 1894 a fost creată la Moscova „Uniunea muncitorească” care se conducea în munca sa după experiența „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare”, iar social-democrații din Moscova au realizat trecerea de la propaganda socialismului la agitație.

După exemplul „Uniunii” din Petersburg, în anul 1898 „Uniunea muncitorească” din Moscova și-a schimbat denumirea în „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare”. Ca și „Uniunea de luptă” din Petersburg, „Uniunea” din Moscova ținea strînse legături cu muncitorii, edita manifeste, conducea grevele muncitorești și încerca chiar să stabilească legături între muncitorii din Moscova și oamenii muncii din alte orașe. „Uniunea de luptă” pentru eliberarea clasei muncitoare” din Moscova a elaborat un program în care se arată că lupta politică este sarcina cea mai importantă a mișcării muncitorești. Programul conținea însă și o serie de lipsuri serioase, ca de exemplu: nu sublinia rolul conducător al proletariatului în revoluție, trecea sub tăcere problema victoriei inevitabile a proletariatului, nu vorbea de loc despre necesitatea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime în revoluție.

Moscova a devenit unul din punctele de sprijin ale „*Iskrei*”. Cu toate greutatele transportului, muncitorii din Moscova primeau în mod sistematic ziarul.

La rîndul lor, organizațiile revoluționare din Moscova acordau ajutor „*Iskrei*”, strîngînd fonduri pentru întreținerea acesteia și transportînd ziarul în numeroase

alte localități ca: Saratov, Samara, Kazan, Astrahan, Viatka, Tambov, Tula etc.

Sub influența iscriștilor, muncitorii din Moscova deveneau tot mai organizați și mai uniți. Datorită influenței „Iskrei” și activității desfășurate de elementele revoluționare iscriste, organizațiile social-democrate din guberniile Vladimirskaiia, Iaroslavskaia și Kostromskaia s-au unit în vara anului 1900 în „Uniunea de nord din P.M.S.D.R.”. La acest congres din 1902 al „Uniunii de nord” a fost adoptat un program care conținea însă unele principii nejuste. Autorul amintește că „V.I.Lenin a făcut multe observații pe marginea acestui program și a recomandat să fie serios” (p.63). Totuși, ca și în prezentarea programului „Uniunii de luptă” din Moscova, în lucrare nu sînt tratate în mod satisfăcător lipsurile programului „Uniunii” din ianuarie 1902. În această privință ar fi fost necesar cel puțin să se facă în lucrare o analiză mai amănunțită a observațiilor lui Lenin asupra programului „Uniunii de nord a P.M.S.D.R.”.

„Uniunea de nord a P.M.S.D.R.” a fost prima organizație care a recunoscut „Iskra” drept centru conducător al său. Lucrarea conține un material interesant din darea de seamă a redacției ziarului „Iskra”, prezentată Congresului al II-lea al partidului. Mult interes stîrnesc de asemenea materialele documentare din corespondența „Iskrei” cu muncitorii, precum și materialele referitoare la lupta „Iskrei”, pentru zdrobirea ideologică a „economistilor” din Moscova.

Luptind împotriva economistilor, iscriștii din Moscova duceau o muncă largă în mase pentru explicarea sarcinilor clasei muncitoare în lupta împotriva absolutismului și burgheziei. Din numeroasele manifeste reproduse în lucrarea lui S. Kukușkin se vede limpede că activitatea iscriștilor din Moscova era subordonată în primul rînd sarcinii introducerii conștiinței socialiste în rîndurile clasei muncitoare și dezvoltării spiritului de inițiativă revoluționară în rîndurile acesteia. Reține atenția manifestul *Către toți muncitorii din Moscova*, publicat în legătură cu valul de arestări dezlănțuit de organele represive țariste, manifest care se termina cu lozincile „Jos țarul și ministrii lui”, „Trăiască revoluția”, „Trăiască social-democrația”. Într-un alt manifest, intitulat *Scrisoare tovarășilor*, se demască esența de clasă a aparatului de stat al Rusiei țariste.

În lucrare sînt redată și manifeste ale iscriștilor către studențime, intelectualitate, către congresul învățătorilor care urma să se țină în ianuarie 1902.

O atenție deosebită acordau iscriștii muncii revoluționare în unitățile militare, pentru cîștigarea soldaților de partea revoluției. În lucrare se vorbește despre manifestele, foile volante și ziarele ilegale pe care iscriștii le răspîndeau în unitățile militare ale garnizoanei din Moscova, despre crearea, sub influența iscriștilor, a unei organizații social-democrate în unitățile militare. Iscriștii luptau și pentru atragerea părții înaintate a ofițerimii. Astfel, în manifestul *Către ofițeri*, ofițerii armatei țariste erau chemați să refuze îndeplinirea rolului de călău al maselor populare.

O mare atenție accorda „Iskra” satelor, Ziarul chema pe țărani la lupta împotriva absolutismului și prin întreaga lui activitate contribuia la crearea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea (p.82). Din păcate, însă, în problema alianței proletariatului cu țărănimea lucrarea lui S. Kukușkin utilizează un material documentar sărac. Marxism-leninismul arată că făurirea și întărirea alianței proletariatului cu țărănimea muncitoare este o parte integrantă a luptei pentru dictatura proletariatului. Autorul ar fi trebuit să acorde acestei probleme o atenție cel puțin la fel de mare ca muncii în rîndurile studenților și învățătorilor, tratată destul de larg în lucrare.

Lucrarea „Iskra” leninistă la Moscova cuprinde pagini interesante despre participarea iscriștilor din Moscova la pregătirea și organizarea demonstrațiilor politice, despre esența și importanța acestor demonstrații pentru dezvoltarea mișcării revoluționare. Prezintă un deosebit interes materialul despre legătura lui Lenin cu iscriștii din Moscova, despre modul în care a fost răspîndită la Moscova lucrarea lui Lenin *Ce-i de făcut?* Sub influența cărții *Ce-i de făcut?* iscriștii din Moscova au schimbat structura organizatorică a Comitetului. Autorul arată că organizațiile de bază au fost reduse pînă la 4—7 oameni, fiecare din ele fiind condusă de un propagandist-agitator numit de un comitet. În lucrarea sa nu există nici un fel de indicații asupra vechilor principii organizatorice care fuseseră pînă atunci la baza structurii organizațiilor social-democrate din Moscova, și din această cauză nu apar suficient de clare esența și importanța transformărilor organizatorice.

În lucrarea recenzată sînt tratate destul de pe larg problema pregătirii și convocării Congresului al II-lea, precum și al Congresului al III-lea al partidului.

În concluzie, lucrarea lui Ș. Kukușkin este interesantă prin conținutul ei și servește ca un bun material ajutător pentru studierea istoriei mișcării muncitorești

din Rusia din perioada luptei social-democraților ruși pentru crearea unui partid de tip nou.

Maia Ionescu

SIMON PÉTER : A százaforduló földnunkás és szegény-paraszt-mozgalmái, 1891 — 1907

(Mișcările muncitorilor agricoli și ale țăranilor săraci în perioada 1891—1907)

Szikra, Budapesta, 1955, 276 pag.

Lucrarea, apărută sub îngrijirea Institutului mișcării muncitorești maghiare, prezintă mișcările țăranilor și ale muncitorilor agricoli desfășurate în regiunea „Visarsarok” la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Această monografie este prima sinteză care tratează despre mișcările revoluționare țărănești și despre relațiile social-economice din Ungaria monarhistă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și primele două ale celui următor.

În prima parte a monografiei sînt analizate relațiile sociale generale ale Ungariei la sfârșitul secolului trecut, insistîndu-se în special asupra celor agrare. Tabelele statistice anexate lămuresc în mod clar starea înapoiată a agriculturii din Ungaria, unde predominau latifundiile de peste 1000 ha (32,3% din totalul terenurilor agricole). Procesul de diferențiere în sinul țăranimii s-a accentuat în perioada dintre 1870 și 1910, cînd numărul muncitorilor agricoli, în ciuda emigrărilor, a crescut cu 25%, iar chiburimea s-a întărit simțitor. Oglinda satului maghiar este completată cu datele privitoare la țăranimea săracă și mijlocașă.

Autorul scoate în evidență cu exactitate cauzele crizei agrare din Ungaria la sfârșitul secolului al XIX-lea accentuate de dumpingul american. Începutul de mecanizare a agriculturii în gospodăriile capitaliste, încetarea muncii de construire a căilor ferate și a lucrărilor de canalizare au determinat un șomaj acut în rîndul muncitorilor agricoli. Urmările economice ale acestei crize s-au făcut simțite în primul rînd în regiunile de care se ocupă lucrarea de față. Criza a provocat creșterea mișcării țărănești, în special a muncitorilor agricoli. Mișcările țărănești din aceste regiuni au fost mai puternice decît mișcările din celelalte părți ale Ungariei. Cu toate acestea, autorul nu a tratat mișcările țărănești suficient de diferențiat, pe regiuni. Nu sînt subliniate trăsăturile specifice ale relațiilor agrare din regiunile cercetate și în special din mar-

rele centru al muncitorilor agricoli, Oros-háza.

În primul capitol, autorul descrie formarea primelor organizații ale muncitorilor agricoli din regiunea amintită, care au avut legături strînse cu partidul social-democrat.

Sub steagul partidului social-democrat s-au desfășurat numeroase lupte ale muncitorilor agricoli, împotriva cărora autoritățile au dezlănțuit represiuni sîngeroase ca la Orosháza, (1 mai), la Békéscsaba din Battonya (unde la conducere au participat secerători romîni).

În strînsă colaborare cu partidul social-democrat s-a desfășurat mișcarea din jurul Aradului, precum și mișcarea din 1894 de la Hadmezővásárhely. Toate aceste mișcări țărănești au avut strînse legături cu partidul social-democrat. Din cauză însă că partidul social-democrat alunecă din ce în ce mai mult pe pantă oportunistă — în special după congresul din 1894 — liderii oportuniști social-democrați rup legăturile cu muncitorii agricoli. Mișcarea muncitorilor însă devine mai radicală, și, sub conducerea lui Várkonyi Stefan, ei formează o fracțiune sub denumirea de „Social-democrații independenți”, creîndu-și un nou organ de presă. Autorul consideră în mod just că răspunderea sciziunii o purtau liderii oportuniști și că fracțiunea țărănească Várkonyi era mai radicală decît gruparea oficială. Sînt arătate apoi tendințele anarhiste care s-au manifestat în cadrul organizațiilor de muncitori agricoli. Ar fi fost, credem, mai just și mai interesant dacă autorul ar fi tratat mai temeinic situația social-democrației ungare în totalitatea ei, deoarece curentele revizioniste n-au pătuns în aceeași măsură în întreaga social-democrație ungară.

Autorul, probabil insuflețit de tratarea problemelor legate de tema propusă, nu dă atenția cuvenită analizei situației din partidul social-democrat din Ungaria. Autorul vorbește în mod nejust despre social-democrația din Ungaria ca despre o mișcare oportunistă în întregul ei, cu toate că este

cunoscută poziția de stînga luată în acea vreme de unele grupuri mai ales de secretariatul din Arad.

Considerațiile autorului în legătură cu poziția dominantă a micilor meseriași din partidul social-democrat ungar sînt juste; ar fi trebuit însă totodată să arate și confuziile ideologice și mai ales tradițiile lassaliene, antițărănești, ale partidului social-democrat din Ungaria, care probabil au influențat mult atitudinea acestora față de „mișcarea Várkonyi”. Tocmai aceste confuzii ideologice au împins muncitorii agricoli spre concepțiile anarhiste, care în mod obiectiv aveau un caracter oportunist, reacționar. Clarificarea acestor probleme este absolut necesară pentru a nu lăsa impresia falsă că mișcarea țărănească era mai progresistă decît clasa muncitoare.

Capitolul consacrat grevelor secerătorilor conține o documentare bogată. Sînt prezentate în mod amănunțit atît desfășurarea, cît și caracterul și rezultatul acestor greve.

De asemenea, autorul analizează activitatea partidului socialist independent. Autoritățile iau un șir de măsuri teroriste împotriva muncitorilor agricoli. Conducătorilor Várkonyi — e arestat, iar ziarul suprimat.

Capitolul III se ocupă cu refluxul temporar al mișcărilor muncitorilor, consecință a terorii exercitată de poiziție împotriva greviștilor, a valului de emigrări și a întăririi curentelor oportuniste în sinul partidului social-democrat. În urma acestui reflux, soarta muncitorilor agricoli se înrăutățește și mai mult. Dar o dată cu dezvoltarea imperialismului, se ridică un val crescînd de greve ale muncitorilor industriali. Autorul subliniază în mod judicios influența mișcărilor greviste ale muncitorilor industriali asupra mișcării muncitorilor agricoli. Acest capitol cuprinde date interesante privind mișcarea muncitorilor agricoli din Transilvania, inclusiv mișcarea din Aleșd.

Autorul nu scoate însă suficient în relief rolul opoziției de stînga din sinul partidului social-democrat, în creșterea din nou a luptelor muncitorilor agricoli.

Capitolul IV studiază în detaliu criza revoluționară din 1905—1907. În această privință găsim indicații și date prețioase în legătură cu grevele secerătorilor din 1906—1907 din întreaga țară și cu înăbușirea sîngeroasă a acestora. Autorul dă date asupra pătrunderii în sinul mișcărilor social-agrare a curentelor oportuniste care au reușit să fărâmițeze mișcarea social-agrară în fracțiuni sectare, anarhiste.

Credem că aici ar fi trebuit însă să fie scos în evidență rolul reacționar al narodnicismului ungar, care prin lozincile sale antimuncitorești au condamnat la izolare organizația politică a muncitorilor agricoli.

Monografia de față are un caracter de popularizare, servind în egală măsură atît cerințelor specialiștilor, cît și ale nespecialiștilor. Stilul este simplu, materialele expuse sînt împărțite în mici capitole.

Izvoarele principale folosite de autor pentru informare sînt: presa contemporană, rapoartele poliției, statisticile și lucrările sociologice. Documentația e bogată și variată. Uneori se simte totuși lipsa unor materiale privitoare la comitatele Arad, Bihar.

Cu toate lipsurile semnalate, lucrarea constituie o contribuție importantă la studiul mișcărilor țărănești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Fiind prima sinteză în această problemă, merită un deosebit interes din partea cititorilor.

Consultarea acestei cărți aduce un real folos cercetărilor din țara noastră, în special celor care se ocupă de istoria mișcării muncitorești în Transilvania.

Kovács Géza (Arad)

I. I. SMIRNOV: *Răscoala lui Bolotnikov*. Scurt studiu istoric

Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, 132 pag.

Apariția în romînește a cărții cunoscutei istoric sovietic I.I. Smirnov despre răscoala lui Bolotnikov, tipărită de către Editura Academiei Republicii Populare Romîne, a fost întîmpinată cu vădit interes de către istoricii romîni. Tratînd o problemă puțin studiată de către istoriografia nobiliaro-burgheză rusă și, atît cît aceasta s-a ocupat de ea, fals prezentată, autorul stu-

diind cu temei izvoarele, în lumina materialismului istoric, ne înfățișează răscoala lui Bolotnikov ca unul din momentele cele mai însemnate ale luptei țărănilor ruși împotriva jugului feudal, ca pe deschizătoarea lanțului de războaie țărănești din veacurile XVII-XVIII în Rusia. Destinat unor cercuri mai largi de cititori, studiul își atînge, credem, întru totul scopul, prin cla-

ritatea expunerii, prin eliminarea a tot ceea ce ar îngreua înțelegerea fondului problemei.

Lucrarea este împărțită în opt capitole, toate consacrate răscoalei, iar ca anexă se dă un fragment din „Hronograful lui Karamzin”, cuprinzând evenimentele din timpul răscoalei.

În capitolul I, expunându-se premisele răscoalei, se arată că trăsătura caracteristică a economiei Rusiei în secolul al XVI-lea a fost „dezvoltarea relațiilor de marfă-bani și a producției de mărfuri”. Condițiile noi de dezvoltare economică create de creșterea diviziunii sociale a muncii, lărgirea pieței etc., au atins și gospodăria feudală și pe cea țărănească. Aristocrația feudală se dovedește incapabilă să se adapteze la noile condiții de viață, pe când curtenii și mănăstirile, da. Aceștia din urmă caută atât să mărească suprafețele rezervelor senioriale, cât și să intensifice exploatarea țăranilor iobagi. Creșterea rezervei boierești se făcea prin micșorarea delnițelor țăranilor dependenți. În același timp, ea aducea cu sine creșterea numărului zilelor de muncă ale țăranilor pentru lucrarea acestor rezerve. Țăranii reacționează mutându-se în alte locuri, căutând o viață mai bună. În fața acestei situații, a strămutării țăranilor, care ia unei proporții de fugă în masă, statul și clasa feudalilor iau o serie de măsuri, care în fond constau în suprimarea totală a dreptului de strămutare al țăranilor. Legiurile din ultimele două decenii ale veacului al XVI-lea, statornicind și extinzând șerbia în Rusia, au dus la o puternică încordare socială, care a făcut de neînălțurat izbucnirea luptei țăranimii împotriva jugului feudal sub forma răscoalei.

Capitolul al doilea se ocupă de semnele prevestitoare ale răscoalei. Țăranii caută pe toate căile să pună mâna pe pământurile feudalilor și luptă ca pământurile lor să fie scutite de cât mai multe obligații feudale. În 1601, țarul Boris Godunov dă un ucuz, cu pretenții de a restabili dreptul de strămutare, în fapt însă țăranii nu se puteau muta decât cu voia stăpînitorilor lor. Este importantă, ca prevestitoare a răscoalei lui Bolotnikov, răscoala lui Hlopko. Ea cuprinde regiuni destul de întinse iar oștile țărănești strînse înfruntă cu succes oștile țarului. În cele din urmă ea este înfrântă. Este semnificativă, de asemenea, lupta de clasă de la orașe, care ia un caracter foarte ascuțit.

Capitolul al III-lea este consacrat începuturilor răscoalei și biografiei lui Bolotnikov. Se arată de asemenea locul ocupat de fiecare dintre păturile sociale participante la răscoală. Primul loc îl ocupă ho-

lopii, inconstabil forța motrice a mișcării; alături de ei, participanți activi la luptă, chiar de la începutul răscoalei, sînt și țărani liberi. După holopi și țărani, cronicile menționează pe cazaci, streleți și oamenii din posadă.

Capitolele IV și V se ocupă de marșul asupra Moscovei și de asediul ei. Răscoala începe în orașele din sud-estul Rusiei și se întinde cu repeziune uluitoare, cuprinzînd regiuni din ce în ce mai întinse. Se începe marșul asupra Moscovei, organizat și condus chiar de către Bolotnikov. Răsculații înfrîng oștile trimise împotriva lor în luptele de la Kromî, Eleț și cea de lângă Kaluga. Aderă la răscoală și întreaga regiune Tula-Riazan, unde contradicțiile dintre țărani și feudați, din cauza mării dezvoltări a moșiilor feudale, erau deosebit de acute. Rînd pe rînd, alte orașe cu regiunile înconjurătoare se alătură răscoalei, care cuprinde tot teritoriul din sudul și sud-vestul Rusiei și importante regiuni între Nijni Novgorod și Kazan. De asemenea regiunile Viatka, Perm, Pskov și Astrahan. În acesta din urmă, forța motrice a răscoalei o constituie păturile de jos ale orașenilor. Holopii sînt eliberați, iar gospodăriile curtenilor și negustorilor distruse. În general, se poate spune că aproape peste tot unde s-a întins, răscoala a luat un pronunțat caracter antiobăgist.

Punctul culminant al răscoalei este reprezentat de perioada celor două luni de asediu a Moscovei (octombrie-decembrie 1606). Din cauza componenței sociale neomogene, în oastea răsculaților se manifestau serioase contradicții. Totuși, ea reprezintă o forță uriașă, care amenință nu numai Moscova, ci înseși temeliiile puterii clasei dominante a feudalilor.

Atitudinea populației din Moscova constituie o problemă atât pentru țar, cât și pentru Bolotnikov. Între ei se duce o luptă continuă pentru atragerea acestei populații. Bolotnikov, printr-o serie de proclamații, cheamă păturile de jos orașenești și pe holopi la lupta împotriva boierilor și negustorilor. Punctul central al programului răscoalei, așa cum el se desprinde din aceste proclamații, este înălțurarea relațiilor de iobăgie, lichidarea jugului feudal. Țarul și nobilii, la rîndul lor, caută să folosească mai ales biserica pentru influențarea ideologică a maselor răsculaților, să ațîțe și să întrețină contradicțiile din sinul oastei lui Bolotnikov, prin tot felul de intrigi. Aceste contradicții sînt din ce în ce mai vădite, pe măsură ce se întindea răscoala și se definea caracterul ei social. Curtenii și unii nobili, care trecuseră de partea răsculaților dar cărora țelurile răscoalei le-au fost pro-

fund străină, trădează și trec de partea țarului, împreună cu cetele lor. Această sciziune a lagărului răsculaților înfrumusețe defavorabil mersul și rezultatul operațiilor militare din fața Moscovei. Se dau două importante bătălii, la 26—27 noiembrie și la 2 decembrie 1606, în care, din cauza defectiunilor amintite și din cauza întârzierilor primite de țar, oastea răsculaților a fost înfrântă. Începe un masacru în masă al răsculaților și prizonierilor.

Capitolul următor, al VI-lea, este închinat perioadei de la Kaluga a răscoalei. Principalele forțe ale răsculaților au reușit totuși să se retragă, în destulă ordine, și să se concentreze la Kaluga și la Tula. Oștile țarului asediază Kaluga și pornesc în diverse regiuni pentru a înăbuși total răscoala. Ele însă cunosc o serie de înfrângeri, dintre care cea mai importantă e cea de la Pcelna, din mai 1607. Oștile țarului se retrag spre Moscova. Crește din nou avântul maselor asuprite și oastea răsculaților își reface forțele slăbite de înfrângerea de lângă Moscova, Răsculații comit acum greșeala de a nu porni din nou spre capitală, al căror drum era deschis, datorită victoriei de lângă Kaluga. Bolotnikov își îndreaptă armatele spre Tula, unde acționa o altă oaste de răsculați sub conducerea cazacului Ileika Muromeț, reprezentant al căzăcimii sărace. Greșeala lui Bolotnikov dă răgaz țarului să-și refacă forțele. Noua amenințare din partea răsculaților face ca certurile din tabăra țarului, tradițiile dintre diferitele grupuri ale clasei dominante să se atenueze și toți să se unească sub conducerea lui Vasili Șuiski pentru nimicirea răscoalei lui Bolotnikov.

Apărarea Tulei și sfârșitul răscoalei sînt cuprinse în capitolul al VII-lea al lucrării. Expediția împotriva Tulei, organizată de țar, el însuși participant la ea, începe în 21 mai 1607. Ea începe cu unele succese. Bătălia de la Vosma, pierdută de răsculați, tot prin trădarea unor elemente nestatornice și șovăielnice, înlătură amenințarea unui nou marș asupra Moscovei

proiectat de către Bolotnikov în această fază a răscoalei. Răsculații se retrag în cetatea Tula, al cărei asediu durează patru luni. Deși mult inferioare numeric, armatele răscolate se bat cu dirzenie și cu curaj; zilnic făceau ieșiri din cetate și „pe mulți răsculați i-au rănit și i-au omorît”, spune „Hronograful lui Karamzin”. În cele din urmă, în cetate își face loc foamea și mizeria. Printr-o viclenie, țarul înșală pe răsculați, promițându-le că-i lasă liberi, pe toți, cu condiția să predea Tula. Se face o înțelegere, întărită de un jurămint solemn al lui V. Șuiski. Dar țarul nu se ține de el. Conducătorii sînt prinși, duși în lanțuri la Moscova și apoi uciși. Celorlăși răsculați li se permite să plece acasă. Așa se desăvîrșește lichidarea răscoalei lui Bolotnikov.

Ultimul capitol, al VIII-lea, este consacrat însemnătății istorice a răscoalei conduse de Bolotnikov. Se scoate în evidență punctul central al programului răscoalei: lichidarea iobăgiei; se accentuează că răscoala a fost în esență o răscoală a țăranilor șerhi împotriva jugului feudal.

Se analizează și lozincă politică de bază a răscoalei: detronarea lui Vasili Șuiski și înscăunarea „țarului Dimitri”, care în ochii maselor apărea ca un „țar bun”.

Răscoala lui Bolotnikov a dat o puternică lovitură bazelor regimului social al Rusiei feudalo-iobăgiste.

Traducerea în românește este făcută cu multă îngrijire. Credem că s-a procedat bine lăsîndu-se netraduși, dar cu explicații în note, termenii care nu au o corespondență în limba română.

În istoriografia română unde nu avem încă monografia închinată răscoalelor de la Bobilna, celei din 1514 sau celei din 1784 atît de necesare viitorului tratat de Istorie a R.P.R., studiul istoricului sovietic, prezentat de noi și mai ales cel scris în 1951, pentru căercurile de specialiști (vezi I. I. Smirnov, *Răscoala lui Bolotnikov din 1606—1607*, Gospolizdat, 1951), pot servi de exemplu.

D. Mioc

BIBLIOGRAFIE (1955)

Cuprinzind studii și articole de istorie, de istoria literaturii, de istoria artei, de istoria instituțiilor culturale și de istoria concepțiilor filozofice și social-politice

I. CLASICII MARXISM-LENINISMULUI ÎN LEGĂTURĂ CU ROMÂNIA

1. Engels Friedrich, *O scrisoare a lui... către P. Mușoiu. Documente*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 1, p. 66—67.
2. Lenin V. I., *...despre România. Documente*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 1, p. 68—116.

II. TEORIA ȘI METODOLOGIA ISTORIEI; ISTORIOGRAFIE; LUCRĂRI DE SINTEZĂ; CULEGERI

3. Adam M., *De la Ernst König la „Convenția Clođius”*. (Istoria legăturilor economice dintre țara noastră și Germania între anii 1785—1940), în „Contemporanul”, 1955, ian. 14, p. 6.
4. Bălcescu N., *Scriseri alese*. Cu c. prefață de V. Chereșeșiu, E.S.P.L.A. București, 1955, 263 pag. + 1 f. portr.
5. Bányai L. și Prodan D., *Concepția lui Nicolae Bălcescu despre rolul maselor populare în istorie*, în *Rolul maselor populare în făurirea istoriei* (Culegere de articole și referate) E.S.P.L.P. București, 1955, p. 21—42.
6. Chereșeșiu V., *Probleme actuale ale istoriografiei noastre*, în „România Liberă”, 1955, febr. 26, p. 2.
7. Constantinescu-Iași acad. P., *L'apport des historiens roumains à l'historiographie universelle depuis le 23 Août 1944*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. București, Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 3—28.
8. * * *Comuniări și articole de istorie*. Societatea de științe istorice și filologice. Secția istorie. București, 1955, 114 pag.
9. Constantinescu-Iași acad. P., *Realizările istoriografiei romine între anii 1945—1955*. Societatea de științe istorice și filologice. București, 1955, 52 pag.
10. Gorgescu-Buzău Gh. *Caracterul răscoalei țărănești din Transilvania de la 1784 văzut de istoriografia burgheză romină*, în „Studii”, 1955, nr. 5-6, p. 75—90.
11. Hanga Vladimír, *Istoria generală a statului și dreptului*, vol. I, *Sclavagismul. Feudalismul* (fascicula 1) (Universitatea „Victor Babeș” Cluj. Facultatea de științe juridice—Cursuri fără frecvență). Litografiat. Cluj, f.e. 1955, 259 pag. + 1 f. erata.

12. I o n e s c u V., *Problema agrară în opera lui N. Bălcescu*. „Probleme economice“, 1955, nr. 8, p. 80—97.
13. K o g ă l n i c e a n u M., *Scrieri alese*. Ediție îngrijită și prefață de Dan Simonescu. 2 vol. E.S.P.L.A. București, 1955, I (201 pag., 1 f. portret); II (237 pag.). (Biblioteca pentru toți.
14. M a c i u V a s i l e, *De la conception sociale et politique de Nicolae Bălcescu, în Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 373—390.
15. * * *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, 482 pag. cu fig. + 4 f. ilustr. + 1 f. fasc.
16. R a v a ș G h, *Din istoria petrolului românesc*. E.S.L. L.P., București, 1955, 344 pag.
17. R o l l e r acad. M i h a i l, *Poporul—făuritor al istoriei, în Rolul maselor populare în făurirea istoriei*. (Culegere de articole și referate). E.S.P.L.P., București, 1955, p. 43—83.
18. * * *Rolul maselor populare în făurirea istoriei*. (Culegere de articole și referate). E.S.P.L.P., București, 1955, 240 pag.
19. S i m o n e s c u D a n, *Un studiu necunoscut de istorie socială al lui Mihail Kogălniceanu gătit de cenzură*, în „Studii“, 1955, nr. 5—6, p. 137—146.
20. Ș t i r b u S., *Despre rolul forțelor de producție în dezvoltarea istorică a României*. (Colecția S.R.S.C.), București, 1955, 118 pag.
21. Ș t i r b u S., *Rolul maselor în transformarea societății, în Rolul maselor populare în făurirea istoriei* (Culegere de articole și referate), E.S.P.L.P. București, 1955, p. 84—103.
22. T o t h Z o l t a n I., *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, 356 pag.

III. STUDII ȘI DOCUMENTE PRIVIND ARHEOLOGIA ȘI ISTORIA VECHĂ

23. B a l m u ș acad. C. I., *Le commencement de la crise générale du système esclavagiste romain, în Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 139—148. /
24. B a r n e a I., *Mesteșugurile în așezarea feudală de la Garvăn (sec. X—XII)*, în „Studii și cercetări de istorie veche“, nr. 1—2, an. VI, 1955, p. 99—127.
25. B e r c i u D., *Une civilisation néolithique récemment découverte en Roumanie: la civilisation de Hamangia, în Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 29—46.
26. C o m ș a E u g e n, *Stadiul cercetărilor despre viața oamenilor din faza Bolintineanu a culturii Boian*, în „Studii și cercetări de istorie veche“, nr. 1—2, an. VI, 1955, p. 13—45.
27. C o n d u r a c h i acad. E m i l, *Problèmes économiques et sociaux d'Histria à la lumière des dernières recherches, în Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 71—84.
28. * * *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului*, vol. I, *Orînduirea sclavagistă*. Ed. de Stat pentru literatură economică și juridică, București 1955, 272 pag.
29. D a i c o v i c i u acad. C., *În legătură cu „obștea“ la geto-daci*, în „Studii și cercetări de istorie veche“, nr. 1—2, an. VI, 1955, p. 123—127.
30. D a i c o v i c i u acad. C., *Noi contribuții la problema statului dac*, în „Studii și cercetări de istorie veche“, nr. 1—2, an VI, 1955, p. 47—60.
31. D a i c o v i c i u acad. C., *Le problème de l'Etat et de la culture des daces à la lumière des nouvelles recherches, în Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R. București, 1955, p. 121—138.
32. D a i c o v i c i u, C., *Unele aspecte ale activității arheologice și de cercetări în domeniul istoriei vechi a R.P.R.*, în „Analele romîno-sovietice“, seria istorie 1955, nr. 2, p. 73—94.

33. M i t r e a B., *L'incursion des Carpes en Dacie sous le règne de Philippe l'Arabe à la lumière des découvertes des trésors de monnaies*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 149—160.
34. N e s t o r I o n, *Sur les débuts de la métallurgie du cuivre et du bronze en Roumanie*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques. Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București 1955, p. 47—64.
35. N i ț u A., *Așezarea cu ceramică de factură precucuteniană de la Tg. Negrești*, în „*Studii și cercetări științifice*”, Acad. R.P.R., Filiala Iași, seria III științe sociale 1955, nr. 1—2, p. 1—28.
36. P e t r e s c u ~ D î m b o v i ț a, M., *Contributions au problème de la fin de l'âge du bronze et du début de l'âge du fer en Moldavie*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R. București, 1955, p. 65—70.
37. P i p p i d i D. M., *Nouvelles informations sur la constitution d'Histria préromaine*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București 1955, p. 85—102.
38. P i p p i d i D. M., *O inscripție agonală din Histria*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, nr. 1—2, an VI, 1955, p. 61—74.
39. R u s s u I. I., *Un litigiu de hotărnicie din Scythia Minor*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, nr. 1—2, an VI, 1955, p. 75—86.
40. Ș t e f a n G h., *A hazai emberi települések történetéből*. (Din trecutul așezărilor omenești pe teritoriul patriei noastre). Colecția S.R.S.C. Editura pentru literatură economică și juridică, București, 1955, 62 pag. cu ilustr.
41. Ș t e f a n G h e o r g h e, *La legio I Iovia et la défense de la frontière danubienne au IV-e siècle de notre ère*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 161—168.
42. S z é k e l y Z o l t á n, *Bronzkori adatok a Magyar Autonóm Tartomány területéről. Kivonat a Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum évkönyvéből*. (Date din epoca de bronz de pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare). Tg. Mureș, f. e., 1955, 8 pag. cu ilustr.
43. S z é k e l y Z o l t á n, *Jelentés a Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum 1945. és 1953. évek között végzette régészeti Kutatásairól. Kivonat a Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum évkönyvéből*. (Raport asupra cercetărilor arheologice efectuate de Muzeul regional St. Gheorghe între anii 1945—1953). Tg. Mureș, f. e., 1955, 45 pag. cu ilustr.
44. T u d o r D., *Considerații asupra unor cercetări arheologice făcute pe limes transalutanus*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, nr. 1—2, an VI, 1955, p. 87—97.
45. V u l p e R a d u, *Le problème des Bastarnes à la lumière des découvertes archéologiques en Moldavie*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 103—120.

IV. STUDII ȘI DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MEDIE

46. B a r n e à I., *Byzance, Kiev et l'Orient sur le Bas-Danube du X-e au XII-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 169—180.
47. B e r i n d e i D a n, *Orașul București în veacurile XIV, XV și XVI*, în *Comunicări și articole de istorie* (Societatea de științe istorice și filologice. Secția Istorie), București, 1955, p. 5—16
48. C a l i m a c h i S c a r l a t, *Din cronică unei străvechi prietenii. (Relațiile de prietenie romino-sovietice)*, în „*Scînteia*”, 1955, oct. 16, p. 3.
49. C î m p i n a B., *Le problème de l'apparition des Etats féodaux roumains*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 181—208.

50. Ciurea D., *Date privind situația internă a Moldovei la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea*, în „Studii”, 1955, nr. 5—6, p. 113—118.
51. Ciurea D., *Iașii în secolul XVIII. Note*, în „Iașul literar”, 1955, nr. 9, p. 121—125.
52. Corivan N., *Despre unele forme de vecinie în Moldova în sec. al XVII-lea*, în „Studii și cercetări științifice”, Acad. R.P.R., Filiala Iași, seria III științe sociale, nr. 1—2, 1955, p. 51—54.
53. Cupșa Ion, *Bătălia de la Călugăreni, 13 august 1595*, în „Steagul roșu”, 1955, august 13, p. 3.
54. Frances E., *Slavii pe pământul patriei noastre în veacul al XII-lea. Discuții*, în „Studii”, 1955, nr. 3, p. 65—80.
55. Georgescu-Buzău Gh., *Un sol romin la Moscova, la începutul secolului al XVIII-lea. Pagini de istorie*, în „Veac nou”, 1955, ian. 14, p. 2.
56. Iakos S., *Les débuts de l'écriture dans les couches latiques de la société féodale en Transylvanie (Considérations sur l'étude de la Paléographie sur de nouvelles bases)*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 209—224.
57. Ionașcu I., *Documente inedite din perioada 1617—1774*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 103—112.
58. Ionașcu I., *Ștefan cel Mare*. (Colecția S.R.S.C., 131). București, f. e. 1955, 47 pag. cu portr.
59. Ionescu Matei, *Legăturile moldovenilor cu cazacii în perioada războiului popular de eliberare a Ucrainei în „Veac nou”*, 1955, sept. 23, p. 2.
60. * * *Legiuirea Caragea. Ediție critică*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, 340 pag.
61. Mureșeanu C., et Ardeleanu G. S., *Lă politica fiscală de la papauté în Transylvanie au cours de la première moitié du XIV-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 225—240.
62. Miodamascin, *Mircea cel Bătrân. Pagini de glorie din trecutul de luptă al poporului nostru*, în „Scinteia tineretului”, 1955, febr. 3, p. 2.
63. Neacșu I., și Ionescu Matei, *File din istoria frăției de arme româno-ruse*, în „Veac nou”, 1955, august 19, p. 2.
64. Neamțu V., *Exploatarea peștelui în Moldova în sec. al XV-lea*, în „Studii și cercetări științifice” Acad. R.P.R., Filiala Iași, seria III științe sociale, nr. 1—2, 1955, p. 28—50.
65. Nicolăescu-Plopșor C. S., *O scrisoare necunoscută a lui Tudor Vladimirescu*, în „Studii”, 1955, nr. 2, p. 75—80.
66. Oțetea acad. Andrei, *Casa de Comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu și rolul ei în dezvoltarea comerțului din Țara Românească în Comunicări și articole de istorie*. Societatea de științe istorice și filologice. Secția Istorie. București, 1955, p. 29—44.
67. Oțetea acad. Andrei, *Le second asservissement des paysans roumains (1746—1821)*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R. București, 1955, p. 299—312.
68. Pascu St. *Contribuții noi privitoare la răscoala țărănilor din 1514 în Transilvania*, „Studii”, 1955, nr. 5—6, p. 91—112.
69. * * *Răscoala țărănilor din 1514 de sub conducerea lui Gheorghe Doja*. (Direcția generală a așezămintelor culturale nr. 21). Elaborată de S.R.S.C. București, f.e., 1955, 12 pag.
70. Șerbănc, *Jurnalul lui Ivan Ilinski (1721—1730)*, în „Studii”, 1955, nr. 5—6, p. 119—136.
71. Stănescu Eugen, *Le coup d'Etat nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire Ottoman*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București 1955, p. 241—264.
72. Stănescu E., *Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan — o mare răscoală populară*, în „România Liberă”, 1955, 19 febr. 1955, p. 1.

73. Turbatu M., *Rolul meșteșugarilor de la sate în dezvoltarea producției de mărfuri în prima jumătate a secolului al XVII-lea în Țara Românească*, în „Studii”, 1955, nr. 3, p. 49—64.
74. Turcu C., *Șteaza, instalație primitivă sătească pentru perfecționarea unor țesături casnice*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 113—118.
75. Vianu S., *Considerațiuni asupra caracterului și rolului întreprinderilor industriale din țările române de la sfârșitul secolului XVIII*, în *Comunicări și articole de istorie*. Societatea de științe istorice și filologice. Secția istorie. București, 1955, p. 17—28.
76. Vianu S., *Quelques aspects de l'influence exercée par la pensée progressiste russe sur la société roumaine de la fin du XVII-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 285—298.
77. Ureche Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar, de P. P. Panaitescu. E.S.P.L.A., București 244 pag.

V. STUDII ȘI ARTICOLE PRIVIND ISTORIA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

1 Perioada 1821—1848

78. Buican Al., *Eftimie Murgu, o luminoasă figură de revoluționar*, în „Contemporanul”, 1955, dec. 30, p. 2.
79. Chereșteșiu V., *O figură luminoasă de revoluționar și patriot. 150 de ani de la nașterea lui Eftimie Murgu*, în „Scnteia” 1955, dec. 22, p. 3.
80. Ciurea D., *Știri istorice relative la Moldova din jurnalul inedit al botanistului Julius Edel (1835)*, în *Studii și cercetări științifice*, Acad. R.P.R., Filiala Iași, seria III științe sociale, nr. 1—2, 1955, p. 55—62.
81. Goleșcu D., *Insemnare a călătoriei mele*. Prefața de Savin Bratu. Ed. Tineretului, București, 1955, 162 pag. cu portr. (Biblioteca școlară).
82. Imreh St., *Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Ed. Acad. R.P.R., București 1955, 92 pag.
83. Sasu Gh., *Eftimie Murgu. La 150 de ani de la nașterea sa*, în „România liberă”, 1955, dec. 22, p. 2.
84. Știrbu S., *Les rapports de la collaboration entre Tudor Vladimirescu et les mouvements de libération des pays de l'Est européen*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 313 — 340.
85. Zalis H., *O luminoasă conștiință patriotică. 125 de ani de la moartea lui Dinicu Goleșcu*, în „Gazeta literară”, 1955, oct. 6, p. 4.

2° Perioada 1848—1878.

86. Berindei Dan, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, în „Studii”, 1955, nr. 2, p. 51—74.
87. Berindei Dan, *Știri noi cu privire la Mircea Mălăeșu și la mișcarea țărănească din 1862*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 95—102.
88. Chereșteșiu V., *Contributions à l'histoire des mouvements paysans de Transylvanie au cours de l'année révolutionnaire 1848*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București 1955, p. 341—372.
89. Chereșteșiu V., *Pregătirea și obiectivele adunării de la Blaj din 3—15 mai 1848 (II)*, în „Studii”, 1955, nr. 5—5, p. 41—74.
90. *** *Documente privind istoria României*. Comitetul de redacție: V. Chereșteșiu, V. Maciu, S. Știrbu, Mihail Roller, redactor responsabil. *Războiul pentru independență*, vol. IX (16 ianuarie—3 martie 1878). Ed. Acad. R.P.R., București 1955.

91. G e o r g e s c u - B u z ă u G h . , *Revoluția de la 1848 — un eveniment însemnat în istoria poporului nostru*, în „România liberă”, 1955, iunie 11, p. 2.
92. G e o r g e s c u - B u z ă u G h . , *Sprîjinul Rusiei pentru dobîndirea Independenței de Stat a Romîniei*, în „Veac nou”, 1955, mai 6, p. 2.
93. G e o r g e s c u - B u z ă u G h . , *Un eveniment remarcabil în istoria poporului nostru (96 de ani de la înfăptuirea unirii Moldovei cu Țara Romînească)*, în „Contemporanul”, 1955, ian. 21, p. 5—6.
94. H a u p t c o n f . u n i v . G h . , *Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse. 1849—1881*. Ed. Acad. R.P.R., București 1955, 267 (269) pag.
95. H a u p t G h . , *Patriotismul făuritorilor unirii naționale*. — 24 ianuarie —, în „Știința”, 1955, ian. 23, p. 2.
96. H a u p t G h . , *Rolul maselor în făurirea unirii naționale*, în *Rolul maselor populare în făurirea istoriei*. (Culegere de articole și referate). E.S.P.L.P., București, 1955, p. 104—112.
97. I o n e s c u M a t e i , *9 mai 1877*, în „România liberă”, 1955, mai 8, p. 3.
98. K a r o l y D . , *Mișcarea antihabsburgică din Transilvania de sub conducerea lui Makk-Gáll (1849—1854)*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 67—85.
99. M a c i u V a s i l e , *Caracterul legiuirilor agrare din Romînia în deceniile VI și VII ale secolului XIX*, în *Comunicări și articole de istorie*, Societatea de științe istorice și filologice. Secția istorie, București, 1955, p. 59—79.
100. M a c i u V a s i l e , *Condițiile interne ale proclamării independenței Romîniei*. Societatea de științe istorice și filologice, 1955, 80 p.
101. M a c i u V . , *Cu privire la situația și lupta țărănimii din Romînia în ajunul războiului de independență*, în „Studii”, 1955, nr. 3, p. 31—48.
102. M a c i u V . , *11 iunie 1848. Evocare*, în „Știința tineretului”, 1955, iunie 10, p. 2.
103. M u n t e a n u N . , *Gazeta „Analele tipografice” (1869—1872)*, în „Analele institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 3, p. 143—146.
104. P o p e s c u - C i l i e n i I . , *Participarea unor profesori otteni la revoluția din 1848*, în *Comunicări și articole de istorie*, Societatea de științe istorice și filologice. Secția istorie. București, 1955, p. 45—58.
105. R o l l e r a c a d . M i h a i l , *L'héroisme du peuple roumain dans la lutte pour l'indépendance (1877—1878)*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 409—422.
106. S t ă n o i u M . , *Dr. Ștefan Stîncă (11 noiembrie 1865 — 25 ianuarie 1897)*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 4, p. 154—159.
107. Ș t i r b u S . , *Lupta poporului — factor hotărîtor al cuceririi independenței de stat a Romîniei*, în „Știința tineretului”, 1955, mai 8, p. 2.
108. T i s m ă n e a n u I . , *Despre unele greve și asociații profesionale muncitorești din Romînia între anii 1871 și 1881*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 4, p. 44—57.

3° Perioada 1878—1917.

109. C h e r e s t e ș i u V . , *Influențele primei revoluții ruse asupra mișcării revoluționare din Romînia*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 1, p. 69—83.
110. C o n s t a n t i n e s c u - I a ș i a c a d . P . , *Cu privire la legăturile lui Gheorghi Dimitrov cu mișcarea muncitorească din Romînia (1912—1917)*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 31—40.
111. C o p o i u N . , *Influența primei revoluții burghezo-democratice din Rusia asupra mișcării muncitorești din Romînia*, în „Contemporanul”, 1955, ian. 21, p. 3.
112. E g y e d A . , *Lupta țărănilor romîni și maghiari din Aleșd, în anul 1904*, în „Studii”, 1955, nr. 2, p. 31—50.
113. G e o r g e s c u T i t u ș i M a r c u G a v r i l , *Potemkiniștii în Romînia. 50 de ani de la răscoala marinarilor de pe cruciătorul „Potemkin”*. E.S.P.L.P., București, 1955, 208 pag.

114. G e o r g e s c u - B u z ă u G h., *Trei dări de seamă ale clubului muncitorilor din București pe anii 1897—1898, 1898—1899 și 1899—1900*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 4, p. 131—144.
115. H a u p t G h., *A 50-a aniversare a glorioasei insurecții înarmate din decembrie 1905 din Rusia*, în „Scinteia”, 1955, dec. 20, p. 2.
116. H a u p t G h., și S l i v ă ț X., *Acțiunile de solidarizare a proletariatului din România cu revoluția populară din Rusia (ianuarie 1905 — ianuarie 1906)*, în „Studii”, 1955, nr. 1, p. 29—54.
117. H a u p t G h., *Despre crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (1893—1899)*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 8, p. 90—105.
118. H a u p t G h., *Din istoricul luptei pentru trecerea cercurilor socialiste din România pe poziții marxiste (1881—1884)*, în „Studii”, 1955, nr. 3, p. 7—29.
119. H a u p t G h., *Lupta pentru înființarea unui partid social-democrat muncitoresc în România (1889—1892)*, în *Comunicări și articole de istorie. Societatea de științe istorice și filologice, secția istorie, București 1955*, p. 80—99, și în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R. P. R., București 1955, p. 349—408.
120. H a u p t G h., *O pagină glorioasă în istoria tradițiilor revoluționare ruso-române (50 de ani de la glorioasa revoltă a potemkinștilor)*, în „Scinteia”, 1955, iunie 28, p. 2.
121. H u r e z e a n u D., *Situația social-economică a țăranimii înainte de răscoala din 1907*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 41—66.
122. I o n a ș c u I., *Un document inedit despre răscoala țăranilor din Olț în iunie 1889*, în „Studii”, 1955, nr. 3, p. 107—110.
123. * * *Începutul răspîndirii marxismului în România, crearea partidului social-democrat al muncitorilor din România (1893). P.S.D.M.R. între anii 1893 și 1900. Lecții și consultații*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 4, p. 74—109.
124. I o n e s c u M a t e i, *O pagină glorioasă din istoria primei revoluții ruse. Răscoala de pe cuirasatul „Potemkin”* în „Veac nou”, 1955, iunie 24, p. 3.
125. * * *Lupta pentru refacerea și dezvoltarea mișcării muncitorești din România (1900—1917)*. Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului, E.S.P.L.P. București, 1955, p. 32.
126. M e l i n e s c u I l Ț a, *I mai în România între 1890—1900*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 2, p. 57—70.
127. M u n t e a n u N. G. și B r e a z u G., *Luptele muncitorilor din portul Brăila din anul 1910*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 3, p. 63—81.
128. R a ț ă V i c t o r, *Crearea clubului muncitoresc din București—1890*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 2, p. 71—84.
129. R a ț ă V i c t o r, *Greva din august 1888 a muncitorilor ciferiști de la atelierele centrale ale căilor ferate din București*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P. M. R.”, 1955, nr. 1, p. 5—25.
130. R o l l e r acad. M i h a i l, *Influența primei revoluții burghezo-democratice din Rusia asupra mișcării revoluționare din România*, în „Scinteia”, 1955, ian. 27, p. 2—3.
131. S a s u G h., *Punctul culminant al primei revoluții ruse. 50 de ani de la izbucnirea insurecției armate din decembrie 1905*, în „România liberă”, 1955, dec. 20, p. 2.
132. * * *50 de ani de la revoluția populară din Rusia (1905—1907). (Documente privind răsunetul revoluției ruse în țara noastră)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 1, p. 95—116.

4° Perioada 1917—1944

133. A n d r e i Ș t e f a n, *O uzină cu tradiții revoluționare*. Editura Consiliului Central al Sindicatelor, 1955, 104 pag.

134. Bányai L., *Lupta țăranilor din Valea Ghimeșului din octombrie 1934*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 3, p. 32—47.
135. Bányai L., și Bugnariu T., *Momente din lupta P.C.R. pentru făurirea unității și frăției poporului român cu minoritățile naționale (În întâmpinarea Congresului al II-lea al P.M.R.)* în „Scnteia”, 1955, dec. 6, p. 2—3.
136. Beștelion, *Demascarea concepțiilor antiștiințifice ale economiștilor burgezi din România în legătură cu teoria valorii*, în „Revista Universității C. I. Parhon”, seria științelor sociale, 1955, nr. 4, p. 199—217.
137. Campus Eliza, *Le rôle de la Roumanie dans la désagrégation de la Petite Entente*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 445—458.
138. Chereșteșiu V., și Știrbu S., *23 august 1944 — incununarea luptei poporului român pentru independența politică*, în *Rolul maselor populare în făurirea istoriei (Culegere de articole și referate)*. E.S.P.L.P., București, 1955, p. 113—126.
139. * * *Crearea P.C.R., victorie istorică a leninismului asupra oportunistului și reformismului în mișcarea muncitorească din România*. Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R., E.S.P.L.P., București, 1955, 40 pag.
140. Cușmir-Mihailovici Clara, *Despre situația revoluționară din România în perioada 1918—1920*, E.S.P.L.P., București, 1955, 120 pag.
141. Cușmir-Mihailovici C., *Lupta pentru crearea Partidului Comunist din România (1917—1921)*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 11, p. 96—115.
142. Dămăceanu D., *Rolul nefast al militarismului german*. Colecția S.R.S.C. 132, București, f. 2., 1955, 48 pag.
143. David Viorica și Ștefănescu Victoria, *Momente din lupta femeilor muncitoare sub conducerea partidului*, în „România liberă”, 1955 nov. 23, p. 2.
144. Fotino N., *Regimul semicolonial al Dunării impus de imperialiștii anglo-francezi. Statutul definitiv al Dunării din anul 1921*, în „Studii”, 1955, nr. 2, p. 7—29.
145. Georgescu Titus, *Activitatea Asociației „Amicii U.R.S.S.” în anul 1934*, în „Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 4, p. 58—73.
146. Georgescu Titus, *Glorioasa aniversare a luptelor din februarie 1933*, în „Scnteia”, 1955, febr. 16, p. 2.
147. Grămadă Ilie și Popovici Valerian, *Les réformes réalistes de 1917 à 1923 par le régime bourgeois-agrarien de Roumanie sous la pression de l'élan révolutionnaire des masses populaires*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 423—444.
148. Hurmuz Vasile, *Pagini din activitatea Ajutorului Roșu (M.O.P.R.) în România în anii 1924—1928*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P. M. R.”, 1955, nr. 1, p. 26—38.
149. Hurmuz Vasile, *Situația materială a clasei muncitoare din România între anii 1923—1928*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 2, p. 38—56, și în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 459—479.
150. Huscaru N., *16 februarie 1933*, în „Scnteia Tineretului”, 1955, febr. 16, p. 3—4.
151. Ianovič N., *Aspecte ale jefuirii României sub regimul burghezo-moșieresc pe calea comerțului exterior*, în „Probleme economice”, 1955, nr. 6, p. 47—63.
152. Ionescu Matei, *Colaborarea monopolurilor petrolifere americano-engleze cu cele germane din România în perioada celui de al doilea război mondial (1938—1944)*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 7—43.
153. Lascăr Mihail, *Pacea de la Buftea (1918), intruchipare a politicii militarismului german față de România*. Colecția S.R.S.C., 106, 1955, f.e., 35 pag.

154. Liveanu V., *Din lupta mișcării democratice studențești din țara noastră*, în „Scinteia tineretului”, 1955, sept. 15, p. 2.
155. Liveanu V., *Greva generală din 1920. Pagini de luptă din istoria mișcării muncitorești din țara noastră*, în „Scinteia tineretului”, 1955, oct. 20, p. 3.
156. * * *11 ani de la eliberarea patriei noastre. (Materiale tipărite ilegal de către P.C.R., privind lupta pentru scoaterea României din criminalul război antisovietic și pentru doborâtrea dictaturii fasciste). Documente*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 3, p. 112—124.
157. * * *Lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor maselor populare în perioada stabilizării relative a capitalismului (1923—1928)*. Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R., E.S.P.L.P., București, 1955, 40 pag.
158. * * *Luptătorii pentru pace, socialism și fericirea poporului*. Institutul de istorie a partidului. Ed. Tineretului, București, 1955, vol. I, 344 pag.
159. * * *Lupta deșinuților politici de la Doftana*. București, f.e., 1955, 19 pag.
160. Lupu N., *Din lupta P.C.R. în anul 1932 pentru ieșirea din criză pe cale revoluționară*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 3, p. 48—62.
161. Mocanu Const. și Rucăr Em., *P.C.R., conducătorul luptei tineretului în anii ilegalității. Despre rezoluția Congresului al V-lea al P.C.R. privitoare la starea și sarcinile tineretului. (În împlinirea Congresului al II-lea al P.M.R.)* în „Scinteia tineretului”, 1955, dec. 15, p. 2.
162. Niculescu P., *O pagină eroică din istoria partidului*, în „Scinteia”, 1955, nov. 10, p. 2.
163. * * *Numărul gazetei „Socialismul” — organul central al Partidului Comunist Român — apărut ilegal în 14 iunie 1924*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 1, p. 117—123.
164. Petrovici N., *Despre probleme tratate în rezoluția adoptată de C.C. al P.C.R. în februarie 1935*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 3, p. 125—133.
165. Pruteanu M., *Unele materiale privind lupta deșinuților comunisti și antifasciști din „Doftana”. Din presa ilegală a Partidului Comunist Român și a organizațiilor revoluționare conduse de partid*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 4, p. 120—130.
166. Roller acad. Mihail, *Despre răscoala Flotei Române din decembrie 1917 — aprilie 1918 și lupta marinarilor români pentru apărarea Revoluției din Octombrie*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 12, p. 108—122.
167. Roman A. și Tălăngescu M., *1 Mai în unele documente de partid din perioada anilor 1931—1933*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 2, p. 142—156.
168. Roman A., *Momente din lupta partidului pentru apărarea intereselor clasei muncitoare*, în „Scinteia”, 1955, nov. 18, p. 3—4.
169. Rucăr Em., *Sub steagul partidului. Despre acțiunile U.T.C. împotriva fascizării țării și a războiului antisovietic*, în „Scinteia tineretului”, 1955, nov. 30, p. 3—4.
170. Safta Stelian, *Aspecte din înarmarea României burghezo-moșierești împotriva U.R.S.S. în perioada crizei economice mondiale (1929—1933). Afacerea Skoda*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 7—29.
171. Stănoiu M., *Probleme tratate în rezoluția C.C. al P.C.R. privind munca și sarcinile Uniunii Tineretului Comunist (octombrie 1932)*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 3, p. 134—142.
172. Știrbu S. și Gheorghiu I., *Aspecte din lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor țărănimii. (În împlinirea Congresului al II-lea al P.M.R.)*, în „Scinteia”, 1955, nov. 24, p. 3—4.
173. Știrbu S., *Despre situația agrară din România în perioada dintre cele două războaie mondiale*, în „Studii”, 1955, nr. 5—6, p. 7—40.
174. Stoian Gh., *Din lupta P.C.R. pentru apărarea și promovarea ideologiei clasei muncitoare*, în „Contemporanul”, 1955, nov. 18, p. 1 și 5.

175. S t o i c a C h i v u, *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933*, Institutul de istorie a partidului. E.S.P.L.P., București, 1955.
176. S u t e r E m i l, *Momente din trecutul de luptă al uzinei "Steaua Roșie" fost „Wolf“*, Editura Consiliului Central al Sindicatelor, 1955, 80 pag.
177. T e o d o r e s c u R o x a n a, *Nu totdeauna a fost așa! Din istoricul „Fabricii de țigarete București“*, Editura Consiliului Central al Sindicatelor, 1955, 64 pag.
178. T i s m ă n e a n u L., *Crearea P.C.R. — victorie a leninismului asupra oportunistului în mișcarea muncitorească din România. (Pagini de luptă din istoria mișcării muncitorești din țara noastră)*, în „Scinteia tineretului“, 1955, nov. 23, p. 374.
179. T i s m ă n e a n u L., *Lupta Partidului Comunist Român pentru mobilizarea maselor în vederea ieșirii din criza economică (1929 — 1933). Congresul al V-lea al P. C. R.*, în „Revista Universității C. I. Parhon“, seria științelor sociale, 1955, nr. 4, p. 113—118.
180. T o a c ă I o n, *Greva minerilor de la Lupeni din anul 1929*, în „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.“, 1955, nr. 1, p. 39—56.

5° Perioada 1944—1955

181. * * *Directivele Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Român cu privire la cel de-al doilea plan cincinal de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1956—1960*. E.S.P.L.P., București, 1955, 48. pag.
182. * * *Statutul P.M.R.*, E.S.P.L.P., București, 1955, 128 pag.
183. G h e o r g h i u - D e j G h., *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al partidului*, E.S.P.L.P., București, 1955, 160 pag.
184. G h e o r g h i u - D e j G h., *Articole și cuvântări*. E.S.P.L.P., București, 1955, ed. a IV-a, 86 $\frac{1}{2}$ pag.
185. G h e o r g h i u - D e j G h., *Colaborarea frățească a țărilor lagărului socialist—intruchipare a ideilor internaționalismului proletar*, în „Pravda“, nr.306/13 604 și în „Scinteia tineretului“, 1955, nov. 3, p. 2.
186. G h e o r g h i u - D e j G h., *Cu privire la politica externă a Guvernului R.P.R. Cuvântare rostită la cea de-a 5-a sesiune a Marii Adunări Naționale din 22 februarie 1955*. E.S.P.L.P., București, 1955.
187. G h e o r g h i u - D e j G h., *Cuvântare rostită la consfătuirea frunțașilor în agricultură. 1 martie 1955*. E.S.P.L.P., București, 1955, 46(— 48) pag.
188. G h e o r g h i u - D e j G h., *Cuvântare rostită la adunarea festivă pentru sărbătorirea celei de-a 11-a aniversări a eliberării României*. E.S.P.L.P., București, 1955, 45 pag.
189. G h e o r g h i u - D e j G h., *Declarație făcută la conferința de la Varșovia a statelor europene pentru asigurarea păcii și securității în Europa — 12 mai 1955*, E.S.P.L.P., București, 1955, 23 pag.
190. G h e o r g h i u - D e j G h., *Expunerea tovarășului... (în cadrul celei de-a 6-a sesiuni a Marii Adunări Naționale cu prilejul ratificării Tratatului de la Varșovia)*, în „Scinteia“, 1955, mai 31, p. 1—2.
191. G h e o r g h i u - D e j G h., *În interesul consolidării păcii în Europa și în lumea întreagă*, în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară“, 1955, iunie 3, p. 2.
192. G h e o r g h i u - D e j G h., *Pentru un nou avânt al agriculturii în Republica Populară Română*, în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară“, 1955, martie 11, p. 4.
193. G h e o r g h i u - D e j G h., *Răspunsul tovarășului Gheorghe-Gheorghiu-Dej la întrebarea primită din partea d-lui A. L. Bardford, vicepreședinte al agenției „United Press“*, în „Scinteia“, 1955, august 12, p. 1.
194. G h e o r g h i u - D e j G h., *Traducerea în viață a măreței învățături leniniste cu privire la alianța dintre clasa muncitoare și țărănimе*, în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară“, 1955, aprilie 15, p. 2.

195. Gheorghiu-Dej Gh., *30 de ani de luptă a partidului sub steagul lui Lenin și Stalin. Raport prezentat în ziua de 8 mai 1951 la adunarea solemnă în oinștea celei de-a 30-a aniversări a întemeierii Partidului Comunist din România.* E.S.P.L.P., București, 1955, ed. a 3-a, 79 pag., cu portr.
196. Stoica Chivu, „*Raportul asupra proiectului de directive ale Congresului al II-lea al P.M.R. cu privire la cel de-al doilea plan cincinal de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1956—1960*”, 26 decembrie 1955, E.S.P.L.P., București, 1955, 40 pag.
197. Borilă P., *Organizațiile de partid din România în luptă pentru creșterea producției mărfurilor de consum popular*, în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară”, 1955, ian. 7, p. 3.
198. Ceaușescu N., *Modificări în statutul Partidului Muncitoresc Român. Raport prezentat la Congresul al II-lea al P.M.R.*, 27 decembrie 1955, E.S.P.L.P., București, 1955, 32 pag.
199. Constantinescu Miron, *Cuvîntarea tov ... la Adunarea festivă din Capitală consacrată celei de-a 38-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, în „Scînteia”, 1955, nov. 8, p. 1 și 3.
200. Constantinescu M., *Unele chestiuni ale dezvoltării economiei României în lumina problemelor dezvoltării economiei țărilor de democrație populară*, în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară”, 1955, sept. 9, p. 2.
201. Groza Petru, *Cuvîntarea tovarășului... Lucrările consfățuirii frunțașilor în agricultură*, în „Scînteia”, 1955, martie 3, p. 1.
202. Adorian Gh. și Pogăceanu V., *Aspecte din lupta pentru ocuparea pămînturilor moșierilor și groșilor din regiunea Cluj*, în *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945. Studii și referate monografice.* E.S.P.L.P., București, 1955, vol. I, p. 145—188.
203. Banu Ion, *Problema puterii politice în țara noastră în perioada anilor 1944—1947*, în „Cercetări filozofice”, 1955, nr. 1—2, p. 7—45.
204. Bogdănescu C., *Militarismul german — dușman de moarte al independenței naționale, libertății și progresului poporului român*, în „Scînteia”, 1955, ian. 13, p. 3 și ian. 14, p. 3—4.
205. Borgeanu C., *Forțele motrice ale dezvoltării societății în Republica Populară Română*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 7, p. 27—40.
206. Cioroiu N. și Cornea M., *Ocuparea pămînturilor moșierești din raionul Negru-Vodă — regiunea Constanța*, în *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945. Studii și referate monografice.* E.S.P.L.P., București, 1955, vol. I, p. 7—54, și în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 2, p. 3—37.
207. Constantinescu N. N. și Stancu Radu, *Despre legile economice care acționează în mica producție de mărfuri și folosirea lor în perioada construcției socialiste*, în „Contemporanul”, 1955, oct. 7, p. 5.
208. Constantinescu - Iași acad. Petre, *24 februarie 1945*, în „Scînteia tineretului”, 1955, febr. 24, p. 3.
209. Cutișteanu S., și Savu Al., *Din lupta partidului nostru pentru sfărîmarea aparatului de stat burghez-moșieresc și făurirea unui aparat de stat de tip nou*, în „România liberă”, 1955, dec. 14, p. 2—3.
210. Dămăceanu I., *Aportul armatei române la înfăptuirea actului de la 23 August 1944*, în „Scînteia”, 1955, august 23, p. 4.
211. David Viorica și Udrea Traian, *Acțiuni revoluționare ale maselor populare conduse de P.C.R. pentru răsturnarea dictaturii antonesciene*, în „România liberă”, 1955, august 21, p. 2—3.
212. * * * *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945. Studii și referate monografice*, Institutul de istorie al partidului. E.S.P.L.P., București 1955, vol. I, 304 pag.
213. Florian Radu, *Lupta P.C.R. pentru cucerirea maselor în perioada de la 23 August 1944—6 Martie 1945*, în „Revista Universității C. I. Parhon”, seria științelor sociale, 1945, nr. 4, p. 141—169.

214. G e o r g e s c u T i t u, *Zece ani de la victoria forțelor populare din 6 Martie 1945*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 3, p. 42—57.
215. I o n e s c u D i o n i s i e, *Ocuparea pământurilor moșierești în regiunea Bacău (fostele județe Bacău și Neamț)*, în *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945. Studii și referate monografice*. E.S.P.L.P., București, 1955, vol. I, p. 55—103.
216. L u n g u T r a i a n, *Lupta P.C.R. și a celorlalte forțe democratice pentru realizarea lozincii: „Totul pentru front, totul pentru victorie și pentru reconstrucția economică a țării”*, în *Comunicări și articole de istorie*. Societatea de științe istorice și filologice. Secția istorie, București, 1955, p. 100—111.
217. M u n t e a n u N. G., P a n c i u C. și L u n g e a n u I., *Actul revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi (11 iunie 1948)*, în „Studii”, 1955, nr. 1, p. 55—81, și în *Rolul maselor populare în făurirea istoriei* (Culegere de articole și referate). E.S.P.L.P., București, 1955, p. 171—217.
218. M u r g e s c u C., *Importanța reformei agrare din 1945 pentru dezvoltarea agriculturii noastre*, în „Probleme economice”, 1955, nr. 3, p. 73—92.
219. M u r g e s c u C o s t i n, *Problema naționalizării pământului*, în „Revista Universității C. I. Parhon”, seria științelor sociale, 1955, nr. 4, p. 171—187.
220. N i c h i t a P a r a s c h i v a, I o n e s c u M. și U d r e a T., *Lupta maselor populare pentru reforma agrară și lichidarea moșierimii ca clasă în preajma lui 6 Martie 1945*, în *Rolul maselor populare în făurirea istoriei*. (Culegere de articole și referate). E.S.P.L.P., București, 1955, p. 127—170.
221. N i c o l a e P a v e l, *Partidul Muncitoresc Român — conducătorul luptei pentru industrializarea socialistă a țării*, în „România liberă”, 1955, dec. 17, p. 2—3.
222. N i c u l e s c u - M i z i l P., *10 ani de la conferința națională a P.C.R.*, în „Scinteia tineretului”, 1955, oct. 16, p. 2.
223. P e t r o v i c i N. și V a r g a V., *Lupta partidului pentru întărirea continuă a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare*, în „România liberă”, 1955, nov. 30, p. 2—3.
224. P o p a G h e r a s i m și I v a n c e n ă o A. I., *Principiile diriguitoare fixate la Conferința națională a P.C.R. (din octombrie 1945) privind industrializarea țării ca principala pirghia a construirii socialismului*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1955, nr. 4, p. 3—21.
225. P o p e s c u - P u ă u r i, I. și P o p e s c u N e c u l c e, *Ocuparea pământurilor moșierești în regiunea Craiova (fostul județ Dolj)*, în *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945. Studii și referate monografice*, E.S.P.L.P., București, 1955, vol. I, p. 189—224.
226. R ă d u l e s c u N., *Forța de neînfrânt a poporului descătușat. Zece ani de la atacul fascist din 8 noiembrie 1945*, în „Scinteia”, 1955, nov. 9, p. 2.
227. R ă d u l e s c u N., *Momente din lupta pentru făurirea lui 23 August 1944*, în „Scinteia”, 1955, aug. 21, p. 3—4.
228. S i m u l e s c u D. și D i a c o n u G h., *Ocuparea pământurilor moșierești din fostul județ Teleorman (azi cuprins în regiunea București)*, în *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945. Studii și referate monografice* E.S.P.L.P., București, 1955, vol. I, p. 256—291.
229. Ș t i r b u S., *Din lupta pentru reforma agrară în fostul județ Prahova — comunele Comarnic și Poiana Comarnic — după 23 August 1944*, în *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945. Studii și referate monografice*. E.S.P.L.P., București, 1955, vol. I, p. 225—255.
230. Ș t i r b u S., *Lupta pentru reforma agrară în comuna Comarnic după 23 August 1944*, în „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” 1955, nr. 4, p. 22—43.

231. Tănase A. I. și Lupan N., *Rolul istoric al Conferinței naționale a P.C.R.*, în „Contemporanul”, 1955, oct. 14, p. 5.
232. Tismăneanu L., *Conferința națională a Partidului Comunist Român din octombrie 1945*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 10, p. 37—48.
233. Vianu A. I., *Ocuparea pământurilor moșierești în fostele județe Botoșani și Suceava (1944—1945)*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 3, p. 3—31, și în *Din lupta P.C.R. pentru închegarea alianței clasei muncitoare cu fărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945. Studii și referate monografice*. E.S.P.L.P., București, 1955, vol. I, p. 104—144.
234. Voicu Ștefan, *Planul cooperatist al lui Lenin — îndrumar prețios în opera de construire a socialismului în R.P.R.*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 1, p. 14—35.

6° Studii și articole de istorie generală

235. Baboian D., „*Al doilea front*” al Wall-Street-ului în timpul ultimului război mondial, în „Știința tineretului”, 1955, ian. 12, p. 4.
236. Brucan S., *Ascuțirea contradicțiilor între țările capitaliste*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 3, p. 58—70.
237. Brucan S., *Împotriva politicii „de forță” pentru coexistența pașnică* (Probleme actuale ale situației internaționale). E.S.P.L.P., București, 1955, 39 pag.
238. Brucan S., *Noua situație pe arena internațională*. (Probleme actuale ale situației internaționale). E.S.P.L.P., București, 1955, 39 pag.
239. Corbu N., *Despre rolul maselor populare în viața internațională*, în *Rolul maselor populare în făurirea istoriei* (Culegere de articole și referate). E.S.P.L.P., București, 1955, p. 218—237.
240. Holban Marie, *Un témoignage inconnu sur le rayonnement érasmien dans l'entourage immédiat de François I-er*, în *Nouvelles études d'histoire. Présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome 1955*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 265—284.
241. Lascăr Mihail, *Planuri sortite eșecului*. E.S.P.L.P., București, 1955, 87 pag.
242. Manea I., *Un deceniu de la victoria istorică asupra fascismului german*, în „Lupta de clasă”, 1955, nr. 5, p. 38—49.
243. Pavel Dan, *Munca istovitoare, sursă de profituri maxime. Aspecte ale intensificării muncii în țările capitaliste*. E.S.P.L.P., București, 1955, 95 pag.
244. Rală acad. Mihail, *Căile de asigurare a păcii în Europa*, Colecția S.R.S.C., 140, 1955, 31 pag.
245. Rală acad. Mihail, *Lupta poporului francez pentru independență și unitate națională*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 83—101.
246. Roman Valter, *Planuri condamnate la eșec. Cîteva considerațiuni pe marginea strategiei atomice americane*, în „Contemporanul”, 1955, ian. 7, p. 6.
247. Rusel E., *Flagelul svasticii. Scurt istoric al crimelor de război comise de naștiți*. Cu 14 pagini de ilustrații. E.S.P.L.P., București, 1955, 237 pag. + 147 ilustr.
248. Stoian B., *Unele învățăminte actuale, ale istoriei*, în „Știința”, 1955, sept. 1, p. 3.
249. Strojă L., *Exploatarea financiară a țărilor coloniale și semicoloniale*. Ed. de stat pentru literatură economică și juridică, București, 1955, 91 pag.
250. Zaharia G. H., *O victorie fără seamăn. 10 ani de la victoria istorică a Uniunii Sovietice asupra Germaniei hitleriste*. E.S.P.L.P., București, 1955, 43 pag.

VI. ORIENTALISTICĂ

251. Guboglu Mihail, *Tabele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre cu o introducere în cronologia musulmană*. Direcțiunea Arhivelor Statului 1955, LXIII+330 pag.

VII. VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

252. B e r i n d e i D a n, *Despre unele probleme privind știința istorică în R.P.R.*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 87—94.
253. C h e r e s t e ș i u V., *Călătorie de studii în Republica Democrată Germană. Decembrie 1954*, în „Studii”, 1955, nr. 1, p. 94—100.
254. D a i c o v i c i u C., *Conferința arheologică de la Varșovia*, în „Steaua”, Cluj, 1955, nr. 8, p. 108—111.
255. D a i c o v i c i u acad. C., *Formarea limbii și a poporului român*, în „Contemporanul”, 1955, oct. 14, p. 1 și 4.
256. D e m é n y L u d o v i c, *Conferința istoricilor din U.R.S.S. și țările de democrație populară despre problema răspîndirii mișcării revoluționare husite în Europa*, în „Studii”, 1955, nr. 4, p. 119—123.
257. G r o s s u P e t r e, *Muzeul „V. I. Lenin-I. V. Stalin din București”*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.”, 1955, nr. 1, p. 124—144 și nr. 2, p. 157—171.
258. S t â n e s c u E u g e n, *Călătorii de studii în Republica Populară Ungară. Septembrie-octombrie 1954*, în „Studii”, 1955, nr. 1, p. 100—105.
259. Ș o i m u A n a, *Muzeul Lenin-Stalin — ajutor prețios în studiul istoriei P.C.U.S.*, în „Știința”, 1955, nov. 1, p. 2.
260. U d r e a T r a i a n, *Despre unele probleme privind știința istorică în R.P.R.*, *Discuții*, în „Studii”, 1955, nr. 1, p. 107—121.

(Continuare în nr. viitor)

S. C.

Comunicări

În cadrul secției de istorie modernă și contemporană a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din București s-au ținut următoarele comunicări: la 11 februarie a.c. *Istoriografia burgheză și reforma agrară din 1917—1921*, de S. Columbeanu; la 23 februarie a. c. s-au făcut discuții asupra problemelor expuse în articolul *Studiul istoriei științei istorice*, apărut în revista „Voprosi istorii” nr. 1/1956; la 10 martie a.c. *Poziția rezistenței armate adoptate de N. Bălcescu pentru apărarea revoluției din 1848*, de Gh. Georgescu-Buzău; la 24 martie a.c. *Poziția partidelor politice din România față de problema agrară între 1912—1921*, de Tr. Lungu.

Lucrări noi în Editura Academiei R.P.R.

În Editura Academiei R.P.R. au apărut de curînd:

Studii istorice romîno-bulgare, de acad. prof. P. Constantinescu-Iași.

Ștefan cel Mare, lucrare colectivă sub îngrijirea științifică a tov. Barbu T. Cîmpina.

În editura Academiei R.P.R. sînt sub tipar următoarele lucrări a căror apariție este așteptată în curînd:

Rolul amforelor ștamplate, de V. Canarache.

Appian — Războaiele civile, sub redacția acad. C. Balmuș.

Istoria turco-bizantină a lui Ducas, ediție critică de V. Grecu.

Tucidide, concepția și metoda sa istorică, de acad. C. Balmuș.

Album de paleografie otomană, de Mihail Guboglu.

Studii și cercetări de numismatică.

Studii și cercetări de istorie medie, vol. I, II, III.

Studii și referate privind istoria modernă a R.P.R., vol. I.

Studii și referate privind istoria contemporană a R.P.R., vol. I.

Documente privind răscoala poporului din anul 1821 — Documente interne (3 vol.).

Studii și referate privind războiul de independență.

Răscoala grănicerilor din 1866, de V. Mihordea.

Documente privind Țara Romînească, vol. I (1626—1630), vol. II (1631—1635).

Colecția de documente privind istoria Romîniei „indici”, vol. I și II.

E.S.P.L.P.

Mișcări sociale și naționale ale romînilor din Transilvania în 1848, de V. Chereșteșiu.

Un luptător pentru popor: Nicolae Bălcescu, de Gh. Georgescu-Buzău.

Editura științifică

Aspecte ale crizei economice și ale luptei clasei muncitoare în industria metalurgică și petroliferă (1929—1933), sub conducerea științifică a tov. Eliza Campus.

Lucrare de disertație

La 28 aprilie a.c., în fața consiliului științific al Universității „C. I. Parhon”, București, a fost susținută lucrarea de disertație: *Dezvoltarea orașelor în Țara Românească în anii 1501—1650* de tov. Lia Lehr pentru obținerea titlului de candidat în științe istorice. Oponenți oficiali au fost acad. A. Oțetea, acad. D. Prodan și prof. univ. I. Ionașcu. Conducător științific al aspirantei a fost conf. univ. Barbu T. Cîmpina.

Consfătuirea cercetătorilor de istorie din Arad

În martie a.c. la Arad a avut loc o consfătuire a cercetătorilor din localitate, organizată de filiala Societății pentru științe istorice și filologice din R.P.R. de aici. În cadrul acestei consfătuiri s-au ținut trei referate:

1. *Realizările obținute în anii puterii populare la Arad pe tărîmul cercetărilor istorice.*
2. *Sarcinile ce stau în fața cercetătorilor de istorie arădeni, în lumina lucrărilor celui de al doilea Congres al P.M.R.*
3. *Valorificarea tradițiilor revoluționare locale în procesul de învățămînt și de culturizare a maselor.*

Referatele au fost urmate de numeroase discuții care s-au cristalizat în elaborarea planului de muncă al filialei pentru trim. II și III, 1956.

*

În „*Istoriceskii Arhiv*, nr. I/1956, p. 210 — 220, a apărut un articol semnat de Et. I. Spivakoski intitulat: *Munca instituțiilor istorico-archivistice și publicarea izvoarelor istorice în Republica Populară Română*, în care autorul analizează realizările obținute de Institutele de istorie ale Academei R.P.R. din București, Iași și Cluj, de Biblioteca Academiei R.P.R. și de Arhivele Statului în valorificarea și publicarea celor mai de seamă izvoare și documente care privesc trecutul istoric al R.P.R.

Societatea pentru răspîndirea științei și culturii

În București au loc în mod periodic conferințe ce tratează subiecte legate de istoria R.P.R. și a luptei poporului nostru pentru o viață mai bună. În trimestrul I, în cadrul Universității populare a S.R.S.C., în ciclul „Momente de seamă din istoria omenirii”, s-au ținut o serie de conferințe: *Începuturile societății omenești*, de prof. univ. I. Nestor, membru corespondent al Academiei R.P.R.; *Momente din străvechea civilizație a Orientului antic*, de conf. univ. Iorgu Stoian; *Cea mai mare răscoală a sclavilor — răscoala lui Spartacus*, de prof. univ. D. Tudor; *Renașterea*, de acad. prof. A. Oțetea; *Marile descoperiri geografice și începuturile expansiunii coloniale*, de conf. univ. D. Almaș; *Ecoul Comunei din Paris în România*, de conf. univ. Gh. Haupt.

De asemenea, au fost organizate conferințe ce tratează despre trecutul de luptă al mișcării muncitorești din țara noastră: *Începuturile mișcării muncitorești în România*, de conf. univ. Gh. Haupt; *Formarea P.C.R.*, de V. Christache, prim secretar al Comit. reg. P.M.R. București; *Lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru instaurarea regimului democrat popular*, de conf. univ. A. Roman.

Deosebit de acestea, au loc conferințe de istorie a R.P.R. ca: *Frământări și răscoale din trecutul Bucureștiului*, de Dan Berindei; *Răscoala populară de suț conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, de conf. univ. St. Pascu (Cluj); *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, de conf. univ. Valerian Popovici (Iași) și altele.

Oaspeți de peste hotare

În luna aprilie în cadrul acordului cultural dintre R.P.R. și R.P. Bulgaria, țara noastră a primit vizita prof. univ. Ioan Ungiev, director al Institutului „Hristo Botev” din Sofia. În cursul vizitei sale în țara noastră, prof. univ. Ungiev s-a documentat în legătură cu relațiile româno-bulgare în epoca Renașterii, a vizitat numeroase localități și monumente istorice, instituții culturale și de artă. De asemenea, a avut întrevederi cu oameni de specialitate din domeniul istoriei.

Lucrări noi apărute în colecția Societății de științe istorice și filologice—seria istorie

Studii și articole de istorie, culegere; Realizările istoriografiei române între anii 1945—1955, de acad. prof. P. Constantinescu-Iași; *Condițiile interne ale proclamării independenței României*, de Vasile Maciu; *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, de N. Adăniloiaie,

De asemenea, sînt prevăzute în planul de apariție pentru anul acesta: *Istoricul Bucureștilor*, de Dan Berindei; *O manufactură de ceramică la Tg. Jiu din epoca Regulamentului Organic*, de Vladimir Diculescu; *Unele aspecte ale ajutorului acordat de Rusia României în timpul campaniei anului 1916*, de I. Gheorghiu; *Studii și articole de istorie, culegere, vol. II; Realizările istoriografiei române între anii 1945—1955*, de acad. prof. P. Constantinescu-Iași, ed. a II-a completată.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Studii” aduce la cunoștință că stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor revistei, în toate zilele lucrătoare, între orele 7,30 și 15,30.

Sediul redacției se află în București, Bulevardul Generalișsimul Stalin nr. 1, telefon 1.50.81.

COMBINATUL
POLIGRAFIC
CASA SCINTEII
"I. V. STALIN"